

HET ARCHIEF VAN HET HUIS BERGH

HET ARCHIEF VAN HET HUIS BERGH

DOOR

MR. A. P. VAN SCHILFGAARDE

INLEIDING

MET EEN VOORWOORD
VAN J. H. VAN HEEK

VERSCHEENEN IN HET JAAR MCMXXXII

N.V. DRUKKERIJ G. J. THIEME, NIJMEGEN

VOORWOORD.

Aan den Oostelijken zelfkant van ons land, ten Noorden van den Rijn, ligt als een molshoop in de Rijnvlakte een beboschte heuvelgroep. Het zijn de Berghsche heuvels.

Aan de Noordzijde, die van Laag-Keppel en Doetinchem, rijst de heuvelreeks op uit de vlakte, die sedert eeuwen onder den naam van Lymers bekend is.

In het Zuiden eindigt zij abrupt ter plaatse waar het fraaie Stiftskerkje van Elten den laatsten heuveltop siert en tot ver in den omtrek den bewoners een baken is.

Van af iederen vrijen top van dit geheel op zich zelf staande heuvelland kan de wandelaar genieten van een heerlijk uitzicht over de omringende bebouwde vlakten. Eens waren het uitgestrekte moerasstreken, onderhevig aan telkens terugkeerende watervloeden, teweeggebracht door den stroom, die, de eeuwen door, is geweest de groote verkeersader van West-Europa, den „Vader Rijn”. Het lijkt niet gewaagd aan te nemen, dat de heuvelreeks, aan dien verkeersweg gelegen en veiligheid biedende tegen hoogen waterstand, voor menschen tot verblijf en toevluchtsoord heeft gediend, zoolang er in deze streken menschen hebben gewoond. Diepe groeven in den vorm van loopgraven op vele plaatsen over het bosch, meest van Oost naar West, loopend, waarvan het ontstaan en de beteekenis nog niet zijn vastgesteld, doen het werk van menschenhanden in zeer vroege tijd vermoeden. Uit later eeuwen zullen dateeren de ertssmelterijen aan den voet der heuvels, waarvan de vele vindplaatsen van slakken getuigen.

Van de toppen der heuvels kan men het oog in 't Noorden laten weiden over den „Gelderschen Achterhoek”, de vroegere gouw Hamaland. In 't Westen aan den horizon is het de geheele zoom der Veluwe, die zich ontvouwt, en van het Westen tot ver in het Zuiden kan men eene bijna onafgebroken heuvelreeks volgen, die, beginnende bij het oude Noviomagum en Valkhof, over Ubbergen en den Reichswald met de silhouet van den Zwanentoren van den Kleefsch burcht, over Monterberg en

Calcar zich voortzet tot den Fürstenberg bij Xanten. Het is een gedeelte van den Romeinschen Limes, die zich langs den Rijn uitstrekt, en die aan den gezichtseinder in 't Zuiden eindigt daar, waar eens de Romeinsche legerplaats *Castra Vetera* was. Deze lag tegenover den weg, die toegang geeft tot het Westfalenland, het dal der Lippe.

Langs dezen weg zal Varus met zijne legioenen zijn noodlot in de streken van het Teutoburgerwoud zijn tegemoet gegaan; vandaar zal Karel de Groote tegen de Saksers onder Wittekind zijn opgetrokken en te vuur en te zwaard het Christendom hebben gebracht; vandaar ook heeft zich in de 11e eeuw de cultuur uit Gallië voortgeplant, die, op Duitschen bodem tot ontwikkeling gebracht, aan dit land o. m. de heerlijke voortbrengselen van Romaansche bouwkunst tusschen 1000 en 1250 heeft geschonken.

Op het Zuidelijk uiteinde der Bergsche heuvelreeks ligt, als reeds gezegd, het schilderachtige Romaansche kerkje van Hoog-Elten. Onderzoekingen, in 1913 en 1914 verricht door Prof. Dr. Constantin Koenen, van Bonn, hebben, wanneer dit nog noodig ware geweest, uitgewezen, dat deze heuveltop (die wederom in de oorlogsjaren 1914—1918 door de Duitschers tot eene sterke stelling werd uitgebouwd) door de Romeinen bezet was, en aldus diende als een bruggehoofd aan de Noordzijde van den Rijn.

In de Middeleeuwen is Elten een punt van beteekenis gebleven. Otto I, de groote Keizer uit het Saksische huis, en één der grootste figuren uit de Duitsche geschiedenis, gaf in 973 het charter uit tot bescherming van de abdij van Elten. Aan Elten is verbonden de geschiedenis van den strijd van Balderik en Adela. Wat er van het abdijgebouw overbleef, is helaas in de vorige eeuw verdwenen.

Aan het Noord-oosteinde der heuvelreeks verrijst een door een droge gracht en twee wallen omgeven heuvel. Hij wordt Montferland genoemd en is blijkens de in 1918 door Dr. J. H. Holwerda gedane onderzoekingen te rangschikken onder de laat-Saksische walburgen, waaronder ook de Hunneschans op de Veluwe en de Hunenborg in Noord-Twenthe behooren. Even Oostelijk van Montferland ligt de z.g. Galgenberg, ook vermoedelijk eene plek van historische waarde.

In deze streek, rijk aan historische herinneringen, heeft zich in de Middeleeuwen een vrijwel onafhankelijke heerlijkheid gevormd onder de Heeren, later Graven van den Bergh. Het geslacht is terug te voeren tot in die vroege eeuwen, waarvan uiterst weinig oorkonden bestaan, en waarvan de geschiedenis grootendeels in het duister ligt.

De volksverhuizing had hier de Saksers gebracht. De Frankische

koning Karel de Groote had hen onderworpen en met het zwaard het Christendom verbreid. Over Hamaland heerschte het geslacht der Brunharingen. Of nu de heeren van den Bergh gesproten zijn uit dit geslacht, of zij afkomstig zijn uit het Westfalenland, waarvoor ook aanduidingen bestaan, of dat er nog een andere oorsprong is, ligt in het duister.

Ook is onbekend, of zij in vroegen tijd op Montferland of elders hebben gezeteld en zich daarna hebben gevestigd ter plaatse waar thans, om den Duitschen term te gebruiken, de „Wasserburg” Huis Bergh ligt. De eeuw, waarin deze „Wasserburg” is aangelegd, is evenmin te bepalen. Vermoedelijk zal deze oorspronkelijk den vorm van een ronde aarden walburg hebben gehad, gelegen in het lage land en beveiligd door moeras en grachten. Uit de omringende palissadeering zal een steenen muur zijn gegroeid, en zullen daarbinnen geleidelijk steenen gebouwen zijn verrezen.

De aanleg van het kasteel Bergh toont dezelfde grondtrekken als die van de belangrijke Westfaalsche Wasserburgen: Burgsteinfurt, Darfeld, Visschering. De hoofdburg was oorspronkelijk in plattegrond nagenoeg rond. Daarnaast bevindt zich een wellicht later ontstane voorburg, die toegang tot den hoofdburg geeft en op zich zelf door omringende grachten beveiligd is.

De eerste oorkonde, waarvan met vrij groote zekerheid is aan te nemen, dat daarin een lid der familie voorkomt, is een charter van 1064, waarin Constantinus de Melegarde de advocatie der kerk van Zutphen van den Bisschop van Utrecht ontvangt. Ook bezaten de heeren van den Bergh de advocatie der kerk van Emmerik, welke zij tot 1237 behielden.

Sindsdien groeiden de macht en het bezit der heeren van Bergh verder uit. In 1348 verkregen zij de heerlijkheid Bylandt en Pannerden. Later Homoet, Hedel, Wisch (ten deele), Spalbeek, Haps, Boxmeer, Stevensweert etc.

In 1376 begiftigden zij 's-Heerenberg met tolrecht, in 1379 met stadrecht; van toen zal de zware ringwal om kasteel en stad dagteekenen. In 1486 verhiel Keizer Frederik III Oswald van den Bergh tot Rijksgraaf. Daarmede verkregen de heeren van den Bergh eene positie als leden van het Heilige Roomsche Rijk.

De eeuw van renaissance en reformatie heeft een eind gemaakt aan leenstelsel en middeleeuwsche verhoudingen. In den bewogen tijd van den 80-jarigen oorlog streden de Graven van den Bergh aan Spaanschen kant, en bleven der Moederkerk getrouw, en bij den Vrede van Munster in 1648 werd het graafschap Bergh definitief een onderdeel van de Republiek der Vereenigde Nederlanden.

Met Oswald III stierf in 1712 de laatste mannelijke telg van het geslacht der graven van den Bergh en ging het bezit langs vrouwelijke lijn over aan het Huis van Hohenzollern-Sigmaringen. Tot 1912 bleef het Huis Bergh, met een deel der daaraan verbonden bezittingen en rechten, in het bezit van dit geslacht.

Alle eigendommen in Gelderland (uitgezonderd die in de gemeente Bergh), Limburg en Brabant, Bergen op Zoom en Dixmuiden, zijn de een na den ander, reeds vroeger verkocht of verloren gegaan.

De machtige middeleeuwsche kasteelen van Ulft, Hedel, Boxmeer en Nyenburg zijn door oorlogsgeweld of menschenhand gesloopt;

de Bylandt aan de Waal is door dien stroom ondergraven en weggespoeld;

Dixmuiden, waarvan slechts de naam nog aan het Huis Bergh verbonden was, is in de oorlogsjaren 1914—1918 tot puin geworden;

het Markiezenhof te Bergen op Zoom en het kasteel Well in Limburg, die ook een stuk Berghsche geschiedenis vormen, bleven bewaard.

Het Huis Bergh, dat nog ten deele zijn karakter van „Wasserburg” behield, is het eenige der nog aan het bezit verbonden kasteelen, en heeft een groot deel der archieven tegen verstrooiing weten te behoeden. Alles op aarde is vergankelijk.

De geschiedenis der heeren van den Bergh en van hun gebied werd in de jaren 1842—1844 met de inventarisatie van het archief geschreven door Mr. Tadama. Het bleek na 1912 wenschelijk het archief opnieuw te ordenen en naar nieuwere opvattingen te doen beschrijven. Voor dit doel werd door Prof. Mr. R. Fruin aanbevolen Mej. Louise Sormani. Zij werd aangesteld en heeft van 1916—1921 hare beste krachten aan het werk gewijd. Daarna werd zij tot andere levensplichten geroepen en vervangen door Jhr. Mr. W. G. Feith. Deze heeft in Den Haag het werk tot aan zijn te vroegen dood in Maart 1924 voortgezet. In September 1924 werd Mr. A. P. van Schilfgaarde met de wederopvatting der taak belast. Hij heeft met toestemming en medewerking van den Rijksarchivaris in Gelderland, Jhr. Mr. A. H. Martens van Sevenhoven, zijn werk aan het Rijksarchief te Arnhem kunnen verrichten en daarbij mogen profiteeren van diens gewaardeerde raadgevingen, en de medewerking der heeren Jhr. Mr. D. P. M. Graswinckel, Dr. A. J. van de Ven, en Dr. J. S. van Veen. Aan allen worde een woord van oprechten dank gebracht voor haar en hun aandeel in het werk en den daarbij onderonden steun.

In de negen lijvige boekdeelen, waarvoor deze regelen een bescheiden voorwoord vormen, heeft Mr. van Schilfgaarde naar oorkonden, briefwisseling en andere archivalia een stuk geschiedenis vastgelegd, belangrijk voor de streek, belangrijk ook voor gewest en land.

Aan den onvermoeiden en systematischen werker, aan den archivaris en den historicus, die thans een werk van acht jaren heeft beëindigd ten behoeve van een deel van dat grootere Neder-Saksische land aan beide zijden der rijksgrens, hetwelk mij lief is, worde bij de afsluiting zijner taak de dank gebracht en de waardeering betuigd, die hem in ruime mate toekomen.

J. H. v. H.

INLEIDING.

DE OUDSTE HEEREN VAN DEN BERGH.

(1105—1416).

Sedert het jaar 1105 ¹⁾ komt in verschillende oorkonden, die meeren-deels op de Zutphensche kerk betrekking hebben, een zekere CONSTANTINUS DE MONTE (VAN DEN BERGH) voor, die advocatus of voogd dezer kerk was.

In 1064 ²⁾ was aan CONSTANTINUS DE MELEGARDE deze betrekking opgedragen door den graaf van Zutphen, doch van dezen eersten advocatus is verder niets bekend. De naam MELEGARDE komt in Geldersche acten overigens niet voor, en de vroeger wel eens geopperde onderstelling, dat hiermede Millingen zou zijn te vereenzelvigen, is reeds afdoende door mr. TADAMA weerlegd ³⁾.

Indien wij uit het feit, dat de advocatie in 1105 in het bezit was van CONSTANTINUS, sedert c. 1120 ⁴⁾ nader aangeduid als CONSTANTINUS DE MONTE of BERGA, een verwantschap met den CONSTANTINUS van 1064 mogen onderstellen, dan worden wij hierin gesterkt door een zinsnede, voorkomende in een acte, tusschen 1122 en 1131 uitgegeven, waarin laatstgenoemde CONSTANTINUS voorkomt als „CONSTANTINUS, nobilis quidam de BERGA, sic enim vocabatur castrum ipsius” ⁵⁾. Blijkbaar heeft dus de tweede CONSTANTINUS zijn naam aan zijn kasteel ontleend, en is er dus een zekere waarschijnlijkheid, dat hij de eerste was, die den naam MELEGARDE door dien van BERGA (MONTE) verving, en wellicht dus ook de eerste was, die een kasteel van dien naam bezeten heeft.

Wij komen daarmede op de vraag, welk dit kasteel geweest is. Was de oorkonde van (1122—1131) niet bekend, dan zou het voor de hand liggen, het tegenwoordige kasteel te 's-Heerenberg hiermede te vereenzelvigen.

De acte van (1122—1131) leert ons, dat de residentie van den advo-

¹⁾ SLOET. Oork. boek no. 208. ²⁾ SLOET, a. w. no. 174.

³⁾ Nijhoff's Bijdragen V, blz. 7 noot. Vgl.: VAN SPAEN. Inleiding I, blz. 239.

⁴⁾ SLOET, a. w. no. 229. ⁵⁾ SLOET, a. w. no. 237.

catus CONSTANTINUS BERGH heette, en daaraan de geslachtsnaam ontleend is. Het kasteel moet dus op een berg gelegen hebben, althans op een hoogte ¹⁾. En dit is met het slot te 's-Heerenberg geenszins het geval. Wel is de plaats, waar het kasteel gelegen is, iets hoger dan de naaste omgeving, maar zij kan toch, zelfs in ons vlakke vaderland, allerminst met een berg vergeleken worden.

Moeten wij dan aan een berg in den omtrek denken, welke de naamgever was van het eerste kasteel van de leden van CONSTANTIJNS geslacht in deze streken? Onze gedachten gaan dan vanzelf uit naar den Montferland, waar sporen van zeer oude bewoning zijn aangetroffen bij het onderzoek, door dr. HOLWERDA in 1918 verricht in opdracht van het Huis Bergh, en welke heuvel door dezen geleerde wordt vereenzelvigd met de in 1016 verwoeste woonplaats van het geslacht der Saksische graven van Hamaland ²⁾. Dat ook in later jaren een gebouw op den Montferland werd aangetroffen, blijkt uit verschillende gegevens in het archief van het Huis Bergh ³⁾, alsmede uit de kaart van CHR. 's GROOTEN uit c. 1550 ⁴⁾. Misschien mogen wij uit het feit, dat de kerk te 's-Heerenberg, eerst een kapel, een dochterkerk was van de kerk te Zeddam, ook wel afleiden, dat de oudste woonplaats nabij Zeddam geweest is. Mocht onze onderstelling juist zijn, dan kunnen wij zelfs tot een nadere dateering van de verhuizing van de heeren van den Bergh en van de stichting van het huidige slot Bergh komen. Omstreeks 1250 ⁵⁾ stichtte ADAM VAN DEN BERGH een kapel te 's-Heerenberg, dicht bij het kasteel gelegen. Toentertijd is dus pas de noodzakelijkheid gebleken, om voor de zich in de omgeving van het kasteel gevestigd hebbende bevolking de godsdienstige verzorging te regelen, welke vóór dien tijd van Zeddam uitging. Men kan er wel zeker van zijn, dat met de verplaatsing van de woonplaats van het gezin en het gevolg van den heer ook een deel der omwonenden verhuisde, zoodat wij, als de Montferland-hypo-

¹⁾ Dat het woord „berg” hier „heuvel” beteekent, blijkt afdoende uit het Latijnsche equivalent „mons”.

²⁾ Gelre, Bijdr. en Med. XXII (1919), blz. 141. Oudh. Med. v. h. Rijksmuseum v. Oudh. Nwe Reeks, I. Zie ook: GOSSES, Archaeologie tegenover Historie, noodelooze geschillen, Oudheidk. Jaarboek, I (1921), blz. 183 vlg.

³⁾ „Van den torn op Monfferland te decken”, (Rek. landrentmr. 1526/27, A. H. B. Inv. no. 2092, fol 13 verso). Zie verder Rekening sluiters 1564/5 (A. H. B. Inv. no. 2730) en een brief van den landdrost aan graaf HERMAN VAN DEN BERGH van 31 Maart 1606 (A. H. B. Inv. no. 549).

⁴⁾ Kon. Bibl. te Brussel. Cabinet des Manuscrits, no. 21596, kaart 17 (fol. 32 verso).

⁵⁾ Arch. Aartsb. Utrecht, LII (1926), blz. 262.

these waarheid bevat, de stichting van het huidige kasteel te 's-Heerenberg vóór het midden der 13de eeuw zouden mogen stellen.

Gezien de nauwe betrekkingen van de CONSTANTIJNEN tot de Zutphensche kerk, ligt de onderstelling voor de hand, dat de bakermat van hun geslacht noordelijker dan het land van den Bergh gezocht moet worden, en het feit, dat RABODO VAN DEN BERGH (1170), zeer waarschijnlijk de kleinzoon van den CONSTANTINUS van 1105, een belangrijke bezitting (het huidige Raesfelt) in Westfalen de zijne mocht noemen en er zijn naam (Rabodinchoff) aan gaf, doet ons den blik zelfs naar het Oosten wenden, naar het Munstersche land ¹⁾.

Mocht TENHAEFF ²⁾ gelijk hebben in zijn betoog, dat de verschillende oude Zutphensche oorkonden falsa zijn, vervaardigd met het oog op de tegenstellingen tusschen Gelre, Zutphen en Utrecht eenerzijds, en Munster anderzijds, en dat deze vervalschingen gericht zijn tegen den advocatus der Zutphensche kerk, een volgens den schrijver Munsterschen ambtenaar, dan zou het hier als mogelijk gestelde verband van het geslacht der CONSTANTIJNEN met het „land der roode aarde” een onverwachte bevestiging krijgen ³⁾.

De conclusies van dr. TENHAEFF zijn echter door prof. OPPERMAN tegengesproken ⁴⁾, en ten slotte opnieuw op een enkel punt weerlegd door dr. POST ⁵⁾, zoodat wij in deze uiterst gevaarlijke materie van het „zoo ja, waarom” der vervalschingen ons van verdere beschouwingen zullen onthouden.

Bij het hierboven betoogde moet men echter vooral niet over het hoofd zien, dat er reeds vroegtijdig een band bestond tusschen de kerk van Emmerik en de heeren van den Bergh. Helaas zijn geen oorkonden bewaard gebleven, hetzij oorspronkelijke dan wel later vervaardigde, waarin wij, evenals dit bij de Zutphensche oorkonden het geval was, positieve gegevens kunnen vinden. Eerst in 1237 ⁶⁾ wordt van de advocatie van HENRIC VAN DEN BERGH over de kerk van Emmerik, van welke hij in dit jaar afstand deed, gewag gemaakt. Wanneer deze advocatie door een heer van den Bergh verkregen is, staat niet vast. De naburigheid van

¹⁾ A. H. B. reg. no. 18. Vgl. v. LANDSBERG, Geschichte der Herrschaft Gemen. S. 87, § 47.

²⁾ Diplomatische Studien over Utrechtsche oorkonden der Xe tot XIIe eeuw, blz. 249 vlg.

³⁾ In 1221 komt voor: DUDO, proost van Melegarde (WILMANS, Westfäl. Urk. buch no. 161). De plaats heet thans Malgarten, en ligt ten N. van Osnabrück. Zou de CONSTANTINUS van 1064 hieraan zijn naam ontleend hebben?

⁴⁾ Untersuchungen zur Nordniederländischen Geschichte u.s.w. T. II, S. 110 ff.

⁵⁾ Eigenkerken en bisschoppelijk gezag in het diocces Utrecht etc., blz. 95 e.v. en blz. 98 noot 1.

⁶⁾ SLOET, a. w. no. 596.

de woonplaats zal wel met het verkrijgen van deze advocatie in verband hebben gestaan, zoodat de betrekking tot Emmerik wel posterieur zal zijn aan die tot Zutphen.

Om tot een helderder inzicht te komen van de positie, welke omstreeks het jaar 1200 door de heeren van den Bergh werd ingenomen, kunnen wij niet beter doen dan na te gaan, welke rechten en bezittingen zij toen de hunne konden noemen. Wij moeten hierbij echter eenigszins veronderstellenderwijze te werk gaan, daar wij eerst uit de 13de eeuw over meer positieve gegevens beschikken.

Wij meenen te mogen aannemen, dat de heeren van den Bergh omstreeks 1200 bezitters waren van of leenmannen waren voor de volgende goederen en rechten:

De advocatie van de Zutphensche kerk.

De advocatie van de Emmeriksche kerk.

Belangrijke gedeelten van het (latere) land van den Bergh.
Gendringen.

Westervoort en Didam.

Eenige collatierechten in het land van den Bergh, alsmede te Doesburg en te Angerlo.

De Rabodinchoff (later Raesfelt) in Westfalen.

Aangezien er geen gegevens bestaan omtrent den naam of de herkomst van de echtgenooten der CONSTANTIJNEN, valt er omtrent den omvang van de huwelijksgoederen dezer vrouwen niets mede te deelen, zoodat de mogelijkheid open blijft, dat één of meer dezer goederen of rechten door huwelijk aan de heeren van den Bergh gekomen is.

Uit de bovenstaande lijst blijkt, dat het belangrijkste gedeelte der rechten en bezittingen gelegen was in het gebied tusschen den Rijn en den Ouden IJssel, in het gebied waar Gelre en Kleef elkander in latere jaren bereikten en beoorloogden, in het oude aartsdiaconaat van Emmerik, in het overoude graafschap Hamaland ¹⁾.

Nadat in de eerste helft der 11de eeuw het Saksische gravenhuis van Hamaland van het geslacht van BALDERIC en ADELA, onzaliger gedachtenis, en van LUTGART, de vrome abdis van Elten, was tenonder gegaan ²⁾, vertoont de geschiedenis dezer streek een beeld van voortdurenden strijd om de macht tusschen den bisschop van Utrecht, den erfgenaam der

¹⁾ Vgl. ook ILGEN. Quellen zur inneren Geschichte der Rheinischen Territorien. Herzogtum Kleve, I, 1, S. 378*.

²⁾ Hunne geschiedenis wordt uitvoerig verhaald in het aangehaalde artikel van Dr. HOLWERDA, Montferland, in Gelre XXII (1919), blz. 160—163.

BRUNHARINGEN ¹⁾, en de dynasten der omliggende gebieden, waarbij de Geldersche graaf zich van een groot gedeelte van het oude Hamaland wist meester te maken. Doch aan den zelfkant van het gebied, waar Emmerik, een der oudste bezittingen van de Utrechtsche kerk, lag, en Kleef dreigde, wist de heer van den Bergh zich een positie te veroveren, zij het dan, dat hij in deze streken van oudsher thuisbehoorde, of wel, dat hij van Zutphensche of zelfs Westfaalsche herkomst was. Wij vermoeden, dat de heeren van den Bergh nauw aan de Utrechtsche kerk verbonden zijn geweest: de advocatie over de tot Utrecht behorende kerken van Zutphen en Emmerik, het in leen hebben van Westervoort, en de beide oudste oorkonden in het archief Bergh ²⁾, wijzen hierop.

Omtrent de herkomst der heeren van den Bergh en het ontstaan van het land van den Bergh bestond reeds in de 15de eeuw een traditie, welke nedergelegd is in een verklaring van de stad en het kapittel van Zutphen van 1482 ³⁾. In deze verklaring heet het, dat de oorkonders nooit anders gehoord hebben, dan dat het land van den Bergh door broederdeeling van het graafschap Zutphen zou zijn afgescheiden. Op grond van deze verklaringen hebben de oudere genealogen het oude geslacht van den Bergh, met verwaarloozing der CONSTANTIJNEN en RABODO's, doen afstammen van een overigens geheel onbekenden jongeren zoon van één der graven van Gelre, met wien VAN SPAEN reeds afgerekend heeft door hem naar het land der fabelen te verwijzen ⁴⁾.

Van de afkomst der oude graven van Zutphen is niets bekend, van die der heeren van den Bergh evenmin. Het is dus best mogelijk, dat er een nauwe verwantschap bestaan heeft tusschen beide geslachten, en tevens een gemeenschappelijke relatie tot de oude beheerschers van het land, de BRUNHARINGEN van Hamaland, en dat dit aanleiding gegeven heeft tot het ontstaan eener traditie, die in 1482 al oud werd genoemd.

Overigens moet men aan deze Zutphensche verklaring niet te veel waarde toekennen, daar zij opgemaakt schijnt te zijn in verband met de pogingen van den heer van den Bergh, om zijn algeheele onafhankelijkheid van Gelre vast te leggen, en misschien ook wel ter zake van zijn

¹⁾ Vgl.: Het graafschap Hamaland en de Brunharingen, door Prof. mr. R. FRUIN, in *Mdbl. Ned. Leeuw* XLVIII (1930), k. 163—168.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 7053, reg. nos. 10 en 13.

³⁾ A. H. B. reg. no. 1175. Zie ook: SERRURE, *Histoire de la Souveraineté de 's Heerenberg*, I, p. 79, en een soortgelijke acte van 1544 (reg. no. 2497).

⁴⁾ Vgl. SLICHTENHORST, *Geld. Geschiedenissen*, I blz. 79. VAN SPAEN, *Inleiding*, I blz. 245 en 336. De door SLICHTENHORST aan BUCHELL's Heda ontleende acte van 1125 is van 1225 (zie VAN MIERIS, *Charterboek*, deel I, blz. 194).

actie, om tot graaf van het Heilige Roomsche Rijk verheven te worden, welke actie in 1486 met succes werd bekroond. Wellicht is dus de traditie in deze oorkonde wat sterker geaccentueerd, dan zij wel verdiende!

* * *

Wij verlaten thans het rijk der onderstellingen, en keeren tot vasteren bodem terug.

CONSTANTINUS, dien wij den eersten zullen noemen, wordt het laatst vermeld als CONSTANTINUS advocatus in 1134 ¹⁾. De reeds vroeger eenige malen aangehaalde acte van (1122—1131) ²⁾ kent hem een zoon RABODO toe, dien toen reeds volwassen was. Wij zullen wel niet al te ver mis zijn, als wij het geboortjaar van CONSTANTINUS I op circa 1075, dat van RABODO op circa 1105 bepalen. Een volgende CONSTANTINUS (II) komt voor van 1161 ³⁾—1186 ⁴⁾, en met hem zijn vermoedelijk oudere broeder RABODO (1166) ⁵⁾, wel identiek met RABODO I, alsmede zijns broeders zoon RABODO (II), c. 1170 ⁶⁾. Waarschijnlijk is deze laatste ook de RABODO, die c. 1170 voorkomt met zijn broeders CONSTANTINUS (III) en EVERWINUS ⁷⁾. Den van 1214 ⁸⁾—1218 ⁹⁾ voorkomenden CONSTANTINUS houden wij voor CONSTANTINUS III, zooeven genoemd.

Sedert het jaar 1207 ¹⁰⁾ komt in verscheidene oorkonden voor HENRICUS DE MONTE, nobilis vir, in 1226 miles (ridder) ¹¹⁾, in 1228 met zijn zoon ADAM optredende ¹²⁾, in 1236 vermeld als dominus de Monte (heer van den Bergh) ¹³⁾, in 1245 het laatst vermeld ¹⁴⁾, in 1255 als dood genoemd, in welk jaar zijn bovengenoemde zoon ADAM (I) als vir nobilis, dominus de Monte, voorkomt ¹⁵⁾.

Heer HENRICK VAN DEN BERGH is de eerste heer van den Bergh, van wien stukken in het archief van het Huis Bergh zijn bewaard gebleven ¹⁶⁾, de eerste ook, wiens zegel (van 1244) bekend en bewaard is ¹⁷⁾.

De verwantschap van al deze leden van het geslacht van den Bergh is vastgelegd in een oorkonde van 1259, welke in afschrift van c. 1600 in het archief Bergh bewaard is ¹⁸⁾, en waarvan het thans ver-

¹⁾ SLOET, a. w. no. 268. ²⁾ SLOET, no. 237.

³⁾ KNIPPING, Regesten der Kölner Erzbischöfe, II, no. 705.

⁴⁾ MÖSER, Osnabrücksche Geschichte, II. Cod. Dipl. no. 81 (S. 105).

⁵⁾ SLOET, no. 318. ⁶⁾ SLOET, nos. 322 en 323. ⁷⁾ SLOET, no. 324.

⁸⁾ SLOET, no. 440 en Cartularium van Marienweerd (uitgave DE FREMERY), no. 28.

⁹⁾ SLOET, no. 452. ¹⁰⁾ Archief der Abdij van Postel, Charters der Abdij no. 7.

¹¹⁾ SLOET, no. 487. ¹²⁾ SLOET, no. 518. ¹³⁾ SLOET, no. 588. ¹⁴⁾ SLOET, no. 650.

¹⁵⁾ SLOET, no. 773. ¹⁶⁾ A. H. B. reg. nos. 10 en 13.

¹⁷⁾ Arch. klooster Bethlehem. (Rijksarch. Arnhem), Inv. no. 49. Vgl. SLOET, no. 642.

¹⁸⁾ Inv. no. 98, reg. no. 18.

loren origineel nog in de 18de eeuw op het slot Engelrading in Westfalen berustte¹⁾. In deze oorkonde staat, dat ADAM, edele heer van den Bergh, aan zijn verwant SIMON VAN GHEMEN den hof te Raesfelt, de Rabodinchoff genaamd, welke de vrije eigendom geweest was van zijn grootvader RABODO en zijn vader HENRICK, verkoopt.

Dank zij deze acte staat de stamreeks vast van RABODO af, dien wij zonder gevaar met RABODO II (c. 1170) kunnen vereenzelvigen²⁾. Wie zijn vader is, blijft, zooals boven is gebleken, onzeker. Zijn oom was CONSTANTINUS II (1161—1186), zijn broeders waren CONSTANTINUS III en EVERWINUS. Wij vermoeden, dat deze drie broeders zoons waren van RABODO I (c. 1125—1166), den zoon van den oudst bekenden stamvader CONSTANTINUS I advocatus (1105—1134).

Alvorens over te gaan tot de behandeling van de verdere heeren van den Bergh, past het, hier een woord te zeggen over de positie, welke de CONSTANTIJNEN, blijkens de acten, waarin zij voorkomen, in de samenleving van dien tijd innamen.

Over hunne betrekkingen tot de kerken van Zutphen en Emmerik is hierboven reeds gesproken, alsmede over hun verhouding tot de bisschoppen van Munster en Utrecht. In het begin der 12de eeuw ontstond ook een leenverhouding tot den aartsbisschop van Keulen, waarover een tweetal acten bekend zijn³⁾. Wij vermoeden, dat het leen, dat bij die gelegenheid aan CONSTANTIJN VAN DEN BERGH werd overgegeven, de heerlijkheid Gendringen was. Een gevolg van deze leenverhouding was het ongetwijfeld, dat sedert dien verschillende malen de heeren van den Bergh als getuigen van hun leenheer voorkomen, zooals in 1161 CONSTANTINUS DE MONTE⁴⁾, 1166 CONSTANTINUS DE MONTE, RABODO en CONSTANTINUS DE BERGE⁵⁾, 1167 CONSTANTINUS DE MONTE⁶⁾, c. 1170 CONSTANTINUS DE MONTE en zijn broederszoon RABODO, edelen⁷⁾, c. 1170 RABODO DE MONTE en zijn broeders CONSTANTINUS en EVERWINUS, vrijen⁸⁾, 1182 CONSTANTINUS DE MONTE, ministerialis⁹⁾, 1218 CONSTANTINUS DE MONTE¹⁰⁾, 1226 HENRICUS DE BERGE, nobilis¹¹⁾.

¹⁾ WILMANS, Westfälisches Urkundenbuch, II, 1, 2. Die Urkunden des Bisthums Münster von 1201—1280, S. 343, N. 653.

²⁾ Volgens VAN SPAEN, Oordeelk. Inleiding, I, blz. 336 was deze RABODO in 1179 bij de stichting van het klooster Bethlehem bij Doetinchem. In het stichtingsverhaal komt hij evenwel niet voor (SLOET, nos. 395 en 547), maar wel in een dergelijk verhaal in A. H. B. Inv. nos. 95 en 98.

³⁾ KNIPPING, a. w. II, no. 268. SLOET, no. 237. ⁴⁾ KNIPPING, II, no. 705.

⁵⁾ KNIPPING, II, nos. 832, 833, 839, 841, 843 en 862. SLOET, no. 318.

⁶⁾ KNIPPING, II, no. 900. ⁷⁾ SLOET, nos. 322 en 323. ⁸⁾ SLOET, no. 324.

⁹⁾ KNIPPING, II, no. 1191. ¹⁰⁾ SLOET, no. 452. ¹¹⁾ SLOET, no. 494.

Ook komen al in de 12de eeuw de heeren van den Bergh voor onder de getuigen van de Duitsche koningen en keizers, als deze, aan de westgrenzen van hun rijk vertoevende, acten uitgaven. Zoo vinden wij: 1165 CONSTANTINUS DE BERGE ¹⁾, 1166 CONSTANTINUS en RABODO DE BERGA (te Aken) ²⁾, 1174 CONSTANTINUS DE BERGE (te Aken) ³⁾, 1180 CONSTANTINUS DE MONTE (bij Halberstadt) ⁴⁾, terwijl in 1186 CONSTANTINUS DE MONTE vermeld wordt als legaat van den Roomsch-koning HENRICK VI ⁵⁾. Als getuige van den bisschop van Osnabrück komen voor: 1177 CONSTANTINUS DE MONTE, laicus (leek) ⁶⁾, 1184 CONSTANTINUS DE BERGE, leek ⁷⁾.

Eerst sedert het begin der 13de eeuw schijnen de heeren van den Bergh in nadere betrekking tot de graven van Gelre te treden. De oudste desbetreffende acte is van 1207 ⁸⁾, en wordt eerst 7 jaren later door een soortgelijke acte gevolgd ⁹⁾.

De standsqualificaties, waarmede de heeren van den Bergh in de 12de eeuw worden aangeduid, wijzen erop, dat wij hier te maken hebben met een van oudsher vrij geslacht van edelen bloede. De eenige afwijking in hun betiteling, nl. de *ministeriaal* CONSTANTINUS (II) van 1182 ¹⁰⁾, geeft geen aanleiding om in bovenstaande conclusie een wijziging te brengen, aangezien er wellicht redenen bestaan om aan te nemen, dat het ministeriaal worden bij een geestelijk heer, in dit geval bij den aartsbisschop van Keulen, niet de vrijheid verloren deed gaan, terwijl, indien deze opvatting niet juist mocht wezen, toch het tot de ministerialiteit overgaan van een op zich zelf staand lid van een vrij geslacht geenerlei gevolgen voor zijn broeders en hun afstammelingen heeft ¹¹⁾.

* * *

Wij gaan nu over tot de verdere behandeling van heer HENRICK VAN DEN BERGH (1207—1245) en zijn afstammelingen.

HENRICK VAN DEN BERGH treedt in verschillende acten op den voorgrond als getuige van graaf GERHARD III VAN GELRE, vooral in verband

¹⁾ SLOET, no. 313. ²⁾ LACOMBLET, Urkundenbuch des Niederrheins, I, no. 424.

³⁾ LACOMBLET, a. w., I, nos. 449 en 450. SLOET, no. 336. ⁴⁾ SLOET, no. 355.

⁵⁾ MÖSER, Osnabrücksche Geschichte, II, Cod. Dipl. no. 81 (S. 105).

⁶⁾ MÖSER, a. w. II, Cod. Dipl. no. 77^b (S. 88).

⁷⁾ MÖSER, a. w. II, Cod. Dipl. no. 77 (S. 100).

⁸⁾ Archief der Abdij van Postel, charters der Abdij, no. 7.

⁹⁾ SLOET, no. 440. ¹⁰⁾ KNIPPING, II, no. 1191.

¹¹⁾ Omtrent het karakter van de ministerialiteit zijn tal van studies verschenen, die slechts zelden tot een zelfde resultaat komen. Men zie vooral de litteratuuropgave in: BRUNNER-VON SCHWERIN, Grundzüge der Deutschen Rechtsgeschichte. Achte Auflage (1930), S. 100, en Dr. I. H. GOSSES, Welgeborenen en Huislieden (1926), Hoofdstuk I.

met diens geschillen met den Utrechtschen bisschop. In 1226 komt hij het eerst als ridder voor ¹⁾, en in 1228 droeg hij het patronaatsrecht van de kerk van Doesburg, dat hij in leen had van den bisschop van Utrecht, over aan het klooster Bethlehem ²⁾. De acte, waarbij deze bisschop aan heer HENRICK VAN DEN BERGH een rente van 10 mark uit den tol te Rhenen geeft, is de oudste oorspronkelijke acte in het archief van het Huis Bergh, en gedateerd 25 Mei 1227 ³⁾.

Na den dood van graaf GERHARD VAN GELRE, in 1229, werd heer HENRICK door HENRICK, hertog van Brabant, den grootvader van den jeugdigen OTTO VAN GELRE, GERHARDS zoon, in een regentschapsraad voor den onmondigen graaf benoemd ⁴⁾, en tegen de machtige positie, welke hij als zoodanig innam, zijn volgens OPPERMANN de zoogenaamde Zutphensche falsa, waarvan hierboven reeds sprake geweest is, gericht ⁵⁾.

In 1237 gaf heer HENRICK aan graaf OTTO VAN GELRE de advocatie over Emmerik binnen de gracht over ⁶⁾, en in een acte van 1245 wordt hij het laatst als nog levend vermeld ⁷⁾.

* * *

HENRICK VAN DEN BERGH werd opgevolgd door zijn zoon, ADAM (I), die reeds in 1228 met zijn vader voorkomt ⁸⁾, en in 1255 voor het eerst als heer van den Bergh in een acte vermeld wordt als vir nobilis ADAM, dominus de Monte ⁹⁾. In 1259 is hij nog geen ridder ¹⁰⁾, en verkoopt in dat jaar het goed Rabodinhof in Westfalen ¹¹⁾. Bij het huwelijkscontract tusschen ALEIDIS, dochter van OTTO II, graaf van Gelre, en DIRK, zoon van DIRK, graaf van Kleef, in 1260 te 's-Hertogenbosch gesloten, komt ADAM VAN DEN BERGH onder de ridders-getuigen voor ¹²⁾, evenals bij het huwelijkscontract van den zoon van den heer van Wisch in 1261 ¹³⁾. Tevens is dit de laatste acte, waarin hij vermeld wordt. Hij kocht in een niet bekend jaar het gericht van Etten van STEFANUS VAN HEZE, ridder, die het van hem in leen hield ¹⁴⁾, en stichtte omstreeks 1250 de kapel te 's-Heerenberg ¹⁵⁾.

* * *

Uit het jaar 1272 is een acte bewaard, waarin gesproken wordt van goederen, gelegen in het kerspel Zeddum, onder de jurisdictie van vrouwe YMAGINA DE MONTE, terwijl als getuige optreedt FREDERICUS, domicellus

¹⁾ SLOET, no. 487. ²⁾ SLOET, no. 518.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 7053, reg. no. 10. ⁴⁾ SLOET, no. 538.

⁵⁾ O. OPPERMANN, Untersuchungen etc., T. II, S. 125.

⁶⁾ SLOET, no. 596. ⁷⁾ SLOET, no. 650.

⁸⁾ SLOET, no. 518. ⁹⁾ SLOET, no. 773. ¹⁰⁾ SLOET, no. 816.

¹¹⁾ Zie boven blz. 13. ¹²⁾ SLOET, no. 835. ¹³⁾ A. H. B. reg. no. 19.

¹⁴⁾ A. H. B. reg. no. 45. ¹⁵⁾ Arch. Aartsb. Utrecht, LII (1926), blz. 262.

de Monte ¹⁾). Ongetwijfeld hebben wij hier te maken met de weduwe en den zoon (nog onmondig?) van ADAM I. Haar zegel is helaas verloren, zoodat wij niet door haar wapen haar afkomst kunnen bepalen. In 1280 komt FREDERIK als heer van den Bergh voor ²⁾). VAN SPAEN zegt hieromtrent: „Getuige van 't Klooster Bethlehem, staat na de Ridders, maar de eerste van alle anderen 1280". Deze acte is door ons niet teruggevonden in het archief van het klooster Bethlehem. Wel is nog aanwezig de acte, waarin bij een gift aan het klooster Bethlehem FREDERICUS DE MONTE (niet dominus de Monte) als getuige, en wel de eerste van de niet-ridders, voorkomt ³⁾). Wij vermoeden, dat deze acte, die in de Paaschweek van 1279 uitgevaardigd is, door VAN SPAEN bedoeld is. Met zekerheid is VAN SPAEN op een fout te betrappen, als hij mededeelt, dat FREDERIK VAN DEN BERGH in 1289 als „Truchses (Dapifer)" van graaf REYNALD VAN GELRE voorkomt ⁴⁾). De acte is in originali bewaard gebleven, en wij vinden daarin onder de getuigen: FREDERICUS DE MORSE, dapifer ⁵⁾).

Wanneer FREDERIK (I) VAN DEN BERGH overleed, is onbekend; met eenige zekerheid kan men aannemen, dat dit vóór 1293 geschied is, aangezien in dat jaar de kroniek van het Huis Bergh ⁶⁾) begint, welke ons zooveel waardevolle gegevens omtrent de personalia van de heeren van den Bergh verschaft, en welke afgedrukt is in het Maandblad de Nederlandsche Leeuw ⁷⁾).

Als eerste wordt in dit kroniekje vermeld: HEYLLWICH, domina de Monte et filia de Oye, overleden in 1293 ⁸⁾). Met VAN SPAEN en TADAMA houden wij haar voor de weduwe van FREDERIK I. De opvolging van de afstammelingen van FREDERIK I zou niet vast staan, als wij niet beschikten over een acte, uitgegeven door ADAM III VAN DEN BERGH tusschen 1337 en 1341, waarin deze spreekt van zijn vader FREDERIK (II), zijn grootvader ADAM (II), en zijn overgrootvader FREDERIK (I) ⁹⁾). Hiermede is de stamreeks voldoende vastgelegd, en mogen wij als opvolger van FREDERIK (I) zijn zoon ADAM II aannemen. Deze verschijnt het eerst als heer van den Bergh in 1301 ¹⁰⁾), in gezelschap van HENRICUS DE MONTE en frater RUDOLFUS DE MONTE, welken laatste wij ook reeds in 1281 ¹¹⁾) vermeld vinden. ADAM II treedt op met zijn broeders FREDERICUS en HENRICUS in 1309 ¹²⁾), in 1303 is hij al ridder ¹³⁾). Het wekt verwondering,

¹⁾ SLOET, no. 937. ²⁾ VAN SPAEN, Inleiding, I, blz. 338. ³⁾ SLOET, no. 1000.

⁴⁾ Inleiding, I, blz. 339. ⁵⁾ Archief klooster Bethlehem, Inv. no. 112.

⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 1871. ⁷⁾ Jaargang XLV (1927), k. 98 en vlg.

⁸⁾ A. H. B. Inv. no. 1871. ⁹⁾ A. H. B. reg. no. 88. ¹⁰⁾ A. H. B. reg. no. 31.

¹¹⁾ Nijhoff's Bijdragen, 3de reeks, deel II, blz. 307.

¹²⁾ A. H. B. reg. no. 43. ¹³⁾ A. H. B. reg. no. 33.

in een acte van 1307 vermeld te vinden: ADAM, domicellus de Monte ¹⁾; vermoedelijk is hier sprake van een vergissing van den schrijver der oorkonde.

In 1308 wordt ADAM vermeld als leenheer, en tevens als leenman van den aartsbisschop van Keulen, voor het patronaatsrecht van de kerk van Qualburg en van de kapel van Hassent ²⁾, en van 1301 ³⁾ tot in 1310 ⁴⁾ komt hij voor als gastheer op zijn kasteel van een aantal Lombarden, die in deze tijden een belangrijke rol als geldschietters vervulden.

Hij overleed op 14 Januari 1312 ⁵⁾, en hem wordt het epitheton gegeven: „nobilis totaliter ex omni genealogia” ⁶⁾, wat waarschijnlijk zeggen wil, dat hij van vaders- en moederszijde uit edele geslachten gesproten was. TADAMA ⁷⁾ vermeldt deze zelfde aanteekening als ontleend aan het Necrologium van Elten, doch zij is in het door KIST ⁸⁾ gepubliceerde exemplaar dezer necrologie ⁹⁾ niet te vinden, evenmin als in een (later) exemplaar, dat in de bibliotheek van het Huis Bergh berust.

ADAM's vrouw was HEYLWYCH VAN RANDERODE, die als „vrouwe ten Berghe” op 3 November 1305 haar man in den dood voorafgegaan is ¹⁰⁾.

Uit het huwelijk van ADAM II VAN DEN BERGH met HEILWICH VAN RANDERODE zijn waarschijnlijk 4 kinderen geboren:

1. FREDERIK, zijn opvolger, over wien hieronder nader gesproken wordt.

2. ERMGARD, op 4 Juni 1334 verkozen tot abdis van Elten ¹¹⁾, en aldaar overleden op 25 Juli 1365 ¹²⁾. Dat zij een dochter van ADAM was, blijkt onder meer uit een zich vroeger in de kerk van Elten bevindend glasvenster met de wapens Bergh en Randerode ¹³⁾, terwijl ook de beroemde „Altar-agraffe”, welke nog in de kerkschat te Hoog-Elten bewaard wordt ¹⁴⁾, en eveneens de wapens Bergh en Randerode vertoont, hierop wijst.

3. MECHTELD VAN DEN BERGH, die met EVERT VAN HEECKEREN TOT ULFT, knape in 1318, ridder 1334—1348, zoon van EVERT VAN HEECKEREN en CHRISTINA, erfdochter van Ulft, huwde ¹⁵⁾. Haar moeder wordt ook als RANDERODE opgegeven ¹⁶⁾. EVERT was de voogd van de kinderen

¹⁾ Archief Bethlehem, no. 131. ²⁾ SLOET, Bedbur, no. 52, blz. XXXII.

³⁾ A. H. B. reg. no. 31. ⁴⁾ A. H. B. reg. no. 48. ⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 1871.

⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 95. ⁷⁾ „Verslag”, blz. 6. ⁸⁾ Uitgave 1853.

⁹⁾ Vóór 1914 berustend in het archief van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken te Moskou. ¹⁰⁾ A. H. B. Inv. no. 1871.

¹¹⁾ FAHNE, Das Fürstliche Stift Elten (1850), S. 24.

¹²⁾ Necrologium van Elten, (Uitg. KIST) blz. 87. ¹³⁾ A. H. B. Inv. no. 98.

¹⁴⁾ CLEMEN, Kunstdenkmäler Kreis Rees, Tafel IV, (S. 76). Zie de afbeelding op plaat 14.

¹⁵⁾ Nederl. Heraut, 1883, blz. 20 vlg. ¹⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 98.

van zijn zwager FREDERIK II VAN DEN BERGH, nadat deze in 1331 overleden was ¹⁾.

4. GIJSBERT VAN DEN BERGH, overleden in 1343 ²⁾. Of hij tot de kinderen van ADAM II behoorde, staat niet vast.

* * *

FREDERIK II VAN DEN BERGH, ADAM's zoon en opvolger, komt voor als ridder van 1318 ³⁾—1330 ⁴⁾, en overleed 20 Juni 1331 te Kerkhellen in de vest Recklinghausen ⁵⁾. Zijne echtgenoot was ELISABETH VAN MILLEN, een dochter van WILLEM VAN MILLEN, heer van Wickrath en Grebben (Grubbenvorst), en diens vrouw CATHARINA VAN BOXSTEL. Het huwelijk moet omstreeks 1305 gesloten zijn; zij overleed op 29 April 1355 ⁶⁾, na de heerlijkheid Grebben aan het geslacht van den Bergh gebracht te hebben.

Het was FREDERIK II VAN DEN BERGH, die van den ruwaard van Gelre in 1319 de verklaring ontving, dat de graven van Gelre nimmer eenig recht van bedde in het land van den Bergh gehad hadden en dit ook voortaan niet zouden trachten uit te oefenen ⁷⁾. Deze verklaring is het fundament geworden voor de gedurende honderden jaren levendig gevoerde oppositie van de regeerders van het land van den Bergh tegen de centralisatie-pogingen van de hertogen van Gelre. In verschillende acten komt FREDERIK II voor als raad van den graaf van Gelre ⁸⁾; in 1329 is hij scheidsman tusschen dien graaf en de stad Zutphen ⁹⁾.

Bij zijn overlijden waren zijn kinderen, voor wie, zooals gezegd, hun oom EVERT VAN ULFT als voogd optrad, nog minderjarig. Deze waren:

1. ADAM, zijn opvolger, over wien hieronder nader gesproken wordt.

2. WILLEM, opvolger van zijn broeder ADAM, die hieronder nader besproken wordt.

3. FREDERIK VAN DEN BERGH, na afstand door zijn broeder WILLEM in 1357 ¹⁰⁾ heer van Grebben, knape in 1352 ¹¹⁾, ridder in 1359 ¹²⁾, overleden op 14 Mei 1381 ¹³⁾. Hij huwde (huwelijksvoorwaarden 25 Februari 1352) ¹⁴⁾ met ELISABETH VAN ZUYLEN TOT ANHOLT, dochter van DIRCK

¹⁾ Archiv Stift Emmerich (St. Arch. Düsseldorf), no. 50 (1333 Juni 21).

²⁾ A. H. B. Inv. no. 1871. ³⁾ NIJHOFF, Gedenkwaardigheden, I, no. 178.

⁴⁾ Gelre, Bijdr. en Med. XV, blz. 488. ⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 1871.

⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 1871. ⁷⁾ A. H. B. reg. no. 57.

⁸⁾ NIJHOFF, Gedenkwaardigheden, I, nos. 198 en 236.

⁹⁾ NIJHOFF, Gedenkwaardigheden, I, no. 228. ¹⁰⁾ A. H. B. reg. no. 125.

¹¹⁾ Archiv Stift Emmerich, no. 95.

¹²⁾ Archief Kruisheeren Venlo. (R. A. Maastricht). Vgl.: Maasgouw 1900, blz. 24.

¹³⁾ A. H. B. Inv. no. 1871. ¹⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 98.

VAN ZUYLEN en diens vrouw ALEID ¹⁾, doch hij had bij zijn vrouw geen kinderen.

4. JUSTINA VAN DEN BERGH, huwde (huwelijksvoorwaarden 28 Augustus 1339) ²⁾ met JOHAN VAN ZUYLEN TOT ANHOLT (1339—1353), zoon van heer STEVEN en diens vrouw BERTHA, gravin van Dalen.

* * *

ADAM III, heer van den Bergh, volgde zijn vader FREDERIK II in 1331 op, voorloopig onder voogdij van zijn oom EVERT VAN ULFT en zijn moeder ³⁾. In 1338 ⁴⁾ treedt hij het eerst als oorkonder op. Hij is in 1354 ⁵⁾ nog knape, en overlijdt op 17 November 1354 ⁶⁾, na reeds een half jaar te voren zijn bezittingen aan zijn broeder WILLEM te hebben overgedragen ⁷⁾. Hij was gehuwd met MARGRIET VAN WEERDENBURG, die op 31 Maart 1369 ⁸⁾ overleed, en hem geen kinderen schonk. Waarschijnlijk is BITTER VAN DEN BERGH, bastaard, die in 1357 met het Berghsche wapen, beladen met een schuinstreep als teeken van bastaardij, zegelt ⁹⁾, zijn onwettige zoon, terwijl wij GEERLOCH BITTERSZ., die in 1384 met hetzelfde wapen zegelt ¹⁰⁾, wel als zoon van dezen BITTER mogen beschouwen. Een BITTER VAN DEN BERG komt reeds in 1336 ¹¹⁾ als gerichtsman voor en is waarschijnlijk een andere, dan de bastaard BITTER, daar eerstgenoemde wel identiek zal zijn met BITTER VAN DEN BERG, die in 1313 ¹²⁾, 1337 ¹³⁾ en 1348 ¹⁴⁾ met het wapen van het Munstersche geslacht VAN REEDE zegelt, en met BITTERUS DE MONTE, die met zijn vrouw LUTGARDIS en een 5-tal kinderen in 1329 voorkomt ¹⁵⁾. Den BITTER, bastaard, vonden wij het eerst genoemd in 1354 ¹⁶⁾, het laatst in 1367 ¹⁷⁾; hij was toen richter van het land van den Bergh.

* * *

¹⁾ A. H. B. reg. no. 125.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 98. Vgl.: VAN DER CHUYS, De munten der ... heeren en steden van Gelderland, blz. (131).

³⁾ Archiv Stift Emmerich, no. 50 (1333 Juni 21). ⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 98.

⁵⁾ A. H. B. reg. no. 114. In 1341 komt hij éénmaal als ridder voor (arch. graafschap Culemborg, no. 75), doch dit is blijkbaar een vergissing.

⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 1871. ⁷⁾ A. H. B. reg. nos. 115 en 116.

⁸⁾ A. H. B. Inv. no. 95. ⁹⁾ A. H. B. reg. no. 129.

¹⁰⁾ A. H. B. reg. no. 215. ¹¹⁾ A. H. B. reg. no. 79.

¹²⁾ Archiv Anholt, Repert. III (Kloster Gross-Burlo), no. 53.

¹³⁾ Archief Commanderie St. Jan te Arnhem (R. A. Arnhem), no. 2p. Vgl. Nederl. Leeuw, XLI, (1923), kolom 177 en 180.

¹⁴⁾ Archiv Stift Elten (Staatsarchiv Düsseldorf), no. 11 (neu 21).

¹⁵⁾ Archiv Anholt. Repert. III (Weisses Stift Bocholt), no. 12.

¹⁶⁾ Archief klooster Bethlehem, no. 205. ¹⁷⁾ A. H. B. reg. no. 167.

WILLEM VAN DEN BERGH volgde, zooals gezegd, in 1354 zijn broeder ADAM op als heer van den Bergh. Hij huwde in 1348 ¹⁾ met SOPHIA, erfdochter van JOHAN, heer van den Bylandt, en diens vrouw CATHARINA, en werd daardoor heer van den Bylandt. Blijkens zijn wapen was hij in 1352 al heer van Grebben ²⁾, welke heerlijkheid hij van zijn moeders vader geërfd had, en waarmede hij in 1357 beleend werd ³⁾, doch welke hij al eerder schijnt te hebben afgestaan aan zijn jongsten broeder FREDERIK, daar deze reeds een half jaar te voren als heer van Grebben voorkomt ⁴⁾. Hij was al ridder in 1348 ⁵⁾, en overleed op 14 November 1387 ⁶⁾; zijn vrouw was reeds in 1381 gestorven ⁷⁾.

In verschillende opzichten is de regeering van WILLEM I van belang geweest, zoowel voor zijn stamhuis als voor zijn land. Door erfenis verkreeg hij de heerlijkheid Grubbenvorst, die echter spoedig weder verloren ging, alsmede den Bylandt met bijbehorende rechten, waaronder de heerlijkheid Millingen, welke echter in 1365 weder tijdelijk voor de heeren van den Bergh verloren ging, en Pannerden. Onderscheidenlijk in de jaren 1376 en 1379 gaf hij aan 's-Heerenberg tolrecht en stad-rechten ⁸⁾; in 1377 stichtte hij de kapel te Azewijn ⁹⁾. Door aankoop en leensopdracht verkreeg hij den directen of indirecten eigendom van verscheidene goederen.

Uit het huwelijk van WILLEM I VAN DEN BERGH en SOPHIA VAN BYLANDT zijn twee kinderen bekend, nl.:

1. FREDERIK III, opvolger van zijn vader, over wien hieronder nader.
2. ELISABETH VAN DEN BERGH, die in 1365 huwde met JOHAN, heer van Lynden, wien zij de heerlijkheid Millingen ten huwelijk medebracht ¹⁰⁾. JOHAN overleed c. 1381, na vóór 1375 hertrouwd te zijn met MARGRIET VAN GENNEP, en was een zoon van DIRCK, heer van Lynden, en ERMGART VAN KEPPEL ¹¹⁾.

Als bastaardkinderen van WILLEM I zijn te beschouwen:

- a. HEYLWICH VAN DEN BERGH, die in 1407 ¹²⁾ en in 1426 ¹³⁾ als vrouw van JOHAN BOIT voorkomt, en door FREDERIK III in 1412 zijn bastaard-zuster wordt genoemd ¹⁴⁾, terwijl WILLEM VAN DER LECK, heer van den Bergh, haar in 1426 zijn bastaardmoei noemt ¹⁵⁾.

¹⁾ A. H. B. reg. no. 105.

²⁾ Archiv Stift Emmerich, no. 95.

³⁾ A. H. B. reg. no. 130.

⁴⁾ A. H. B. reg. no. 125.

⁵⁾ A. H. B. reg. no. 105.

⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 1871.

⁷⁾ VAN SPAEN, Inleiding, I, blz. 342.

⁸⁾ A. H. B. reg. nos. 192 en 203.

⁹⁾ Gelre, Bijdr. en Med. IX, blz. 197.

¹⁰⁾ A. H. B. reg. no. 158.

¹¹⁾ Geneal. en Herald. Bladen, 10de jaargang (1915), blz. 308.

¹²⁾ A. H. B. reg. no. 252.

¹³⁾ A. H. B. reg. nos. 388 en 391.

¹⁴⁾ A. H. B. reg. no. 274.

¹⁵⁾ A. H. B. reg. no. 391.

b. FREDERIK VAN DEN BERGH, die in 1368 een memorie in de kerk van Elten sticht ten behoeve van zichzelf, zijn zuster, zijn moeder, en de abdis ERMGARD ¹⁾. In 1387 ²⁾ en 1390 ³⁾ komt hij voor als gerichtman van Elten en in 1391 wordt hij het laatst genoemd ⁴⁾. Hij is ook de stichter van een memorie in de St. Martinuskerk te Emmerik, en overleed op 17 Februari ⁵⁾.

* * *

FREDERIK III, heer van den Bergh en Bylandt, volgde zijn vader in 1387 op als heer van den Bergh, terwijl hij reeds in 1375, dus nog bij het leven van zijn moeder, als heer van den Bylandt voorkomt ⁶⁾. Voor de eerste maal wordt hij genoemd in 1362 met zijn vader ⁷⁾, in 1396 was hij nog knape ⁸⁾, in 1397 ridder ⁹⁾, en hij overleed op 3 October 1416 als laatste man van zijn geslacht ¹⁰⁾. Omstreeks 1370 huwde hij met KATHARINA VAN BUEREN, overleden op 19 Mei 1410 ¹⁰⁾, dochter van ALARD, heer van Buren, en ELISABETH VAN BRONCKHORST-BATENBURG. Zij ontving in het jaar 1377 belangrijke goederen van haar schoonvader als lijftochtsgoed ¹¹⁾.

In 1399 stichtte hij te 's-Heerenberg, ter vervanging van de door zijn voorvader ADAM I gestichte kapel, een kerk, welke door den bisschop van Utrecht tot een parochiekerk werd verklaard, waarmede 's-Heerenberg tot een afzonderlijke parochie, een afscheiding van het kerspel Zeddam, werd verheven ¹²⁾. Evenals zijn vader wist ook FREDERIK III de bezittingen van zijn geslacht op verschillende wijzen uit te breiden, waarover verscheidene acten in het archief van het Huis Bergh getuigenis afleggen. Zijn vrouw heeft hem maar één kind geschonken, een dochter, SOPHIA genaamd, die omstreeks 1395 gehuwd is met OTTO VAN DER LECK, heer van Hedel en Almsteen, geboren c. 1371 ¹³⁾, overleden 20 October 1428 ¹⁴⁾, zoon van JAN II VAN POLANEN, heer van de Leck, en diens derde vrouw MARGARETHA VAN DER LIPPE, vrouwe van Hedel. Doordat SOPHIA VAN DEN BERGH reeds op 27 Mei 1412 ¹⁴⁾, dus vóór haar vader, overleed, is OTTO VAN DER LECK nooit heer van den Bergh geworden, doch volgde, bij den dood van FREDERIK III, diens kleinzoon

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 98. ²⁾ Archief klooster Bethlehem, no. 310.

³⁾ Archief klooster Bethlehem, no. 320. Archiv Stift Elten, nos. 53 en 55.

⁴⁾ DE GEER VAN OUDEGEIN, Register overheden etc. Balye van Utrecht (1900), blz. XCI.

⁵⁾ Necrologium Martinskirche Emmerich (Kerkarchief aldaar).

⁶⁾ Archief klooster Bethlehem, no. 273. ⁷⁾ A. H. B. reg. no. 147.

⁸⁾ A. H. B. reg. no. 234. ⁹⁾ A. H. B. reg. no. 237. ¹⁰⁾ A. H. B. Inv. no. 1871.

¹¹⁾ A. H. B. reg. nos. 193 en 195. ¹²⁾ Arch. Aartsb. Utrecht, 1926, blz. 266.

¹³⁾ Archief Nass. Domeinraad (Alg. Rijksarchief), fol. 1080, no. XXXVI.

¹⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 1871.

WILLEM VAN DER LECK, zoon van OTTO en SOPHIA, direct op. OTTO VAN DER LECK, die reeds in 1395 ¹⁾ ridder was, speelde eerst als schoonzoon, sedert 1418 als vader en voogd van den heer van den Bergh, een zekere rol in Gelderland, en werd in 1420 zelfs gekozen tot één der bewaarders des lands van Gelre tijdens de afwezigheid van hertog REINALD IV ²⁾.

Behalve zijn wettige dochter SOPHIA had FREDERIK III ook nog een bastaardzoon, JAN VAN DEN BERGH genaamd RAFFENBERGH, die van 1429 ³⁾ tot 1474 ⁴⁾ voorkomt, en in 1475 overleden was ⁵⁾. Hij vervulde gedurende een groot aantal jaren het ambt van richter van Gendringen en Etten. In eerste huwelijk was hij getrouwd met GRIETE, die in 1440 al overleden was, en in tweede huwelijk met STYNE HILLEBRANTS DR., die na 1476 overleed ⁶⁾. Uit dit tweede huwelijk werden 2 kinderen geboren, nl. een zoon FREDERICK RAFFENBERGH, die priester werd, en van 1475 ⁷⁾—1492 ⁸⁾ voorkomt, en een dochter FIE, die in 1476 ⁹⁾ het eerst genoemd wordt, en in 1484 gehuwd blijkt te zijn met JACOB VAN DEN VELDE ¹⁰⁾.

* * *

Tot de Berghsche bastaarden moeten ook gerekend worden SIMON en AELBERT THO BLOMENDAEL, die met het Berghsche wapen, gebroken door een schuinstreep, onderscheidenlijk in 1440 ¹¹⁾ en 1444 ¹²⁾ voorkomen. De AELBERT TEN BLOMENDAEL, die in 1454 door den heer van den Bergh tot richter van Didam werd benoemd ¹³⁾, zal met den bovengenoemden AELBERT wel identiek zijn. Op welke wijze deze BLOEMENDAELS uit het geslacht VAN DEN BERGH afstammen, is evenzeer onbekend als de herkomst van hun familienaam ¹⁴⁾.

Ongetwijfeld hebben tot het geslacht Bergh behoord ALEYDIS DE MONTE, kanonikesse van het stift Elten, wier sterfdag op 4 Januari te Elten herdacht werd ¹⁵⁾, en HELEWIGIS DE MONTÉ, eveneens kanonikesse aldaar, die op 10 Juli overleed ¹⁶⁾.

¹⁾ REIGERS. Beiträge zur Geschichte der Stadt Bocholt (1891), S. 439.

²⁾ Gelre. Bijdr. en Med., V (1902), blz. 290.

³⁾ A. H. B. reg. no. 414.

⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 2041, fol. 26.

⁵⁾ Register op de leenen van het Huis Bergh (Uitg. Ver. Gelre), blz. 150.

⁶⁾ A. H. B. reg. no. 1072.

⁷⁾ Register op de leenen, blz. 150.

⁸⁾ A. H. B. br. no. 1292.

⁹⁾ A. H. B. reg. no. 1072.

¹⁰⁾ Register op de leenen, blz. 150.

¹¹⁾ Archiv Stift Emmerich, no. 601.

¹²⁾ A. H. B. reg. no. 564.

¹³⁾ A. H. B. reg. no. 690.

¹⁴⁾ Tusschen Zevenaer en Oud-Zevenaar lag een huis Bloemendaal (zie: VAN DER AA, Aardr. Woordenboek). Van eenig verband is echter niets bekend.

¹⁵⁾ Nécrol. Elten (uitg. KIST), blz. 61.

¹⁶⁾ A. w. blz. 85.

DE OUDSTE HEEREN VAN DEN BERGH.

Constantinus de Melegarde, 1064.

⋮

Constantinus de Monte, advocatus, 1105—1134.

Rabodo I, c. 1125—1166.

Constantinus II, 1161—1186.

Rabodo II, c. 1170.

Constantinus III, c. 1170—1218.

Everwinus, c. 1170.

Henrick, 1207—1245.

Adam I, 1218—1261.
tr. Ymagina, 1272.Frederick I, 1272—1279.
tr. Heilwich van Oyen, gest. 1293.Adam II, 1301, gest. 1312. Frederick, 1309. Henrick, 1309.
tr. Heilwich van Randerode,
gest. 1305.Frederick II, 1319, gest.
1331. tr. Elisabeth
van Millen, gest. 1355.Ermgard,
abdis van Elten,
gest. 1365.Mechteld,
1334, tr. Evert van
Heeckeren tot Ulfst.Gijsbertus,
gest. 1343.Adam III, 1333,
gest. 1354.
tr. Margriet van
Weerdenburg, gest. 1369.Willem I, gest. 1387.
tr. 1348 Sophia
van Bylandt,
gest. 1381.Frederick,
gest. 1381.
tr. 1352 Elisa-
beth van Zuylen.Justina
tr. 1339 Johan
van Zuylen.Bitter van den
Bergh, bastaard,
1357—1367.Frederick III,
gest. 1416.
tr. c. 1370
Katharina van
Bueren, gest. 1410.Elisabeth,
tr. 1365
Johan van
Lynden.Heilwich b.
1407—1426
tr. Johan
Boit.Frederic, b.
1368—1391.Geerloch Bittersz.
1384.Sophia, gest. 1412.
tr. 1395 Otto van
der Leck, geb. 1371/2,
gest. 1428.Jan Raffenberg
1429—1474.
tr. 1°. Griete, d. 1440.
2°. Styne Hillebrants.Willem (II) van der Leck, heer
van den Bergh, Bylandt en
Hedel, geb. 1404, gest. 1465.

Zie de volgende staat bij blz. 72.

Frederick, priester,
1475, 1492.Fic, 1476—1484.
tr. Jacob van den Velde.

DE HEEREN EN GRAVEN VAN DEN BERGH UIT HET HUIS VAN DER LECK.

WILLEM (II) VAN DER LECK werd te Aspel bij Rees, waar zijn vader sedert 1392 Kleefsch ambtman was ¹⁾, op 22 Februari 1404 geboren, en ook aldaar gedoopt, als zoon van OTTO VAN DER LECK, heer van Hedel, en SOPHIA, de eenige dochter van FREDERIK III, heer van den Bergh en Bylandt ²⁾.

Nadat WILLEM reeds op 8 jarigen leeftijd zijn moeder had verloren, volgde hij op 3 October 1416 zijn grootvader FREDERIK op als heer van den Bergh en Bylandt, voorloopig onder regentschap van zijn vader OTTO. Laatstgenoemde overleed op 20 October 1428 ³⁾, werd begraven in de kerk te 's-Heerenberg ⁴⁾, en had WILLEM, die het eenige kind van zijn ouders was, tot opvolger als heer van Hedel.

Eén jaar later, op 10 November 1429, sloot WILLEM huwelijksvoorwaarden ⁵⁾ met LOCKA VAN BENTHEIM, vrouwe van Steinfurt, eenige dochter van EVERWIJN VAN GÖTTERSWECK, sedert 1421 graaf van Bentheim, en diens eerste in 1420 overleden vrouw METTE VAN STEINFURT. LOCKA of LUTGARDIS was sedert 1421, toen haar grootvader LUDOLF VAN STEINFURT overleed, vrouwe van Steinfurt, doch deed eenige jaren na haar huwelijk (1432), met toestemming van haar man, afstand van deze heerlijkheid ten behoeve van haar vader EVERWIJN ⁶⁾.

WILLEM, die in 1441 zijn vaderlijk wapen verliet, om dat zijner moeder aan te nemen, schijnt een vreedzame natuur gehad te hebben, en heeft zich dan ook den naam verworven van den Vreedzamen of den Rijken. Hij wist met zijn naburen in vrede te leven, en bepaalde zich tot het uitbreiden van zijn bezittingen en het organiseeren van zijn land van den Bergh. Hij hield zich nauw verbonden aan hertog ARNOLD VAN GELRE, wiens raad hij reeds in 1424 was ⁷⁾, en sloot met dezen in 1436 een verbond tot bestrijding van de tegen dezen opgestane ridderschap ⁸⁾.

¹⁾ ILGEN. Quellen zur inneren Geschichte der Rheinischen Territorien, I, S. 366*.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 1871.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 1871.

⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 98.

⁵⁾ Burgsteinfurt. Fürstl. Archiv.

⁶⁾ NIESERT, Münsterische Urkundensammlung. Bd. 6, I, Abt. 2, S. 19, N. 4.

⁷⁾ A. H. B. reg. no. 378a.

⁸⁾ A. H. B. reg. no. 460.

Zijn weinig krijgsmachtige aanleg zal er ook wel de reden van geweest zijn, dat hij nooit de ridderlijke waardigheid bereikte.

In verschillende opzichten is WILLEM VAN DER LECK voor zijn land en zijn geslacht een belangrijke figuur.

In 1417 verkreeg hij van den aartsbisschop van Keulen de vergunning, zijn muntplaats van Gendringen naar 's-Heerenberg over te brengen ¹⁾. In 1419 kocht hij het recht van opstal en de visscherij bij den Zwanenburg onder Gendringen ²⁾; in hetzelfde jaar wist hij van den hertog van Gelre bevestiging te krijgen van zijn rechten in de Vierheezzen, hem door Emmerik en den hertog van Kleef betwist, en wist mogelijke oppositie van de zijde van laatstgenoemden te bezweren door een verbond met een aantal hooge edelen ³⁾. In 1427 verpandde hem de Geldersche hertog zijn renten uit den Hetter, en een aantal goederen onder Zeddam ⁴⁾, terwijl hij in 1427 pandrecht op het kasteel Ulft, hetwelk in 1450/53 zijn eigendom werd, wist te verkrijgen ⁵⁾.

De heerlijkheid Millingen in den Duffel, welke in 1365 als huwelijks-goed aan ELISABETH VAN DEN BERGH (zie blz. 20) was medegegeven, keerde in 1430 tot de domeinen van het Huis Bergh terug ⁶⁾. In 1432 verkreeg hij door verpanding een gedeelte van de voogdij over Elten, een jaar later op de zelfde wijze ook den markttol aldaar ⁷⁾.

In 1434 werd hij voorwaardelijk bezitter van het slot Duurstede en verbeider van Wijk en Abcoude, door een overeenkomst met JACOB VAN GAESBEECK ⁸⁾, welke echter door een nader verdrag van 1444 weder teniet ging ⁹⁾.

Door aankoop werd hij in 1440 eigenaar van het huis en goed Loel bij Didam ¹⁰⁾, en in 1443 van het halve holtgericht in Didam en het Loelerbosch ¹¹⁾.

De heer van Culemborg verpachtte hem in 1444 den belangrijken tol te Emmerik ¹²⁾, terwijl de hertog van Kleef in 1447 hem het kerspel Beek met het holtgericht te Didam verpandde ¹³⁾. In 1451 verkreeg hij door aankoop van den heer van Culemborg een vierde deel van het Bredenbroek bij Gendringen, evenwel onder last van terugkoop ¹⁴⁾.

Een zeer belangrijke gezagsuitbreiding kwam in 1456 tot stand, toen VINCENT VAN MEURS aan den heer van den Bergh het slot te Didam,

¹⁾ A. H. B. reg. no. 301. ²⁾ A. H. B. reg. no. 342.

³⁾ A. H. B. reg. nos. 345 en 347. ⁴⁾ NIJHOFF, Gedenkw. IV, no. 54.

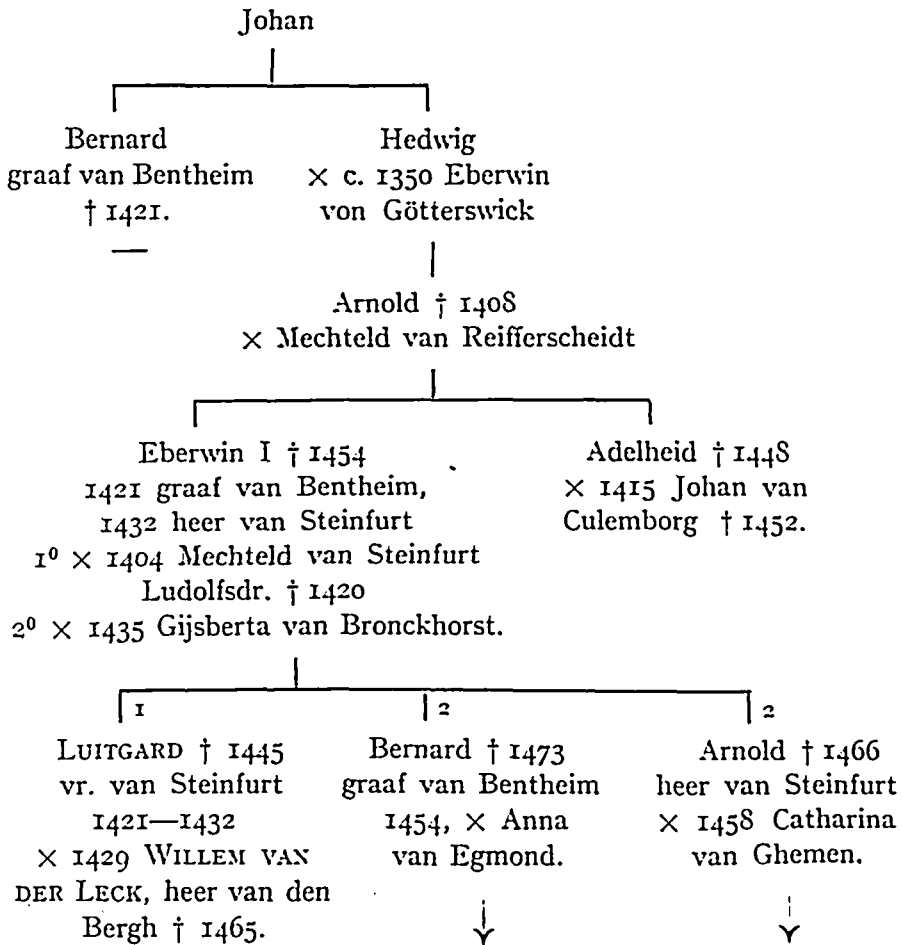
⁵⁾ A. H. B. reg. nos. 401, 642 en 679. ⁶⁾ A. H. B. reg. nos. 421 en 441.

⁷⁾ A. H. B. reg. nos. 428 en 438. ⁸⁾ A. H. B. reg. no. 451.

⁹⁾ A. H. B. reg. no. 559. ¹⁰⁾ A. H. B. reg. no. 496. ¹¹⁾ A. H. B. reg. no. 546.

¹²⁾ A. H. B. reg. no. 573. ¹³⁾ A. H. B. reg. no. 613. ¹⁴⁾ A. H. B. reg. no. 656.

Van Bentheim (bij blz. 25).

welks heerlijkheid reeds sedert onheuglijke tijden Berghsch bezit was, verkocht ¹⁾).

In 1461 kocht WILLEM VAN DEN BERGH den heer van Wisch diens goederen onder Borghees af, een welkome afronding van de Berghsche bezittingen in de Vierheezen ²⁾).

In de bovenstaande opsomming zijn slechts de belangrijkste aankopen vermeld; voor de koopacten van minder belangrijke objecten en de vele rentebrieven moge naar de regestenlijst verwezen worden.

Voor de stad 's-Heerenberg had WILLEM VAN DER LECK ook groote verdiensten, en wel op kerkelijk en humanitair gebied. Omstreeks 1440 stichtte hij aldaar in de Kellestraat een gasthuis ³⁾, met belangrijke inkomsten begiftigd, en stelde daarvoor in 1462 een reglement vast ⁴⁾. De kerk te 's-Heerenberg werd door hem belangrijk uitgebreid en begiftigd. In 1446/47 liet hij de kerk met 3 koren vergrooten, en bekostigde de inrichting daarvan voor den eeredienst, nadat hij reeds in 1433 een memorie voor zich en zijn geslacht gesticht had. Ook liet hij in zijn kasteel een altaar wijden ⁵⁾.

In 1463 stichtte hij in den Briemer bij Emmerik een klooster van de Observanten, voor welks geschiedenis wij hier meenen te mogen verwijzen naar het artikel van dr. A. J. VAN DE VEN in de Bijdragen en Mededeelingen van Gelre ⁶⁾.

Op het laatst van zijn leven schijnt WILLEM, die toch nog niet oud was (61 jaar), de regeering overgedragen te hebben aan zijn oudsten zoon OSWALD; immers deze zegelt al op 27 September 1465 als heer van den Bergh ⁷⁾, terwijl WILLEM eerst op 25 November 1465 overleed ⁸⁾, na reeds in 1461 een verdeling van zijn goederen tusschen zijn drie zoons tot stand gebracht te hebben ⁹⁾. Hij werd evenals zijn vader OTTO in de kerk te 's-Heerenberg begraven ¹⁰⁾.

WILLEM had uit zijn huwelijk met LOCKA VAN BENTHEIM, die al op 21 Mei 1445 gestorven was ¹¹⁾, zeven kinderen, die hieronder volgen:

1. OSWALD, geboren 28 Februari 1442, zijns vaders opvolger in het land van den Bergh c.a., over wien hieronder nader gesproken zal worden.

2. LUDOLF VAN DEN BERGH, geboren in 1443 of 1444 ¹²⁾, opvolger

¹⁾ A. H. B. reg. no. 732. ²⁾ A. H. B. reg. no. 841. ³⁾ A. H. B. reg. no. 658.

⁴⁾ A. H. B. reg. no. 845. ⁵⁾ Arch. Aartsb. Utrecht, LII (1926), blz. 271 vlg.

⁶⁾ XXXIV (1931), blz. 187 vlg.

⁷⁾ Archief klooster Bethlehem, no. 593. ⁸⁾ A. H. B. Inv. no. 1871.

⁹⁾ A. H. B. reg. no. 836. ¹⁰⁾ A. H. B. Inv. nos. 333 en 2024, fol. 44 verso.

¹¹⁾ A. H. B. Inv. no. 1871.

¹²⁾ LUDOLF is jonger dan OSWALD (geb. 28 Februari 1442), en ouder dan ADAM (geb. 6 Mei 1445).

van zijn vader als heer van Hedel, overleden 15 Augustus 1499, en begraven te Hedel ¹⁾.

LUDOLF heeft voor de Berghsche geschiedenis slechts secundaire beteekenis, daar hij meestal op het huis Hedel vertoefde, doch komt toch een aantal keeren in het archief voor, wanneer hij als plaatsvervanger van zijn broeder OSWALD optreedt. In 1477 teekent hij namens het kwartier van Nijmegen het verdrag van Luik, aangegaan met den bisschop van Luik ten behoeve van de kinderen van hertog ADOLF VAN GELRE ²⁾. In 1497 had hij ernstige geschillen met hertog KAREL VAN GELRE over het gruitrecht te Hedel ³⁾. Zijn nalatenschap verviel aan zijn jongeren broeder ADAM.

Omtrent LUDOLF is in het midden der vorige eeuw veel te doen geweest. Nadat mr. TADAMA in 1846 zijn bekende „Verslag” had gepubliceerd ⁴⁾, verscheen al spoedig onder den titel: „Ludolf van 's Heerenberg, heer van Hedel, en zijne afstammelingen”, van de hand van R. A. baron VAN HOËVELL-NYENHUIS, secretaris van den Hoogen Raad van Adel, een aan graaf ANTOINE MARIE PIERRE VAN BREDa te Compiègne opgedragen brochure, waarin aan TADAMA's mededeeling, dat LUDOLF ongehuwd zou zijn overleden, op grond van een aantal stukken uit het archief van genoemden graaf, alle waarde werd ontzegd. Tevens werd daarin medegedeeld, dat, op grond van een machtiging des Konings, aan den graaf van Breda door den Hoogen Raad van Adel op 20 October 1846 een verklaring uitgereikt was, waarin diens wettige afstamming van LUDOLF VAN DEN BERGH voor bewezen werd verklaard. Mr. TADAMA was begriepelijkerwijze onthutst over dezen aanval op zijn Verslag, en antwoordde in 1847 met een brochure, getiteld: „De waarheid aangaande Ludolf van den Berg. Een bijdrage tot de geschiedenis van zijn geslacht en zijnen tijd”, waarin hij met klem van redenen het betoog van baron VAN HOËVELL trachtte te ontzenuwen, en de stukken, door dezen tot bewijs aangebracht, van valscheid betichtte. Hij verklaarde verder, in het archief Bergh geen spoor van het beweerde huwelijk van LUDOLF te hebben gevonden, noch ook van eenige echte of bastaardkinderen.

Baron Van HOËVELL liet zich echter niet ontmoedigen, en deed in 1847 een derde brochure verschijnen, onder den titel: „Antwoord aan den heer Mr. R. W. TADAMA, op zijn werkje getiteld: „De waarheid aangaande Ludolf van den Berg enz.” De schrijver bleek thans zich de moeite getroost te hebben, de geïncrimineerde stukken uit Compiègne

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 285, brief van 13 September 1522.

²⁾ NIJHOFF, Gedenkw. V, no. 94. ³⁾ A. H. B. Inv. no. 5391.

⁴⁾ In NIJHOFF's Bijdragen, 1e serie, deel V, blz. 1.

te laten overkomen, terwijl hij zijn eerste brochure slechts op in 1841 gelegaliseerde en in 1844 gecollationeerde afschriften had gegrond, en hield in alle opzichten zijn meening staande. Mr. TADAMA gaf in Nijhoff's Bijdragen van 1848 ¹⁾ een aankondiging en recensie van deze laatste brochure, waarin hij toegaf, dat de medegedeelde stukken alle uitwendige kenmerken van echtheid dragen, doch dat daarmede, gezien de handigheid van vervalschers, nog niets gewonnen was, en verklaarde opnieuw, dat de geheele zaak hem op verschillende gronden verward en verdacht voorkwam.

Verscheidene jaren bleef de pennestrijd rusten, tot in 1860 een nieuwe verdediger van de belangen van de graven van Breda optrad.

De heer C. A. SERRURE, advocaat te Gent, liet in 1860 een breed opgezet werk verschijnen in twee deelen, getiteld: *Histoire de la Souveraineté de 's Heerenberg*, waarvan het tweede deel den ondertitel voert: *Contenant la généalogie de la Maison de Breda des comtes souverains de 's Heerenberg*. Als bijlagen tot dit tweede deel werden niet minder dan 47 *Pièces Justificatives* medegedeeld, waarvan er 41 in 1844 door de heeren GUESSARD en BOREL d'HAUTERIVE, professoren aan de Ecole des Chartes te Parijs, en DE STADLER, inspecteur-generaal der Fransche departementale archieven, voor echt waren verklaard, en welke in 1858 door den vader van den schrijver, C. P. SERRURE, professor in de geschiedenis aan de Universiteit van Gent, oud-archivaris van West-Vlaanderen, en in 1859 door den bekenden GACHARD, archivaris-generaal van België, nader op hun echtheid onderzocht en volkomen authentiek waren bevonden. Mr. TADAMA verklaarde zich door het diepgaande betoog van SERRURE in zooverre overtuigd, dat hij zijn bezwaren tegen de *moogelijkheid* van het huwelijk van LUDOLF VAN DEN BERGH liet varen ²⁾.

Evenzeer overtuigd achtte zich de vorst van Hohenzollern-Sigmaringen, graaf van den Bergh, toen hij in 1868 aan graaf ANTOINE MARIE FRANÇOIS PAUL DE BREDa, geboren in 1804, en diens geheele huis, toestemming verleende om naam en wapen van de graven van den Bergh met het zijne te verbinden, en zich voortaan te noemen: graaf van Breda-Bergh ³⁾. Den graventitel had het geslacht VAN BREDa al eerder verkregen op grond van een vergunning van den keizer van Oostenrijk, zoo zegt het althans VAN HOËVELL ⁴⁾; bij SERRURE is hierover niets te vinden, en wordt alleen medegedeeld, dat het geslacht recht heeft op ten minste

¹⁾ Deel VI, 2de afd., blz. 118. ²⁾ SERRURE, I, p. 8.

³⁾ GRITZNER, *Standes-Erhebungen und Gnaden-Acten Deutscher Landesfürsten* (1881). Abteilung Hohenzollern-Sigmaringen, S. 560.

⁴⁾ Antwoord, blz. 15.

den graventitel als afstammelingen van de graven van Zutphen (!), en dat, volgens een afspraak tusschen de twee toen bestaande takken van het geslacht, de oudste tak den baronnen- en de jongste tak den graven-titel had aangenomen ¹⁾, terwijl tevens het wapen Bergh-Polanen, dat in volle pracht vóór in het werk van SERRURE prijkt, door hen werd aanvaard.

De lezer zal van den schrijver dezes een oordeel verwachten omtrent de juistheid der pretenties van de graven van Breda, doch hem zal een teleurstelling bereid worden, indien hij een definitief oordeel verwacht. TADAMA getuigde in 1847, dat hij bij een opzettelijk onderzoek in het archief van het Huis Bergh over de jaren 1465 tot 1511 niet het minste spoor had gevonden omtrent het huwelijk en de kinderen van LUDOLF. Schrijver dezes, die van het begin van zijn werkzaamheden af van de kwestie op de hoogte was, is er evenmin in geslaagd ook maar de kleinste aanwijzing te vinden omtrent LUDOLF's huwelijk. Dit is natuurlijk geen afdoend argument, daar LUDOLF, als heer van Hedel, meestal op het slot aldaar vertoefde, en zijn archief dus daar wel berust zal hebben. Het archief van het kasteel Hedel is echter voor het overgrootste deel verloren gegaan ²⁾, zoodat daarmede mogelijke bewijzen of contrabewijzen verdwenen zijn.

Aan den anderen kant is de massa bewijsstukken, in het bezit van de familie VAN BREDa, zóó groot, en zijn de verklaringen der geraadpleegde deskundigen zóó positief, dat twijfel aan de echtheid niet wel gerechtvaardigd schijnt. Het is aan schrijver dezes niet bekend, waar de bewijsstukken thans berusten; wellicht zou een onderzoek met moderne hulpmiddelen, zoowel naar de uitwendige als naar de inwendige echtheid, aanbeveling verdienen.

Voor hen, die het werk van SERRURE niet kennen, moge hier, hoewel de eventueele afstammelingen van LUDOLF VAN DEN BERGH niet meer tot het Huis Bergh in betrekking komen te staan, een enkel woord volgen over de loopbaan van LUDOLF en zijn gezin, zooals die door VAN HOËVELL en SERRURE geconstrueerd is.

LUDOLF, geboren omstreeks 1440, gaat in 1470 naar het hof van KAREL DEN STOUTEN, hertog van Bourgondië, en huwt in Frankrijk of in Bourgondië vóór Maart 1472 met CATHÉRINE DE LA CAPELLE, uit een geslacht, dat in het Vrije van Brugge van aanzien was. Ten gevolge van dit huwelijk ontstaan geschillen tusschen LUDOLF en zijn broeder OSWALD, welke in 1473 bijgelegd zijn. In 1477 begeeft LUDOLF zich naar

¹⁾ SERRURE, II, p. 61. ²⁾ A. H. B. Inv., Eerste stuk, blz. VI.

het hof van LODEWIJK XI te Hesdin, krijgt van dien Vorst voor zich en zijn kinderen vrijstelling van het „droit d'aubaine" voor de goederen van zijn echtgenoot (1478). In 1481 laat LUDOLF zijn huwelijk, aan de geldigheid waarvan twijfel was ontstaan, te Antwerpen opnieuw inzegenen, in tegenwoordigheid van MARIA VAN BOURGONDIE en haar geheele hof. In 1489 komt een volledige verzoening tot stand tusschen OSWALD en LUDOLF, met als gevolg, een even volledige breuk tusschen LUDOLF en zijn gezin. Zijn vijf kinderen ENGELBERT, PHILIPPE, HANS, en twee dochters, wier namen niet genoemd worden, worden door hem onterfd, zijn vrouw overlijdt misschien in 1507 in een klooster.

In 1498 verkrijgen ENGELBERT en HANS van ENGELBERT VAN NASSAU, heer van Breda, toestemming den naam en het wapen van BREDA te voeren. HANS gaat in Franschen dienst en wordt in 1502 met twee van zijn neven in Frankrijk genaturaliseerd. HANS overlijdt in 1539, uit zijn c. 1520 gesloten huwelijk met FRANÇOISE DE RENAZÉ 3 zoons nalatende, van wie de oudste, ETIENNE, het geslacht voortzet, welks opsomming hier verder geen nut kan hebben.

3. ADAM VAN DEN BERGH, geboren 6 Mei 1445 ¹⁾ als jongste kind, werd voor den geestelijken stand bestemd, en bracht het tot domheer te Utrecht ²⁾ en proost van Zutphen ³⁾. In 1499 volgde hij zijn broeder LUDOLF op als heer van Hedel, overleed vóór 20 December 1502 ⁴⁾ en werd te Hedel begraven ⁵⁾.

ADAM liet twee natuurlijke kinderen na:

a. ALEID, die als beginn te Xanten haar leven sleet, en van 1517 ⁶⁾—1534 ⁷⁾ voorkomt.

b. HERCULES, komt voor van 1503 ⁸⁾—1530 ⁹⁾, is dood in 1532 ¹⁰⁾, huwt met een zekere ANNA ¹¹⁾, die in 1540 te 's-Heerenberg overleed ¹²⁾.

Uit dit huwelijk twee kinderen:

1°. ADAM VANDEN BERGH „gesegt HERCULEYNS", gedoopt 1 Sept. 1521 ¹³⁾,

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 98. ²⁾ A. H. B. Inv. no. 240.

³⁾ A. H. B. reg. no. 1005. Vgl. Alg. Nederl. Familieblad, 1895, blz. 172.

⁴⁾ A. H. B. reg. no. 1657.

⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 285, brief van 13 September 1522 en Inv. no. 274, brief van 3 Mei 1511.

⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 1445, fol. 7. ⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 1456, fol. 4 verso.

⁸⁾ A. H. B. Inv. no. 2061, fol. 64. ⁹⁾ A. H. B. Inv. no. 2700.

¹⁰⁾ A. H. B. Inv. no. 2702, fol. 12 verso. ¹¹⁾ A. H. B. Inv. no. 4219, fol. 14.

¹²⁾ A. H. B. Inv. no. 2711.

¹³⁾ A. H. B. Inv. no. 2079. Deze aantekening kan ook op zijn broeder FREDERIK betrekking hebben.

dood in 1578, heer van Mathena, huwde met MECHTEL VAN DER WILTEN ¹⁾, bij wie 3 kinderen:

a. HERCULES, heer van Mathena en Diepstegen, komt voor van 1575 ²⁾—1586 ³⁾.

b. WILHELM, komt voor in 1578 ⁴⁾.

c. WALBURG, vrouwe van Diepstegen, huwde met ARNT VAN BOICKHORST, met wien zij nog in 1602 voorkomt ⁵⁾.

2°. FREDERIK VAN DEN BERGH, die in 1557 genoemd wordt ⁶⁾.

De dochters van WILLEM VAN DER LECK en LOCKA VAN BENTHEIM waren:

1. MECHTELD, geboren c. 1440 ⁷⁾, huwde 4 Februari 1459 ⁸⁾ met NICOLAES III, graaf van Tecklenburg, overleden, waarschijnlijk te Lingen, tusschen 1496 en 1501 ⁹⁾, zoon van graaf OTTO VII en IRMGARD VAN DER HOYA. MECHTELD had een zeer ongelukkig huwelijksleven ¹⁰⁾, en overleed vóór 24 Juli 1512 ¹¹⁾, waarschijnlijk op haar weduwengoed te Lingen.

2. SOPHIA, geestelijke zuster in het Maria-Magdalena klooster te Wijk bij Duurstede, 1457 ¹²⁾—1486 ¹³⁾.

3. OTTE, geestelijke in het zelfde klooster 1457 ¹²⁾—1486 ¹³⁾, priorin aldaar in 1490 ¹⁴⁾, gestorven kort voor 22 Februari 1502 ¹⁵⁾.

In twee oorkonden van 1459 ¹⁶⁾ worden MARIA, LUITGARD en GEERTRUID VAN DEN BERGH onder de wettige kinderen van WILLEM genoemd; waar in deze acten echter LOCKA VAN BENTHEIM als MECHTELD voorkomt, en noch LUDOLF of MECHTELD als kinderen genoemd worden, meenen wij deze van elders niet bekende dochters te mogen verwaarloozen.

Behalve deze wettige kinderen liet WILLEM VAN DER LECK ook een groot aantal bastaarden na, waarvan ons bekend zijn:

a. ANNA, 1460 ¹⁷⁾—1501 ¹⁸⁾, huwde na huwelijksvoorwaarden van 22 Juni 1468 met HENRICK DIE GREVE GERRITSZ. ¹⁹⁾.

¹⁾ Register op de leenen, blz. 100 en 101. ²⁾ A. w. blz. 245.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 601, brief van 25 Februari 1586.

⁴⁾ Register op de leenen, blz. 245.

⁵⁾ Protocol stadgericht 's-Heerenberg, 1581—1614, blz. 297.

⁶⁾ Register op de leenen blz. 100. ⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 4957, fol. 9.

⁸⁾ A. H. B. reg. no. 772. ⁹⁾ Opgave van den archivaris te Burgsteinfurt.

¹⁰⁾ A. H. B. br. nos. 1026 en 1027. ¹¹⁾ A. H. B. Inv. no. 275, brief in dato.

¹²⁾ A. H. B. br. no. 70. ¹³⁾ A. H. B. Inv. no. 4965 fol. 16 en br. no. 1033.

¹⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 4969, fol. 15. ¹⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 4979, fol. 21.

¹⁶⁾ A. H. B. reg. nos. 779 en 781. ¹⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 2015, fol. 49.

¹⁸⁾ Protocol landgericht Bergh, 1488—1503, fol. 203 verso.

¹⁹⁾ A. H. B. reg. no. 941.

b. DAEM, komt voor van 1454¹⁾ tot 1468²⁾.

c. BARTHOLOMEUS, komt voor van 1458³⁾—1486⁴⁾, bezitter van een prebende in de kerk te 's-Heerenberg⁵⁾.

d. BARNABAS, 1454⁶⁾, richter van het land van den Bergh sedert 1471⁷⁾, overleden, waarschijnlijk te 's-Heerenberg, op 30 December 1502⁸⁾. Hij was gehuwd met BELIA RUTERS, die in 1517 overleden was, na hertrouwd te zijn met REYNER POER⁹⁾. Hun kinderen waren:

1°. RUTER, onmondig 1504⁹⁾, overleden in 1506⁹⁾.

2°. BARNABAS, onmondig 1506⁹⁾, mondig 1517⁹⁾, gestorven te Hedel vóór 1523⁹⁾.

Bovendien had BARNABAS nog een natuurlijken zoon, MARCUS VAN DEN BERGH¹⁰⁾, die van 1547¹¹⁾—1548¹²⁾ als burggraaf van het Huis Bergh voorkomt, en gehuwd was¹³⁾.

e. HEILWICH, komt voor 1454¹⁴⁾—1487¹⁵⁾, is dood in 1503¹⁶⁾.

* * *

OSWALD, heer, later graaf van den Bergh, werd te 's-Heerenberg 28 Februari 1442 als oudste zoon van WILLEM VAN DEN BERGH en LOCKA VAN BENTHEIM geboren, en op 24 April d. a. v. in tegenwoordigheid van hertog ARNOLD VAN GELRE, graaf EVERWIJN VAN BENTHEIM, de hertogin van Kleef en hun gevolg, in de kerk aldaar gedoopt¹⁷⁾. OSWALD treedt tijdens het leven van zijn vader WILLEM VAN DER LECK, dien hij reeds vóór diens op 25 November 1465 voorgevallen dood, in September 1465 opvolgde, als heer van den Bergh op¹⁸⁾.

OSWALD huwde, na een tocht naar het Heilige Land in het gevolg van hertog ARNOLD van 1450—1452¹⁹⁾, en na een verblijf te Parijs in 1455²⁰⁾ met zijn broeder ADAM, volgens huwelijksvoorwaarden van 20 December 1456²¹⁾ met ELISABETH VAN MEURS, de dochter van den

1) A. H. B. Inv. no. 2006, fol. 23 verso.

2) A. H. B. Inv. no. 2030, fol. 40 verso. 3) A. H. B. Inv. no. 2010, fol. 26 verso.

4) A. H. B. Inv. no. 2058, fol. 22. 5) A. H. B. Inv. no. 2043, fol. 24 verso.

6) A. H. B. Inv. no. 2006, fol. 23 verso. 7) A. H. B. reg. no. 991.

8) Oud-archief der gemeente Bergh, reg. no. 31. 9) Register op de leenen, blz. 104.

10) Protocol landgericht Bergh, 1518—1535, fol. 114 (anno 1525).

11) A. H. B. Inv. no. 2100. 12) A. H. B. Inv. no. 2102.

13) A. H. B. Inv. no. 2099, fol. 25 verso. 14) A. H. B. Inv. no. 2006, fol. 23 verso.

15) A. H. B. Inv. no. 2058, fol. 13 verso. 16) A. H. B. Inv. no. 2061, fol. 18.

17) A. H. B. no. 1871. 18) Archief klooster Bethlehem, no. 593 (27 September 1465).

19) A. H. B. br. no. 1142. Vgl. NIJHOFF, Gedenkw., IV, blz. LXXX, en Gelre, Bijdr. en Med. VI (1903), blz. 270.

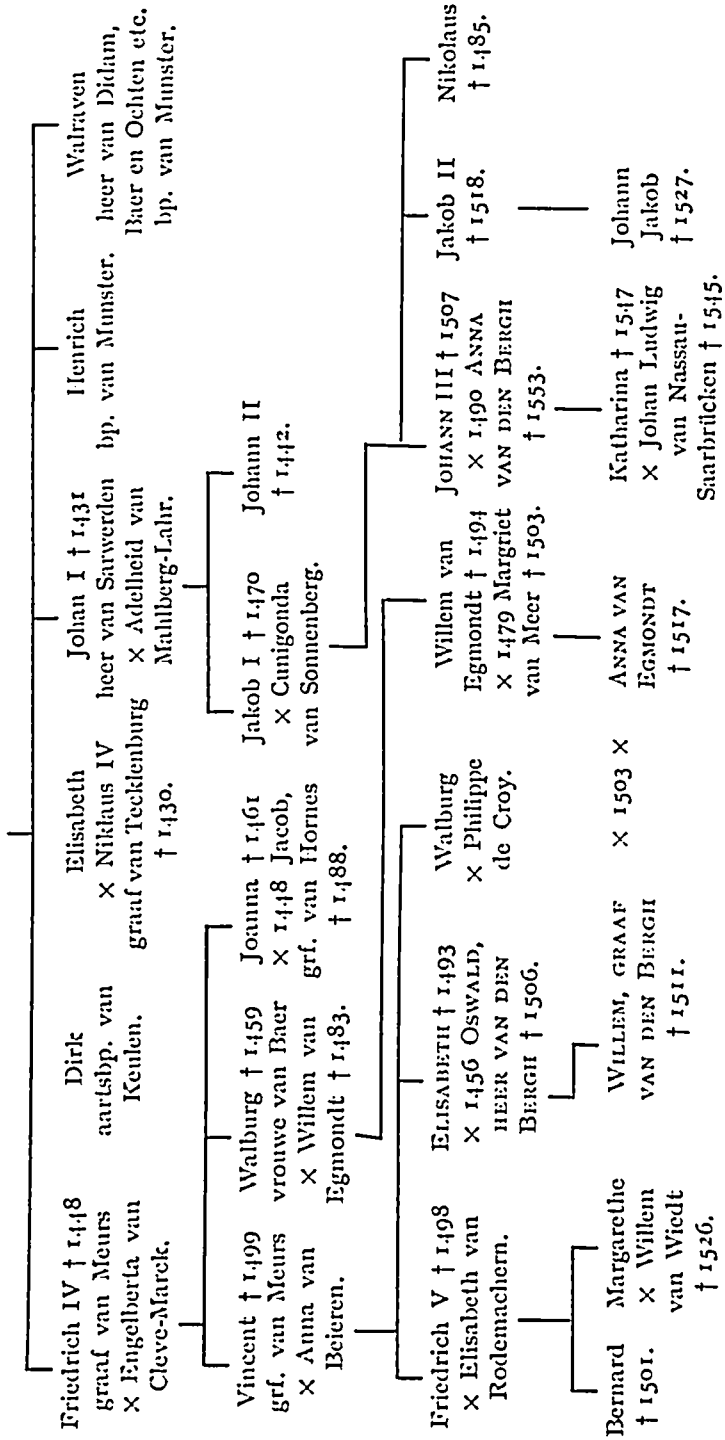
20) A. H. B. Inv. no. 2007, fol. 21 verso en Inv. no. 2008, fol. 21.

21) A. H. B. reg. no. 733.

Van Meurs (bij blz. 35 en 39).

Diderich, graaf van Meurs † 1372.
× Lijsbeth van Baer.

Friedrich III † 1417.
× Walpurg, erfdochter van Sarwerden.

bekenden graaf VINCENT VAN MEURS en ANNA VAN BEIEREN, die echter eerst in 1464 of 1465 naar het slot Bergh verhuisde ¹⁾. In 1461 komt OSWALD het eerst als ridder voor ²⁾; hij blijkt wel een minder kalme natuur dan zijn vader gehad te hebben. Evenals zijn vader was OSWALD echter steeds ijverig doende om den rijkdom en het aanzien van zijn geslacht te vergrooten. Hij aarzelde niet, groote gevaren te loopen, om, als zijn rechten in het gedrang kwamen, deze te verdedigen. Zoo kwam hij al in het begin van zijn regeering in ernstige moeilijkheden met het kapittel van Emmerik over de inkomsten uit de heerlijkheid Pannerden, welke hem zelfs de bedreiging met pauselijk interdict bezorgden (1473) ³⁾. In de geschillen tusschen de hertogen ARNOLD en ADOLF hield hij de zijde van den laatstgenoemde, en evenals geheel Gelderland onderwierp hij zich in 1473 aan KAREL VAN BOURGONDIE ⁴⁾, die hem aanstonds steun verleende om de tijdelijk door den hertog van Kleef, die aan de zijde van ARNOLD had gestaan, in 1467 ⁵⁾ in beslag genomen heerlijkheden Millingen en den Bylandt terug te verkrijgen ⁶⁾, en die hem tevens bijstond tegen het kapittel van Emmerik ⁷⁾. In deze laatste zaak werd OSWALD ook gesteund door den bekenden GUY DE BRINEU, heer van Humbercourt en graaf van Megen, welke hulp echter voor OSWALD zeer bezwarende financiëele gevolgen had ⁸⁾!

Met hertog KAREL begaf hij zich naar Trier (1473) ⁹⁾, en nam deel aan het bekende beleg van Neuss (1474) ¹⁰⁾.

Na den dood van KAREL DEN STOUTE (1477) begon voor heer OSWALD een geheel nieuw tijdperk. Aan de zijde van KATHARINA VAN GELRE, de zuster van hertog ADOLF, nam hij onmiddellijk de partij van dezen op, werd, na diens alras gevolgden dood, de kampioen voor den jeugdigen KAREL, ADOLF's zoon ¹¹⁾, en sloot zich aan bij den in 1478 tot beschermers van Zutphen gekozen bisschop van Munster, HENRICK VAN SCHWARTZENBURG ¹²⁾. Toch is het hem gelukt neutraliteit te verkrijgen in den kort daarna (1480) losbarstenden strijd tusschen den hertog van Kleef en den bisschop van Munster, zij het dan ook ten koste van belangrijke geldelijke opofferingen ¹³⁾, en wist de rol van bemiddelaar tusschen de verschillende partijen niet zonder succes te spelen.

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 2023 fol. 24 en 28. ²⁾ A. H. B. reg. no. 836.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 6170. ⁴⁾ A. H. B. reg. no. 1023.

⁵⁾ NIJHOFF, Gedenkwaardigheden, IV, blz. CXIII.

⁶⁾ A. H. B. reg. no. 1023. ⁷⁾ A. H. B. reg. no. 1043 vlg.

⁸⁾ A. H. B. reg. no. 1059 vlg., br. no. 328 vlg.

⁹⁾ A. H. B. Inv. no. 2040, fol. 43. ¹⁰⁾ A. H. B. Inv. no. 2041, fol. 39 en 40 verso.

¹¹⁾ A. H. B. br. no. 364, vlg. NIJHOFF, Gedenkwaardigheden, V, blz. XXXIV vlg.

¹²⁾ A. H. B. reg. no. 1110. ¹³⁾ A. H. B. reg. nos. 1129 en 1131.

In 1482 was het MAXIMILIAAN VAN OOSTENRIJK gelukt, Gelre en Zutphen geheel te bezetten, en de door zijn schoonvader KAREL DEN STOUTE begonnen politiek van annexatie tot een goed einde te brengen ¹⁾. Ook OSWALD VAN DEN BERGH sloot zich bij de algemeene pacificatie aan, en wist in 1486 van den Roomsche-keizer FREDERIK, MAXIMILIAAN's vader, zijn verheffing tot graaf van het Heilige Roomsche Rijk te verkrijgen ²⁾.

Eer het zoover kwam, had OSWALD een zeer belangrijke vergroo-ting van zijn grondbezit weten te bewerkstelligen, door de geleide-lijke aankoop van de bezittingen van HENRICK, heer van Homoet en Wisch. In 1484 valt de eerste koop, goederen onder Gendringen en Etten ³⁾, daarna eenige waarden onder Doesburg ⁴⁾, in 1486 de halve heerlijkheid Wisch en de verdere rechten in het land van Zutphen ⁵⁾, de heerlijkheid Homoet ⁶⁾, het kasteel Nyenborch en nog eenige andere goederen in de Betuwe ⁷⁾.

Deze aankopen bezorgden hem echter geen onverdeeld genoegen, daar zoowel van de zijde van den heer van Wisch als van de verwanten van den vermoedelijk niet geheel compos mentis zijnden heer van Homoit, waaronder vooral heer GOISSEN VAN RAESFELT, die met de zuster van HENRICK VAN HOMOIT gehuwd was, allerlei pogingen in het werk werden gesteld om een deel van den buit machtig te worden ⁸⁾.

In 1484 verpandde hem zijn schoonvader VINCENT VAN MEURS de stad Krefeld en het daarbijgelegen slot Cracau ⁹⁾, eveneens een aanwinst, welke in later jaren weinig vreugde verschaftte ¹⁰⁾.

De financiering van deze aankopen schijnt OSWALD wel eenige moeite gekost te hebben; het is althans opvallend, dat tusschen de jaren 1480 en 1500 zooveel jaarrenten door hem worden verkocht.

De terugkeer van hertog KAREL VAN GELRE (1492) werd door graaf OSWALD met vreugde begroet; gedurende de eerste jaren zien wij ook geen blijken van oneenigheid. In 1499 werd het anders, toen de bekende grootscheeps opgezette aanval van MAXIMILIAAN de bannerheeren van Zutphen dwong, het hoofd in den schoot te leggen, en zich aan den Habsburger te onderwerpen ¹¹⁾. Weldra echter verliep het leger van MAXIMILIAAN, en hertog KAREL kreeg alras weder de bovenhand in Gelre en

¹⁾ A. H. B. reg. nos. 1189 en 1220. ²⁾ A. H. B. reg. no. 1267.

³⁾ A. H. B. reg. no. 1229. ⁴⁾ A. H. B. reg. no. 1231.

⁵⁾ A. H. B. reg. no. 1268. ⁶⁾ A. H. B. reg. no. 1269.

⁷⁾ A. H. B. reg. no. 1276. ⁸⁾ A. H. B. Inv. nos. 4718 en 4720.

⁹⁾ A. H. B. reg. no. 1248. ¹⁰⁾ A. H. B. Inv. no. 7046 vlg.

¹¹⁾ Gelre, Bijdr. en Med. XXXII (1929), blz. 129 vlg.

Zutphen. Natuurlijk verweet hij aan graaf OSWALD diens afval, hoewel hij zelf den raad gegeven had, van twee kwaden het minste te kiezen! In 1500 kwam er een verzoening tot stand, die voor graaf OSWALD vele zware straffen medebracht ¹⁾. Door den nood gedwongen moest evenwel graaf OSWALD in Januari 1505 weder een verzoening aangaan met aarts-hertog PHILIPS (den Schoone), den zoon van MAXIMILIAAN, en in den vervolge traden ook zijn beide zoons in Habsburgschen dienst ²⁾.

De stichtingen van zijn vader werden door graaf OSWALD voortgezet en uitgebreid, zooals de kerk te 's-Heerenberg ³⁾ en het Berghsche klooster in den Briemer ⁴⁾.

Graaf OSWALD overleed in de eerste dagen van Februari 1506 te 's-Heerenberg ⁵⁾. Zijn vrouw ELISABETH VAN MEURS, die vóór 29 Januari 1493 te Keulen was overleden ⁶⁾, en begraven was in de kerk van de Predikheeren aldaar ⁷⁾, had hem de volgende kinderen geschonken:

1. WILLEM, geboren 24 Juli 1468 ⁸⁾, opvolger van zijn vader, over wien hier onder nader.

2. FREDERIK VAN DEN BERGH, heer van Hedel en Ulft na zijns vaders dood, geboren in 1474, overleden te Emmerik en begraven te 's-Heerenberg 2 Januari 1513 ⁹⁾. Hij trad in den geestelijken stand, en was kanunnik ten Dom en van St. Gereon te Keulen ¹⁰⁾, in welke stad hij een deel van zijn jeugd had doorgebracht ¹¹⁾. Met zijn vader en zijn ouderen broeder onderwierp hij zich in 1505 aan aartshertog PHILIPS, en werd door dezen in het volgende jaar tot commandant van Zalt-Bommel benoemd ¹²⁾.

Bij testament van 1511 ¹³⁾, gemaakt bij de belegering van Venlo ¹⁴⁾, stelde hij zijn neef OSWALD VAN DEN BERGH tot universeelen erfgenaam in, eventueel te vervangen door zijn oudste twee zusters, en met volledige onterving van zijn jongste zuster, WALBURG VAN WISCH.

3. ANNA VAN DEN BERGH, geboren te 's-Heerenberg omstreeks 1466 ¹⁵⁾, huwde 1 Februari 1490 ¹⁶⁾ met JOHAN III, graaf van Meurs en Sarwerden, heer van Laer, gestorven in 1507, zoon van JACOB en CUNIGONDA, gravin

¹⁾ A. H. B. reg. no. 1585. ²⁾ A. H. B. reg. no. 1707.

³⁾ Arch. Aartsb. Utrecht LII (1926), blz. 271 vlg.

⁴⁾ Gelre, Bijdr. en Med. XXXIV (1931), blz. 190.

⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 2068, fol. 12 verso. ⁶⁾ A. H. B. br. no. 1342.

⁷⁾ A. H. B. br. no. 1406. ⁸⁾ A. H. B. Inv. no. 1871.

⁹⁾ Oud 38 jaar. A. H. B. Inv. no. 98.

¹⁰⁾ A. H. B. Inv. no. 271 en: Buch der Cölnischen Thumherren S. 84/85 (Weenen. Adelsarchiv).

¹¹⁾ A. H. B. br. no. 1362 en reg. no. 1309. ¹²⁾ A. H. B. reg. no. 1730.

¹³⁾ A. H. B. reg. no. 1799. ¹⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 1445, fol. 30.

¹⁵⁾ Zij was de oudste dochter. ¹⁶⁾ A. H. B. reg. no. 1350. Zie den staat op blz. 36.

van Sonenberg. Zij overleed in (Januari?) 1553 ¹⁾, na voor haar neef OSWALD VAN DEN BERGH van 1515 tot 1520 het regentschap te hebben waargenomen ²⁾.

4. METTA VAN DEN BERGH, geboren te 's-Heerenberg circa 1470, huwde volgens huwelijksvoorwaarden van 8 October 1492 ³⁾ met FREDERICK, heer van Bronckhorst en Borculo, gestorven in 1506, zoon van OTTO en ELISABETH VAN NASSAU. METTA overleed in 1539 ⁴⁾.

5. WALBURG VAN DEN BERGH, geboren kort vóór 18 November 1485 ⁵⁾, huwde volgens huwelijksvoorwaarden van 16 Januari 1495 ⁶⁾ met HENRICK VAN WISCH, overleden omstreeks 30 November 1514 ⁷⁾, zoon van JOHAN, heer van Wisch, en MARGARETHA VAN KETTLER TOT ASSEN. Doordat HENRICK vóór zijn vader overleed, was hij nooit heer van Wisch, en werd JOHAN direct opgevolgd door zijn kleinzoon JOACHIM VAN WISCH. Na diens kinderloos overlijden in 1541 volgde zijn moeder WALBURG hem op als vrouwe van Wisch. Zij overleed in 1547, tusschen 19 Mei en 15 Augustus ⁸⁾.

6. ELISABETH VAN DEN BERGH vertoefde reeds in 1487 in het klooster St. Maria in Bethlehem te Keulen ⁹⁾, bleef daar lange jaren, doch verhuisde op het laatst van haar leven naar het klooster Sion aldaar ¹⁰⁾. Zij overleed te Keulen waarschijnlijk in 1542 ¹¹⁾.

* * *

WILLEM (III) VAN DEN BERGH werd geboren te 's-Heerenberg op 24 Juli 1468 ¹²⁾, als zoon van OSWALD, graaf van den Bergh, en ELISABETH VAN MEURS, en aldaar op 29 Juli d.a.v. gedoopt ¹³⁾. Op 35-jarigen leeftijd, op 23 December 1503 ¹⁴⁾, sloot hij huwelijksvoorwaarden met de jeugdige ANNA VAN EGMONDT, de rijke erfdochter ¹⁵⁾ van WILLEM VAN EGMONDT, heer van Haps (gest. 1494 ¹⁶⁾, en MARGARETHA VAN MEER, vrouwe van Boxmeer, Sambeek, Spalbeek, Stevensweert, Ochten en Vrienenstein, eigenaresse van belangrijke goederen en tienden in de Overbetuwe en op de Veluwe (gestorven 17 December 1505 ¹⁷⁾). Het huwelijk werd in Januari 1506 te Boxmeer voltrokken ¹⁸⁾.

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 407.

²⁾ A. H. B. reg. nos. 1854 en 1968.

³⁾ A. H. B. reg. no. 1412.

⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 5033.

⁵⁾ A. H. B. br. no. 1033.

⁶⁾ A. H. B. reg. no. 1457.

⁷⁾ Oud-archief Arnhem. Landdagsstukken. Proces Bergh—Wisch, 1539.

⁸⁾ A. H. B. Inv. no. 2100.

⁹⁾ A. H. B. reg. no. 1310.

¹⁰⁾ A. H. B. Inv. no. 5030, fol. 19. ¹¹⁾ A. H. B. Inv. nos. 5035 en 5036.

¹²⁾ A. H. B. Inv. no. 98.

¹³⁾ A. H. B. Inv. no. 2030, fol. 48 verso.

¹⁴⁾ A. H. B. reg. no. 1689.

¹⁵⁾ De oudere zuster MARIA was zwakzinnig.

¹⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 98.

¹⁷⁾ A. H. B. br. no. 2476.

¹⁸⁾ A. H. B. Inv. no. 233, fol. 6 verso.

Jan van Egmond † 1451
× Maria van Arckel † 1415.

Arnold hertog van Gelre
geb. 1409 † 1473.
× Catharina van Kleef
† 1476.

Adolf, hg. v. Gelre
geb. 1438 † 1477
× Catharina van
Bourbon † 1469.

Karel
hg. van Gelre × 1485 René II,
geb. 1467 † 1538 hertog van
× 1518 Elisa- Lotharingen.
beth van

George
† 1559
bisschop van
Utrecht.
—
Françoise van
Luxemburg.

Lamoraal
graaf van
Egmond
† 1568.

Willem heer van Egmond
geb. 1412 † 1483
× Walburg van Meurs † 1459
vr. van Baer.

Jan
geb. 1438 † 1515
1486 graaf van
Egmond
× 1484 Magdalena
van Weerdenburg † 1538.

Frederik † 1521
1492 graaf van
Buren
× Aleyd van
Culemborg
† 1471.

Floris † 1539
grf. van Buren
× Marguerita
de Bergues.

George
† 1559
bisschop van
Utrecht.
—
Françoise van
Luxemburg.

Magdalena
van Nassau
geb. 1522 † 1567
× 1538 Herman
graaf van
Neuenahr-Mörs
† 1578.

Willem † 1494
× 1479 Margriet
van Meer, weduwe
van Peter van
Verlaing, heer
van Heeswijk
† 1503.

Maria

ANNA † 1517
1° × 1503 WILLEM, GRAAF VAN
DEN BERGH † 1511
2° × 1512 Philips van Virmen-
burg † 1534.

OSWALD
GRAAF VAN DEN
BERGH
1508—1546.

Johan
van Virmenburg
1517—1522?

Elisabeth
geb. 1455 † 1539
1° × Gijsbert
van Bronckhorst-
Batenburg
2° × Jan van der
Aa, heer van
Bockoven † 1539.

ANNA † 1517
1° × 1503 WILLEM, GRAAF VAN
DEN BERGH † 1511
2° × 1512 Philips van Virmen-
burg † 1534.

OSWALD
GRAAF VAN DEN
BERGH
1508—1546.

Johan
van Virmenburg
1517—1522?

Walburg
geb. 1457
non te
Redlichem.

WILLEM, sedert zijns vaders verheffing jonggraaf (1486), doet het eerst van zich spreken in 1490, wanneer hij in het gevolg van den bisschop van Munster een expeditie tegen de Friezen meemaakt ¹⁾.

Evenals zijn vader was hij genoodzaakt afwisselend KAREL VAN GELRE of de Bourgondiërs te steunen. In 1503 was hij Geldersch commandant te Doesburg ²⁾, in 1505 werd hij met zijn vader en zijn broeder door koning PHILIPS weder in genade aangenomen ³⁾, en in 1506 door laatstgenoemde benoemd tot kapitein-commandant van Doesburg ⁴⁾.

In Februari 1506 volgde hij zijn vader op als graaf van den Bergh, en bleef als zoodanig ook de Bourgondische zijde aanhangen. Reeds op 3 Mei 1511 overleed hij te Zalt-Bommel ⁵⁾, eerst 43 jaar oud, en werd te Hedel begraven ⁶⁾, slechts een driejarig zoontje, OSWALD, nalatende, die hem, voorloopig onder regentschap van gravin ANNA, opvolgde. ANNA VAN EGMONDT hertrouwde echter reeds op 23 Juli 1512 ⁷⁾ in het geheim met PHILIPS, jonggraaf van Virnenburg, en vertrok in 1514 ⁸⁾ naar haar bezitting Boxmeer. Intusschen had zij zoowel van de zijde van hertog KAREL als van de Bourgondiërs een sauvegarde en neutraliteitsverklaring voor het graafschap Bergh weten te verkrijgen ⁹⁾. Zij vertrok later met haar man naar diens Duitsche bezittingen, en overleed op 4 September 1517 te Montréal bij Koblenz ¹⁰⁾, na op 29 Augustus daaraan voorafgaand het leven te hebben geschonken aan een zoon, JOHAN VAN VIRNENBURG ¹¹⁾. Zij werd ook te Montréal in het hoogkoor begraven. Haar man, die eerst in 1534 ¹²⁾ overleed, na in 1529 hertrouwd te zijn met ODILIA VAN DER MARCK, wist zich ook na het overlijden van zijn zoon, die slechts eenige jaren oud werd, in het bezit van Boxmeer en Haps te handhaven, en liet zich als erfgenaam van zijn zoon ook beleenen in 1523 ¹³⁾.

In het archief van het Huis Bergh zijn vele stukken bewaard over de geschillen, welke door ANNA's tweede huwelijk ontstonden ¹⁴⁾, waarvan vooral de opmerksaamheid verdienen de acten, waarin gesproken wordt over het Berghsche familiekleinood, dat door gravin ANNA te Keulen beleend was geworden, en door haar toedoen voor het grafelijk huis verloren ging ¹⁵⁾.

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 258.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 259.

³⁾ A. H. B. reg. no. 1707.

⁴⁾ A. H. B. reg. no. 1729.

⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 98.

⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 274, brief van 3 Mei 1511.

⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 313.

⁸⁾ A. H. B. reg. no. 1895.

⁹⁾ A. H. B. reg. nos. 1796, 1814 en 1833.

¹⁰⁾ A. H. B. Inv. no. 98 en Inv. no. 541, brief van 9 April 1606.

¹¹⁾ A. H. B. Inv. no. no. 743, II, antwoord, bijlage G.

¹²⁾ A. H. B. Inv. no. 98.

¹³⁾ A. H. B. reg. no. 2045.

¹⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 313.

¹⁵⁾ A. H. B. reg. nos. 1931, 1936 en 2357.

WILLEM III VAN DEN BERGH had bij LYSE POER, die te 's-Heerenberg herberg hield, en omstreeks 1525 overleed ¹⁾, drie kinderen:

a. DAEM VAN DEN BERGH, geboren circa 1500, gewettigd in 1520 ²⁾, huwde volgens huwelijksvoorwaarden van 20 Maart 1550 ³⁾ met WALBURCH VAN HELMONDT, gestorven te 's-Heerenberg 5 October 1559 ⁴⁾, waarschijnlijk een natuurlijke dochter van één der heeren van Helmond uit het huis CORTENBACH. DAEM werd in 1523 ⁵⁾ richter van Gendringen en Etten en drost van Ulft, was van 1534—1536 ⁶⁾ drost van het land van den Bergh, welke periode gevolgd werd door ernstige geschillen met graaf OSWALD II VAN DEN BERGH wegens de door hem met zijn broeder HECTOR gepleegde knoeierijen op ambtelijk gebied ⁷⁾. In het jaar 1546, na OSWALD's dood, werd hij lid van het college van „bevelhebbers”, een soort regentschapsraad, welke tijdens de minderjarigheid van graaf WILLEM IV het bestuur leidde ⁸⁾. Hij verbouwde met zijn broeder HECTOR in 1550 het Drost-Daemen huis, thans de Boetselaersburg, te 's-Heerenberg, waarvan een gedenksteen getuigenis aflegt ⁹⁾. DAEM overleed op den hem toebehoorenden Bergvrede te Didam tusschen 14 en 24 Juni 1555 ¹⁰⁾.

DAEM had drie natuurlijke kinderen:

1°. ELISABETH VAN DEN BERGH, 1555 ¹¹⁾, overleden als weduwe kort vóór 5 October 1575 ¹²⁾, huwde vóór 1559 met ARNT TEECKINCK ¹³⁾.

2°. HEYLKE, komt voor van 1555 ¹¹⁾—1559 ¹³⁾.

3°. FREDERIK VAN DEN BERGH, priester, vicaris te Didam, gestorven vóór 18 Juli 1554 ¹⁴⁾.

b. HECTOR VAN DEN BERGH, gedoopt in 1504 ¹⁵⁾, gewettigd in 1520 ²⁾, drost van Ulft in 1536 ¹⁶⁾, is dood in 1552 ¹⁷⁾. Hij liet twee bastaarddochters na:

1°. MECHTELD, non in het St. Agnesconvent te Emmerik ¹⁸⁾, 1555 ¹⁹⁾—1575 ²⁰⁾.

¹⁾ Register op de leenen, blz. 223. A. H. B. Inv. no. 2695, fol. 26.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 1123. ³⁾ A. H. B. Inv. no. 1124.

⁴⁾ A. H. B. reg. no. 2879. ⁵⁾ A. H. B. reg. no. 2030.

⁶⁾ A. H. B. reg. nos. 2316 en 2344. ⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 1137.

⁸⁾ A. H. B. reg. no. 2596 vlg. Vgl. hierna blz. 46.

⁹⁾ Vgl.: Gelre, Bijdr. en Med. XXXI (1928), blz. 189 vlg.

¹⁰⁾ A. H. B. Inv. nos. 1126 en 1176. ¹¹⁾ A. H. B. reg. no. 2755.

¹²⁾ Gericht. Protocol Gendringen, 1574—1577, in dato. ¹³⁾ A. H. B. Inv. nos. 1127 en 4084.

¹⁴⁾ A. H. B. reg. no. 2738. ¹⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 2061, fol. 70.

¹⁶⁾ A. H. B. reg. no. 2344. ¹⁷⁾ Register op de leenen, blz. 223.

¹⁸⁾ WASSENBERG. Embrica, p. 163. ¹⁹⁾ A. H. B. reg. no. 2755.

²⁰⁾ Gericht. Protocol Gendringen, 1574—1577, acte van 5 October 1575.

2°. LIISKE of ELISABETH, 1555 ¹⁾, dood in 1575 ²⁾, huwde met BITTER VAN RAESFELT, zoon van BITTER VAN RAESFELT, bastaard, en GRIET MOPPENHOIFT.

c. ANNA VAN DEN BERGH, non in het St. Ursulaconvent te Laag-Elten ¹⁾, 1555 ¹⁾—1565 ²⁾.

* * *

OSWALD II, graaf van den Bergh, werd geboren te 's-Heerenberg 21 Maart 1508 ⁴⁾, als eenige zoon van WILLEM III en ANNA VAN EGMONDT. Hij huwde in 1537 met ELISABETH VAN DORTH, erfhofmeesteresse van Gelre, weduwe van JOHAN VAN DER HORST, en dochter van SEYNO, heer van Dorth, en HENRICA VAN AESWIJN. Over dit huwelijk, dat door de familie van graaf OSWALD als niet ten volle met de aanzienlijke positie van zijn stamhuis strookend werd beschouwd, is nogal wat te doen geweest ⁵⁾. Zijn tante ANNA, de gravin-weduwe van Sarwerden, schreef aan DAEM VAN DEN BERGH over het gerucht ⁶⁾, dat „oer neve van den Berghe sich myt eyner jofferen beslaghen (d. i. ingelaten met) soldt hebben”.

De 17de-eeuwsche genealoog STEVEN VAN RHEMEN preciseert nog meer: „OESWALT graff to den Berge, hefft beslaepen und darnae mit conditie getrouwt (t'weten so sie ein soen van hem swanger wurde) ELISABET VAN DORT” ⁷⁾. Wat van dit alles moge zijn, een feit is het, dat in het archief van het Huis Bergh hoegenaamd niets over dit huwelijk te vinden is. Alleen weten wij, dat het op 7 Juli 1537 ⁸⁾ nog niet gesloten was, terwijl de oudste zoon WILLEM op 24 December van hetzelfde jaar geboren werd. De wettigheid van de kinderen is nooit betwist, zoodat wij voor zeker mogen aannemen, dat het huwelijk in de tweede helft van 1537 gesloten is. ELISABETH overleed, bij de geboorte van haar zesde kind, op 12 December 1545 te 's-Heerenberg ⁹⁾, en werd aldaar in de kerk op 8 Januari 1546 begraven ¹⁰⁾.

Graaf OSWALD II stond, zooals boven is medegedeeld, gedurende de eerste jaren onder de voogdij van zijn moeder ANNA, die na haar tweede huwelijk en daarop gevolgd vertrek (1514) opgevolgd werd door haar

¹⁾ A. H. B. reg. no. 2755.

²⁾ Gericht. Protocol Gendringen, 1574—1577, acte van 5 October 1575.

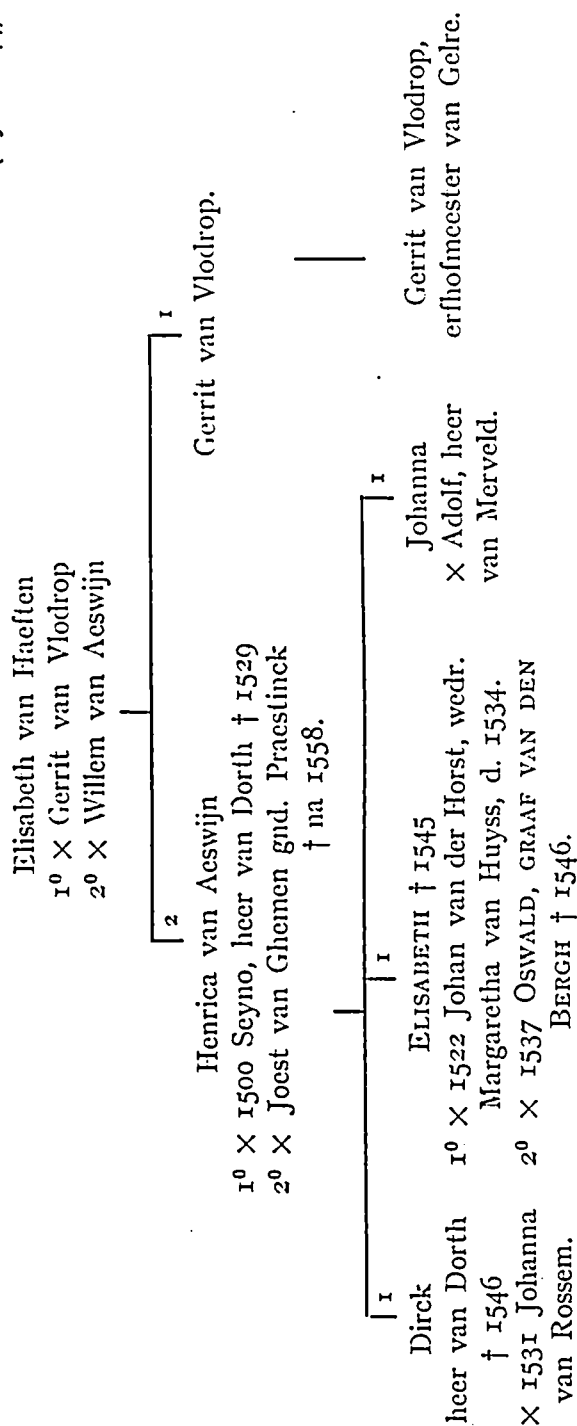
³⁾ A. H. B. Inv. no. 2725, fol. 14. ⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 98.

⁵⁾ Vgl. o. a. SLICHTENHORST, I, blz. 83, en de „Rapsodia” van STEVEN VAN RHEMEN jr., blz. 164.

⁶⁾ Kon. Huisarchief. Varia. Acta betr. DAEM VAN DEN BERGH, 1538 (brief van 1535).

⁷⁾ Genealogien, II, fol. 11. (R. A. Arnhem). ⁸⁾ A. H. B. reg. no. 2360.

⁹⁾ A. H. B. Inv. no. 508, G. ¹⁰⁾ A. H. B. Inv. no. 2099, fol. 4 verso en 5.

Seyno † 1605
 in 1574 landrent-
 meester van Bergh.

schoonzuster ANNA VAN DEN BERGH, gravin-weduwe van Meurs-Sarwerden. Deze werd in 1515 door hertog KAREL als voogdes erkend ¹⁾).

Gedurende de voogdij werd gravin ANNA VAN SARWERDEN bijgestaan, en na 1520 vervangen door een zevental „bevelhebbers”, een college, dat ons alleen met dien naam in de Berghsche geschiedenis bekend is, en dat het best te vergelijken valt met een regentschapsraad, bestaande uit de hoogste ambtenaren van het graafschap Bergh, onder voorzitterschap van den drost van het land van den Bergh ²⁾).

Zooals boven reeds vermeld is, ontstonden tijdens deze voogdij ernstige moeilijkheden met den graaf van Virnenburg, OSWALD's stiefvader, waarbij hertog KAREL op hardhandige manier tusschen beiden kwam, en zelfs door een bezetting van het land van den Bergh gedurende 5 weken de gelden voor den lijftocht van gravin ANNA VAN EGMONDT wist af te dwingen (1516) ³⁾. Het mocht den bevelhebbers ook niet gelukken, de geheele nalatenschap van gravin ANNA voor haar zoon OSWALD machtig te worden, aangezien Boxmeer en Haps in handen van VIRNENBURG bleven. Eerst in 1545 is het graaf OSWALD gelukt Boxmeer, dat in 1533 door VIRNENBURG aan den graaf van Buren was verpand, van laatstgenoemde tegen een aanzienlijke vergoeding terug te krijgen ⁴⁾.

Omstreeks 1520 werd de graaf van den Bergh gemengd in de twisten, welke ontstonden tusschen zijn tante WALBURG VAN WISCH en haar zoon JOACHIM, heer van Wisch, en de nalatenschap van zijn oom FREDERIK, heer van Hedel (gestorven in 1513), betroffen ⁵⁾. Deze nalatenschap gaf later ook nog aanleiding tot ernstige twisten tusschen OSWALD en JOACHIM, bij welken laatste de nooit verdwenen wrevel van de heeren van Wisch over den verkoop van Half-Wisch van 1486 zijn hoogtepunt bereikte.

Ook tusschen graaf OSWALD en zijn drie tantes MECHTELD, ANNA en WALBURG zijn moeilijkheden ontstaan over bedoelde nalatenschap ⁶⁾.

De geschillen met JOACHIM VAN WISCH leidden tot allerlei excessen, waarvan wel het ergste was, dat in 1528 het Berghsche huis te Wisch door JOACHIM ingenomen en verbrand werd ⁷⁾, zoodat hertog KAREL, wien het niet gelukt was JOACHIM op andere wijze tot kalmte te brengen, zelfs in 1531 een expeditie moest uitrusten, om hem te bedwingen, en hem pas na de verovering van Terborg in zijn macht kon krijgen ⁸⁾.

¹⁾ A. H. B. reg. no. 1854. ²⁾ A. H. B. reg. nos. 1968 en vlg.

³⁾ A. H. B. reg. nos. 1881 en 1882.

⁴⁾ Vgl. de beschrijving van Boxmeer hierachter, blz. 159.

⁵⁾ A. H. B. Inv. nos. 314 en 4718.

⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 314. ⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 4718.

⁸⁾ A. H. B. reg. no. 2262. Vgl. Gelre, Bijdr. en Med. XX (1917), blz. 139 vlg.

JOACHIM wenschte echter nog den strijd niet op te geven, en eerst met zijn dood (1541) is de rust wedergekeerd ¹⁾.

Over het algemeen heeft OSWALD het met hertog KAREL goed kunnen vinden, al heeft hij ongetwijfeld slechts noode, en met behoud van rechten, aan de door dien hertog noodig geoordeelde schattingen mede-betaald ²⁾.

Met zijn erfpachters onder Ochten voerde hij een langdurigen strijd, welke in 1537 door den Hertog te zijnen gunste werd beslist ³⁾.

In 1540 gaf graaf OSWALD een reglement voor de „klaring”, de hoogste rechterlijke instantie voor het land van den Bergh, waarmede dit oude instituut nieuw leven verkreeg ⁴⁾.

Gedurende de jaren 1540—1546 had OSWALD namens zijn vrouw een proces te voeren voor het leengericht te Zutphen over het erfhofmeesterschap van Gelre, dat haar door haar neef GERRIT VAN VLODROP betwist werd, welk geding door laatstgenoemde gewonnen werd ⁵⁾.

In 1542 loste de vrouwe van Culemborg het in 1451 verpande deel van het Bredenbroek in ⁶⁾, en in 1544 gaf keizer KAREL, sedert 1543 hertog van Gelre, hem het slot Nyenborg terug ⁷⁾, terwijl in 1545 Boxmeer en Haps wederom tot hun rechtmatigen eigenaar terugkeerden ⁸⁾, zoodat OSWALD, toen hij op 9 Mei 1546 onverwachts te Zutphen, ten huize van den landdrost BERNT VAN HACKFORT, overleed ⁹⁾, aan zijn kinderen de Berghsche bezittingen in hun geheel kon nalaten, zij het ook, dat verschillende goederen met belangrijke renten waren belast geworden.

OSWALD werd op (25?) Mei 1546 in de kerk te 's-Heerenberg begraven ¹⁰⁾, en liet bij zijn vrouw ELISABETH VAN DORTH de volgende zes kinderen na:

1. WILLEM (IV), graaf van den Bergh, geboren 24 December 1537, over wien later gesproken zal worden.

2. OSWALD VAN DEN BERGH, geboren 21 Maart (?) 1539 ¹¹⁾, werd in

¹⁾ Gelre, Bijdr. en Med. N (1907), blz. 134.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 54 en reg. nos. 2291 en 2298.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 6115. ⁴⁾ A. H. B. reg. no. 2409.

⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 326. P. NIJHOFF, Registers op het archief van het Hof van Gelre etc. (1856), blz. 425.

⁶⁾ A. H. B. reg. no. 2469. ⁷⁾ A. H. B. reg. no. 2503.

⁸⁾ A. H. B. reg. no. 2548. ⁹⁾ A. H. B. Inv. no. 3163, fol. 273.

¹⁰⁾ A. H. B. Inv. no. 2099, fol. 25 en in fine, en Inv. no. 4240.

¹¹⁾ Volgens een aantekening in A. H. B. Inv. no. 98 zou hij 21 Maart 1546 geboren zijn, hetgeen onmogelijk is; daar hij het tweede kind van zijn ouders is, valt zijn geboorte tusschen September 1538 en Juni 1539, zoodat de datum 21 Maart zeer wel juist kan zijn.

1560 bij boedelscheiding heer van Homoet, Vrienenstein en Nyenborg ¹⁾, kreeg zijn opvoeding te Leuven, waar hij van 1546—1549 met zijn broeder WILLEM ²⁾, en van 1549—1552 alleen verbleef ³⁾, en overleed reeds in 1563, vóór 9 Augustus ⁴⁾.

3. FREDERIK VAN DEN BERGH, geboren te Ulft in 1540 ⁵⁾, begraven te 's-Heerenberg in Maart 1540 ⁶⁾.

4. ANNA VAN DEN BERGH, geboren te 's-Heerenberg (vóór 13 April 1544 ⁷⁾, overleden te Hedel (?) (na 20) September 1576 ⁸⁾, begraven te Boxmeer ⁹⁾. Zij bleef ongehuwd, en stond in de twisten, welke tusschen haar broeders WILLEM en FREDERIK over de verdeeling der ouderlijke nalatenschap ontstonden, trouw aan de zijde van laatstgenoemde.

5. FREDERIK VAN DEN BERGH, geboren te 's-Heerenberg begin 1545 ¹⁰⁾, en gedoopt aldaar ¹¹⁾, werd in 1561 benoemd tot kanunnik ten Dom te Utrecht ¹²⁾, geraakte in 1566 in ernstigen twist met zijn broeder WILLEM over de verdeeling van de nalatenschappen van hun ouders en hun broeder OSWALD, waarbij hij zich benadeeld achtte ¹³⁾. Bij de acte van scheiding van 1565 waren aan FREDERIK o. a. de heerlijkheden Homoet, Stevensweert en Spalbeek toebedeeld ¹⁴⁾. In 1566 herriep FREDERIK zijn instemming met deze acte, op grond van benadeeling met bedrog, gepleegd ter verkrijging van zijn handteekening ¹⁵⁾. De spoedig hierna uitbarstende onlusten in de Nederlanden gaven aan FREDERIK een welkome gelegenheid om zich, waar dit maar eenigszins mogelijk was, tegenover zijn broeder te plaatsen, en ook WILLEM ontzag zich niet, op allerlei manieren zijn broeder den voet dwars te zetten.

Toen in 1568 graaf WILLEM naar Duitschland moest vluchten, kreeg FREDERIK, die zich aan de zijde van koning PHILIPS gehouden had, de handen vrij. Hij wist langs legalen weg zijn doeleinden te bereiken, doordat hem en zijn zuster in 1574 een gedeelte van de geconfisqueerde goederen van hun broeder werd toegewezen, waaronder Boxmeer ¹⁶⁾, ter-

¹⁾ A. H. B. reg. no. 2878.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 2100 en reg. no. 2601, en Archief Hof te Arnhem, Brieven, Algemeen no. 214.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 2104. ⁴⁾ Leenregister Gelre, Kwartier van Nymegen, blz. 159.

⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 509. ⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 2710.

⁷⁾ A. H. B. Inv. nos. 98 en 4237. ⁸⁾ A. H. B. Inv. no. 515.

⁹⁾ A. H. B. Inv. no. 580.

¹⁰⁾ In 1565 is hij 20 jaar oud (reg. no. 3030). Hij moet geboren zijn vóór April, daar het 6de kind van zijn ouders in December 1545 werd geboren.

¹¹⁾ A. H. B. Inv. no. 509. ¹²⁾ A. H. B. Inv. no. 475.

¹³⁾ A. H. B. Inv. nos. 332 en 476. ¹⁴⁾ A. H. B. reg. no. 3027.

¹⁵⁾ A. H. B. reg. no. 3067. ¹⁶⁾ A. H. B. reg. no. 3233. Vgl. Inv. nos. 508—511.

wijl hij zijn in 1572 van ALVA verkregen rechten op Hedel in 1578 door de Staten-Generaal, met wie hij toen op zeer goeden voet was, liet bevestigen. Kortom tijd later schijnen echter de Staten-Generaal hem minder te zijn gaan waardeeren, en in 1580 noodigde de prins van Oranje hem uit, binnen 24 uren de stad Zalt-Bommel, waar hij toen resideerde, te verlaten, hetgeen hij dan ook met bekwamen spoed deed, om zich te Maaseyk te gaan vestigen, in afwachting van de bevelen van PARMA ¹⁾!

De pretensies van graaf FREDERIK blijken ook ten volle uit zijn titulatuur. In 1576 noemt hij zich: vrijheer van Boxmeer en Bylandt, heer van Hedel, Homoet, Wisch, Haps, Spalbeek en Stevensweert.

Na WILLEMS dood (1586) kwam er een soort verzoening tot stand met diens kinderen, met het gevolg, dat FREDERIK hen niet onterfde. Hij overleed te Luik einde October 1592 ²⁾, en werd einde November van dat jaar te Boxmeer in het koor begraven ³⁾.

6. Een dochter, bij de geboorte gestorven en met de moeder op 8 Januari 1546 in de kerk te 's-Heerenberg begraven ⁴⁾.

* * *

WILLEM IV, graaf van den Bergh, de meest besproken man van zijn geslacht, werd te 's-Heerenberg geboren op 24 December 1537 ⁵⁾, als het oudste kind van OSWALD II VAN DEN BERGH en diens echtgenote ELISABETH VAN DORTH. Toen zijn vader overleed, was hij dus eerst 8 jaar oud. Voor hem en zijn onmondige broeders en zuster werden als voogden aangesteld MAXIMILIAAN VAN EGMONDT, graaf van Buren, en JOOST VAN BRONCKHORST, heer van Borculo ⁶⁾, bijgestaan door een zevental „bevelhebbers” ⁷⁾. Hij vertrok nog in 1546 ⁸⁾ met zijn broeder OSWALD naar Leuven, om daar onderwijs te genieten, en werd in 1549 ⁹⁾ door keizer KAREL V naar het hof te Brussel gebracht, waar hij tot in 1552 verbleef ¹⁰⁾. Na het overlijden van den graaf van Buren (1548) werd JOHAN DE LIGNE, graaf van Aremborg, mede-voogd ¹¹⁾.

Na zijn terugkeer te 's-Heerenberg (1553) nam WILLEM voorloopig zijn intrek bij den drost HACKFORT ¹²⁾, en huwde, na huwelijksvoorwaar-

¹⁾ Vgl. TROSÉE. Het eerste tijdvak van het verraad van graaf Willem van den Bergh (Uitg. Ver. Gelre no. 18), 1929, blz. 21 vlg. en de bijlagen nos. 74 en 75.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 6894.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 580.

⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 509.

⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 1781.

⁶⁾ A. H. B. reg. nos. 2632 en 2641, en Arch. Hof van Gelre, Algemeen, br. no. 214.

⁷⁾ A. H. B. reg. nos. 2596 en 2607. ⁸⁾ A. H. B. reg. no. 2601.

⁹⁾ A. H. B. Inv. no. 3196.

¹⁰⁾ A. H. B. Inv. no. 2105.

¹¹⁾ A. H. B. reg. no. 2663.

¹²⁾ A. H. B. Inv. no. 2106, fol. 12 verso.

den van 28 September 1556, te Meurs op 11 November 1556 ¹⁾ met MARIA VAN NASSAU, dochter van WILLEM (den Rijke), graaf van Nassau, en diens gemalin JULIANA VAN STOLBERG. MARIA was geboren te Dillenburg op 18 Maart 1539 ²⁾, en schonk haar man 8 zoons en 8 dochters.

Van de eerste jaren van de regeering van graaf WILLEM IV weten wij alleen, dat hij grooten ijver betoonde voor de verfraaiing van zijn residentie, en zoowel het kasteel Bergh, als den Hof van Hedel te 's-Heerenberg en het huis op den Montferland liet verbouwen of vernieuwen ³⁾.

In de jaren 1558—1562 wekte hij in Gelderland eenig opzien, door zich met kracht te verzetten tegen het medebetalen van zijn Graafschap in de Geldersche schatting. De flinke woorden, door hem bij deze gelegenheid in den Landdag gesproken, zijn vastgelegd in een verslag van die vergadering in het archief Bergh, en zijn afgedrukt door TADAMA in diens biographie van den Graaf ⁴⁾.

In het jaar 1565 sloot hij met zijn broeder FREDERIK een accoord over het erfdeel van dezen laatste, welke door FREDERIK later bestreden overeenkomst een levenslangen strijd tusschen de beide broeders ten gevolge had ⁵⁾.

In 1566 kwam een belangrijke overeenkomst tot stand met den hertog van Kleef, waarbij de geschillen over de grenzen tusschen het land van den Bergh en Emmerik, alsmede die over het verpande kerspel Beek en andere renten en heerlijkheden, definitief geregeld werden ⁶⁾.

Van dit zelfde jaar dateert het eerste politieke optreden van graaf WILLEM, dat zulke belangrijke gevolgen met zich zou dragen. De oppositie tegen de maatregelen van koning PHILIPS vond in hem een krachtigen medestrijder: hij was één dergenen, die aan de landvoogdes het bekende verzoekschrift der edelen aanboden ⁷⁾.

De gevolgen bleven niet uit: Op 19 December 1567 werd hij voor den Bloedraad gedaagd ⁸⁾, in Mei 1568 werden zijn goederen verbeurd verklaard ⁹⁾. Intusschen had hij met zijn gezin de wijk genomen naar Keulen ⁹⁾, waar hij op het Hof van Nassau een toevlucht vond. Hij zat hier

¹⁾ A. H. B. reg. no. 2782. ²⁾ TEXTOR, Nassawische Chronik (1617), S. 111.

³⁾ A. H. B. Inv. nos. 509 en 2114, 2116 en 2117. De Hof van Hedel was een aan de heeren van Hedel toebehoorend huis te 's-Heerenberg.

⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 55. TADAMA, Graaf Willem van den Berg en zijne tijdgenooten, blz. 7. Vgl. ook: Briefwisseling tusschen Marg. v. Parma en Brimeu (Werken Gelre no. 11), (1914), blz. 1 vlg.

⁵⁾ A. H. B. reg. nos. 3027 en 3030, Inv. nos. 333 en 476.

⁶⁾ A. H. B. reg. nos. 3047 en 3048.

⁷⁾ TADAMA, passim, over dit geheele tijdperk ⁸⁾ A. H. B. reg. no. 3114.

⁹⁾ A. H. B. reg. no. 3110.

1. Graaf Willem IV van den Bergh (?).

niet stil, doch verzamelde krijgsvolk te Niedermörmter ¹⁾ en Werth, en wist in Juni 1568 zich van 's-Heerenberg meester te maken, nadat hij reeds in Mei het slot Ulft had weten te veroveren. Reeds op 8 Juli kwam 's-Heerenberg echter weder in Spaansche handen, begin Augustus ook Ulft ²⁾. In October van hetzelfde jaar voegde WILLEM zich bij de troepen van zijn zwager den prins van Oranje, die in de omgeving van St. Truyen opereerden ³⁾. Na het mislukken van dezen veldtocht begaf hij zich weder naar Keulen, waar hij onder anderen door de verpanding van zijn vrouws juweelen in zijn onderhoud en dat van zijn groot gezin moest voorzien ⁴⁾.

In het voorjaar van 1572 trok hij, door den prins van Oranje benoemd tot luitenant-generaal en gouverneur van de stad en het graafschap Zutphen, met zijn krijgsvolk de Graafschap binnen, wist geheel Zutphen en de stad te veroveren, deed een vergeefschen aanval op Deventer, vermeesterde een groot deel van de Veluwe, en veroverde ten slotte Kampen (11 Augustus 1572) en het grootste gedeelte van Overijssel. Het aanstormende leger van don FREDERIK deed echter alle voordeelen teniet gaan, en in November moest hij met zijn echtgenoot opnieuw de vlucht nemen en wel ditmaal naar Bremen, alwaar hij tot in het einde van 1576 verblijf bleef houden ⁵⁾. In Februari 1577 ⁶⁾, na de Pacificatie van Gent, was hij weder te 's-Heerenberg, terwijl hij in September van dat jaar zich ook meester wist te maken van Boxmeer ⁷⁾.

Intusschen was reeds in Augustus 1577 van Spaansche zijde getracht, de graven van den Bergh en Culemborg en andere edellieden naar hun partij over te halen. Bij den eerste, wellicht reeds vooraf, althans daarna, tevens bewerkt door den pastoor van St. Anthoni bij Boxmeer, GERRIT WILLEMSZ., schijnt deze stap in goede aarde te zijn gevallen.

Het is hier de plaats niet, om in bijzonderheden na te gaan, op welke manier WILLEM VAN DEN BERGH gedraaid heeft tusschen de Staatsche en Spaansche partijen, en hoe hij ten slotte, met toestemming van en toezeggingen aan PARMA, in October 1581 ⁸⁾ het stadhouderschap van Gelre en Zutphen in Staatschen dienst aanvaardde. De belangstellende

¹⁾ A. H. B. reg. nos. 3132 en 3133.

²⁾ Over deze episode raadplege men: VAN VEEN, Het graafschap Bergh in de eerste jaren van den 80-jarigen oorlog, in: Gelre, Bijdr. en Med. VIII (1905), blz. 113 vlg.

³⁾ TADAMA, blz. 17 en bijlage XXXII.

⁴⁾ A. H. B. reg. no. 3154. Vgl. ook over het verblijf te Keulen: JOS. HANSEN, Rheinische Akten zur Geschichte des Jesuitenordens, 1542—1582. (Publ. der Gesellschaft für Rhein. Geschichtskunde T. XIV, 1896).

⁵⁾ A. H. B. reg. no. 3326. ⁶⁾ A. H. B. reg. no. 3331. ⁷⁾ TADAMA, blz. 30.

⁸⁾ Vgl. Gelre, Bijdr. en Med. XXVIII (1925), blz. 123.

zij hier verwezen naar het belangrijke werk van J. TROSÉE: Het eerste tijdvak van het verraad van graaf WILLEM VAN DEN BERGH ¹⁾.

WILLEM's optreden tijdens zijn stadhouderschap geeft den indruk, dat hij alles deed om zijn belangrijken post naar behooren en te goeder trouw waar te nemen. Wij moeten hierbij echter wel in acht nemen, dat een onderzoek naar een geheime verstandhouding met PARMA over dit tijdperk nog niet geschied is, zoodat wij ons oordeel moeten opschorten.

De verrassing van Zutphen op 12 September 1583 had een uitbarsting van wantrouwen tegen den Stadhouder ten gevolge; diens wensch, thans vredesonderhandelingen met Spanje te openen, deed de maat overloopen, en op 5 November 1583 werd hij met zijn gezin door den kanselier van Gelderland, ELBERTUS LEONINUS, te Arnhem gearresteerd ²⁾. Weldra werd hij per vaartuig naar Holland gebracht, waar hij achtereenvolgens te Dordrecht en te Delfshaven verblijf hield. In Maart 1584 werd hij onder verschillende voorwaarden weder vrijgelaten, en vestigde hij zich te Emmerik ³⁾.

In October 1584 verbrak hij zijn aan de Staten gegeven woord van neutraliteit, en sneed daarmede alle banden, welke hem aan de zijde van den opstand gehouden hadden, door. Aangezien 's-Heerenberg met Staatsch garnizoen was belegd, vestigde hij zich te Ulft ⁴⁾. De weinige jaren, die hem nog restten, besteedde hij met hulpbetoon aan de Spanjaarden en pogingen, om anderen tot afval te verleiden, hetgeen hem bij zijn zoons, die blijkens het onderzoek van TROSÉE ⁵⁾ ook al niet door loyaliteit hebben uitgemunt, gemakkelijk gelukte.

Op 6 October 1586 voelde hij blijkbaar zijn einde naderen, en bepaalde, dat na zijn dood zijn vrouw MARIA zijn goederen voor hun kinderen zou beheeren, totdat de vrede gesloten zou zijn ⁶⁾. Een maand later, op 6 November 1586, overleed hij ⁷⁾, nog geen 49 jaar oud, op zijn slot Ulft, waar hem in een torengewelf een voorloopige rustplaats, welke ten slotte is gebleken definitief te zijn, bereid werd ⁸⁾.

Zijn vrouw MARIA, een sympathieke figuur, wier leven naast haar karakterloozen echtgenoot niet gemakkelijk geweest moet zijn, voerde ingevolge het door haar man bepaalde tot op haar sterfslag, 28/18 Mei

¹⁾ Ver. Gelre, Werken no. 18 (1929).

²⁾ TADANA, blz. 42. VAN SPAEN, Proeven van historie en oudheidkunde (1808), blz. 101 vlg.

³⁾ A. H. B. reg. no. 3974.

⁴⁾ A. H. B. reg. no. 4010.

⁵⁾ A. w. blz. 144 vlg.

⁶⁾ A. H. B. reg. no. 4102.

⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 1159, fol. 1 verso.

⁸⁾ Zie hierna de beschrijving van het slot Ulft (blz. 119).

1599 ¹⁾, de teugels van het bewind, en bracht in November 1598 een magescheid tusschen haar kinderen tot stand ²⁾. Zij overleed op Ulft, en werd bij haar man en hun vooroverleden kinderen bijgezet. Een karakteristiek van haar vindt men in het meergenoemde werk van TROSÉE ³⁾.

Uit het huwelijk van WILLEM IV VAN DEN BERGH en MARIA VAN NASSAU zijn de navolgende kinderen geboren:

1°. MAGDALENA VAN DEN BERGH, geboren te 's-Heerenberg 1 Augustus 1557 ⁴⁾, gedoopt aldaar 4 Augustus ⁵⁾, gestorven aldaar 25 Mei 1579 ⁶⁾. Volgens oude genealogieën zou zij verloofd geweest zijn met den koning van Zweden; wij hebben hier niets van gevonden.

2°. HERMAN VAN DEN BERGH, geboren 2 Augustus 1558, over wien hieronder nader gesproken zal worden.

3°. FREDERIK VAN DEN BERGH, geboren 18 Augustus 1559, volgt hieronder na zijn broeder HERMAN.

4°. OSWALD VAN DEN BERGH, geboren te 's-Heerenberg 16 Juni 1561 ⁷⁾, werd in 1582 ritmeester in Staatschen dienst ⁸⁾, maakte in hetzelfde jaar de belegering van Lochem mede, ging evenals zijn broeders in 1584 in Spaanschen dienst, en sneuvelde onder tragische omstandigheden in het gevecht te Boxum bij Stavoren op 27 Januari 1586 ⁹⁾. Zijn lijk werd te Ulft bijgezet ¹⁰⁾.

5°. WILHELMINA VAN DEN BERGH, geboren te 's-Heerenberg 7 Juli 1562 ¹¹⁾, gedoopt aldaar 8 Juli ¹²⁾, verdrongen met haar zuster JULIANA in den Ouden IJssel bij Ulft op 15 November 1591 ¹³⁾.

6°. ELISABETH VAN DEN BERGH, geboren te 's-Heerenberg 31 December 1563 ¹⁴⁾, overleden te Keulen c. 1572 ¹⁵⁾.

7°. JOOST VAN DEN BERGH, geboren te 's-Heerenberg 25 Januari 1565 ¹⁶⁾, overleden aldaar 8 Augustus 1600, en ook aldaar begraven ¹⁷⁾.

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 1885, fol. 6 verso. ²⁾ A. H. B. Inv. no. 444.

³⁾ Blz. 96—100. ⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 94.

⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 2109, fol. 35 verso.

⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 370. Minuut-brief van ABR. GYER van 26 Mei 1579.

⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 94.

⁸⁾ Het Staatsche Leger (DE BAS en TEN RAA) I, blz. 105.

⁹⁾ STRADA. De bello Belgico (1648), dec. II, l. 7, p. 469.

¹⁰⁾ A. H. B. Inv. no. 449. Brief van graaf FREDERIK van 18 Nov. 1590.

¹¹⁾ A. H. B. Inv. no. 94.

¹²⁾ A. H. B. Inv. no. 2114. Vgl. Briefw. MARG. v. PARMA en BRINEU, blz. 61.

¹³⁾ Diarium van VAN BUCHELL (Uitg. Hist. Gen.), blz. 317. Bor. Nederl. Oorloghen (uitg. 1630), dl. 5, boek 28, fol. 45 verso. Hist. Gen., Kronijk XIX (1863), blz. 224.

¹⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 94. ¹⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 95.

¹⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 94. ¹⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 1885, fol. 23.

8°. LODEWIJK VAN DEN BERGH, geboren waarschijnlijk in November 1572 ergens in Overijssel ¹⁾, werd in 1590 als opvolger van zijn broeder ADAM hopman over een vendel voetknechten ²⁾, en sneuvelde in het belegerde Steenwijk op 19/9 Juni 1592, oud 19 jaar ³⁾.

9°. HENDRIK VAN DEN BERGH, geboren in 1573, volgt hieronder na zijn broeder FREDERIK.

10°. ADAM VAN DEN BERGH, geboren in 1575 ⁴⁾, waarschijnlijk te Bremen, trad in 1590 in Spaanschen dienst als hopman over een vendel voetknechten ⁵⁾, overleed te Groningen op 7 November 1590 n. st., en werd bijgezet te Ulft ⁶⁾.

11°. ADOLF VAN DEN BERGH, geboren in 1576 ⁷⁾, waarschijnlijk te Bremen, erfde de heerlijkheid Hedel, was in 1595 kapitein over 150 kurassiers onder KAREL VAN MANSFELDT ⁸⁾, overleed te 's-Hertogenbosch kort vóór 2 Juni 1609 ⁹⁾, en werd begraven te Boxmeer ¹⁰⁾. Hij liet bij HILLEKE HENDRIX, later gehuwd met HENRICK SOMEREN ¹¹⁾, een bastaardzoon na, HENRICK VAN DEN BERGH, heer van Berlicum, geheeten, die, in Frankrijk door graaf HENDRIK VAN DEN BERGH opgevoed ¹²⁾, te Heeswijk op 8 Juli 1620 ¹³⁾ huwde met MARIA, natuurlijke dochter van WERNAERDT VAN OOST-FRIESLAND, ervrouwe van Heeswijk en Dinther. HENRICK overleed vóór 1633 zonder kinderen ¹⁴⁾.

12°. CATHARINA VAN DEN BERGH, geboren in 1578 ¹⁵⁾, overleden te Culemborg 19 October 1640 o. st., begraven in de St. Barbarakerk aldaar op 3 November ¹⁶⁾, huwde te 's-Heerenberg op 4 Maart 1601 ¹⁷⁾ n. st. met FLORIS II VAN PALLANDT, graaf van Culemborg, geboren te Culemborg 28 Mei 1578, gestorven aldaar 4 Juni 1639 o. st., begraven aldaar in de St. Barbarakerk op 20 Augustus 1639 o. st. ¹⁸⁾, zoon van FLORIS I

¹⁾ LODEWIJK is volgens A. H. B. Inv. no. 94 ouder dan HENDRIK. Volgens: Précis de la correspondance de Philippe II, T. II, p. 300 bericht ALVA, dat gravin MARIA na de vlucht uit Kampen in een dorp van een tweeling is bevallen. Wij vermoeden, dat hier van LODEWIJK's geboorte sprake is, en het andere kind dood ter wereld kwam.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 644. ³⁾ GROEN VAN PRINSTERER, Archives, II, p. 194 en 198.

⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 96. ⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 643.

⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 449. Brief van graaf FREDERIK van 18 Nov. 1590.

⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 96. ⁸⁾ A. H. B. Inv. no. 530.

⁹⁾ A. H. B. Inv. no. 544, brief van 2 Juni 1609.

¹⁰⁾ A. H. B. Inv. no. 580. ¹¹⁾ A. H. B. Inv. no. 688.

¹²⁾ Arch. Culemborg, III, 3, 180, brief van 23 Febr. 1620.

¹³⁾ Opgave van den archivaris der abdij Berne bij Heeswijk. Vgl. Taxandria, V, blz. 165 en Mdbld. Ned. Leeuw XXII (1904), k. 251.

¹⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 688. ¹⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 96. ¹⁶⁾ Arch. Culemborg.

¹⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 95 en arch. Culemborg, III, 3, 4. ¹⁸⁾ Arch. Culemborg.

2. Gravin Catharina van den Bergh, gravin van Culemborg.

3. Floris II van Pallandt, graaf van Culemborg.

en PHILIPPA SIDONIA, GRAVIN VAN MANDERSCHEIDT-BLANCKENHEIM-GEROLSTEIN. CATHARINA trad na het overlijden van gravin MARIA (1599) gedurende eenige jaren als regentes van het graafschap Bergh op bij afwezigheid van haar broeder HERMAN ¹⁾. Haar man FLORIS was na HERMANS dood één der voogden van diens dochter MARIA ELISABETH ²⁾, en na 1618 ook voogd voor graaf ALBERT VAN DEN BERGH, den nagelaten zoon van zijn zwager graaf FREDERIK ³⁾.

13°. ANNA VAN DEN BERGH, geboren in 1579 ⁴⁾, vrouwe van Russon, Nederheim en Peen (Paifve), overleden op het huis Annadael bij Echt op 17 Augustus 1630, en begraven te Stevensweert ⁵⁾.

14°. JULIANA VAN DEN BERGH, geboren in 1580 ⁶⁾, verdrongen met haar zuster WILHELMINA in den Ouden IJssel bij Ulft op 15 November 1591 ⁷⁾.

15°. ELISABETH VAN DEN BERGH, geboren in 1581 ⁸⁾, gestorven te Essen 12 Januari 1614 n. st. ⁹⁾, begraven op 3 Februari n. st. in de Munsterkerk aldaar onder een nog aanwezige grafzerk ¹⁰⁾. Zij werd in 1605 gekozen tot abdis van Freckenhorst ¹¹⁾ en Essen, in 1613 ook tot abdis van Notteln. Een in romanvorm gestoken biographie verscheen in 1925 van de hand van ELSE SCHMÜCKER ¹²⁾, die reeds eerder in de Essener Illustrierte Zeitung ¹³⁾ een romantisch verhaal, getiteld: Der Ring der ELISABETH VOM BERGE, had gepubliceerd. Over de beweegredenen, welke tot de keuze van ELISABETH als abdis van Essen geleid hebben, leze men de studie van FERD. SCHMIDT: Die Wahl der Gräfin ELISABETH VOM BERGE ¹⁴⁾.

16°. CHARLOTTE VAN DEN BERGH, geboren in 1582 ¹⁵⁾, overleden op het huis Annadael bij Echt op 2 November 1631 ¹⁶⁾.

* * *

Graaf HERMAN VAN DEN BERGH werd op 2 Augustus 1558 te 's-Heeren-

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 698. ²⁾ A. H. B. Inv. nos. 712 en 1161.

³⁾ Arch. Culemborg, III, 3, 179. ⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 96.

⁵⁾ Arch. Culemborg, III, 3, 180, brief van 18 Aug. 1630. Taxandria VI (1899), blz. 86.

⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 96. ⁷⁾ Zie noot 13 van blz. 53.

⁸⁾ A. H. B. Inv. no. 96.

⁹⁾ Arch. Culemborg, III, 3, 180. Brief van 4 Febr. 1614 n. st.

¹⁰⁾ Afgebeeld in het hierna vermelde boekje van ELSE SCHMÜCKER.

¹¹⁾ Vgl.: J. SCHWIETERS. Das Kloster Freckenhorst und seine Aebtissinnen (1903), S. 196.

¹²⁾ ELISABETH VOM BERGE. Bilder aus dem Leben einer Fürstäbtissin.

¹³⁾ 1. Jahrgang no. 31. (14. Dez. 1924).

¹⁴⁾ Beiträge zur Geschichte von Stadt und Stift Essen, Heft 35 (1913).

¹⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 96. ¹⁶⁾ Arch. Culemborg, III, 3, 180. Brief van 2 Nov. 1631.

berg geboren ¹⁾ als oudste zoon van WILLEM IV VAN DEN BERGH en MARIA VAN NASSAU. Zijn jonge jaren bracht hij ten deele in het buitenland door ten gevolge van de noodzakelijke omzwervingen van zijn ouders, en hij verbleef onder meer eenigen tijd bij zijn oom JAN VAN NASSAU op den Dillenburg en aan de Universiteit van Heidelberg ²⁾.

In 1576 is er sprake van geweest, hem tot stadhouder van Friesland te maken; dit plan is evenwel niet doorgegaan ³⁾.

Als plaatsvervanger van zijn vader nam hij in 1578 deel aan de Geldersche Statenvergaderingen ⁴⁾, en in 1579 reeds werd hij door zijn vader in het plan betrokken, om naar de Spaansche zijde over te gaan, en derhalve genoodzaakt, evenals deze, een dubbelzinnige rol te spelen ⁵⁾. In September van dit jaar weigerde zijn vader voor hem een militair commando in het Staatsche leger ⁶⁾.

In September 1582 eerst kwam hij in Staatschen dienst, en wel als ritmeester over 100 lanciers en 50 karabiniers Waalsche troepen ⁷⁾, en nam met roem deel aan de verdediging van het door VERDUGO belegerde Lochem. Na den overgang van zijn vader nam hij in September 1584 zijn ontslag ⁸⁾, en trad al spoedig in Spaanschen dienst. In 1585 diende hij onder TASSIS in het gevecht bij Amerongen ⁹⁾, in 1586 werd hij gewond in het gevecht bij Boxum, waarbij zijn broeder OSWALD sneuvelde ¹⁰⁾.

In 1590 werd hij kolonel van een regiment voetknechten ¹¹⁾, en verdedigde in 1591 Deventer zonder succes tegen zijn neef prins MAURITS, bij welke gelegenheid hem een oog werd uitgeschoten ¹²⁾, en werd in 1593 benoemd tot Spaansch stadhouder van Gelderland ¹³⁾. Als zoodanig ontzette hij in 1595 Groenlo, en had groote moeilijkheden te verduren bij de muiterij van het Spaansche krijgsvolk. In 1595 werd hij bij een aanslag op Weert gevangen genomen en op £ 5000 gerantsoeneerd ¹⁴⁾. Bij het ontzet van 's-Hertogenbosch en het beleg van Oostende heeft hij ook een belangrijke rol gespeeld, en zich groote verdiensten voor de Spaansche zaak verworven. Als belooning voor zijn werk ontving hij in 1601 het Gulden Vlies ¹⁵⁾.

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 94. ²⁾ TROSÉE, Verraad Willem van den Bergh, blz. 291.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 397. TADAMA, blz. 116, bijl. LXIX.

⁴⁾ TROSÉE, blz. 47. ⁵⁾ TROSÉE, blz. 60, 63 vlg.

⁶⁾ TROSÉE, blz. 120 en 121. ⁷⁾ Het Staatsche Leger, I, blz. 104.

⁸⁾ Ibidem, blz. 180. ⁹⁾ WAGENAAR. Vaderlandsche Historie VIII, blz. 75.

¹⁰⁾ Ibidem, blz. 123. ¹¹⁾ A. H. B. Inv. no. 524.

¹²⁾ Het Staatsche Leger, II, blz. 18. ¹³⁾ Publ. Limbourg, XIV, p. 207.

¹⁴⁾ Het Staatsche Leger, II, blz. 36.

¹⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 536, brief van 6 September 1601.

Met het sluiten van het Twaalfjarig Bestand kreeg HERMAN eerst weder gelegenheid zijn vaderlijk slot in bezit te nemen, en het bestuur aldaar te aanvaarden (1609). Hij liet het kasteel restaureeren, en heeft dit in 1610 betrokken ¹⁾. Door zijn spoedig daarop gevolgd overlijden heeft zijn verblijf in het vaderland slechts zeer kort geduurd.

Graaf HERMAN huwde in Februari 1599 ²⁾ met de 23 jaar jongere MARIA MENCIA VAN WITTHEM, geboren te Wouw 29 Augustus 1581, gedoopt aldaar 5 September, oudste dochter van JOHAN VAN WITTHEM, markies van Bergen op Zoom, en MARGARETHA VAN MÉRODE ³⁾. Zij bracht hem de zeer aanzienlijke bezittingen van haar huis mede ten huwelijk, welke behalve Bergen op Zoom nog vele andere heerlijkheden in Brabant en België omvatten: het graafschap Walhain, de baronieën Duffel, Waalhem, Perwez, Boutersem en Leefdaal, het burggraafschap van Sébourg, de heerlijkheden Wavre, Beersel, Gheel, Braine-l'Alleud, Boesinghe, Plancenoit, Alseberg, Rode, Borchvliet, Linkebeek, Escandeuvre, Oud-Herlaer, St. Michielsgestel, Impde en Wolverthem.

Uit dit huwelijk zijn drie kinderen geboren:

1°. MARIA MARGARETHA VAN DEN BERGH, geboren te Venlo 17 Juni 1608 ⁴⁾, overleden aldaar 18 Juni d. a. v. ⁴⁾, begraven aldaar in de parochiekerk ⁵⁾. Een rouwbord van deze jong gestorven dochter berust in het Museum op het stadhuis te Venlo ⁵⁾.

2°. MARIA ELISABETH CLARA, geboren 22 Augustus 1610, over wie hieronder na haar oom HENRICK gesproken zal worden.

3°. Een dochter, dood geboren na haars vaders dood op 21 November 1611 ⁶⁾. Graaf HERMAN overleed te Spa, waar hij in de baden genezing zocht voor verschillende kwalen, op 12 Augustus 1611 ⁶⁾, en werd te Braine-l'Alleud (Eigenbrakel) bij Brussel op 5 September begraven in het graf van de ouders zijner vrouw ⁷⁾.

Zijn weduwe MARIA MENCIA hertrouwde reeds op 17 October 1612 te Mechelen in de St. Romboutskerk ⁸⁾ met WILLEM VAN MELUN, prins van Espinoy, markies van Richebourg etc. etc., overleed op 28 Juli 1613, en werd te Brussel op 17 Augustus d. a. v. begraven ⁹⁾.

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 2143 en vlg.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 518. Archief Commissie van Breda (Alg. Rijksarchief). Bergen op Zoom, no. 267, fol. 1.

³⁾ Taxandria III (1896), blz. 14 en 15.

⁴⁾ Archief Culemborg, III, 3, 131. Brief van 29 Juni 1609.

⁵⁾ Maasgouw XVIII (1896), blz. 5.

⁶⁾ Comm. v. Breda. Bergen op Zoom, no. 267, fol. 91.

⁷⁾ Archief Culemborg, III, 3, 180. Brief van 8 September 1611.

⁸⁾ Trouwboek St. Romboutskerk te Mechelen. ⁹⁾ A. H. B. Inv. no. 1161, fol. 46.

Jean II de Mérode-Westerloo

heer van Pervez † 1601

× Mancia de Glymes, erfdochter van Bergen op Zoom
† 1561.

Margaretha d. 1588

markiezin van Bergen op Zoom

× 1578 Jan van Witthem

heer van Beersel en Banterssem.

Maria Mencia

geb. 1581 † 1613

markiezin van Bergen op Zoom

1° × 1599 Herman,

graaf van den Bergh † 1611

2° × 1612 Guillaume de Melun,

prins van Espinoy † 1635

(hertr. 1615

Ernestine van Aremberg).

Margaretha

† 1627

× 1611 graaf Hendrik

van den Bergh † 1638.

Ernestine

† 1649

× Claude François

de Cusance,

grf. van Champplitte.

Maria Elisabeth

geb. 1610 † 1633

markiezin van

Bergen op Zoom

× 1625 Albert, graaf

van den Bergh † 1656.

Maria Isabella

geb. 1613 † 1671

markiezin van

Bergen op Zoom

× 1630 Eitel Friedrich,

graaf van Hohenzollern-Hechingen † 1661.

Madeleine

† 1689

× 1641 Albert, graaf

van den Bergh

† 1656.

Marie Henriette

† 1700

1° × 1655 Ferdinand

François Juste de Rye

de la Palud,

markies van Varambon

2° × 1661. Charles

Eugène, hertog van

Aremberg † 1681.

Beatrice

† 1663

1° × Eugène Léopold

Perrenot de Granvelle

d'Oiselet, prins van

Cantacroix

2° × 1637 Karel III,

hertog van

Lotharingen † 1675.

4. Graaf Frederik van den Bergh op zijn sterfbed (1618).

Haar tweede echtgenoot, die in 1615 hertrouwd was met ERNESTINE VAN AREMBERG, overleed te St. Quentin op 8 September 1635.

Bij ELISABETH VAN HEECK, die in 1618 de vrouw was van ANDRIES VAN BRACKEL (of VERBRACKEL ¹⁾), verwekte graaf HERMAN vóór zijn huwelijk een dochter, JULIANA VAN DEN BERGH geheeten, die vóór 1620 huwde met don AUGUSTIN DE HERRERA, en, waarschijnlijk te Brussel, in September 1623 overleed. Zij werd na haars vaders huwelijk door gravin MARIA MENCIA opgevoed, en kwam later met haar „zuster” MARIA ELISABETH aan het hof van de Infante te Brussel (1614 ²⁾).

* * *

Graaf FREDERIK VAN DEN BERGH werd op Ulf 18 Augustus 1559 geboren als tweede zoon van WILLEM IV VAN DEN BERGH en MARIA VAN NASSAU ³⁾. Hij genoot een zelfde opvoeding als zijn slechts één jaar oudere broeder HERMAN; evenals deze werd hij in de verraderlijke handelingen van hun vader betrokken, evenals deze trad hij ten slotte in Staatschen dienst.

Op 25 September 1582 kreeg hij commissie als ritmeester van een vendel ruiters ⁴⁾, waarvan hij echter ten behoeve van zijn broeder OSWALD afstand deed, toen hij op 25 Juli 1583 door zijn vader tot gouverneur van Venlo werd benoemd ⁵⁾. Na het aftreden van zijn vader als stadhouder verzocht hij als gouverneur gehandhaafd te blijven (29 December 1583) ⁶⁾, doch al spoedig ging ook hij naar de Spaansche zijde over, waar hem een roemrijke loopbaan wachtte. In 1586 verkreeg hij van PARMA het commando over 300 voetknechten in het regiment ANHOLT, in 1593 volgde hij zijn broeder HERMAN op als kolonel, in 1595 werd hij stadhouder van Lingen, Groningen, Overijssel en Friesland, in 1598 generaalveldmaarschalk, in 1604 stadhouder van Artois, en in 1611, als opvolger van zijn broeder HERMAN, stadhouder van Gelderland ⁷⁾. De belangrijkste feiten uit zijn militaire loopbaan zijn: 1592, geeft Coevorden over aan prins MAURITS, 1593, verovert Ootmarsum en het huis te Wedde, 1595, zwaar gewond bij het beleg van Grave, 1597, geeft Lingen over, 1598, verovert Doetinchem, 1600, neemt deel aan het beleg van Oostende en den slag bij Nieuwpoort, en ontzet 's-Hertogenbosch. In 1613 ging hij als gezant van aartshertog ALBERTUS naar den rijksdag te Regensburg ⁸⁾. Zijn diensten werden beloond met den keten van het Gulden Vlies.

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 2182. ²⁾ A. H. B. Inv. nos. 520 en 523.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 94. ⁴⁾ Het Staatsche Leger, I, blz. 104.

⁵⁾ Ibidem, blz. 105. A. H. B. reg. no. 3901. ⁶⁾ Het Staatsche Leger I, blz. 180.

⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 583 en vlg. ⁸⁾ A. H. B. Inv. nos. 636—638.

FREDERIK erfde van zijn vader de heerlijkheden Boxmeer, Haps en Sambeek, en van zijn broeder HERMAN de Kleefsche mansleenen Bylandt en Millingen c. a., alsmede de Keulsche leenen Gendringen en Etten. Met zijn vrouw kocht hij in 1607 de heerlijkheid Dixmuden in Vlaanderen aan.

Graaf FREDERIK huwde in 1601 ¹⁾ met FRANÇOISE DE RAVENEL, geboren in 1583, overleden te Dixmuden 2 Augustus 1629 ²⁾, en aldaar voorloopig bijgezet, begraven te Boxmeer in 1631 ³⁾, dochter van EUSTACHE DE RAVENEL en MARIE DE RENTY. FREDERIK overleed te Boxmeer 3 September 1618 n. st. ⁴⁾, en werd 13 September d. a. v. aldaar in de parochiekerk begraven ⁵⁾. Zijn weduwe hertrouwde in 1622 met haar neef MICHEL DE CONFLANS, markies van St. Rémy, zoon van ANTOINE en MADELEINE DE RAVENEL, die na zijn vrouws dood groote onaangenameheden had met zijn stiefzoon graaf ALBERT VAN DEN BERGH over de verdeling van haar nalatenschap ⁶⁾.

FREDERIK had bij zijn vrouw FRANÇOISE 4 kinderen:

1°. ALBERT VAN DEN BERGH, geboren 20 October 1607, die hieronder na zijn nicht MARIA ELISABETH volgt.

2°. HERMAN VAN DEN BERGH, gestorven te Boxmeer 12 (?) October 1610 ⁶⁾, en aldaar begraven ⁷⁾.

3°. LEONORA CATHERINA FEBRONIS, geboren en gedoopt te Brussel 6 Mei 1613 ⁸⁾, gestorven te Parijs 24 Juli 1657, en begraven aldaar ⁹⁾, huwde te Boxmeer 2 Januari 1634 ¹⁰⁾ met FRÉDÉRIC MAURICE DE LA TOUR D'AUVERGNE, hertog van Bouillon, prins van Sedan etc., geboren te Sedan 22 October 1605, gouverneur van Maastricht, werd in 1637 Rooms-Katholiek, gestorven te Pontoise 9 Augustus 1652, begraven in de abdij van St. Taurin te Evreux, zoon van HENRI en ELISABETH VAN NASSAU ¹¹⁾.

4°. ANNA MARIA, geboren te Roermond 26 Juli 1617 ¹²⁾, gestorven te Brussel 5 October 1673, begraven aldaar in de kerk van Notre-Dame de la Chapelle, waarschijnlijk in het graf der familie SPINOLA ¹³⁾.

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 576.

²⁾ Doodboek Boxmeer (Archief Carmelietenklooster) en A. H. B. Inv. no. 97.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 97. ⁴⁾ SIVKÉ, Inventaris Archief Roermond, II, blz. 77.

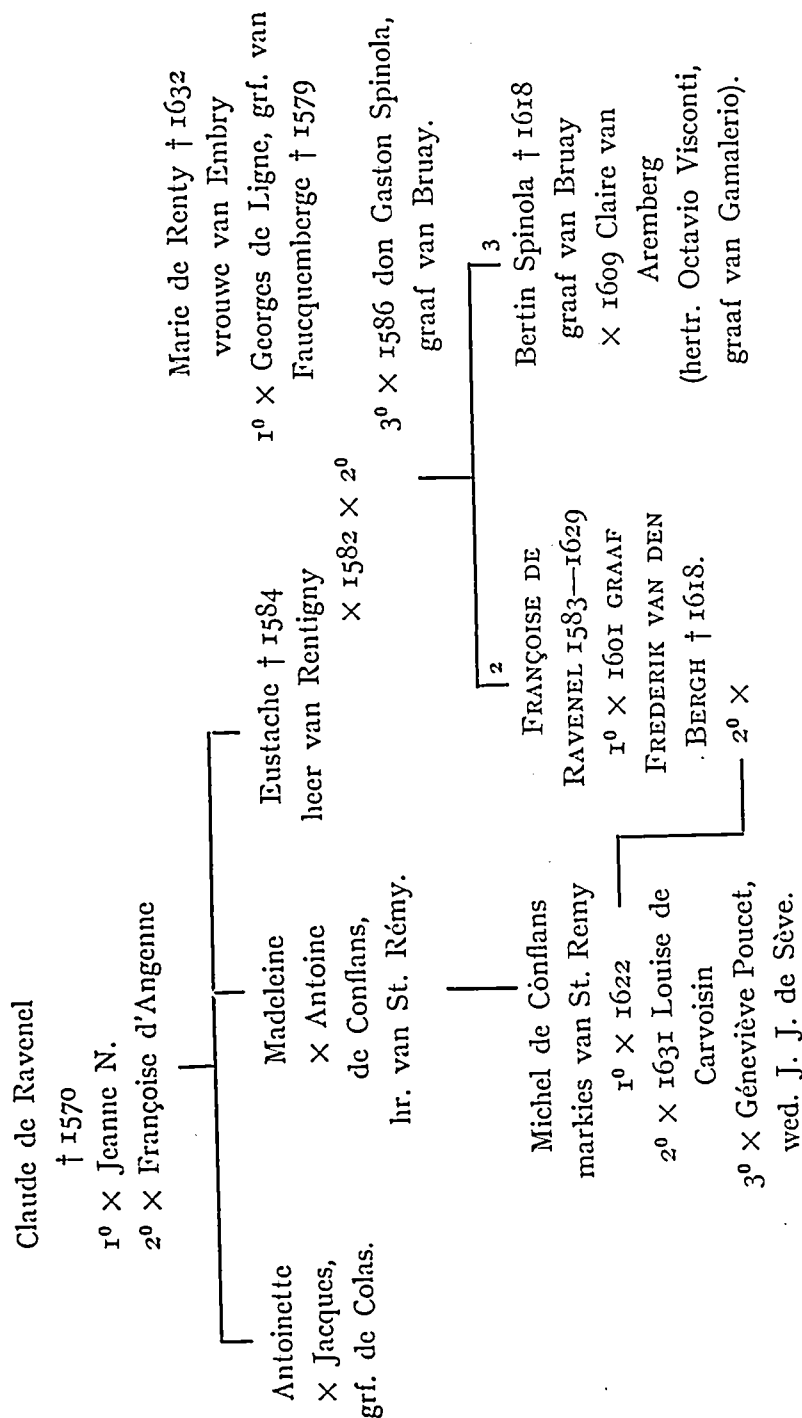
⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 735. ⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 550. Brief van 12 December 1610.

⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 580. ⁸⁾ A. H. B. Inv. no. 97.

⁹⁾ A. H. B. Inv. no. 97. ¹⁰⁾ Trouwboek Boxmeer.

¹¹⁾ Public. de Limbourg, XLVIII (1912), p. 108 ss. en X p. 550. De beelden van hen beiden, afkomstig van hun grafmonument, staan in de kerk van Cluny (Bourgogne). Zie: *Revue des deux mondes*, 1873, p. 181.

¹²⁾ A. H. B. Inv. no. 97. ¹³⁾ A. H. B. Inv. nos. 881 en 882.

FREDERIK verwekte vóór zijn huwelijk bij een ons niet bekende vrouw een dochter LUCRETIA VAN DEN BERGH, geboren vóór 1601, erkend 23 October 1617, overleden 3 November 1622, huwde 15 September 1620 met SEGER VAN WEYTENHORST ZU DER GEISBERG, gestorven 16 November 1625 ¹⁾, zoon van N. en Margaretha van Hartert.

* * *

Graaf HENDRIK werd geboren tijdens de tweede ballingschap zijner ouders in 1573 te Bremen ²⁾. Hij erfde van zijn vader de heerlijkheden Stevensweert en Spalbeek, en van zijn broeder ADOLF, na afstand door zijn broeder HERMAN, in 1609 ook de heerlijkheid Hedel ³⁾.

In 1595 was hij kapitein van de cavalerie in Spaanschen dienst ⁴⁾, en in November van dat jaar werd hij door prins MAURITS gevangen genomen, doch tegen rantsoen vrijgelaten ⁵⁾. In 1599 nam hij onder den admirant van Arragon deel aan den aanslag op Bommel, en in 1601 ging hij met den prins van Oranje en den graaf van Oost-Friesland als gezant naar Spanje, om namens de Aartshertogen den koning van Spanje met de geboorte van diens dochter te complimenteeren ⁶⁾.

In 1606 werd hij commandant van Grol, in 1607 werd hij bij de verovering van Erkelenz gevangen genomen. Na te zijn losgekocht, werd hij in 1608 commandant over 300 ruiters ⁷⁾, en diende in de volgende jaren onder SPINOLA in het land van Gulik. Een verzoek van keizer FERDINAND, hem als opvolger van BUCQUOY tot commandant van de keizerlijke troepen te mogen benoemen, werd door PHILIPS IV toegestaan, doch door de infante ISABELLA afgewezen, daar zij zijn aanwezigheid in de Nederlanden noodig achtte.

Na den dood van zijn broeder FREDERIK (1618) werd graaf HENDRIK Spaansch stadhouder van Gelderland, en heeft als zoodanig een aantal krijgsbedrijven op zijn naam staan, waaronder de verovering van Gulik en Goch (1622).

In den winter van 1623/24 deed hij over de bevroren rivieren een inval in Gelderland, en wist tot bij Arnhem door te dringen, en in 1624 werd hij lid van den Raad van oorlog van de Infante, in 1625 ook lid van den Raad van state en luitenant-generaal van de artillerie.

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 582 en 628. Vgl. Maasgouw, 1927, blz. 67.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 95. ³⁾ A. H. B. Inv. no. 5432.

⁴⁾ Voor de militaire en politieke loopbaan van graaf HENDRIK zie men vooral het artikel van GACHARD in de Biographie nationale de Belgique. T. II.

⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 530, brief van 19 Nov. 1595.

⁶⁾ Hist. Genootschap, Bijdr. en Med. XXXIV (1913), blz. 503 vlg.

⁷⁾ Het Staatsche Leger, II, blz. 415.

5. Graaf Hendrik van den Bergh.

6. Gravin Anna van den Bergh.

In 1628 werd hij, bij het vertrek van SPINOLA, commandant van alle troepen, in welke hoedanigheid het hem niet gelukte 's-Hertogenbosch te ontzetten. Zijn inval op de Veluwe (Juli—Augustus 1629) werd gestuit door de bekende verrassing van Wesel, hetgeen veel afbreuk schijnt gedaan te hebben aan zijn reputatie als veldheer, en hem zelfs in sommige kringen tot verrader stempelde. Een voorstel van den Koning, hem in Spanje aan het hoofd der cavalerie te stellen, werd door de Infante afgewezen.

Intusschen bleek graaf HENDRIK, in verbond met RENÉ VAN RENESSE, graaf van Warfusée, plannen te hebben gevormd, om het Spaansche bewind in de Zuidelijke Nederlanden omver te werpen ¹⁾. WARFUSÉE stelde zich in verbinding met prins FREDERIK HENDRIK, den raads-pensionaris ADRIAAN PAUW en den Franschen gezant te 's-Gravenhage; plannen tot verdeeling van de Zuidelijke Nederlanden tusschen Frankrijk en de Zeven Provinciën, belangrijke posten en belooningen voor de samenzweerders werden gemaakt en vastgelegd.

In 1632 begon volgens de afspraak de veldtocht van FREDERIK HENDRIK langs de Maas; graaf HENDRIK gaf hem, na een formeele weigering, Venlo, Roermond en Stralen over, en vertrok naar Luik. Zoodra Maastricht ingesloten was (10 Juni), liet graaf HENDRIK een proclamatie verschijnen, waarin hij zijn troepen opriep om onder zijn bevelen de Spanjaarden te bestrijden, en waarin hij de regeering van wanbeheer en van ondankbaarheid tegen zijn persoon beschuldigde.

Deze oproep had niet het door BERGH en WARFUSÉE gehoopte succes, en de Infante trad terstond flink tegen de ontevreden op. Luik werd gedwongen den Graaf uit te wijzen, die zich eerst naar Aken, en vandaar naar zijn heerlijkheid Montfort begaf. Hij poogde zich, zij het zonder eenig succes, bij de Infante te verontschuldigen, en vertrok, na een kort verblijf te 's-Heerenberg, naar den Haag. Daar bereikte hem het vonnis van den Grooten Raad van Mechelen, van 13 Maart 1634, waarin hij wegens hoogverraad ter dood veroordeeld en zijn goederen verbeurd verklaard werden.

De Staten-Generaal stelden hem eenigszins schadeloos, verschaften hem een cavaleriecommando, en het genot van het Markiezaat van Bergen op Zoom.

In dezen zelfden tijd valt ook zijn optreden tegen zijn neef ALBERT VAN DEN BERGH, wiens vrouw, MARIA ELISABETH, gravin van den Bergh en markiezin van Bergen op Zoom, in 1633 overleden was. Graaf HENDRIK

¹⁾ Vgl.: Tijdschrift voor geschiedenis, XIII (1898), blz. 17 vlg.

beschouwde zich als haar erfgenaam, en wist zich door geweld in het bezit te stellen van het kasteel te 's-Heerenberg, en zich daar te handhaven. Hij overleed te Zutphen in de herberg „de Zwaan” op 22/12 Mei 1638, en werd te 's-Heerenberg op 31/21 Mei begraven ¹⁾).

Graaf HENDRIK huwde in eersten echt, volgens huwelijksvoorwaarden van 4. Maart 1612 ²⁾, met MARGARETHA VAN WITTHEM, vrouwe van Boutersem, Oud-Herlaer en Opvelp, overleden te Geldern 27 Maart 1627 ³⁾, begraven in de Minderbroederskerk te Roermond op 5 Mei 1627 ⁴⁾, dochter van JOHAN, markies van Bergen op Zoom, en MARGARETHA VAN MÉRODE. In tweede huwelijk trouwde hij te Geldern in het Dominicanerklooster op 29 December 1629 ⁵⁾ met HIERONIMA CATHARINA VON SPAUR, gestorven op het slot Ghoor (Aldenghoor) bij Horn 14 December 1683 ⁶⁾, dochter van graaf GEORG FRIEDRICH en FRANZISKA VON LODRON. Dit tweede huwelijk werd opnieuw bevestigd te Elburg, alwaar graaf HENDRIK zijn hoofdverblijf schijnt te hebben willen vestigen, op 29 Januari 1637 ⁷⁾.

Uit het eerste huwelijk werden geboren:

1°. MARIA ELISABETH (of ISABELLE) VAN DEN BERGH, gestorven te Bergen op Zoom 29 November 1671 n. st. ⁸⁾, huwde 19 Maart 1630 ⁹⁾ met EITEL FRIEDRICH, graaf, sedert 1641 vorst van Hohenzollern-Hechingen, geboren in Januari 1601, gestorven te Hechingen 11 Juli 1661, en aldaar begraven, zoon van JOHANN GEORG en FRANZISKA VON SALM-FINSTINGEN ¹⁰⁾. Zij erfde na haars vaders dood diens rechten op Bergh en Bergen op Zoom, alsmede Hedel en Spalbeek, deed in 1644 afstand van haar rechten op het graafschap Bergh, welke zij van 1638—1644 daadwerkelijk uitgeoefend heeft, ten behoeve van haar neef graaf ALBERT ¹¹⁾. Een plan, om haar dochter HENRIËTTE FRANZISKA VAN HOHENZOLLERN te laten huwen met FREDERIK FRANS, den oudsten zoon van graaf ALBERT, om zoo de bezittingen van de beide takken weder in één hand te brengen, is niet doorgegaan, wellicht wegens vroegtijdig overlijden van den aanstaanden bruidegom ¹¹⁾.

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 3984. Brief (afschrift) van 15 Mei 1638. Ibidem no. 869, bijlage D. Gelre, Bijdr. en Med. X (1907), blz. 252. Nijhoff's Bijdragen III, blz. 153.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 645.

³⁾ SIVRÉ, Inventaris Roermond, III, blz. 121.

⁴⁾ Gelre, Bijdr. en Med. IX, blz. 199. Maasgouw 1905, blz. 96 en 1909, blz. 63. Vgl. Mdblad Ned. Leeuw, XV (1897), k. 41.

⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 95. ⁶⁾ Publ. Limbourg, LVIII (1922), p. 92.

⁷⁾ Gelre, Bijdr. en Med. XII (1909), blz. 459.

⁸⁾ A. H. B. Inv. no. 941. ⁹⁾ A. H. B. Inv. no. 886.

¹⁰⁾ Opgave van den archivaris te Sigmaringen. ¹¹⁾ A. H. B. Inv. no. 774.

2°. HENDRIK OSWALD VAN DEN BERGH, geboren te Stevensweert in Januari 1614 ¹⁾, jong gestorven, waarschijnlijk na 1622 ²⁾.

Uit het tweede huwelijk zijn 5 dochters geboren:

3°. ELISABETH CATHARINA VAN DEN BERGH, geboren te (Venlo?) 11 Februari 1632 ³⁾, gestorven te Illeraichen (Schwaben) 20 Juli 1681 ⁴⁾, huwde te Emmerik 7 Augustus 1650 ⁵⁾ met JOHANN IV, graaf van Hohen-Rechberg en Rothenloewen, geboren 5 Juni 1631 ⁶⁾, gestorven te Illeraichen 1 Juni 1676 n. st. ⁷⁾, zoon van KASPAR BERNARD II en DOROTHEA, gravin van Koenigseck.

4°. AMALIA LUCIA VAN DEN BERGH, geboren te (Delft?) 25 April 1633 ⁸⁾, gestorven te Boos 15 Maart 1711, begraven te Zeil 16 Maart 1711, huwde 26 Januari 1657 met PARIS JAKOB, truchsess von Waldburg-Zeil, geboren 18 Januari 1624, gestorven te Illeraichen 24 Maart 1684, zoon van JOHAN JAKOB I en JOHANNA, gravin van Wolkenstein-Trostburg ⁹⁾.

5°. MARIA AGNES VAN DEN BERGH, geboren te Ulft 20 October 1634 n. st. ¹⁰⁾, decaness in het stift Vreden, gestorven te Vreden 4 September 1676 en aldaar begraven ¹¹⁾.

6°. ANNA CHARLOTTE VAN DEN BERGH, geboren 26 Mei 1636 ¹²⁾, non te Goch, overleden aldaar 17 Februari 1692 ¹³⁾.

7°. WILHELMINA JULIANA VAN DEN BERGH ¹⁴⁾, geboren 20 Januari 1638 ¹⁵⁾, gestorven in October 1714, huwde 1° na 1665 BERNARD, graaf van Sayn-Wittgenstein, geboren 30 November 1620, gestorven op slot Ghoor 13 December 1675 ¹⁶⁾, zoon van GEORG en MARIA JULIANA VAN NASSAU-DILLENBURG, en weduwnaar van ELISABETH JULIANA VAN NASSAU-SIEGEN ¹⁷⁾. Zij huwde 2° vóór 27 September 1680 ¹⁸⁾ met CHARLES EUGÈNE, hertog van Croy-Milendonck, gestorven in Zweedsche gevangenschap 22 Januari 1702, zoon van PHILIPPE en ISABELLA VAN BRONCKHORST-MILENDONCK ¹⁹⁾.

¹⁾ Arch. Culemborg, III, 3 : 112. Brief van 1614, nà 12 Januari.

²⁾ Arch. Culemborg, III, 3 : 7. ³⁾ A. H. B. Inv. no. 95.

⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 949. ⁵⁾ Trouwboek Emmerik.

⁶⁾ Opgave Gräfl. von Rechberg'sche Centralkanzlei te Donzdorf.

⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 944. ⁸⁾ A. H. B. Inv. no. 95.

⁹⁾ Opgave van Z. D. ERICH, Fürst von Waldburg zu Zeil, op slot Zeil.

¹⁰⁾ Arch. Culemborg, III, 3 : 180. Brief van 24 October 1634. A. H. B. Inv. no. 95.

¹¹⁾ A. H. B. Inv. no. 889. ¹²⁾ A. H. B. Inv. no. 95.

¹³⁾ Publ. Limbourg, LVIII (1922), p. 69.

¹⁴⁾ Vgl.: Nijhoff's Bijdragen, III, blz. 154/155. ¹⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 95.

¹⁶⁾ IMHOFF, Notitia Sacri... Imperii Procerum, p. 567.

¹⁷⁾ Opgave van de Wittgenstein-Berleburgsche Rentkammer te Berleburg.

¹⁸⁾ A. H. B. Inv. no. 948, brief in dato.

¹⁹⁾ Opgave van de Herzog von Croy'sche Domänenverwaltung te Dülmen.

Graaf HENDRIK heeft voorts bij eene ons niet met zekerheid bekende adellijke ongehuwde dame ¹⁾ twee kinderen verwekt, die op 25 Februari 1611 door de Aartshertogen gewettigd zijn ²⁾:

a. HERMAN FREDERIK VAN DEN BERGH, geboren te (Venray?) ³⁾ c. 1600, gestorven te Maastricht 31 Maart 1669, begraven aldaar in de Dominicanerkerk ⁴⁾, huwde te Stevensweert 11 December 1632 ⁵⁾ met JOSINA WALBURGIS VAN LOEWENSTEIN-WERTHEIM-ROCHEFORT, gewezen abdis van Thorn ⁶⁾, gedoopt te Rochefort 15 Februari 1615 ⁶⁾, gestorven te Maastricht 23 December 1683, begraven bij haar man ⁴⁾, dochter van graaf JOHANN DIETRICH en JOSINE, gravin van der Marck-Lumey.

Graaf HERMAN FREDERIK verkreeg in 1618 ⁷⁾ van zijn vader de heerlijkheid Stevensweert, en trad in 1629 als overste en kolonel van een regiment voetknechten in dienst van den Koning ⁸⁾. Mèt zijn vader ging hij in 1632 in Staatschen dienst over, en werd in 1641 kolonel van een regiment te voet als opvolger van graaf HENDRIK ⁹⁾, in 1642 kapitein in het regiment HUYGHENS ¹⁰⁾, en in 1645 kolonel van een regiment ruitery ¹¹⁾. In 1668 verliet hij den dienst ¹²⁾. Zijn huwelijk is kinderloos gebleven.

b. ANNA MARIA VAN DEN BERGH, overleden in 1652 ¹³⁾, huwde 1° in November 1626 ¹⁴⁾ met BERNARD ALBERT, graaf van Limburg-Bronckhorst-Stirum, gestorven te Keulen in 1637, begraven te Vreden ¹⁵⁾, zoon van JOOST en MARIA, gravin van Holstein-Schauenburg-Ghemmen; 2° in 1643 ¹⁶⁾ met JOHAN VON MIRBACH ZU TICHELN, geboren c. 1603, gestorven 21 Februari 1660, zoon van JOHAN, heer van Ticheln, en ANNA VON HANXLER, en weduwnaar van WILHELMINA VON SCHILLING ¹⁷⁾.

* * *

MARIA ELISABETH (ISABELLA) CLARA, gravin van den Bergh en markiezin van Bergen op Zoom, werd geboren te 's-Heerenberg 24 Augustus

¹⁾ Vgl.: Biographie Nationale de Belgique, in voce HENDRIK VAN DEN BERG, A. H. B. Inv. no. 760 en de „Rapsodia” van STEVEN VAN RHEMEN jr., blz. 164.

²⁾ Gelre, Bijdr. en Med. IX (1906), blz. 199.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 760. ⁴⁾ Inventaris archief Thorn, II, blz. XXIX.

⁵⁾ Ibidem, II, blz. 715. Publ. de Limbourg, XXXIII (1897), p. 6. A. H. B. Inv. no. 893.

⁶⁾ Doopboek Rochefort (R. A. Namen). ⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 6917.

⁸⁾ A. H. B. Inv. no. 897. ⁹⁾ A. H. B. Inv. no. 899.

¹⁰⁾ A. H. B. Inv. no. 900. ¹¹⁾ A. H. B. Inv. no. 901.

¹²⁾ A. H. B. Inv. no. 902. ¹³⁾ Limburg's Jaarboek, IV (1896), blz. 218.

¹⁴⁾ Publ. de Limbourg, XII (1875), p. 256.

¹⁵⁾ Maasgouw, XLVI (1926), blz. 55. ¹⁶⁾ Inventaris archief Well, no. 539.

¹⁷⁾ Geschichte Geschlecht Von Mirbach, III, 1, B., S. 768 u. 796.

7. Amalia Lucia van den Bergh, gravin van Waldburg—Zeil.

8. Jacob Paris Truchsess von Waldburg—Zeil.

1610 ¹⁾ als dochter van HERMAN, graaf van den Bergh, en MARIA MENCIA, markiezin van Bergen op Zoom. Na het overlijden van haar vader (1611) en het hertrouwen van haar moeder (1612), die reeds in 1613 overleed, werd zij door de Infante ISABELLA tot zich genomen, en aan het hof te Brussel opgevoed ²⁾. Als haar voogden traden op haar ooms FREDERIK en HENDRIK VAN DEN BERGH, alsmede haar oudoom PHILIPPE DE MÉRODE-PETERSHEM ³⁾. Volgens huwelijksvoorwaarden van 14 October 1625 ⁴⁾ huwde zij met haar neef ALBERT VAN DEN BERGH, heer van Boxmeer etc., over wien hieronder nader, waardoor de meeste bezittingen van het Huis Bergh weder in één hand vereenigd werden. Hoewel, blijkens de ten deele bewaarde correspondentie ⁵⁾, dit huwelijk zeer gelukkig was, hebben de herhaaldelijke zwangerschappen der Gravin hun niets dan teleurstellingen opgeleverd. Nadat zij eerst twee doode dochters had ter wereld gebracht, beviel zij nog drie maal, en wel op 5 Augustus 1630 te 's-Heerenberg ⁶⁾, op 18 Maart 1632 te Boxmeer ⁷⁾, en op 7 Januari 1633 te Boxmeer ⁸⁾, telken male van een doodgeboren of direct na de geboorte gestorven zoon. De laatste bevalling had ook den dood der Gravin ten gevolge, of liever, de dood van de moeder ging aan de bevalling vooraf!

Volgens de vele over deze gebeurtenis bewaarde getuigenverklaringen zou gravin MARIA ELISABETH op 6 Januari 1633 overleden zijn, en zou den volgenden dag ontdekt zijn, dat zij na haar overlijden een kind ter wereld had gebracht ⁹⁾. Volgens graaf ALBERT, die één graad verder familie was van zijn vrouw dan hun oom graaf HENDRIK, en dus als zoodanig bij dezen als erfgenaam achterstond, zou het kind levend ter wereld zijn gekomen, en hij dus als erfgenaam van dit kind, dat de universeele erfgenaam van de Gravin was, zijn oom van de erfenis uitsluiten.

Graaf HENDRIK wenschte deze opvatting echter niet te aanvaarden, begon al spoedig langs processueelen weg zijn rechten geldend te maken, en ontzag zich zelfs niet, in April 1633 zijn neef op het kasteel te 's-Heerenberg te gaan belegeren, hetgeen sequestratie van het slot en de stad door het Hof van Gelre ten gevolge had ⁹⁾.

¹⁾ Archief Commissie van Breda. Afd. Bergen op Zoom, no. 267, fol. 59 verso. (Alg. Rijksarchief).

²⁾ A. H. B. Inv. nos. 520 en 523. ³⁾ A. H. B. Inv. nos. 709 en 710.

⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 707. ⁵⁾ A. H. B. Inv. nos. 720, 787 en 811.

⁶⁾ Archief Culemborg, III, 3, 178, brief van 6 Aug. 1630.

⁷⁾ Ibidem, brief van 19 Mrt. 1632. ⁸⁾ A. H. B. Inv. no. 763.

⁹⁾ A. H. B. Inv. no. 741.

Het Hof besliste op 15 Augustus 1634 ten nadeele van graaf HENDRIK, en wees alle leengoederen benevens de helft van de allodiale goederen aan graaf ALBERT toe ¹⁾. Graaf FLORIS VAN CULEMBORG, die zich als belanghebbende oom in het proces gevoegd had, zou zich volgens het vonnis met graaf HENDRIK over de verdeeling van de overblijvende allodiale goederen moeten verstaan, en kreeg op 1 Mei 1635 de helft van graaf HENDRIK's deel toegewezen ¹⁾. De Raad en het Leenhof van Brabant gaf voor Bergen op Zoom een tegenovergestelde beslissing, en wees het Markiezaat aan graaf HENDRIK toe, waartoe deze als weduwnaar van de zuster van gravin MARIA MENCIA ook gerechtigd was ²⁾. In zake de Geldersche leengoederen begon graaf HENDRIK thans een proces voor het leenhof te Zutphen, en won daar zijn geding op 30 Maart 1637 ³⁾, waarmede voor graaf ALBERT alleen overbleven de Kleefsche en Keulsche leenen alsmede de helft van de allodiale goederen. Om nu uit te kunnen maken, welke goederen allodiaal waren, is vervolgens een reeks van processen gevoerd ⁴⁾, waarbij in 1641 nog de complicatie kwam, dat ALBERT in genoemd jaar hertrouwd was met MADELEINE DE CUSANCE, de dochter van ERNESTINE VAN WITTHEM, de jongste zuster van MARIA MENCIA, en zodoende ook weder tot een deel van de nalatenschap van gravin MARIA ELISABETH gerechtigd. De processen tusschen de verschillende erfgenamen kregen weder een nasleep in de processen van de graven ALBERT en HENDRIK tegen aan de wederpartij toegedane ambtenaren, terwijl de graaf van Culemborg van tijd tot tijd ook trachtte een deel van den buit te bemachtigen ⁵⁾.

Het blijde einde van al deze geschillen was, dat in 1644 graaf ALBERT en de prinses van Hohenzollern, graaf HENDRIK's dochter, een dading aangingen, waarbij graaf ALBERT het graafschap Bergh c. a., de prinses het Markiezaat verkreeg, terwijl tevens werd afgesproken, dat, om te zijner tijd de bezittingen weder te vereenigen, de oudste zoon van eerstgenoemde met de eenige dochter van de prinses zou huwen ⁶⁾. Door het overlijden van den a. s. bruidegom (1661) schijnt dit plan echter niet te zijn doorgegaan.

Gravin MARIA ELISABETH, die, zooals gezegd, op 6 Januari 1633 overleed, werd te Boxmeer op 15 Maart n. st. begraven ⁷⁾.

* * *

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 741.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 742.

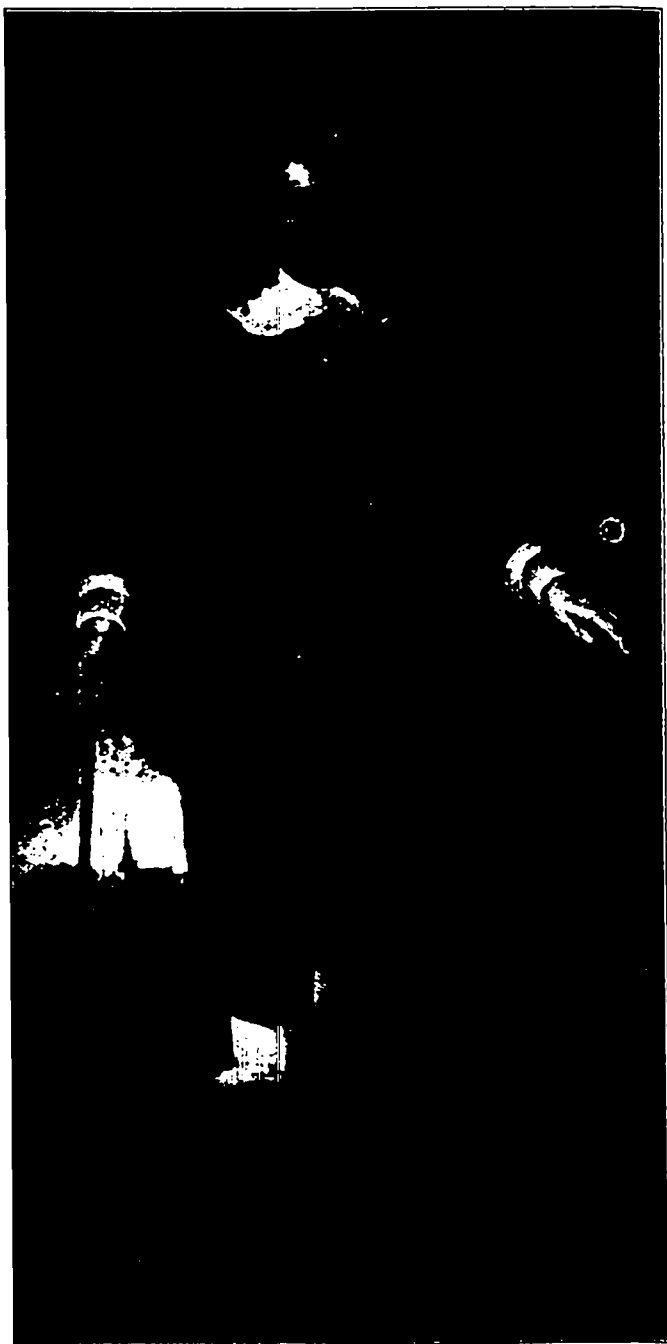
³⁾ A. H. B. Inv. no. 743.

⁴⁾ A. H. B. Inv. nos. 744—761.

⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 767 vlg.

⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 774.

⁷⁾ Arch. Culemborg, III, 3, 178. Brief van 4 Maart 1633.

9 Graaf Albert van den Bergh.

10. Madeleine de Cusance, gravin van den Bergh.

Graaf ALBERT VAN DEN BERGH werd geboren te Brugge op 20 October 1607 ¹⁾ als zoon van graaf FREDERIK VAN DEN BERGH en FRANÇOISE DE RAVENEL, en ook aldaar gedoopt ²⁾. Toen zijn vader stierf (1618) was hij nog onmondig, en werd na het hertrouwen zijner moeder onder voogdij gesteld van zijn ooms graaf HENDRIK en den graaf van Culemborg ³⁾. Op 12 September 1623 werd hij door den Koning meerderjarig verklaard ⁴⁾, en na huwelijksvoorwaarden van 14 October 1625 ⁵⁾ huwde hij met zijn nicht MARIA ELISABETH CLARA VAN DEN BERGH, hierboven vermeld. Na haar overlijden hertrouwde hij in de kerk van St. Gudule te Brussel op 16 December 1641 ⁶⁾ met haar nicht MADELEINE DE CUSANCE, gravin van Champlitte, dochter van CLAUDE FRANÇOIS, baron van Beauvais, en ERNESTINE VAN WITTHEM.

Graaf ALBERT heeft slechts één militaire functie bekleed, namelijk die van kapitein-commandant van een bende van ordonnantie, waartoe de Koning hem in 1625 benoemde ⁶⁾, en heeft zich verder bepaald tot het besturen van zijn bezittingen. De processen, welke hij van 1633—1644 over de nalatenschap zijner eerste echtgenoot had te voeren, zijn hierboven reeds beschreven, alsook, hoe hij eerst in het laatstgenoemde jaar weder in het formeel bezit kwam van het graafschap Bergh, hetwelk echter eerst in 1650 door zijn nicht, de prinses van Hohenzollern, ontruimd werd ⁷⁾.

Graaf ALBERT moet voor zijn onderdanen, speciaal die te Boxmeer, een lastig heer geweest zijn, getuige de vele stukken betreffende geschillen met de schepenen en den pastoor van Boxmeer ⁸⁾. Te zijnen voordeele mag echter vermeld worden, dat hij door het laten graven van een grift naar de Maas de waterloozing van de landerijen bij Boxmeer wist te bevorderen, en dat hij de Carmelieten naar Boxmeer liet komen, om daar een Latijnsche school op te richten, alsmede de oprichting van een klooster door genoemde paters ter plaatse sterk bevorderde ⁹⁾.

Na een ziekbed van 12 dagen, waarvan het verloop door den Boxmeerschen pastoor-arts ANTONIUS PEELLEN nauwkeurig is opgeteekend ¹⁰⁾, overleed graaf ALBERT op 17 Juli 1656 op zijn kasteel te Boxmeer, en werd in de kerk aldaar op 19 Juli d. a. v. begraven ¹¹⁾.

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 97. ²⁾ A. H. B. Inv. no. 985, brief van 26 Sept. 1673.

³⁾ Arch. Culemborg, III, 3, 179. ⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 707.

⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 779. ⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 711. ⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 774.

⁸⁾ A. H. B. Inv. nos. 6473, 6474, 6489 en 6490. Taxandria, VI (1899), blz. 92 vlg.

⁹⁾ A. H. B. Inv. nos. 6647 en 6497. Taxandria, VI (1899), blz. 91.

¹⁰⁾ Afgedrukt (in vertaling) in: Tijdschrift voor Geneeskunde, LXXII (1928), 2de helft, no. 27.

¹¹⁾ Doodboek Boxmeer. A. H. B. Inv. no. 97.

In 1647 had hij reeds de heerlijkheid Dixmuden aan zijn tweeden zoon OSWALD toegewezen ¹⁾, in 1656 beschikte hij, dat deze Boxmeer, en de jongste zoon, WILLEM LEOPOLD, Dixmuden zou erven ²⁾.

Zijn vrouw overleefde hem nog 33 jaren, overleed te Boxmeer op 22/12 September 1689, en werd ook aldaar begraven ³⁾.

Uit het tweede huwelijk zijn vijf kinderen geboren:

1°. FREDERIK FRANS VAN DEN BERGH, geboren te Boxmeer 30 Januari 1643 ⁴⁾, gedoopt aldaar 1 Maart d. a. v. ⁵⁾, volgde zijn vader in 1656 op als graaf van den Bergh, onder voogdij van zijn moeder, en overleed als student te Keulen op 11 April 1661 ⁶⁾. Hij werd te Boxmeer op 16 April 1661 begraven ⁷⁾.

2°. MARIA CLARA VAN DEN BERGH, geboren te Boxmeer 27 April 1644 ⁸⁾, gedoopt aldaar 8 September d. a. v. ⁹⁾, gestorven te Sigmaringen 15 Juli 1715, en begraven aldaar ¹⁰⁾. Zij huwde te Boxmeer 12 Januari 1666 ¹¹⁾ met MAXIMILIAAN VAN HOHENZOLLERN-SIGMARINGEN, geboren te München 20 Januari 1636, gedoopt aldaar 22 Januari d. a. v., gestorven te Sigmaringen 13 Augustus 1689, begraven aldaar 14 Augustus d. a. v., zoon van MAINHARD I en ANNA MARIA VON TÖRRING-SEEFELDT ¹²⁾ Hun kleinzoon FRANZ WILHELM VAN HOHENZOLLERN werd in 1712 graaf van den Bergh.

3°. ANNA ELISABETH VAN DEN BERGH, geboren te Boxmeer 27 Juli 1645 ¹³⁾, gestorven te 's-Heerenberg 17 Augustus 1657, begraven te Boxmeer ¹⁴⁾.

4°. ALBERT OSWALD FRANS VAN DEN BERGH, geboren 5 September 1646, volgt hieronder.

5°. WILLEM LEOPOLD VAN DEN BERGH, geboren te Boxmeer 24 Maart 1652 ¹⁵⁾, heer van Dixmuden, overleed te 's-Heerenberg 26 September 1673, werd te Boxmeer begraven ¹⁶⁾.

* * *

ALBERT OSWALD FRANS (OSWALD III), graaf van den Bergh, werd geboren te Boxmeer op 5 September 1646 ¹⁶⁾, en aldaar op 4 October

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 784.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 785.

³⁾ Doodboek Boxmeer en A. H. B. Inv. no. 957. ⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 97.

⁵⁾ Doopboek Boxmeer.

⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 1176, fol. 216 verso.

⁷⁾ Doodboek Boxmeer.

⁸⁾ A. H. B. Inv. no. 97.

⁹⁾ Doopboek Boxmeer.

¹⁰⁾ Opgave archief Sigmaringen. ¹¹⁾ Trouwboek Boxmeer.

¹²⁾ A. H. B. Inv. no. 97.

¹³⁾ Doodboek Boxmeer en A. H. B. Inv. no. 97.

¹⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 97.

¹⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 97 en Doodboek Boxmeer.

¹⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 97.

11. Maria Clara, vorstin van Hohenzollern-Sigmaringen.

d. a. v. gedoopt, welke doop wegens onvolledigheid van de ceremoniën herhaald werd op 24 September 1656 ¹⁾).

Hij huwde te Rietberg 31 December 1686 o. st. ²⁾ met MARIA LEOPOLDINA CATHARINA, gravin van Oost-Friesland en Rietberg, overleden te Boxmeer 6 Mei 1718, en begraven aldaar ³⁾, dochter van JOHAN en ANNA CATHARINA VAN SALM-REIFFERSCHIEDT.

Graaf OSWALD, die te Leuven studeerde ⁴⁾, volgde in 1661 zijn broeder FREDERIK FRANS op als graaf van den Bergh, voorloopig onder regentschap van zijn moeder, en in 1673 zijn broeder WILLEM LEOPOLD als heer van Dixmuden. Hij is de herbouwer van het slot te 's-Heerenberg ⁵⁾, dat hij meestentijds bewoonde, en heeft het leven geleid van een grand-seigneur, door luxe omringd. Met zijn moeder had hij langdurige oneenigheden over het beheer van de nalatenschap van graaf ALBERT, waarvan haar het vruchtgebruik toekwam ⁶⁾. Na het overlijden van zijn zwager FRANZ ADOLPH, graaf van Rietberg, heeft hij pogingen gewaagd om zich van de opvolging in het graafschap Rietberg te verzekeren; slechts de bloote titel, graaf van Rietberg, is het resultaat van zijn moeite geweest ⁷⁾.

In 1672 begaf hij zich naar 's-Gravenhage om zijn diensten aan de Staten-Generaal aan te bieden, en inspecteerde met den prins van Oranje de vesting Wesel; het eerste en eenige geval, voor zoover wij kunnen nagaan, waarin één der geheel op Brussel en Duitschland georiënteerde latere graven van den Bergh zich als Noord-Nederlander gedroeg ⁸⁾.

Gravin LEOPOLDINA had haar man geen kinderen geschonken, zoodat het noodig was, de opvolging in de Berghsche bezittingen te regelen. Reeds in 1708 begon graaf OSWALD ter zake adviezen in te winnen, waarvan het resultaat is geweest, dat hij FRANZ WILHELM VAN HOHENZOLLERN, den tweeden kleinzoon zijner zuster MARIA CLARA, onder verplichting om den naam en het wapen BERGH aan te nemen, tot zijn opvolger benoemde, behoudens het vruchtgebruik voor zijn vrouw LEOPOLDINA ⁹⁾. Graaf OSWALD overleed te 's-Heerenberg op 20 Juni 1712 ¹⁰⁾, en werd in de kerk te Boxmeer begraven op 23 Juni d. a. v. ¹¹⁾.

¹⁾ Doopboek Boxmeer.

²⁾ A. H. B. Inv. nos. 97 en 923 en Gerfd. Trouwboek van 's-Heerenberg.

³⁾ Doodboek Boxmeer. ⁴⁾ Taxandria VI (1899) blz. 125.

⁵⁾ Oudheidkundig Jaarboek, XII (1932), afl. 2.

⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 1005. ⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 1010.

⁸⁾ A. H. B. Inv. no. 941. Brief van 20/10 Januari 1672.

⁹⁾ A. H. B. Inv. no. 928 en 931. ¹⁰⁾ A. H. B. Inv. no. 1181, fol. 104.

¹¹⁾ Doodboek Boxmeer.

Het grafmonument van hem en zijn vrouw, door J. B. XAVÉRY, siert nog de kerk te Boxmeer ¹⁾. Met hem stierf het tweede huis Bergh, uit het geslacht VAN DER LECK, dat bijna 300 jaar geregeerd heeft, in de mannelijke lijn uit.

¹⁾ BLOYS VAN TRESLONG PRINS, Gen. en Her. Gedenkwaardigheden in Noord-Brabant, blz. 74.

DE GRAVEN VAN DEN BERGH UIT HET HUIS HOHENZOLLERN.

Bij testament had OSWALD III, graaf van den Bergh, tot zijn opvolger benoemd zijn achterneef FRANZ WILHELM VAN HOHENZOLLERN.

FRANZ WILHELM NIKOLAUS JOSEPHUS MAINHARD VAN HOHENZOLLERN werd geboren te Sigmaringen op 6 December 1704 ¹⁾, en aldaar op 7 December d. a. v. gedoopt ²⁾. Hij was de tweede zoon van MAINHARD II (ANTON KARL), vorst van Hohenzollern (geboren te Sigmaringen 1 November 1673, gestorven aldaar 20 October 1715, oudsten zoon van MAXIMILIAAN en MARIA CLARA VAN DEN BERGH, zie blz. 70,) en JOHANNA CATHARINA VICTORIA, gravin van Montfort. Hij was eerst 7 jaar oud, toen zijn oudoom OSWALD stierf, en volgde dezen, behoudens het vruchtgebruik voor gravin LEOPOLDINA, in 1712 onder voogdij van zijn moeder op ³⁾. Een oom van den jongen graaf, ALBERT OSWALD VAN HOHENZOLLERN (1676—1748), domheer te Keulen, bestreed echter de rechten van zijn schoonzuster als voogdes, en deed haar, in zijn qualiteit van administrateur van het huis Hohenzollern, zelfs een proces aan ⁴⁾.

FRANZ WILHELM bezocht van 1720—1722 de academie van Lunéville ⁵⁾, en trad sedert 1724 als regeerend graaf op. Hij had, ingevolge het testament van graaf OSWALD, diens naam en wapen aangenomen, en voerde den titel van: graaf van den Bergh en Hohenzollern. Op 14 (of 21) Mei 1724 huwde hij te 's-Heerenberg voor het gericht van den Landdrost ⁶⁾ met MARIA CATHARINA, gravin Truchsess von Waldburg-Zeil, geboren 29 September 1702 ⁷⁾, gestorven te Boxmeer 24 Februari 1739 ⁷⁾, begraven aldaar op 27 Februari d. a. v. ⁷⁾, dochter van JOHANN CHRISTOPH en MARIA FRANZISKA ISABELLA, gravin van Montfort, de laatste een eigen nicht van FRANZ WILHELM's moeder.

Graaf FRANZ WILHELM heeft van zijn kortstondige regeering weinig

¹⁾ Opgave archief Sigmaringen. ²⁾ A. H. B. Inv. no. 1023.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 1058. ⁴⁾ A. H. B. Inv. nos. 1059 en 1060.

⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 1065.

⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 1182, fol. 24 verso. Geref. Trouwboek 's-Heerenberg. Vgl. Memorie- en Resolutieboek van het Hof te Arnhem (R. A. Arnhem), 1723—26, blz. 178.

⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 1183, fol. 68. Doodboek Boxmeer.

genoegen beleefd. Sedert 1725 ¹⁾ was de hofraad FRANS ANTON VAN EPELLEN VAN DEN RAAYHOF de regeerder te 's-Heerenberg en Boxmeer. Zoowel de Graaf als de Gravin stonden geheel onder zijn invloed, en moesten, naar de getuigenissen van het daarover ontstemde personeel, veel meer van hem verdragen, dan met de wederzijdsche positie in overeenstemming geweest zou zijn ²⁾. Ook de aanwezigheid ³⁾ van 's Graven jongste tante, FREDERICA CHRISTIANA VAN HOHENZOLLERN (1688—1745), de weduwe van zijn oom SEBASTIAN, graaf van Montfort (gestorven 1724), bracht geen verandering in dezen vernederenden toestand.

In 1735 ontstond door de schuld van den hofraad EPELLEN op het kasteel te 's-Heerenberg een geweldige brand, welke het grootste gedeelte van het groote slot verwoestte ⁴⁾. Ten gevolge van dezen brand bracht de grafelijke familie haar hoofdverblijf naar Boxmeer over, doch liet niet na, een aanvang te maken met den herbouw van het huis Bergh. De Graaf overleed op Boxmeer 23 Februari 1737, en werd aldaar op 25 Februari d. a. v. begraven ⁵⁾.

Uit zijn huwelijk waren drie kinderen geboren:

1°. JOANNA JOSEPHINA ANTONIA VAN DEN BERGH EN HOHENZOLLERN, geboren te 's-Heerenberg 14 April 1727 ⁶⁾, gedoopt aldaar op denzelfden dag, gestorven te Sigmaringen 22 Februari 1787 ⁷⁾, huwde op het kasteel Kayl (Luxemburg) op 2 Maart 1749 ⁸⁾ met haar vollen neef KARL FRIEDRICH LEOPOLD JOSEPH, erfprins, en sedert 1769 vorst van Hohenzollern-Sigmaringen, geboren en gedoopt te Sigmaringen 9 Januari 1724, gestorven te Krauchenwies 20 December 1785, begraven te Sigmaringen, zoon van JOSEPH FRIEDRICH ERNST (den oudsten broeder van FRANZ WILHELM) en MARIA FRANZISKA LOUISE, gravin van Oettingen-Spielberg ⁹⁾. Na het overlijden van den hieronder volgende graaf JOHAN BAPTIST (1781) vererfden diens bezittingen op zijn zuster en zwager, waarmede de hoofdtak van het huis Hohenzollern-Sigmaringen het graafschap Bergh c. a. verwierf.

2°. JOHAN BAPTIST VAN DEN BERGH EN HOHENZOLLERN, geboren 24 Juni 1728, over wien hieronder nader.

3°. MARIA THERESIA LEOPOLDINA VAN DEN BERGH EN HOHENZOLLERN, geboren te 's-Heerenberg 6 Maart 1730 ⁹⁾, gedoopt te Zeddam 8 Maart

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 1053. ²⁾ A. H. B. Inv. no. 2930.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 1063. ⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 2930.

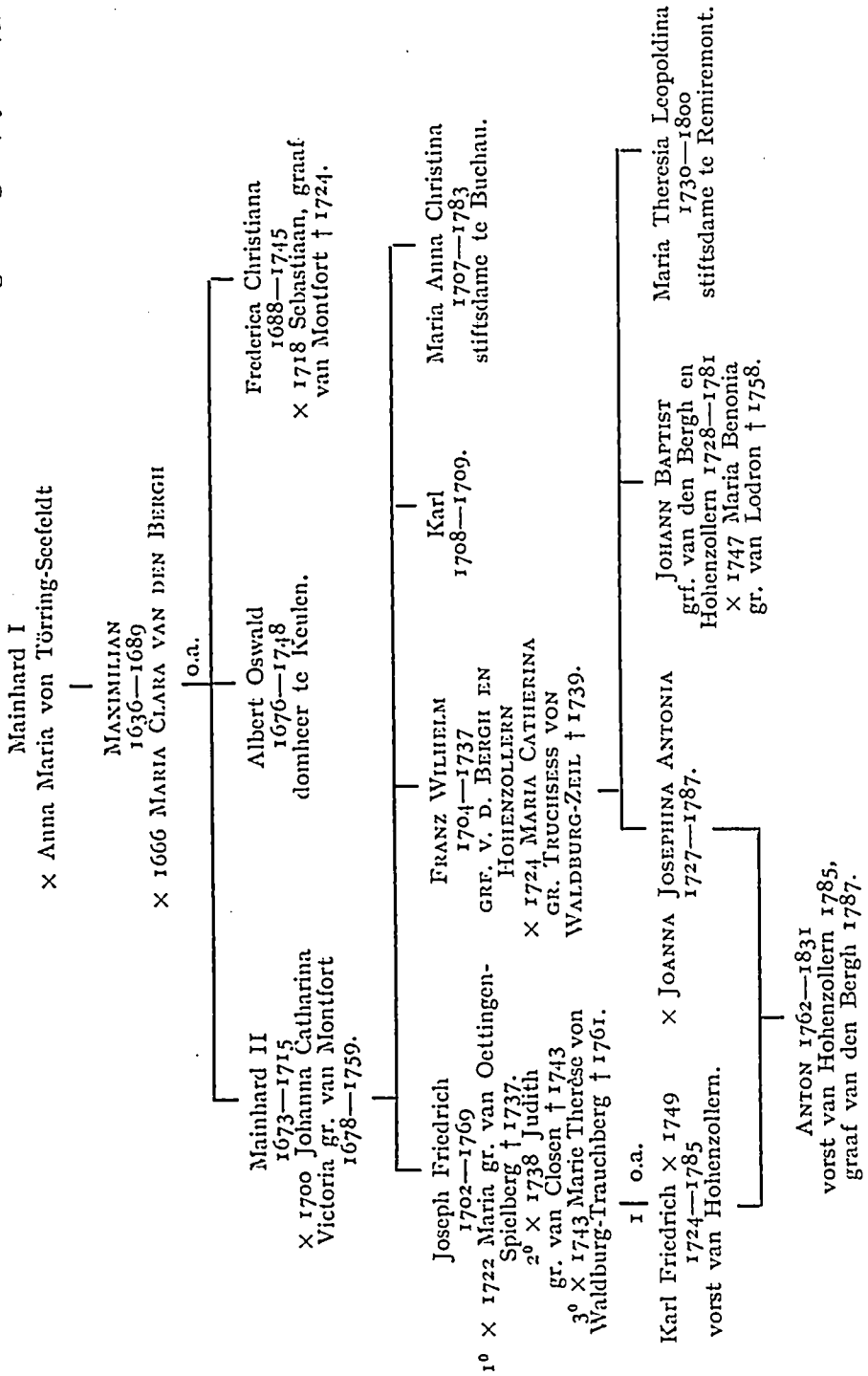
⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 1083, fol. 67 verso.

⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 1182 fol. 94 verso. R. K. doopboek 's-Heerenberg.

⁷⁾ Doodboek Boxmeer. ⁸⁾ Opgave archief Sigmaringen.

⁹⁾ A. H. B. Inv. no. 1083, fol. 67 verso.

Hohenzollern-Sigmaringen (bij blz. 73).

d. a. v. ¹⁾, werd stiftsdame te Remiremont (Reimersberg) in de Vogesen, en overleed te Sigmaringen 28 October 1800, alwaar zij ook begraven werd ²⁾. Zij was de laatste van den tak der graven van den Bergh en Hohenzollern.

* * *

JOHAN BAPTIST JOSEPHUS IGNATIUS ANTHONIUS OSWALDUS CHRISTIANUS VAN DEN BERGH EN HOHENZOLLERN werd geboren te 's-Heerenberg op 24 Juni 1728 ³⁾, en aldaar denzelfden dag gedoopt ⁴⁾. Zijn geboorte werd met groote vreugde begroet: sedert 1652 was het de eerste maal, dat aan een graaf van den Bergh een zoon geboren werd.

Ingevolge het testament van zijn vader stond hij tijdens zijn minderjarigheid onder de voogdij van den bisschop van Roermond. Zijn grootmoeder, de zeer vitale vorstin-weduwe van Hohenzollern, betwistte echter het testament van haar zoon op dit punt, en het Hof te Arnhem moest er aan te pas komen, om de rechten van den Bisschop te bevestigen ⁵⁾.

Op zijn dertiende jaar vertrok de jonge graaf naar Parijs, en studeerde daar op het college „Louis le Grand” ⁶⁾, en gedurende de jaren 1745—1747 verbleef hij aan de academie te Salzburg ⁷⁾. Op 26 Juli 1747 huwde hij te München ⁷⁾ met MARIA BENONIA, gravin Laderani von Lodron, die te Aken op 11 Juli 1758 kinderloos overleed ⁸⁾, en aldaar in de St. Anna-kerk op 12 Juli begraven werd ⁹⁾. Zij was een dochter van graaf JOHANN KARL ANTONI en MARIA ANNA, gravin van Khiemburg.

Het huwelijk was zeer ongelukkig, waarvan de oorzaak wel zal gelegen hebben in de abnormale geestesgesteldheid van den Graaf, welke zich in den loop der jaren steeds duidelijker manifesteerde ¹⁰⁾. In November 1748 vermoordde hij een knecht op het kasteel Boxmeer, en vertrok daarna ijlings naar 's-Heerenberg. In September 1750 stond hij de regeering aan zijn vrouw af, doch kwam een maand later weder naar 's-Heerenberg, waarop zijn vrouw de vlucht nam naar Arnhem. In 1751 kwam er een soort conventie tusschen de echtelieden tot stand, waarop zij naar haar familie in Augsburg vertrok.

In 1757 kwam het opnieuw tot een uitbarsting. Op 5 Januari ver-

¹⁾ R. K. doopboek Zeddam. ²⁾ Opgave archief Sigmaringen.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 1182, fol. 128. ⁴⁾ R. K. doopboek 's-Heerenberg.

⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 1075.

⁶⁾ Oud archief gemeente Arnhem, Landdagstukken 1739, nos. 5 en 6.

⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 1081. ⁸⁾ A. H. B. Inv. no. 1185, fol. 56 verso.

⁹⁾ A. H. B. Inv. no. 1225, brief van 18 Juli 1758 en Inv. no. 1068.

¹⁰⁾ Voor de hier beschreven gebeurtenissen zie men A. H. B. Inv. nos. 1076 en 1078, alsmede verschillende desbetreffende dossiers in het archief te Sigmaringen (Rubrik 53). Vgl. ook Taxandria VI (1899), blz. 127 vlg.

12. Franz Wilhelm, graaf van den Bergh en Hohenzollern.

13. Joanna Josephina Antonia, vorstin van Hohenzollern-Sigmaringen.

moordde de Graaf opnieuw een dienaar, nam over Aken de vlucht naar Rheinberg, en nam als ritmeester dienst onder den Franschen partijganger FISCHER. De Gravin wendde zich toen tot de Staten van Gelderland, met het verzoek, tusschenbeide te willen komen, daar door de verkwestingen en uitspattingen van den Graaf het Huis Bergh met den ondergang bedreigd werd ¹⁾. Ook de vorst van Hohenzollern nam zijn maatregelen, en liet, met medeweten van de Oostenrijksche regeering te Brussel, den Graaf, die door de Justitie gezocht werd, in het Franciscaner-klooster te Laag-Elten, waar hij een toevlucht gezocht had, op 14 Augustus 1757 door een detachement Oostenrijksche troepen, dat daartoe bevel van de Kleefsche regeering had ontvangen, oplichten, en eerst naar Kleef, daarna naar Leuven en in Januari 1758 naar Keulen transporteerden.

Nadat hij te Hohentwiel (Schwaben) en Straatsburg had gevangen gezeten, werd hij ten slotte naar Haigerloch ²⁾ overgebracht, waar hij nog ruim 20 jaar gevangen zat, op 15 Mei 1781 overleed ³⁾, en op 18 Mei d. a. v. begraven werd ⁴⁾. Op 26 Januari 1759 deed hij ten behoeve van zijn zuster en zwager afstand van zijn rechten, doch herriep deze later weer, zoodat eerst na zijn overlijden zijn zuster en zwager gravin en graaf van den Bergh werden. Met hem eindigde roemloos het derde huis der graven van den Bergh.

DE VORSTEN VAN HOHENZOLLERN ALS GRAVEN VAN DEN BERGH.

In 1781 vererfde het graafschap Bergh c. a. op KARL FRIEDRICH, vorst van Hohenzollern-Sigmaringen, en diens echtgenoot JOANNA JOSEPHINA VAN DEN BERGH EN HOHENZOLLERN. In 1782 ging de Vorstin met één harer dochters een tijdlang op het kasteel Boxmeer wonen ⁵⁾, doch van blijvende belangstelling van de zijde van Sigmaringen voor de in Nederland gelegen goederen is niet veel gebleken. De bezittingen werden in den loop der 19de eeuw grootendeels vervreemd, en slechts een enkele maal mocht het kasteel Bergh nog den graaf van den Bergh binnen zijn muren zien.

Na den dood der Vorstin (1787) werd haar oudste zoon ANTON ALOYS MAINRAD FRANZ graaf van den Bergh. Deze was geboren te Sigmaringen op 20 Juni 1762 ⁶⁾, en overleed aldaar 17 October 1831. Hij huwde te

¹⁾ A. H. B. Inv. nos. 1185, voorin, en 1197, 1325 en 1328. ²⁾ In Hohenzollern.

³⁾ Doodboek Boxmeer. ⁴⁾ Archief Sigmaringen. ⁵⁾ Taxandria VI (1899), blz. 133.

⁶⁾ De hier volgende gegevens zijn ontleend aan het archief te Sigmaringen en aan verschillende jaargangen van den Almanac de Gotha.

Dhaun op 12 Augustus 1782 met AMALIA ZEPHIRINA VON SALM-KYRBURG, geboren te Parijs 6 Maart 1760, overleden te Sigmaringen 17 October 1841, dochter van PHILIPP JOSEPH en MARIE THERÈSE, prinses van Hornes.

Uit dit huwelijk als opvolger:

KARL ANTON FRIEDRICH MAINHARD FIDELIUS, vorst van Hohenzollern-Sigmaringen, graaf van den Bergh, geboren te Sigmaringen 20 Februari 1785, overleden te Bologna 11 Maart 1853, huwde 1° te Parijs 4 Februari 1808 ANTOINETTE MARIE, prinses (sedert 28 Januari 1808) Murat, geboren 4 Januari 1792, gestorven te Sigmaringen 19 Januari 1847, dochter van PIERRE MURAT, een broeder van koning JOACHIM.

Uit dit huwelijk als opvolger:

KARL ANTON JOACHIM ZEPHYRIN FRIEDRICH MAINRAD, vorst van Hohenzollern-Sigmaringen, graaf van den Bergh, geboren 7 September 1811, gestorven te Sigmaringen 2 Juni 1885, volgde in 1848 zijn vader, die afstand van de regeering gedaan had, op, doch stond in het daarop volgende jaar zijn vorstendom af aan den koning van Pruisen. Hij huwde te Karlsruhe 21 October 1834 met JOSEPHINE FREDERICA LOUISA, prinses van Baden, geboren te Mannheim 21 October 1813, overleden te Sigmaringen 19 Juni 1900, dochter van KARL LUDWIG FRIEDRICH, groothertog van Baden, en STÉPHANIE DE BEAUHARNAIS.

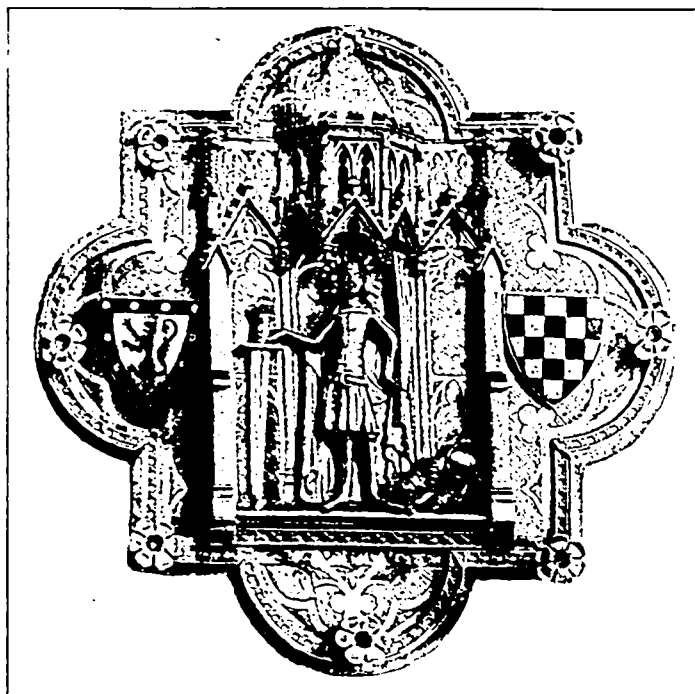
Uit dit huwelijk als opvolger:

LEOPOLD STEPHAN KARL ANTON GUSTAV EDUARD TASSILO, vorst van Hohenzollern, graaf van den Bergh, geboren te Krauchenwies 22 September 1835, gestorven te Berlijn 8 Juni 1905, huwde te Lissabon 12 September 1861 met ANTONIA, prinses van Portugal, geboren te Belem 17 Februari 1845, overleden te Sigmaringen 27 December 1913, dochter van koning FERDINAND II en MARIA II DA GLORIA, koningin van Portugal.

Uit dit huwelijk als opvolger:

WILHELM AUGUST KARL JOSEPH PETER FERDINAND BENEDIKT, vorst van Hohenzollern, graaf van den Bergh, geboren te Benrath 7 Maart 1864, overleden te Sigmaringen 24 October 1927, huwde 1° te Sigmaringen 27 Juni 1889 met MARIA THERESIA, prinses van Bourbon-Sicilië, geboren te Zürich 15 Januari 1867, gestorven te Cannes 1 Maart 1909, dochter van LOUIS, graaf van Trani, en MATHILDE, hertogin in Beieren.

De vorst van Hohenzollern verkocht bij acte van 1 November 1912 al zijn in Nederland gelegen bezittingen en rechten aan den heer JAN HERMAN VAN HEEK te Enschede.

14. Gesp in de kerkschat te Hoog-Elten.

HET WAPEN VAN DE HEEREN VAN DEN BERGH.

Het wapen van de heeren van den Bergh in zijn eenvoudigsten vorm is: In zilver een goudgekroonde roode leeuw, en een zwarte schildzoom, beladen met 9 gouden penningen. De oudste afbeelding van het wapen vinden wij op het hieronder beschreven zegel van Henric, heer van den Bergh, van 1244 ¹⁾. De oudste gekleurde afbeelding is bewaard op de prachtige fibula ²⁾ van omstreeks 1300 in de kerkschat te Hoog-Elten, geschonken door Adam van den Bergh en zijn vrouw Heilwich van Randerode, en in email hun beider wapens in kleuren vertoonend. Een afbeelding, ontleend aan de Kunstdenkmäler ³⁾, prijkt hiernaast (plaat 14).

Het wapen vertoont in teekening en kleuren een vrijwel volledige overeenstemming met dat van Richard van Cornwallis, Roomsche-koning, waarvan een gekleurde afbeelding bestaat in de bekende wapenrol van Mattheus Parisiensis (1244), gereproduceerd in het wapenboek van Ströhl ⁴⁾. Van eenig verband tusschen de heeren van den Bergh en genoemden koning is ons echter niets hoegenaamd gebleken.

Aan het graafschap Zutphen is in later jaren als wapen toegeschreven een roode leeuw in zilver, waaruit is afgeleid, dat ook dit een bewijs zou zijn voor de afstamming van de heeren van den Bergh uit de graven van Zutphen. In het hoofdstuk over de oudste heeren van den Bergh is reeds betoogd, dat deze afstamming onwaarschijnlijk en onbewijsbaar is, terwijl men hierbij vooral in het oog moet houden, dat er van de graven van Zutphen geen zegels of wapen bekend zijn, en dat het eenige, waarop men zich in deze zou kunnen beroepen, het feit is, dat de Gedeputeerde Staten van het kwartier van Zutphen in de 17de eeuw als zegel een leeuw voerden, terwijl de kleuren niet bekend zijn.

Zooals men uit de hieronder volgende zegelbeschrijvingen zal zien, is het aantal penningen in den schildzoom niet constant, en volkomen willekeurig door den stempelsnijder, al naar mate het uitkwam, vastgesteld. De fantasieën, welke Slichtenhorst ⁵⁾ zich permitteert over afstand van

¹⁾ Afb. no. 1. ²⁾ Gesp voor een koorkap.

³⁾ P. CLEMEN, Die Kunstdenkmäler der Rheinprovinz, Kreis Rees (1892), Tafel IV (S. 76).

⁴⁾ STRÖHL, Heraldische Atlas, Taf. XVIII.

⁵⁾ Geldersche Geschiedenissen, I, blz. 77.

3 penningen aan de stad 's-Heerenberg, en van Groenen, den Berghschen secretaris-historicus, dat de jongere broeders van den heer van den Bergh resp. 10 en 9 penningen zouden voeren, blijken geheel onjuist te zijn ¹⁾.

Slichtenhorst deelt ook mede ²⁾, op het voetspoor van Groenen, dat Willem van der Leck zijn vaderlijk wapen verliet, en dat zijner moeder (Bergh) ging voeren, doch alleen de gouden vlucht der Polanen's behield. Frederik III van den Bergh voerde eveneens een vlucht, op het eenige zegel van de oude heeren van den Bergh, dat het volledige wapen vertoont (hierachter afb. 17). De eenige gekleurde afbeelding van een vlucht is die van 1481 in het: „Buch der Cölnischen Thumherren beweynungen“, bl. 84, waar de vlucht inderdaad goud is ³⁾. Volgens den heraut „Gelre“ ⁴⁾ voerde inderdaad Polanen een gouden vlucht, en het oude huis Bergh een zilveren, zoodat de mededeeling van Slichtenhorst juist is.

Tot aan het uitsterven van het tweede huis Bergh (1712) is het enkelvoudige wapen behouden gebleven. Franz Wilhelm van den Bergh en Hohenzollern, die volgens testament van zijn oudoom Oswald dezen als graaf van den Bergh opvolgde, voerde een hartschild Bergh op het gevierendeelde wapen Hohenzollern-Sigmaringen; zijn zoon Johan Baptist, de laatste zelfstandige graaf van den Bergh, gebruikte hetzelfde wapen.

DE ZEGELS VAN DE HEEREN EN GRAVEN VAN DEN BERGH.

Het oudste zegel, dat van de heeren van den Bergh bekend is, dateert van het jaar 1244, en bevindt zich in vrijwel onbeschadigden toestand in het archief van het klooster Bethlehem in het Rijksarchief te Arnhem ⁵⁾. Het is dat van Henrick, heer van den Bergh, en vertoont een gekroonden leeuw in een schild, met een schildzoom, beladen met 9 penningen. Het omschrift luidt: *S. Henri(c)i de Monte* (afb. no. 1). De op dit zegel voorkomende wapenteekening is op den omslag van dit boekwerk als vignet afgedrukt.

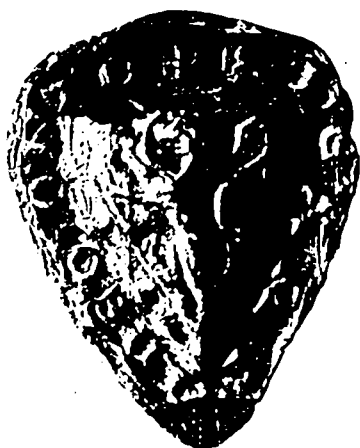
Het zegel van zijn zoon en opvolger, Adam I, heer van den Bergh, van 1257, is in hetzelfde archief bewaard gebleven ⁶⁾, en vertoont hetzelfde wapenbeeld. Het omschrift luidt: *Sigillum Ade de Monte* (afb. no. 2).

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 95. ²⁾ I, blz. 81.

³⁾ Bundeskanzleramt, Weenen. Gratialregistratur (ehemaliges Adelsarchiv).

⁴⁾ DE RAEDT, *Sceaux armoriés*, T. I, p. 230 en T. III, p. 144.

⁵⁾ Inv. no. 49. ⁶⁾ Inv. no. 80.

I

2

7

3

4

6

5

8

9

10

11

13

12

14

15

19

17

16

18

(16)

Van zijn zoon Frederik I (1272—1280) is ons geen zegel bekend, wel van diens zoon Adam II, waarvan wij 3 exemplaren gevonden hebben van de jaren 1308 en 1309 ¹⁾. Het beste specimen, van 1308, eveneens bewaard in het archief van het klooster Bethlehem ²⁾, is hier afgebeeld (afb. no. 3). Het vertoont den Berghschen leeuw met 11 penningen, en heeft als omschrift: *Sigillum Ade de Monte*.

Adam's zoon en opvolger, Frederik II, bedient zich van twee verschillende zegels; het eerste, bewaard aan een charter van 1318 ³⁾, heeft 11 penningen in den schildzoom, en als omschrift: *S. Frederici de Monte* (afb. no. 4). Het tweede is ons bekend uit het jaar 1324 ⁴⁾, en heeft als omschrift: *S. Frederici de Monte militis*. De zoom is eveneens beladen met 11 penningen (afb. no. 5).

Ook van Frederik's echtgenoot is het zegel bekend, en wel van het jaar 1333 ⁵⁾. Het vertoont een vrouwenfiguur, twee wapenschilden in de handen houdende, rechts Bergh, de leeuw omgewend, aantal penningen waarschijnlijk 11, links Millen: een dwarsbalk, vergezeld boven rechts van een ster. Het omschrift luidt: *S. Elisabeth... Monte* (afb. no. 6).

Van Frederik's zuster, Irmgard, de abdis van Elten, zijn ons twee verschillende zegels bekend: Het grootzegel van 1357 ⁶⁾ vertoont onder een Gothische nis een zittende abdis, een palmtak en een boek vasthoudende. Daaronder het Berghsche wapen met 9 penningen. Het omschrift luidt: *S. Ermegardis abbatisse is ecclesie ...tinen...* (afb. no. 7). Het kleinzegel van 1340 ⁷⁾ vertoont het Berghsche wapen met 9 penningen, en als omschrift: *Sigillum sec(re)tum* (afb. no. 8).

Thans overgaande tot de kinderen van Frederik II, vinden wij allereerst van Adam III (1331—1354) twee verschillende zegeltypen. Het eerste is ons alleen bekend in een exemplaar van 1339 ⁸⁾, in roode was, en nogal geschonden. Het vertoont het Berghsche wapen met 11 penningen, en heeft als omschrift: *.....m Ade de Monte* (afb. no. 9). Van het tweede type zijn ons meerdere exemplaren over de jaren 1348 ⁹⁾—1353 ¹⁰⁾ be-

¹⁾ A. H. B. reg. nos. 42 en 44. ²⁾ Inv. no. 135.

³⁾ Archief Bethlehem, Inv. no. 146.

⁴⁾ Arch. Stift Emmerich (Staatsarchiv Düsseldorf), Inv. no. 41.

⁵⁾ Arch. Stift Emmerich, Inv. no. 50.

⁶⁾ Stadtarchiv Köln, no. 2187. Vgl.: Mitth. Stadtarch. Köln, B. 3, H. 7, S. 19, Geld. Volksalmanak, 1894, blz. 14 en Maasgouw, 1893, blz. 91.

⁷⁾ Archief St. Ursulaconvent Elten, Inv. no. 16a (Bibl. Mij. voor Ned. Letterkunde te Leiden). Afgebeeld: Kist, Necrologium Elten, tegenover blz. 58.

⁸⁾ Stadtdepositum Emmerich (Staatsarchiv Düsseldorf), Inv. no. 12.

⁹⁾ Stift Emmerich, Inv. no. 82. ¹⁰⁾ Ibidem, Inv. no. 97.

kend, waarvan het mooiste, van 1350 ¹⁾, hier is afgebeeld. Het vertoont het Berghsche wapen met 16 penningen; omschrift: *Sigillum Ade de Berghe* (afb. no. 10).

Adam's broeder en opvolger, Willem I (1354—1387) bedient zich van twee geheel verschillende zegels. Het eerste, ons slechts in één exemplaar van 1352 ²⁾ bekend, vertoont: een dwarsbalk, vergezeld boven rechts van een vijfpuntige ster. Omschrift: *S. Wilhelmi de Ber...* Willem voerde hier als heer van Grebben het wapen van zijn groot- en peetvader Willem van Millen (afb. no. 11). Daarnaast voerde hij als heer van den Bergh en van den Bylandt een zegel, dat ons van 1351 ³⁾—1387 ⁴⁾ in verschillende exemplaren voorgekomen is. Het vertoont het Berghsche wapen met 11 penningen, het wapenschild omgeven door 3 kleine schildjes met het wapen Bylandt (een kruis). Het omschrift is: *S. Wilhelmi dni de Monte et de Bila...* Een exemplaar van 1375 ⁵⁾ is hier afgebeeld (afb. no. 12).

Ook van Willem's vrouw, Sophia van den Bylandt, is het zegel bewaard gebleven. Wij kennen drie exemplaren, uit de jaren 1351—1357 ⁶⁾. Het vertoont een gedeeld schild; rechts Bergh met 11 penningen, links het Bylandtsche kruis. Het omschrift luidt: *S. Sophie dne de Bilant et d. Monte*. Een exemplaar van 1357 ⁷⁾ is hier afgebeeld (afb. no. 13).

De derde broeder, Frederik, heer van Grebben, gebruikt twee verschillende zegels. Het oudste is dat van 1359 ⁸⁾, en vertoont het Berghsche wapen met 11 penningen. Omschrift: *... Freder... den ...* (afb. no. 14). Het andere zegel, van geheel verschillende teekening, is ons in twee geschonden exemplaren bekend, en wel van 1363 ⁹⁾ en 1368 ¹⁰⁾. Het laatste en beste is hierbij afgebeeld (afb. no. 15). Men ziet er op den Berghschen leeuw met 11 penningen, en het omschrift: *... Frederi...*

Frederik III, de laatste uit het oude huis van den Bergh, heeft achtereenvolgens van twee verschillende zegels gebruik gemaakt. Het eerste vertoont een gevierendeeld schild: 1 en 4 het wapen Bergh met 11 penningen, 2 en 3 het Bylandtsche kruis. Het omschrift is: *S. Frede... vā de Berge en vā Bilāt*. Het komt het eerst voor in 1375 ¹¹⁾, het laatst in 1392 ¹²⁾. Het exemplaar van 1375 is hier afgebeeld (afb. no. 16). Het

¹⁾ Arch. Stift Emmerich, Inv. no. 91. ²⁾ Ibidem, Inv. no. 95. ³⁾ Ibidem, Inv. no. 93.

⁴⁾ Arch. Bethlehem, Inv. no. 309. ⁵⁾ Arch. Bethlehem, Inv. no. 270.

⁶⁾ Arch. Stift Emmerich, Inv. nos. 93 en 111.

⁷⁾ Archief kapittel ten Dom te Utrecht, Inv. no. 2398.

⁸⁾ Archief Kruisheeren Venlo (R. A. Maastricht).

⁹⁾ Archief kasteel Rechteren (R. A. Zwolle).

¹⁰⁾ A. H. B. reg. no. 172. ¹¹⁾ Arch. Bethlehem, Inv. no. 273.

¹²⁾ Arch. Stift Emmerich, Inv. no. 406.

tweede zegel werd gebruikt van 1395 ¹⁾ tot in 1416 ²⁾. Het vertoont het Berghsche wapenschild, op den gekroonden helm een vlucht, en ter zijde van den helm 2 wapenschildjes Bylandt, elk vastgehouden door een engel. Het omschrift luidt: *S. Frederic here vā d. Berghen en v. Bilant*. Een exemplaar van 1410 ³⁾ is hier afgebeeld (afb. no. 17).

HET HUIS VAN DER LECK.

Van Willem II van der Leck, eerste heer van den Bergh uit het tweede stamhuis, zijn niet minder dan 4 verschillende zegels bekend. Het eerste zegel werd gebruikt van 1417 ⁴⁾—1433 ⁵⁾, en vertoont een gevierendeeld wapen, 1 en 4 de drie wassenaars van van der Leck, 2 en 3 het Berghsche wapen, met 11 penningen, de gekroonde helm, welke vastgehouden wordt door 2 leeuwen, met een vlucht als helmteeken. Het omschrift is: *S. Willē vā d' Leck hē tē Berge en vā dē Bilant*. Een exemplaar van 1419 ⁶⁾ is hier afgebeeld (afb. no. 18).

Het tweede zegel, gebruikt van 1435 ⁷⁾—1441 ⁸⁾, vertoont hetzelfde wapen, het schild vastgehouden door een engel met uitgespreide vleugels. Ter weerszijde van het schild een gekroonde helm met een vlucht als helmteeken. Het omschrift is: *S. Willem hē ten Berge ten Bilant en tot Hedel*. Een exemplaar van 1438 ⁹⁾ is hier afgebeeld (afb. no. 19).

Het derde zegel, gebruikt van 1442 ¹⁰⁾—1463 ¹¹⁾, is in twee opzichten zeer merkwaardig. In de eerste plaats vertoont het uitsluitend het wapen Bergh, en wel in een type, dat gebruikelijk blijft bij Willem's opvolgers, en in de tweede plaats is het volledig gedateerd, hetgeen bij zegels zeer zelden voorkomt. Met deze dateering is nauwkeurig bekend, wanneer Willem er toe overging zijn vaderlijk wapen te verlaten. Een aanleiding hiervoor is mogelijk te zoeken in het feit, dat zijn stamhouder Oswald op 28 Februari 1442 geboren werd, na een twaalfjarig huwelijk van de ouders, terwijl het zegel 25 Juli 1441 gedateerd is. De waarschijnlijkheid

¹⁾ A. H. B. reg. no. 230. ²⁾ Arch. Stift Emmerich, Inv. no. 348.

³⁾ Archief St. Agnesconvent te Emmerik, Inv. no. 82b. (Bibl. Mij. voor Ned. Letterk. te Leiden).

⁴⁾ A. H. B. reg. no. 310. ⁵⁾ Arch. Stift Emmerich, Inv. no. 579.

⁶⁾ Oud-archief Arnhem. Archieven der gasthuizen etc., reg. no. 52.

⁷⁾ A. H. B. reg. no. 454.

⁸⁾ Collectie Van Limburg-Stirum (R. Arch. Arnhem), no. 36.

⁹⁾ Chartercollectie Rekenkamer (R. Arch. Arnhem), no. 973.

¹⁰⁾ Arch. Bethlehem, Inv. no. 476. ¹¹⁾ A. H. B. reg. no. 880.

van de voortzetting van het geslacht kan de reden geweest zijn; wij geven onze meening echter gaarne voor beter!

Dit derde zegel vertoont den Berghschen leeuw met 11 penningen, de gekroonde helm met een vlucht als helmteeken. De helm wordt vastgehouden door een wildeman en -vrouw, beiden met knotsen gewapend. Het omschrift luidt: *Año ≡ ĊXLI op Jacobi Wilh. hēr ten Br̄ge ten Bilāt & Hedel*. Het hier afgebeelde exemplaar is van 1461 (afb. no. 20)¹⁾.

Het vierde zegel is van eenvoudiger teekening, en komt voor van 1439²⁾ tot in 1457³⁾. Het vertoont het Berghsche wapen met 11 penningen, en heeft als omschrift: *S. Willem her ten Berrich*. Het laatstgenoemde exemplaar van 1457³⁾ is hier afgebeeld (afb. no. 21)⁴⁾.

Willems oudste zoon en opvolger, Oswald I (1465—1506), voerde als oudste zoon een zegel, dat veel gelijkenis vertoont met het boven beschreven vierde zegel van zijn vader. Het komt van 1457³⁾—1465⁵⁾ voor, vertoont het Berghsche wapen met 11 penningen, en heeft als omschrift: *S. Oeswaillt alstte soen then Berge*. Het zegel van 1457³⁾ is hier afgebeeld (afb. no. 22).

Van Oswald als heer van den Bergh zijn een groot en een klein zegel bekend. Het eerste is geheel van het type, dat zijn vader in 1441 liet maken (vgl. afb. no. 20), en heeft als omschrift: *S. Oiswalts hē van dē Berge en van d* Bilant*. Het werd gebruikt van 1465⁶⁾—1486⁷⁾; het eerstgenoemde exemplaar⁶⁾ is hier afgebeeld (afb. no. 23).

Het kleine zegel heeft enkel den leeuw en 9 penningen, met het omschrift: *Segel Oiswalts her van den Berge*. Het komt voor van 1470⁸⁾—1483⁹⁾; een exemplaar van 1481¹⁰⁾ is hier afgebeeld (afb. no. 24).

Na zijn verheffing tot graaf (1486) liet Oswald zich nieuwe zegels snijden, een groot en een klein.

Het groote zegel is weder van het type van 1441, en heeft een leeuw met 11 penningen; alleen is in de figuren van de schildhouders meer actie gebracht. Het omschrift luidt: *S. Oeswalt greve vā den Berghe en here vā dē Bilāt*. Het komt voor van 1492¹¹⁾—1502¹²⁾. Het eerstgenoemde exemplaar¹¹⁾ is hier afgebeeld (afb. no. 25).

1) A. H. B. reg. no. 823.

2) Stadtdepositum Emmerich, Inv. no. 96.

3) Archiv Cleve-Marck (Staatsarchiv Düsseldorf), Inv. no. 2100.

4) Een exemplaar van 1456 (Arch. Mōrs, no. 136) is afgebeeld bij DE RAEDT, Sceaux armoricés, T. IV, pl. CXC, no. 4.

5) A. H. B. reg. no. 899.

6) Arch. Bethlehem, no. 593.

7) A. H. B. reg. no. 1293.

8) A. H. B. reg. no. 983.

9) A. H. B. reg. no. 1204.

10) A. H. B. reg. no. 1154.

11) A. H. B. reg. no. 1412.

12) A. H. B. reg. no. 1657, sub a.

21

22

20

24

26

23

25

28

27

29

30

31

32

33

(18)

Het kleine zegel lijkt zeer veel op het kleinzegel van Oswald als heer (afb. no. 24), alleen is de schildzoom beladen met 11 penningen. Het omschrift luidt: *S. Oiswalt greve van den Bergh*. Het komt voor van 1488 ¹⁾—1501 ²⁾. Een exemplaar van 1493 ³⁾ is hier afgebeeld (afb. no. 26).

Ludolph van den Bergh, heer van Hedel (gest. 1499), de oudste broeder van graaf Oswald, voert van 1484 ⁴⁾—1492 ⁵⁾ een zegel, dat het Berghsche wapen met 11 penningen, een gekroonden helm met een vlucht als helmteeken, de helm vastgehouden door 2 griffioenen, vertoont. Het omschrift luidt: *S. Ludolph van den Berge heer tot Hedell*. Het exemplaar van 1492 is hier afgebeeld (afb. no. 27).

De jongste broeder, Adam van den Bergh (gest. 1502), gebruikt van 1484 ⁴⁾—1492 ⁵⁾ een zegel, voorstellende het Berghsche wapen met 11 penningen, den gekroonden helm met een vlucht als helmteeken, de helm vastgehouden door een wildeman en -vrouw. Het omschrift luidt: *Sigillum Adams van den Barghe*. Het exemplaar van 1492 is hier afgebeeld (afb. no. 28).

Van de zusters Mechteld, gravin van Tecklenburg, Sophia en Otta zijn ons geen zegels bekend.

Willem III, graaf van den Bergh, voert als jonggraaf van 1492 ⁶⁾—1506 ⁷⁾ een eenvoudig zegel, het wapen Bergh met 11 penningen. Het omschrift is: *Willh̄ jonggreve van dē Berge*. Het eerstgenoemde exemplaar is hier afgebeeld (afb. no. 29).

Als graaf van den Bergh gebruikt hij een zegel, dat weder een herhaling is van het type van 1441. Het is ons slechts in één, zeer beschadigd exemplaar bekend, van het jaar 1508 ⁸⁾. Het omschrift luidt: *vā den Berghe ende* (afb. no. 30).

Zijn vrouw Anna van Egmond heeft haar eigen wapen behouden, en gebruikt van 1509 ⁹⁾—1513 ¹⁰⁾ het bekende gekeperde wapen Egmond, met als helmteeken op den gekroonden helm een pauwestaart. Het omschrift luidt: *Si. Anne van Egmont*. Het eerstgenoemde zegel is hier afgebeeld (afb. no. 31).

Frederik (gest. 1513), de eenige broeder van graaf Willem III, gebruikt een zegel, dat sprekend gelijk op dat van zijn broeder als jonggraaf.

¹⁾ A. H. B. reg. no. 1318. ²⁾ A. H. B. reg. no. 1615.

³⁾ A. H. B. reg. no. 1431.

⁴⁾ Archiv. Oranien-Mörs (St. Arch. Düsseldorf), Inv. no. 87.

⁵⁾ A. H. B. reg. no. 1412. ⁶⁾ A. H. B. reg. no. 1412.

⁷⁾ A. H. B. reg. no. 1736. ⁸⁾ A. H. B. reg. no. 1753.

⁹⁾ Archief Waardenburg en Neerijnen (R. A. Arnhem), Inv. no. 224.

¹⁰⁾ A. H. B. reg. no. 1835.

Het is ons slechts bekend in één exemplaar van 1500 ¹⁾, en heeft als omschrift: *S. Frederici jonggreve van dē Bge* (afb. no. 32).

De oudste zuster Anna, gravin van Sarwerden, gebruikt van 1490 ²⁾—1518 ³⁾ een zegel met de naast elkander geplaatste wapenschilden Moers-Sarwerden, nl. gevierendeeld: 1 en 4 een dwarsbalk (Meurs), 2 en 3 een tweekoppige adelaar (Sarwerden), en Bergh, met 11 penningen. Het in een lint geplaatste opschrift luidt: *S. Anna geboren van dem Berg gravin zu Sarwerden*. Een exemplaar van 1516 ⁴⁾ is hier afgebeeld (afb. no. 33).

De tweede zuster, Mette, vrouwe van Bronckhorst-Borculo, gebruikt in 1519 ⁵⁾ en 1528 ⁶⁾ een zegel met de wapenschilden Bronckhorst (een omgewende gekroonde leeuw) en Bergh, met 11 penningen. Beide toegewende schilden onder één helm met als helmteeken 2 berenpooten. Omschrift: *S. Mette tot den Berch*. Het eerstgenoemde exemplaar is hier afgebeeld (afb. no. 34).

De jongste zuster, Walburg van den Bergh, voert in 1521 ⁷⁾ als weduwe van Henrick, jongheer van Wisch, het wapen Bergh met 11 penningen, de gekroonde helm met een vlucht. Omschrift: *Walb. va. de. Be...* Het eenige ons bekende exemplaar is hier afgebeeld (afb. no. 35).

Als vrouwe van Wisch voert zij in 1542 ⁸⁾ naast elkander de wapens Wisch (twee gaande omgewende leeuwen boven elkander) en Bergh met 11 penningen. Boven het wapen Wisch een helm, met als helmteeken 2 paardebenen met de hoeven omhoog; boven dat van Bergh een gekroonde helm met een vlucht als helmteeken. Het op een lint geplaatste opschrift luidt: *Si. Walburch van ...rghe frowe tho Wiisch*. Het eenige ons bekende exemplaar is hier afgebeeld (afb. no. 36).

Oswald II, graaf van den Bergh, Willems eenige zoon en opvolger, gebruikt van 1523 ⁹⁾—1546 ¹⁰⁾ een zegel in de teekening van 1441, de schildzoom weder met 11 penningen. Het omschrift luidt: *S. Oiswail greve vā den Berghe en here vā dē Bilāt*. Een exemplaar van 1545 is hier afgebeeld (afb. no. 37). Men vindt ook een afbeelding van een exemplaar van 1523 in het werk van Philippi, Siegel, Tafel V, no. 25.

Willem IV, graaf van den Bergh, gebruikt van 1560 ¹¹⁾—1583 ¹²⁾ een

¹⁾ Charterverzameling Rekenkamer (R. A. Arnhem), no. 1130.

²⁾ A. H. B. reg. no. 1352. ³⁾ A. H. B. reg. no. 1908. ⁴⁾ A. H. B. reg. no. 1880.

⁵⁾ Archief Borculo (R. A. Arnhem), Inv. no. 22.

⁶⁾ Charterverzameling Rekenkamer (R. A. Arnhem) no. 2059.

⁷⁾ A. H. B. reg. no. 1982.

⁸⁾ Charterverzameling Rekenkamer (R. A. Arnhem), no. 2237.

⁹⁾ A. H. B. reg. no. 2030. ¹⁰⁾ A. H. B. reg. no. 2592.

¹¹⁾ A. H. B. reg. no. 2551. ¹²⁾ A. H. B. reg. no. 3937.

34

35

36

37

38

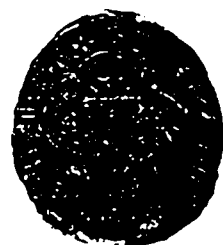
39

40

41

43

42

44

45

46

47

48

49

(20)

zegel in de teekening van 1441, met het omschrift: *Sig. Willem grave van den Berge h. ten Bilat, He. Ho. Wis* ¹⁾. Een exemplaar van 1574 ²⁾ is hier afgebeeld (afb. no. 38).

Sedert 1584 gebruikt Willem IV een ander zegel, waarin de helm en de vlucht aanzien gesteld zijn, in het schild de Berghsche leeuw met 11 penningen, op zijde van het schild het jaartal 1584. Het omschrift luidt: *S. Wilhelm ... z. Berg F. H. Z... H. Z. H... B. H. D. F. G.* Het exemplaar van 1586 ³⁾ is hier afgebeeld (afb. no. 39). Het volledige omschrift zal geluid hebben: *Sigillum Wilhelm grave zum Berg, Freiherr zu Boxmeer, Bilant, Herr zu Hedel, Homoet, Wisch, Spalbeek, Banner-Herr des Fürstendoms Gelre.*

Willems vrouw, Maria van Nassau, gebruikt in 1594 ⁴⁾ een zegel, vertoonende gedeeld de wapens Bergh, de leeuw omgewend, met 11 penningen, en Nassau (de leeuw met de blokjes). Het omschrift luidt: *Mar. G. zu Nas. v. Catz. G. z. Berg. ff. z. Box. v. Bi. f. z. He. Ho. Wis. u. Sp. B. d. F. G. u. G. Z. Widtwe.* Dit omschrift is met behulp van het bij het zegel van haar man vermelde gemakkelijk te ontcijferen; de laatste 3 letters beduiden: und grafschaft Zutphen, Catz. is Catzenelnbogen. Het eenige ons bekende exemplaar is hier afgebeeld (afb. no. 40).

De zegels van Willems broeders en nakomelingen, welke weinig fraai van teekening en conservatie zijn, en geen belangrijke afwijkingen bieden, zijn hier verder niet afgebeeld of beschreven.

* * *

Thans gaan wij over tot de bespreking van de zegels van de Berghsche bastaarden.

Bitter van den Bergh, bastaardzoon van Adam III van den Bergh, zegelt in 1357 ⁵⁾ met het Berghsche wapen met 11 penningen, over den leeuw heen een bastaardstreep. Het omschrift is onleesbaar (afb. no. 41).

Van zijn vermoedelijken zoon, Geerloch Bittersz., is een zwaar beschadigd zegel bewaard van 1384 ⁶⁾, dat een penningrand om een niet duidelijk herkenbaren leeuw, met een schuinstreep, laat zien (afb. no. 42).

Johan van den Berghe, genaamd Raffienbergh, gebruikt achtereenvolgens twee verschillende zegels. Het eerste zegel komt voor van 1429 ⁷⁾—1444 ⁸⁾, en vertoont den Berghschen leeuw, omgewend, met een

¹⁾ He = Hedel. Ho = Homoet. ²⁾ A. H. B. reg. no. 3232.

³⁾ A. H. B. reg. no. 4087. ⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 1403.

⁵⁾ A. H. B. reg. no. 129. ⁶⁾ A. H. B. reg. no. 215.

⁷⁾ A. H. B. reg. no. 414.

⁸⁾ Archiv Stift Emmerich (St. Arch. Düsseldorf), Inv. no. 615.

linkerschuinstreep, en 11 penningen in den rand, welke niet als schildzoom aangeduid is. Het omschrift luidt: *Segel Jan Raffenberch*. Een exemplaar van 1440 ¹⁾ is hier afgebeeld (afb. no. 43).

Van 1452 ²⁾—1470 ³⁾ gebruikt hij een zegel met een thans normaal geplaatsten leeuw met 11 penningen, beladen met een schuinstreep. Het omschrift is: *S. Jan van den Berrich bastert*. Een exemplaar van 1457 ⁴⁾ is hier afgebeeld (afb. no. 44).

Barnabas van den Bergh, bastaard, gebruikt van 1471 ⁵⁾—1488 ⁶⁾ een zegel, dat den Berghschen leeuw met 11 penningen, een schuinstreep over alles heen, vertoont. Het omschrift luidt: *Si. Barnabas bastert van den Berge*. Een exemplaar van 1477 ⁷⁾ is hier afgebeeld (afb. no. 45).

Daem van den Bergh, bastaard, gebruikt van 1529 ⁸⁾—1550 ⁹⁾ een zegel met den Berghschen leeuw en 11 penningen en een bastaardstreep, de gekroonde helm met een vlucht. Omschrift: *S. Adam vā dē Berg*. Het exemplaar van 1550 is hier afgebeeld (afb. no. 46).

Daems broeder, Hector van den Bergh, bastaard, gebruikt in 1550 ¹⁰⁾ het Berghsche wapen met een rand van 20 penningen en een bastaardstreep, de gekroonde helm met een vlucht. Het eenige ons bekende exemplaar van 1550 is hier afgebeeld (afb. no. 47); het omschrift is: ... *H..toer van den Bergh*.

Ten slotte nog een enkel woord over de beide Bloemendaels, aan wie wij enkel op grond van hun wapen een plaats onder de Berghsche bastaarden toekennen.

Symon to Blomendael zegelt in 1440 ¹¹⁾ met het Berghsche wapen met 11 penningen en een linkerschuinstreep. Het omschrift luidt: *S. Simon t. Blomendal* (afb. no. 48).

Aelbert tho Blomendael zegelt in 1444 ¹²⁾ met het Berghsche wapen met 11 penningen; de bastaardstreep is vrijwel onzichtbaar. Het omschrift is: ...*lbert va...* (afb. no. 49).

¹⁾ Archiv Stift Emmerich (St. Arch. Düsseldorf), Inv. no. 601.

²⁾ Archief St. Agnesconvent te Emmerik, Inv. no. 82 f. ³⁾ A. H. B. reg. no. 981.

⁴⁾ Zutphensche kloostercharters. (Archief Bethlehem), Aanw. 1931 (R. A. Arnhem).

⁵⁾ Arch. St. Agnesconvent Emmerik, Inv. no. 179.

⁶⁾ Arch. Stift Emmerich, Inv. no. 708.

⁷⁾ Arch. Bethlehem, Inv. no. 616. ⁸⁾ A. H. B. reg. no. 2187.

⁹⁾ A. H. B. reg. no. 2678. ¹⁰⁾ A. H. B. reg. no. 2678.

¹¹⁾ Arch. Stift Emmerich, Inv. no. 601. ¹²⁾ A. H. B. reg. no. 564.

DE PORTRETten VAN DE GRAVEN VAN DEN BERGH.

Evenals op alle, door aanzienlijke geslachten gedurende vele jaren bewoonde kasteelen, zullen ook op de sloten Bergh, Boxmeer en Hedel verscheidene familieportretten aanwezig zijn geweest. Door den brand van het Huis Bergh (1735), en den verkoop van Boxmeer en Hedel, is er echter geen sprake meer van een eenigszins belangrijke verzameling, zoodat wij daarom hier ons moeten bepalen tot het vermelden, wat er in verschillende collecties nog aan portretten van de grafelijke familie te vinden is, terwijl wij tevens daarbij zullen aantekenen, wat er volgens oude inventarissen en gravures bestaan moet hebben. De hier volgende lijst is in *chronologische volgorde* opgesteld, waarbij de nog bestaande portretten met een * aangeduid zijn.

1—3. Portretten van de gebroeders WILLEM (1537—1586), OSWALD (1538—1563) en FREDERIK VAN DEN BERGH (1545—1592) berustten in 1556 in het Drost Daemenhuis (thans de Boetselaersborg) te 's-Heerenberg ¹⁾.

4*. Portret van graaf WILLEM IV VAN DEN BERGH (1537—1586), kniestuk door ANTONIO MORO. Opschrift: AE (tatis) S(uae) 20. A^o 1558. Het is niet zeker, of dit portret WILLEM VAN DEN BERGH voorstelt. Het schilderij berustte tot in 1928 in het Vorstelijk Museum te Sigmaringen, stelde volgens familietraditie een graaf van den Bergh voor, en was oud familiebezit. Het werd in 1929 door de firma DREY te München naar Amerika (Museum te Chicago?) verkocht. Reeds afgebeeld tegenover den titel in het werk van J. TROSÉE, Het eerste tijdvak van het verraad van graaf WILLEM VAN DEN BERGH, 1929. (Werken Gelre no. 18) (plaat no. 1).

5. Graaf HERMAN VAN DEN BERGH (1558—1611) op zijn sterfbed. Schilderij, in 1613 op het Huis Bergh berustende ²⁾.

6*. Graaf FREDERIK VAN DEN BERGH (1559—1618) op zijn sterfbed, met de keten van het Gulden Vlies. Schilderij in het Carmelietenklooster te Boxmeer (plaat no. 4).

7*. Graaf HENDRIK VAN DEN BERGH (1573—1638). Schilderij door

¹⁾ Gelre, Bijdr. en Med. XXXI (1928), blz. 191.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 522.

ANT. VAN DIJCK in Windsor-castle, Van Dijck-room. (plaat no. 5).

8*. Dezelfde. Schilderij door denzelfden in het Prado te Madrid. Afgebeeld bij BLOK, Frederik Hendrik, prins van Oranje (Meulenhoff, 1924), blz. 115.

9*. Dezelfde. Schilderij door N. N., berustte tot 1905 op het kasteel Well, werd met den geheelen inboedel en verdere portretten op 9 en 10 Mei 1905 door de firma FREDERIK MULLER te Amsterdam geveild. Het is ons niet bekend waar dit schilderij thans berust, aangezien de genoemde firma geen inlichtingen wenschte te verstrekken.

10*. Dezelfde. Schilderij door ANT. VAN DIJCK in het Museum Condé te Chantilly bij Parijs.

11*. Dezelfde. Miniatuur op het Huis Bergh, afkomstig uit Elburg.

12*. Dezelfde. Crayonteekening door ABRAHAM VAN DIEPENBEECK in de verzamelingen van het Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen te 's-Hertogenbosch.

13. Dezelfde. Schilderij door MIEREVELDT, waarnaar verschillende gravures (o. a. door DELFF, 1634) bestaan.

14*. Gravin CATHARINA VAN DEN BERGH (1578—1640). Schilderij door RAVESTEIN (?) in het Weeshuis te Culemborg (plaat no. 2).

15. Dezelfde. Schilderij door MIEREVELDT, waarnaar een gravure door DELFF, 1634.

16. Dezelfde. Schilderij door MOREELSE ¹⁾.

17*. Graaf FLORIS II VAN PALLANDT, graaf van Culemborg (1578—1639), echtgenoot van de voorgaande. Schilderij door RAVESTEIN van 1617 in het Weeshuis te Culemborg (plaat no. 3).

18*. Dezelfde op zijn sterfbed. Schilderij door MAX CLINGER, 1639, in het Weeshuis te Culemborg.

19. Dezelfde. Schilderij door MIEREVELDT, waarnaar een gravure door DELFF, 1627.

20. Dezelfde. Schilderij door MOREELSE ¹⁾.

21*. Gravin ANNA VAN DEN BERGH (1579—1630). Schilderij door N. N. op het kasteel Geulle (Limburg), eigenaar Jhr. A. VAN AEFFERDEN. Vroeger op het huis Annadael bij Echt, waar de Gravin overleden is (plaat no. 6).

22. Gravin MARIA MARGARETHA VAN DEN BERGH (geb. en gest. 1608). Schilderij, in 1613 op het Huis Bergh berustende ²⁾.

23. Gravin MARIA ELISABETH CLARA VAN DEN BERGH (1610—1633)

¹⁾ K. VAN MANDER, Schilderboek (1604), blz. 299 vlg. ²⁾ A. H. B. Inv. no. 522.

op haar sterfbed. Schilderij door mr. HERMAN, schilder te Grave, in 1636 op het kasteel Boxmeer berustende ¹⁾.

24*. Graaf ALBERT VAN DEN BERGH (1607—1656). Schilderij, de Graaf levensgroot, ten voeten uit, op het Huis Bergh. Op den achtergrond het kasteel Boxmeer (plaat no. 9).

25*. Dezelfde. Schilderij, identiek met het voorgaande, in het Carmelietenklooster te Boxmeer.

26*. MADELEINE DE CUSANCE, gravin van den Bergh (gestorven 1689), echtgenoot van den voorgaande. Schilderij van de Gravin, pendant van no. 25, in het Carmelietenklooster te Boxmeer.

27*. Dezelfde. Borststuk, in dezelfde verzameling (plaat no. 10).

28*. Gravin MARIA CLARA VAN DEN BERGH, vorstin van Hohenzollern (1644—1715). Schilderij in het slot te Sigmaringen (plaat no. 11).

29*. MAXIMILIAAN, vorst van Hohenzollern-Sigmaringen (1636—1689), echtgenoot van de voorgaande. Schilderij in het slot te Sigmaringen.

30*. Gravin AMALIA LUCIA VAN DEN BERGH, gravin van Waldburg-Zeil (1633—1711). Schilderij op het slot Zeil (plaat no. 7).

31*. JACOB PARIS TRUCHSESS VON WALDBURG-ZEIL (1624—1684), echtgenoot van de voorgaande. Schilderij op het slot Zeil (plaat no. 8).

32*. Graaf OSWALD III VAN DEN BERGH (1646—1712). Schilderij van den Graaf, levensgroot, ten voeten uit, in het Carmelietenklooster te Boxmeer.

33. Dezelfde. Schilderij, in 1694 gekocht door de stad 's-Heerenberg ²⁾.

34*. Gravin LEOPOLDINA VAN OOST-FRIESLAND-RIETBERG (gestorven 1718), echtgenoot van den voorgaande. Schilderij van de Gravin, pendant van no. 32, in het Carmelietenklooster te Boxmeer.

35*. Dezelfde. Borststuk, sterk overschilderd, op het Huis Bergh.

36*. Dezelfde. Borststuk in het Carmelietenklooster te Boxmeer.

37*. Graaf FRANZ WILHELM VAN DEN BERGH EN HOHENZOLLERN (1714—1737). Schilderij van den Graaf, levensgroot, ten voeten uit, met het slot Boxmeer op den achtergrond, in het Carmelietenklooster te Boxmeer.

38*. Dezelfde. Borststuk op het Huis Bergh (plaat no. 12).

39*. Gravin MARIA CATHARINA VAN WALDBURG-ZEIL (1702—1739), echtgenoot van den voorgaande. Schilderij, pendant van no. 37, in het Carmelietenklooster te Boxmeer.

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 743 II, Aanspraak, bijlage C., art. 10.

²⁾ Oud-Archief der gemeente Bergh, Inv. no. 33.

40*. Graaf JAN BAPTIST VAN DEN BERGH EN HOHENZOLLERN (1728—1781). Schilderij van den Graaf als knaap, kniestuk, in dezelfde verzameling.

41. Gravin MARIA BENONIA VAN LODRON (gestorven 1758), echtgenoot van den voorgaande. Schilderij door THEODOR COENEN van 1754 ¹⁾.

42*. Gravin JOANNA JOSEPHINA ANTONIA VAN DEN BERGH EN HOHENZOLLERN, vorstin van Hohenzollern-Sigmaringen (1727—1787). Schilderij op het slot Sigmaringen (plaat no. 13).

43*. KARL FRIEDRICH, vorst van Hohenzollern-Sigmaringen (1724—1785), echtgenoot van de voorgaande. Schilderij op het slot Sigmaringen.

De schilderijen, vermeld onder de nos. 25, 26, 32, 34, 37, 39 en 40 zijn door de slechte conservatie niet voor reproductie geschikt.

Als afbeeldingen van de graven en gravinnen van den Bergh mogen hier nog vermeld worden:

1. Gravin ELISABETH VAN DEN BERGH, abdis van Essen etc. (1581—1614). Beeld op haar grafzerk in de Münsterkerk te Essen. Gereproduceerd op den omslag van het boek van ELSE SCHMÜCKER, Elisabeth vom Berge. Bilder aus dem Leben einer Fürstaebtissin (1925).

2. Graaf ALBERT VAN DEN BERGH (1607—1656). Beeltenis van den Graaf als knaap op een zilveren miskelk, in de kerk te Hunsel (Limburg) ²⁾.

3. Gravin LEONORA CATHARINA FEBRONIS VAN DEN BERGH (1613—1657) en haar echtgenoot, de hertog van Bouillon (1605—1652). Beelden van hun grafmonument in de kerk te Cluny (Bourgogne) ³⁾.

4. Dezelfden. Gravures door BALTH. MONCORNET. Dat van den echtgenoot is gereproduceerd in: ARENDS, Algemeene Geschiedenis des Vaderlands, III, 5, tegenover blz. 375, en: Publications de Limbourg XLVIII (1912), tegenover p. 104.

5. Graaf HERMAN FREDERIK VAN DEN BERGH (c. 1600—1669) en zijn echtgenoot JOSINE WALBURGIS VAN LÖWENSTEIN-WERTHEIM-ROCHEFORT (1615—1683). Beelden op hun grafmonument in de St. Servaaskerk te Maastricht, waarheen dit monument uit de afgebroken Dominicanerkerk aldaar is overgebracht (plaat no. 21) ⁴⁾.

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 1586, bijlage no. 63.

²⁾ Publ. Limbourg, XVI (1879), p. 326.

³⁾ Revue des deux mondes, 1873, p. 181.

⁴⁾ Inventaris archief Thorn, II, blz. XXIX.

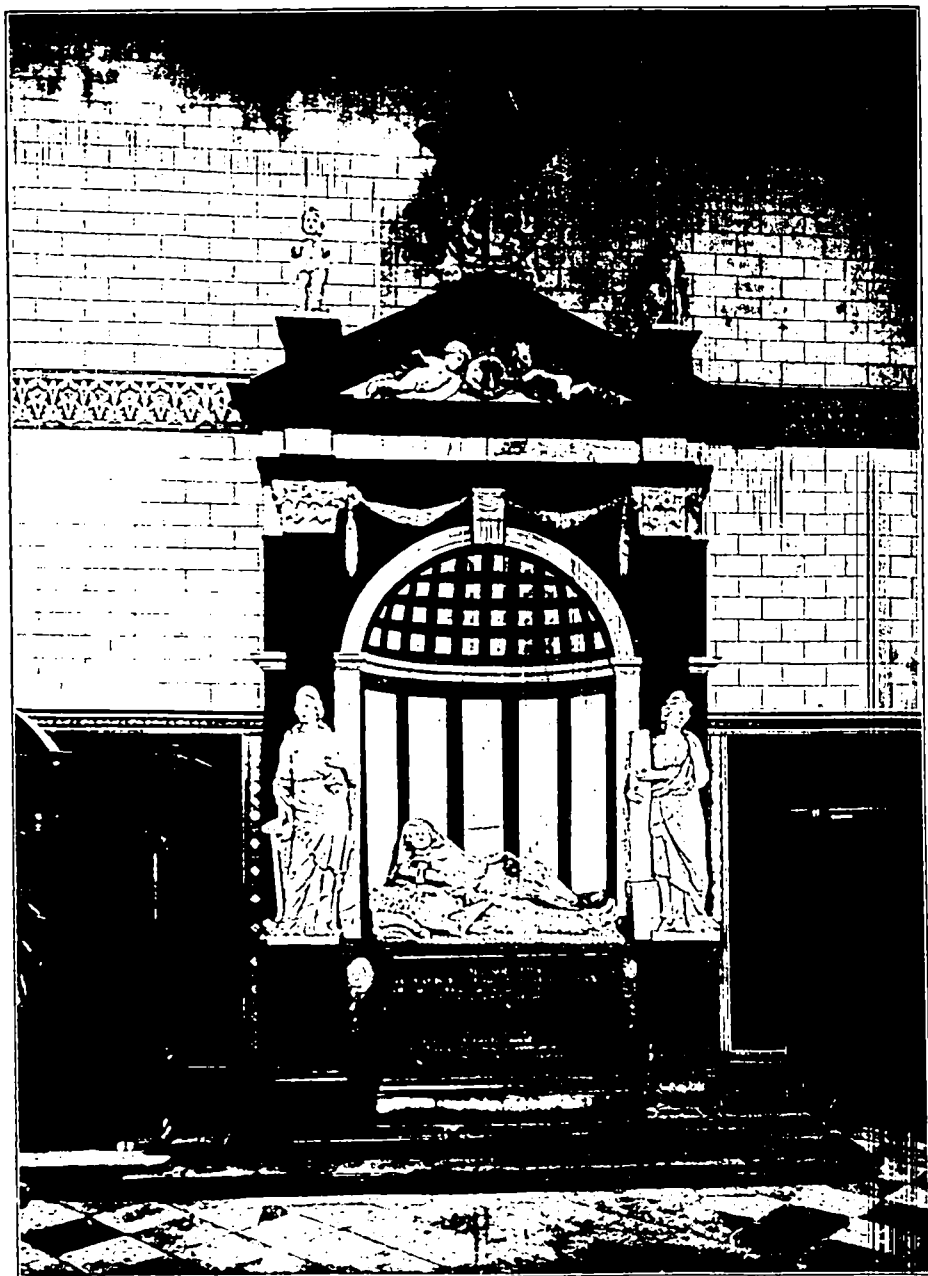

Foto Rijksbureau voor Monumentenzorg.

21. Grafmonument van graaf Herman Frederik van den Bergh en zijn echtgenoot
in de St. Servaaskerk te Maastricht.

DE MUNTEN DER HEEREN EN GRAVEN VAN DEN BERGH.

Tot de zeer belangrijke rechten der heeren en graven van den Bergh behoorde het recht, munt te slaan. Dit recht, dat aan het landsheerlijk gezag zijn oorsprong ontleent, kwam hun uit verschillende hoofde toe.

1. Het muntrecht te Dieren. In 1403 beleende de hertog van Gelre den heer van den Bergh met de munt te Dieren ¹⁾. Oudere beleeningen, die ongetwijfeld geschied zijn, worden niet in de leenregisters vermeld. Aan dit Dierensche muntrecht is door oudere historici de veronderstelling vastgeknoopt, dat er van oudsher tusschen Bergh en Dieren betrekkingen bestaan hebben, en is een niet bestaand verband gelegd tusschen ADOLF, graaf van Berg ²⁾, die in 1218 aan de Duitsche Orde zijn hof te Dieren c. a. schonk, en de latere heeren van den Bergh ³⁾. Welke de reden is, dat de heeren van den Bergh dit muntrecht van den Gelderschen hertog ontvingen, en waarom dit juist te Dieren moest zijn, is ons niet bekend; een feit is het evenwel, dat er inderdaad te Dieren verschillende Berghsche munten geslagen zijn ⁴⁾. Gedurende de jaren 1582 en 1583 is dit muntrecht te Harderwijk uitgeoefend ⁵⁾.

2. Het muntrecht te Gendringen, later overgebracht naar 's-Heerenberg. In 1341 werd de heer van den Bergh door den aartsbisschop van Keulen beleend met het muntrecht te Gendringen, waarmede zijn vader reeds beleend geweest was ⁶⁾. De leenheer gaf in 1346 toestemming, dit muntrecht voortaan uit te oefenen in de sterkte vóór den voorburcht van het kasteel te 's-Heerenberg ⁷⁾. Het gebouw, waar gemunt werd, bestaat nog heden ten dage, en is gelegen aan de Oostzijde van de Ned. Hervormde kerk.

3. Het muntrecht te Hedel. De rechtsgrond van het uitoefenen van het muntrecht te Hedel is ons niet bekend. Het staat echter vast, dat

¹⁾ Leenboek Gelre 1379—1423, fol. 124 verso. (Archief leenkamer no. 1). R. A. Arnhem. Waarschijnlijk betreft de leenbrief van 1354 (A. H. B. reg. no. 115) dezelfde leenen als die van 1403, doch hij vermeldt ze niet met name.

²⁾ Dit is het graafschap, later hertogdom Berg in de Rijnprovincie.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 6447.

⁴⁾ VAN DER CHIJS. Munten der heeren en steden van Gelderland, blz. (229). Vgl. Gelre, Bijdr. en Med., XIII (1910), blz. 194—198.

⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 1620. Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde, 1911, blz. 192. Hist. Genootschap, Kronijk XIX (1863), blz. 202.

⁶⁾ A. H. B. reg. no. 93. ⁷⁾ A. H. B. reg. nos. 102 en 103.

reeds in het midden der 15de eeuw door den heer van den Bergh ter plaatse munt werd geslagen ¹⁾).

4. Het muntrecht te Stevensweert. In Februari 1580 verplaatste FREDERIK, graaf van den Bergh, heer van Hedel, zijn munt van Hedel naar Stevensweert ²⁾), en oefende dit recht ook een tijdlang te Zalt-Bommel uit ³⁾).

Terwijl er na graaf WILLEM IV (gestorven 1586) geen munten van de muntplaatsen te 's-Heerenberg of Dieren meer voorkomen, is het muntslaan te Stevensweert door graaf HENDRIK VAN DEN BERGH en diens zoon HERMAN FREDERIK nog tot in 1630 voortgezet ⁴⁾).

* * *

Over de munten der heeren en graven van den Bergh is reeds zooveel gepubliceerd, dat wij er ons van ontslagen mogen achten hier een beschouwing te geven over de historie en het uiterlijk.

Voor den belangstellende komen voor bestudeering in aanmerking:

R. A. BARON VAN HOËVELL-NYENHUIS. Ludolf van 's-Heerenberg, heer van Hedel, en zijne afstammelingen. Z. p. e. j. (c. 1847).

P. VERKADE. Muntboek (munten van na de Pacificatie van Gent). Schiedam, 1848, nos. 159—179.

P. O. VAN DER CHIJS. De munten der voormalige heeren en steden van Gelderland (tot aan de Pacificatie van Gent). Haarlem, 1853, blz. (191)—(244) en (269)—(271).

C. A. SERRURE. Histoire de la Souveraineté de 's-Heerenberg. La Haye-Gand, 1860, p. 83—101.

W. J. DE VOOGT. Bijdragen tot de Numismatiek van Gelderland. Tweede stuk. Arnhem, 1869, blz. 1—12.

TH. M. ROEST. Monnaies de 's-Heerenberg et de Stevensweert, in: Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde, 1898, blz. 198 en vlg.

Voorts zijn in verschillende tijdschriften op dit gebied, als: Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde, Revue Belge de Numismatique, Blätter für Münzfreunde, Frankfurter Münzzeitung etc. min of meer belangrijke mededeelingen over Berghsche munten of muntplaatsen afgedrukt.

¹⁾ VAN DER CHIJS, A. w., blz. (209). Vgl. ook: Gelre, Bijdr. en Med., XIII (1910), blz. 209 en 210.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 1632.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 1633.

⁴⁾ SERRURE. Histoire de la Souveraineté de 's-Heerenberg, p. 99—101.

HET LAND VAN DEN BERGH.

Zooals wij in onze beschouwingen over de oudste heeren van den Bergh als onze meening hebben vermeld, nemen wij aan, dat reeds in de 12de eeuw een zekere band bestond tusschen de wellicht van elders afkomstige heeren van den Bergh en het latere graafschap Bergh.

De leenbrief, dien de hertog van Gelre in 1403 aan heer FREDERIK VAN DEN BERGH gaf, bevat de volgende opsomming van leengoederen in het land van den Bergh: het kasteel Bergh, het hooge en lage gericht in de kerspelen Bergh, Zeddarn en Netterden, alsmede dat in de buurschappen Wijnbergen, Else, Wylhese, Goissenshese en Broechese ¹⁾.

Met dezen leenbrief is vrijwel een omschrijving gegeven van de rechten, die de heeren van den Bergh in deze streken bezeten hebben, welke rechten dus omstreeks 1400 alle emaneerden van den Gelderschen landsheer.

Of de genoemde leenband van den oudsten tijd der vermoedelijke vestiging van de heeren van den Bergh af bestaan heeft, is niet bekend. De oudste Geldersche leenbrief van 1354 ²⁾ spreekt alleen over een beleening met de goederen, welke ADAM III VAN DEN BERGH (gestorven 1354) en zijn voorouders in leen gehad hebben, en geeft geen specificatie van de leengoederen. Er valt naar onze meening echter niet aan te twijfelen, of er is hier sprake van dezelfde leenen, die in den brief van 1403 vermeld worden, zoodat wij, indien het woord „voorouders” naar de letter mag worden opgevat, een bestaan van den leenband reeds onder ADAM II VAN DEN BERGH (gestorven 1312) mogen aannemen, doch er zijn geen gegevens, die ons toestaan het leenverband tot Gelre nog verder te reconstrueeren.

Hoewel het bestuur over het land van den Bergh door de heeren van den Bergh in vrijwel volledige onafhankelijkheid van den Gelderschen landsheer werd uitgeoefend, moet er hier toch op gewezen worden, dat de Hertog in deze streken een vrij groot aantal rechten en bezittingen had, waaronder verscheidene tienden, welke in de oudste rekeningen van het hertogelijk archief vermeld worden. Of dit overblijfsels zijn van een

¹⁾ Leenboek Gelre 1379—1428, fol. 124 verso. (Archief Leenkamer no. 1, R.A. Arnhem).

²⁾ A. H. B. reg. no. 115.

vroeger daar bestaand Geldersch landsheerlijk gezag, valt niet te zeggen. Een aantal van deze Geldersche goederen en rechten vindt men opgesomd in den brief van 15 Augustus 1427 ¹⁾, waarbij hertog ARNOLD aan den heer van den Bergh onder meer zijn renten in het land van den Bergh verpandte, alsmede den Montferland met de holtslagen en het holtgericht. Van welken aard de rechten van den Hertog op den Montferland geweest zijn, is niet duidelijk, daar reeds omstreeks 1340 de Montferland een Berghsch leengoed was ²⁾, en de vermelding van de inkomsten van den graaf van Gelre in de oudst-bewaarde grafelijke rekening van 1313/1314, welke luidt: „Item de monte Monferant... 1 £” ³⁾, misschien eerder op een uitgang of tyns voor het gebruik van dezen woesten grond, dan wel op een eigendomsrecht wijst.

Naast de leenplichtige goederen en rechten bezaten de heeren van den Bergh nog een groot aantal allodiale goederen in het land van den Bergh, welke meestal door aankoop waren verkregen. De titels van aankomst vindt men voor een belangrijk gedeelte in den inventaris van hun archief terug, terwijl de meest overzichtelijke opsomming wordt gegeven in het zoogenaamde „denombrement” van 1651, dat afgedrukt is in het Register op de leenactenboeken van Gelre en Zutphen ⁴⁾.

Behalve de leen- en allodiale goederen is er nog een groep van goederen, welke bijdroeg tot de afronding van het bezit der heeren van den Bergh in hun territoire, namelijk de hof te Kniphees met de bijbehorende goederen. Deze hof werd door den Utrechtschen domproost c. 1410 in erfpacht uitgegeven aan heer OTTO VAN DER LECK ⁵⁾, en ging in 1429 over aan diens zoon WILLEM VAN DER LECK, heer van den Bergh ⁶⁾. Deze erfpacht is tot in de 19de eeuw ten laste van de heeren en graven van den Bergh gebleven, doch daarmee is als het ware een zeker bezitsrecht ontstaan, hetwelk deze goederen, gelegen onder Netterden, Zeddam, Wehl en Gendringen, als behorende tot de eigen goederen van de heeren van den Bergh deed beschouwen ⁷⁾. In het midden der 19de eeuw is de erfpacht door den vorst van Hohenzollern, graaf van den Bergh, afgekocht ⁸⁾.

Het centrum van het land van den Bergh is sedert ongeveer het begin

¹⁾ NIJHOFF, Gedenkwaardigheden, IV, no. 54.

²⁾ Register op de leenen van het Huis Bergh, blz. 4 en 67.

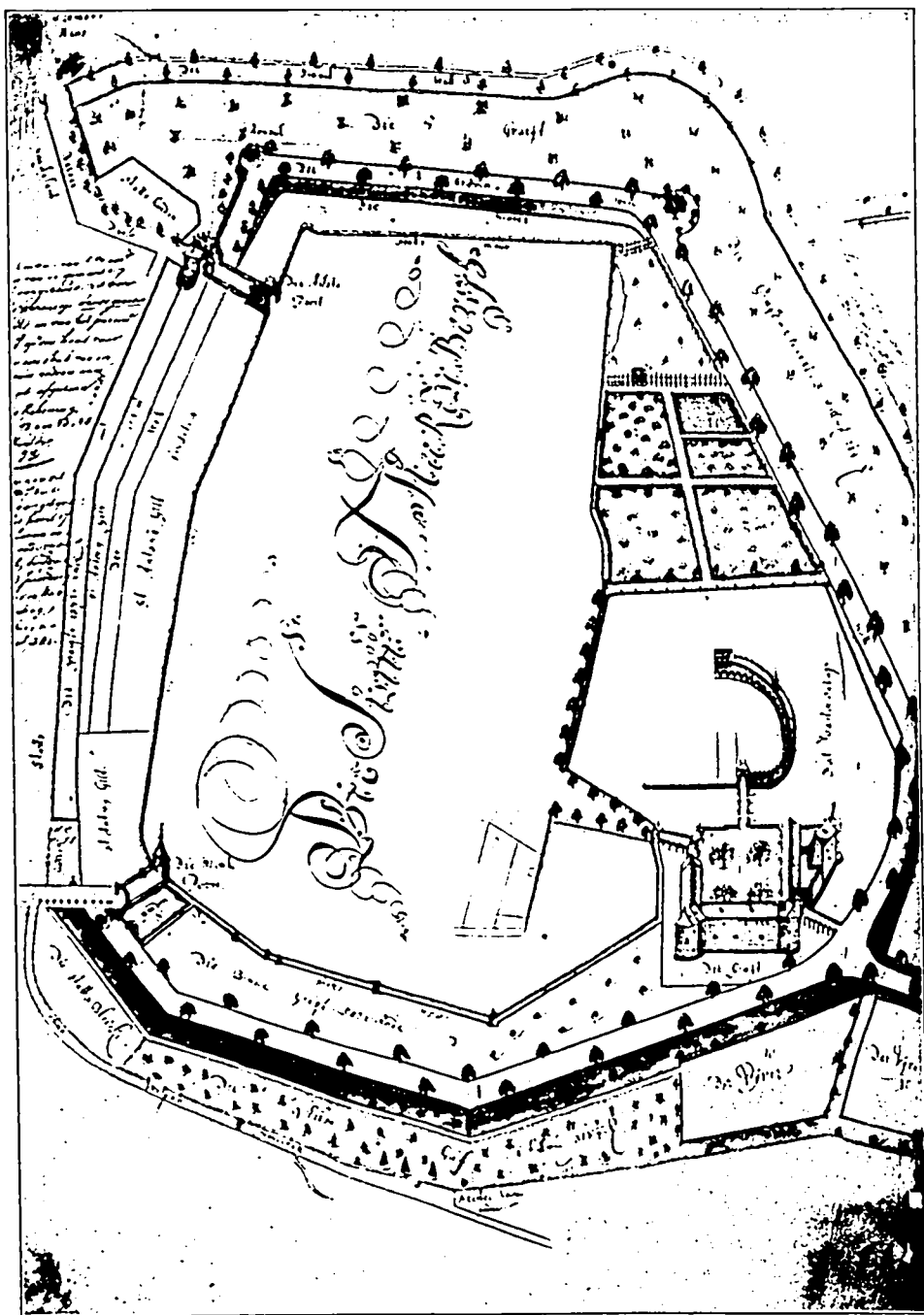
³⁾ Rekening van AMILIUS DE BILLEN, fol. 5. (Hertogelijk archief, R. A. Arnhem).

⁴⁾ Kwartier van Zutphen, blz. 514.

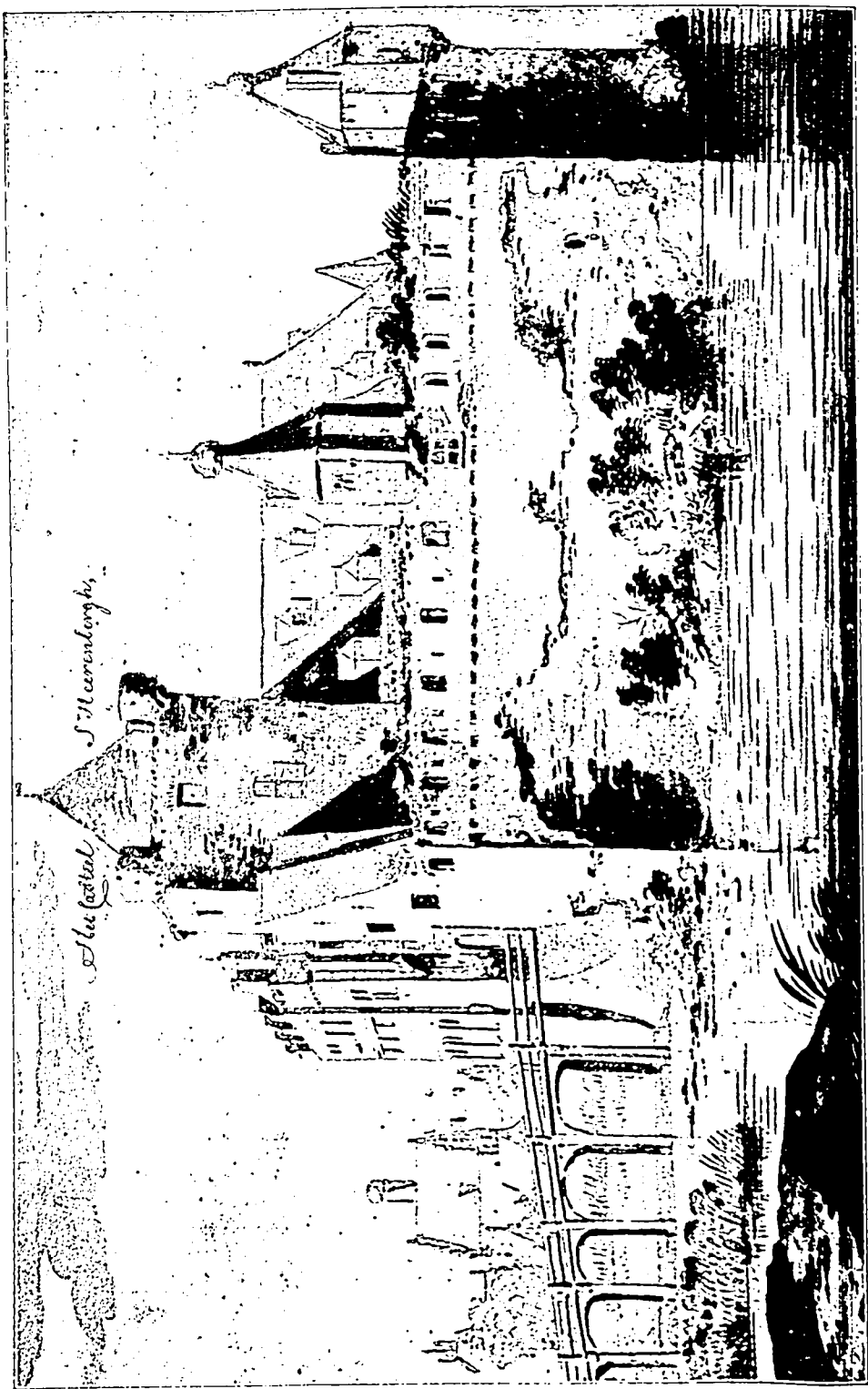
⁵⁾ Versl. en Med. Oud Vad. Recht, V, blz. 78. ⁶⁾ A. H. B. reg. no. 410.

⁷⁾ Vgl. S. MULLER FZ., De hof te Knijfheze. (Versl. en Med. Oud Vad. Recht, V, blz. 71).

⁸⁾ SLOET, Oorkondenboek I, blz. 32.

22. De stad en het kasteel Bergh in 1727.

23. Het Huis Bergh omstreeks 1670, naar een teekening van Willem Schellinks (Gemeentemuseum Arnhem).

der 13de eeuw het dorp, sinds 1379 de stad, 's-Heerenberg, ontstaan bij het kasteel Bergh. Vermoedelijk was vóór c. 1300 Zeddam de voornaamste plaats. Daar zetelde wellicht de heer (op den Montferland), en daar was de parochiekerk van het noordelijke gedeelte van het land van den Bergh, terwijl het zuidelijke gedeelte werd ingenomen door de parochie Netterden.

De parochie Zeddam omvatte behalve het kerkdorp, de buurschappen Azewijn, Braamt, Kilder, Lengel, Stokkum, en Vinkwijk. De parochie Netterden omvatte het kerkdorp en misschien een gedeelte van de buurschappen Spoelberg en Broekhees, alsmede den zoogenaamden Bergerdijk, het onmiddellijk ten Zuiden van de Berghsche wetering gelegen territoir. Het grootste gedeelte van het gebied ten Noorden van Emmerik behoorde tot de St. Adelgundis-parochie aldaar.

In politieken zin bestond een andere verdeeling van het land van den Bergh, namelijk de stad 's-Heerenberg en het landdrostambt.

In 1379 verkreeg 's-Heerenberg van den heer van den Bergh stadrecht ¹⁾, en werd daarmede, evenals het „schependom”, afgesneden van het gedeelte van het land van den Bergh buiten de spoedig daarna gebouwde muren. Mèt het stadsrecht verkreeg de stad ook een eigen bestuur, terwijl de drost van het land van den Bergh alleen in crimineele zaken binnen het stadsgebied zijn bevoegdheid behield.

In het landdrostambt trad de Landdrost in alle bestuurszaken op als vertegenwoordiger van den heer van den Bergh, bijgestaan in Zeddam en Netterden door schouten.

De verdere ontwikkeling van stad en landdrostambt tot, behoudens verschillende grenswijzigingen, de tegenwoordige gemeente Bergh, den afstand van het grootste gedeelte van Netterden aan Pruisen ²⁾, vindt men beschreven in de Inleiding van: „Het oud-archief der gemeente Bergh”, door dr. A. J. VAN DE VEN ³⁾.

Wij zullen, de indeeling van de hoofdstukken van den Inventaris van het archief van het Huis Bergh volgend, hier nog enkele mededeelingen doen over de verschillende onderdeelen van het land van den Bergh.

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 1842.

²⁾ De grens loopt sinds 1816 langs de Berghsche wetering, ingevolge de bepalingen van het grenstractaat van 7 October 1816 (Stbl. no. 10 van 1850).

³⁾ Verslagen omtrent 's Rijks Oude Archieven, 1927, II, blz. 325.

HET HUIS BERGH.

De juiste tijd van de stichting van het kasteel te 's-Heerenberg is niet bekend. Zooals wij in onze beschouwingen over de oudste heeren van den Bergh hebben doen uitkomen, achten wij de mogelijkheid niet uitgesloten, dat de heeren van den Bergh van den Montferland naar 's-Heerenberg verhuisd zijn, en dat deze verhuizing vóór 1250 heeft plaats gehad. Hoe lang er vóór, is niet te zeggen. Evenmin kunnen wij antwoord geven op de vraag, of er, voordat de heeren van den Bergh daar hun vaste woonplaats namen, reeds een versterking of burcht geweest is.

Gezien de merkwaardige achthoekige vorm van het grondplan van het kasteel en van het plateau, waarop het gebouwd is, welke doet denken aan een in oorsprong natuurlijk heuveltje, een laatsten uitlooper van de Berghsche heuvelrij, en verder de nabijheid van een oude Rijnbedding, de Wilt, is het niet onwaarschijnlijk, dat wij hier met een al zeer vroegtijdig bewoonde plek te doen hebben, en het kasteel dus een lange voorgeschiedenis heeft.

Wat van dit alles zij, wij mogen aan het tegenwoordige kasteel, dat geheel een baksteenbouw is, geen hooger leeftijd toekennen dan bijna zeven eeuwen, en den bouw dus stellen in het midden der 13de eeuw. Wellicht zijn in den grooten toren nog gedeelten van het oudste kasteel terug te vinden. De bouwgeschiedenis van het kasteel is in details beschreven in het Oudheidkundig Jaarboek ¹⁾, zoodat wij hier slechts enkele data zullen geven, welke voor de ontwikkeling van het kasteel van overwegend belang zijn:

1610. Groote herstellingen, ter voorbereiding van de bewoning door graaf HERMAN VAN DEN BERGH na het sluiten van het Twaalfjarig bestand.

1670—1710. Algeheele restauratie en verbouwing door graaf OSWALD III VAN DEN BERGH.

1735. Verwoesting voor een groot gedeelte door een geweldigen brand, behalve de noordelijke vleugel, en in de daarop volgende jaren op het oude grondplan in eenvoudiger vorm herbouwd.

1912—1916. In- en uitwendige restauratie door den nieuwen eigenaar.

¹⁾ 1932, Afl. 2.

DE STAD 's-HEERENBERG.

Op 8 September 1379 verleende de heer van den Bergh stadrecht aan 's-Heerenberg, en gaf de rechtspraak en het zetten van keuren aan de schepenen, te benoemen door een college van gemeenslieden ¹⁾. In den loop der jaren zijn herhaaldelijk moeilijkheden in zaken van competentie gerezen tusschen de schepenen en gemeenslieden en den graaf van den Bergh, waarvan het resultaat was, dat volgens een overeenkomst van 1681 de graaf van den Bergh voortaan den richter, den burgemeester en de 3 schepenen aanstelde. De burgemeester was tevens holtrichter in het Stokkumberbosch, de schepenen fungeerden als keurnooten in het Berghsche landgericht ²⁾.

De stad 's-Heerenberg is door de heeren van den Bergh met grachten, wallen en poorten versterkt. Aan de Emmeriksche zijde stond de „Oudste poort”, aan de Zeddamsche zijde de „Molenpoort”, de laatste genoemd naar den eertijds dicht daarbij staanden Berghschen dwangmolen, en afgebeeld in: „Het Verheerlijkt Nederland” (1745), deel Gelderland en de Generaliteitslanden, no. 66.

De omwalling sloot aan bij die van het kasteel, zoodat het geheel één versterking vormde, gelijk men duidelijk zien kan op den plattegrond van JACOB VAN DEVENTER van c. 1560 ³⁾, en op de hierbij afgebeelde teekening van THEODORUS BÜCKER van 1727 ⁴⁾.

Zooals gezegd, had de graaf van den Bergh sedert 1681 het recht van nominatie van den Magistraat; verder had hij op het stadsbestuur formeel geen invloed, al was zijn positie natuurlijk van dien aard, dat in de meeste gevallen zijn wenschen doorslaggevend waren bij de vaststelling van het beleid van den Magistraat.

In kerkelijke zaken was de invloed van den graaf van den Bergh zeer groot. Als opvolger van den stichter der kapel en van dien der kerk had hij de collatie van de pastoors- (predikants-) plaats, en ook bezat hij de collatie van eenige vicarieën.

Het gasthuis, gesticht in het midden der 15de eeuw door WILLEM VAN DER LECK, heer van den Bergh, stond in zooverre onder het toezicht van den heer, dat de provisoren jaarlijks rekening en verantwoording aan hem moesten afleggen. In de 17de eeuw is door verschillende omstandigheden de Magistraat grootendeels in de rechten van den Graaf ge-

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 1842. ²⁾ A. H. B. Inv. no. 1844.

³⁾ R. A. Arnhem. Gereproduceerd in de uitgave van MARTINUS NIJHOFF, no. 51.

⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 2887, fol. 1.

treden, terwijl diens bevoegdheden zich enkel tot het oppertoezicht bleven bepalen. Omtrent de lotgevallen en het bestuur van het gasthuis leze men de meergenoemde Inleiding tot den Inventaris van het gemeente-archief, blz. 335—339.

Betreffende de beide nog bestaande 's-Heerenbergsche gilden, het St. Anthonius- en het St. Jansgilde, zijn stukken in het archief van het Huis Bergh aanwezig ¹⁾. Het bestuur van het eerstgenoemde gilde heeft zijn eigen archief in 1931 bij het Huis Bergh in bewaring gegeven. Het weinige, dat er van de geschiedenis en de inrichting van deze gilden bekend is, werd vastgelegd in het artikel van den heer J. A. JOLLES, „De schuttersgilden van Gelderland” ²⁾.

Het schependom van 's-Heerenberg omvatte enkel het kleine gedeelte van het kerspel, dat buiten de wallen gelegen was, en viel onder het drostambt van het land van den Bergh.

NETTERDEN.

De parochie Netterden is waarschijnlijk een afsplitsing van die van Gendringen, en wordt het eerst in 1346 als zelfstandig vermeld. De collatie behoorde aan den proost van Emmerik ³⁾.

Het grootste gedeelte van het gericht Netterden behoort sedert 1816 tot Pruisen, waaronder de zoogenaamde Vier Hesen en de Bergerdijk.

De Vier Hesen is de oude naam voor de boschrijke streek tusschen Emmerik en 's-Heerenberg, waarin de buurschappen Borghees of Bruchese, Goessenshese (thans Spoelberg), Kniphees en Wilhees (thans Hohesorge) liggen. De grens met Emmerik werd gevormd door de oude „landweer”, welke thans nog ten Zuiden van den Kloosterberg aan den straatweg van 's-Heerenberg naar Emmerik duidelijk te zien is. Ten Westen grensden de Vier Hesen aan het gericht van Hüthum, vroeger Heeckeren, Rechen en Hüthum ⁴⁾. Een aantal goederen onder Borghees (Bruchhees), werden in 1461 door DIRCK VAN WISCH aan den heer van den Bergh verkocht ⁵⁾. In tegenstelling met de politieke indeeling behoorde het geheele gebied van de Vier Hesen kerkelijk tot de parochie van St. Adelgundis te Emmerik ⁶⁾.

¹⁾ A. H. B. Inv. nos. 1858—1869.

²⁾ Gelre, Bijdr. en Med., XXXIV (1931), blz. 25—31.

³⁾ Arch. Aartsb. Utrecht, XVIII (1890), blz. 251 en 321.

⁴⁾ ILGEN, Quellen etc. I, S. 392*. HENRICHS, Zur Geschichte von Emmerich (1904), S. 70.

⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 3017. ⁶⁾ TIBUS, Der Gau Leomerike (1877), S. 43.

De rechten van den heer van den Bergh in dit zoo dicht bij de poorten van Emmerik gelegen territoir hebben meermalen aanleiding gegeven tot geschillen met die stad, en met den hertog van Kleef, waaraan door een uitspraak van hertog REINALD IV van Gelre een voorloopig einde werd gemaakt (1419) ¹⁾. Later zijn evenwel nog nieuwe geschillen gerezen, die in 1565 definitief zijn bijgelegd ²⁾.

Zooals boven is medegedeeld, bezat de heer van den Bergh te Netterden en in de Vier Hesen het hooge en het lage gericht, welke namens hem uitgeoefend werden door den Landdrost, bijgestaan in Netterden door een schout. De Landdrost hoorde ook de rekeningen van de kerk af, terwijl ook de benoeming van een koster en een schoolmeester aan den heer van den Bergh stond ³⁾.

Onder het gericht van Netterden, aan de „landweer”, lag het zoo-genaamde Berghsche klooster, ook wel Mons Calvariae of het klooster in den Bryemer genaamd, omstreeks 1463 door WILLEM VAN DER LECK, heer van den Bergh, gesticht voor Minderbroeders-Observanten. Aan de hand van de daarover in het archief van het Huis Bergh aanwezige stukken is de geschiedenis van dit klooster geschreven door dr. A. J. VAN DE VEN, naar welke studie hier moge verwezen worden ⁴⁾.

ZEDDAM.

De parochie Zeddarn is vermoedelijk zeer oud, en omvatte vóór de afscheiding van 's-Heerenberg (1399) het geheele noordelijke gedeelte van het land van den Bergh, met uitzondering alleen van Wijnbergen, dat onder het kerspel Doetinchem viel ⁵⁾. De St. Oswaldskerk behoorde aan den Utrechtschen domproost ⁶⁾, wien ook de aan den hof te Kniphees verbonden goederen onder Zeddarn toekwamen, welke aan den heer van den Bergh in erfpacht waren uitgegeven.

In de buurschap Azewijn stond een kapel, aan St. Anthonius gewijd, welke in 1422 gesticht was ⁷⁾.

¹⁾ A. H. B. Inv. nos. 1979 en 1980. Vgl. DEDERICH, *Annalen der Stadt Emmerich* (1867), S. 211.

²⁾ A. H. B. reg. no. 3047. ³⁾ A. H. B. Inv. nos. 1982—1988.

⁴⁾ Gelre, Bijdr. en Med. XXXIV (1931), blz. 187.

⁵⁾ Register op de leenen van Gelre en Zutphen (Uitg. Gelre), Kwartier van Zutphen, blz. 265, noot 1.

⁶⁾ WESTING, *Rechtsboek van den Dom* (Uitgave S. MULLER FzN., 1895), blz. 265 en 266.

⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 1973.

Zeddarn, oudtijds Sedeheim, d. i. de lage woonplaats, is door ons reeds vermeld als de vermoedelijke oude verblijfplaats van de oude heeren van den Bergh, die op den nabijgelegen Montferland hun woning gehad kunnen hebben. De oude gerichtsplaats van het land van den Bergh, de Galgenberg, waar eens de „wipgalg” ¹⁾ stond, ligt in de nabijheid, evenals de oude steenen torenmolen, de laatst overgeblevene van de 4 molens, welke door WILLEM VAN DER LECK omstreeks 1450 gebouwd werden te 's-Heerenberg, Didam, Gendringen en Zeddarn ²⁾.

Ten Oosten van Zeddarn ligt op geringen afstand de oude havesathe de Padevoort, welke lange jaren aan het Huis Bergh behoord heeft, en in het begin der 19de eeuw verkocht is ³⁾. Thans is het als St. Josephsgesticht in het bezit van R.K. zusters.

BEEK.

Het kerspel Beek is gelegen tusschen Didam en 's-Heerenberg, en behoorde tot het Kleefsche drøstambt Lymers ⁴⁾. In 1447, tijdens de zoogenaamde Soester veede, verpandde hertog ADOLF VAN KLEEF voor 5500 rijsche guldens aan WILLEM VAN DER LECK, heer van den Bergh, het kerspel Beek met de hooge en lage heerlijkheid, en alle bijbehorende rechten, behoudens alleen tolvrijheid voor Kleefsche goederen, met het holtgericht en de holtwaren in de bosschen te Didam en de Beekermark, behoudens enkele rechten, en nog verschillende renten, o. a. uit de Kleefsche goederen onder Didam ⁵⁾.

Sedert de verpanding werd Beek beschouwd als te behooren tot het landdrostambt Bergh, en is, daar lossing nooit gevolgd is, steeds daaronder gerekend ⁶⁾.

In 1479 werd de verpanding van Beek tusschen Kleef en Bergh als een soort vredeswaarborg opgevat: indien Bergh vijand van Kleef wilde worden, moest het 3 maanden van te voren den pandbrief met quitantie voor de pandsom naar Kleef zenden ⁷⁾!

¹⁾ Vgl. o. a. SLICHTENHORST, I, blz. 78 en 79.

²⁾ Vgl. o. a. Inventaris Oud-Archief gemeente Bergh, reg. no. 8.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 3123.

⁴⁾ ILGEN, Quellen zur Inneren Geschichte der Rheinischen Territorien, Herzogtum Kleve, I, 1. S. 376* ff.

⁵⁾ ILGEN, A. w., S. 377. A. H. B. reg. no. 613.

⁶⁾ VAN DE VEN, Het oud-archief der Gemeente Bergh, (Verslagen 's Rijks Oude Archieven, 1927, II), blz. 2 (326).

⁷⁾ A. H. B. reg. no. 1122. LACOMBLET, Urkundenbuch, IV, no. 405.

In het jaar 1565 werd een overeenkomst aangegaan tusschen Kleef en Bergh, waarbij de verpanding van Beek voor ten minste 30 jaar onopzegbaar werd verklaard ¹⁾.

De keurvorst van Brandenburg, hertog van Kleef, heeft in 1659 onderhandeld met graaf ALBERT VAN DEN BERGH om Beek in te lossen, evenwel zonder succes ²⁾. In 1719 zegde de koning van Pruisen de pandschap op, doch de onderhandelingen daarover hadden al evenmin succes, daar de graaf van den Bergh tevens afrekening wenschte van aan deze pandschap verbonden achterstallige renten uit den Lobitschen tol en uit Didam ³⁾. Het resultaat van alle lossingspogingen, waarvan de laatste, door de Kleefsche regeering ondernomen, in 1756 door den koning van Pruisen werd afgekeurd, is geweest, dat Beek steeds onder Bergh is gebleven ⁴⁾.

Onder Beek ligt de zoogenaamde Beeker boschmark, waar Bergh verschillende rechten bezat, en waarover men kan raadplegen: MARTENS VAN SEVENHOVEN, Marken in Gelderland, blz. 66 ⁵⁾.

Een ander bosch, onder Beek gelegen, het Sonderbosch, leenroerig aan Bronckhorst, kwam eerst in 1780 in het bezit van het Huis Bergh ⁶⁾.

Toen in 1661 de heerlijkheid Wehl door den keurvorst van Brandenburg werd ingelost, verpandde hij voor de verschuldigde pandsom van 12.000 guldens aan den graaf van den Bergh de Groote Mark of het Kleefsche holt onder Beek ⁷⁾.

De verschillende goederen en rechten onder Beek zijn door het Huis Bergh in den loop der 19de eeuw vervreemd. Dat het St. Jansgilde te Beek in 1917 zijn archief bij het Huis Bergh in bewaring gaf, mag als een bewijs gelden, dat de oude band nog niet uit de herinnering der inwoners is verdwenen.

¹⁾ A. H. B. reg. no. 3048. ²⁾ A. H. B. Inv. no. 3138.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 3139.

⁴⁾ Archiv Rentei Lymers, no. 269 (Staatsarchiv Düsseldorf).

⁵⁾ Geschiedkundige atlas van Nederland (1925).

⁶⁾ A. H. B. Inv. nos. 3144—3146.

⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 4888 en Archiv Rentei Lymers, no. 269.

DIDAM.

Op eenige kilometers ten Noordoosten van Zevenaar ligt het dorp Didam, eertijds een der belangrijkste bezittingen van het Huis Bergh.

De rechten in deze hooge heerlijkheid werden namens den heer uitgeoefend door een drost, oudtijds richter genaamd, een landschrijver en een fiscaal.

De collatie van de pastorie berustte eveneens bij den heer, alsmede de begeving van eenige vicarieën in de kerk.

Het middelpunt van de heerlijkheid was het kasteel, dat, reeds in 1314 genoemd ¹⁾, in 1502 afbrandde ²⁾ en vermoedelijk in de 17de eeuw geheel werd afgebroken. In of bij het kasteel bevond zich een slotkapel, waarin een kapelaan, door den heer benoemd, zijn plichten vervulde. Deze kapel beschikte over eigen inkomsten ³⁾.

De administratie van de goederen onder Didam werd door den Berghschen landrentmeester gevoerd, terwijl over een rente van 210 guldens, welke de graaf van den Bergh sedert 1447 uit een aantal Kleefsche goederen onder Didam jaarlijks te vorderen had, een afzonderlijke rentmeester ging ⁴⁾.

Aan het kasteel was een leenkamer verbonden, welke later met de Berghsche leenkamer vereenigd werd.

Onder Didam lagen een groot aantal beboschte terreinen, welke voor het meerendeel oorspronkelijk niet aan den graaf van den Bergh behoorden. Evenals in het land van den Bergh vond men hier namelijk een aantal boschmarken, en wel die van het Loelerbosch, het Milsterholt en het Waverloobosch, waarvan echter de administratie vereenigd was. Deze marken zijn omstreeks het jaar 1700 opgelost, terwijl de boschen voor het grootste gedeelte de bezittingen van den graaf van den Bergh vermeerderden ⁵⁾.

De rechten van het Huis Bergh te Didam hebben een dubbelen oor-

¹⁾ Nijhoff, Gedenkwaardigheden, I, 153.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 2067, fol. 49. ³⁾ A. H. B. Inv. no. 3319 e. v.

⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 3331 e. v. en reg. no. 613.

⁵⁾ Vgl.: Het oud-archief der gemeente Bergh, door dr. A. J. VAN DE VEN, blz. 15 (Versl. 's Rijks Oude Archieven, 1927, deel II, blz. 339).

sprong. Eenerzijds werd reeds in 1388 FREDERIK, heer van den Bergh, door den bisschop van Utrecht beleend met het gericht en de heerlijkheid in het kerspel Didam ¹⁾, anderzijds kocht in 1456 WILLEM VAN DER LECK, heer van den Bergh, het huis en het slot met den voorburcht te Didam c. a., leenroerig aan Gelre ²⁾. Uit de feiten, dat in 1322 reeds de heer van den Bergh de collatie van de pastorie bezat ³⁾, en dat in 1324 de heer van den Bergh als gerichtshoofd over een verkoop van grond onder Didam stond ⁴⁾, mogen wij afleiden, dat diens heerlijke rechten daar toen reeds bestonden, terwijl het kasteel Didam, dat in 1314 het eerst genoemd wordt, toen al een bezit van de graven van Meurs was ⁵⁾.

Gedurende eenige eeuwen waren dus de heeren van den Bergh en de graven van Meurs buren in en mede-eigenaars van Didam, zonder dat dit ooit tot moeilijkheden schijnt te hebben aanleiding gegeven. Eigenaardig is de omstandigheid, dat er hier een aan Gelre leenroerig kasteel in een aan het Sticht leenroerige heerlijkheid lag, en dat de beide leenen verschillende bezitters hadden. Wij zullen bij de beschrijving van Ulft ongeveer gelijke omstandigheden kunnen aantoonen: een Geldersch kasteel in een bisschoppelijke heerlijkheid, doch men zal daar zien, dat de leenmannen van beide partijen identiek waren.

De heerlijkheid vererfde op regelmatige wijze in het geslacht der heeren en graven van den Bergh; over het kasteel moet hier nog een enkel woord gezegd worden.

Het kasteel behoorde in 1314 aan de broeders JOHAN, FREDERIK en WALRAVEN VAN MEURS, die in genoemd jaar een oervedebrief aan graaf REINALD VAN GELRE gaven ⁶⁾. De mededeeling van KEUSSEN ⁶⁾, daarin gevolgd door HENRICHS ⁷⁾, dat graaf DIDERICK VAN MEURS in 1329 de „heerlijkheid” Didam gekocht zou hebben, is dus onjuist, temeer nog, daar de eerste beleening door Gelre, nl. die voor den „heer van Meurs”, reeds van 1326 dateert ⁸⁾.

Na den dood van graaf DIDERICK VAN MEURS gingen zijn zoons FREDERIK, DIRCK, WALRAVEN en JOHAN een deeling aan (1346), waarbij DIRCK ontving: „die burch end dye heerschap van Dyedem alinclichen”,

¹⁾ S. MULLER FZN., De Registers en Rekeningen van het Bisdóm Utrecht (uitg. Hist. Genootschap, Werken, Nieuwe Serie, no. 54), blz. 708.

²⁾ A. H. B. reg. no. 732. ³⁾ A. H. B. reg. no. 63.

⁴⁾ Acte van 27 April 1324 (Archiv Stift Emmerich, Inv. no. 40).

⁵⁾ NIJHOFF, Gedenkwaardigheden, I, 153.

⁶⁾ Geschichte der Stadt und Herrlichkeit Crefeld, door dr. HERMANN KEUSSEN (1865), S. 235.

⁷⁾ L. HENRICHS, Geschichte der Graffschaft Moers (1916), S. 57.

⁸⁾ Leenreg. Gelre (Uitg. Ver. Gelre), Kwartier van Zutphen, blz. 427.

op voorwaarde, dat hij aan JOHAN een jaarrente zou uitbetalen, en hem vrije woning zou verschaffen in „dat hus end dye woninghe, dat vur der burgh te Dydem gelegen is”, en dat nagelaten was door hun oom WALRAVEN VAN MEURS, den proost van Emmerik ¹⁾.

Het was deze JOHAN, die in 1373 van keizer KAREL IV toestemming verkreeg, om in zijn sloten Friemersheim en Didam munt te slaan ²⁾. Of hij van dit privilege heeft gebruik gemaakt, is niet bekend.

In 1380 werd FREDERIK, graaf van Meurs, door den Gelderschen hertog beleend met Didam, nadat in 1372 zijn vader DIRCK, die in 1356 zijn kinderloos overleden oudsten broeder FREDERICK als graaf van Meurs was opgevolgd, gestorven was.

In 1402 droeg graaf FREDERIK zijn Geldersche heerlijkheden, waaronder Didam, aan den hertog van Gelre, op belofte van wederbeleening, op. Bij zijn testament (1417) vermaakte hij Baer, Didam, Vrienstein en Ochten aan zijn vierden zoon WALRAVEN ³⁾, die echter, na zijns vaders spoedig daarna gevolgden dood, in 1419 met zijn broeders, DIRCK, aartsbisschop van Keulen, en FREDERIK een schikking trof, waarbij hij voor zijn leven Baer en Didam verkreeg, na zijn dood te vererven op zijn broeder FREDERIK ⁴⁾. WALRAVEN, die in 1438 elect van Utrecht, en in 1450 bisschop van Munster werd, overleed te Arnhem op 26 September 1456, waarna Didam aan zijn oomzegger VINCENT, graaf van Meurs, den opvolger van zijn in 1448 overleden vader FREDERIK, overging. Deze haastte zich, het kasteel met toebehooren een maand later (24 October 1456) te verkoopen aan WILLEM VAN DER LECK, den vader van VINCENT's aanstaanden schoonzoon OSWALD VAN DEN BERGH ⁵⁾.

Door dezen verkoop kwamen slot en heerlijkheid Didam in één hand, en bleven zij als één bezit in handen van het Huis Bergh. Eigenaardig mag het heeten, dat de titel heer van Didam nooit door één der heeren of graven van den Bergh gevoerd is.

In den loop der 19de eeuw zijn de goederen, welke het Huis Bergh onder Didam bezat, vervreemd. De heerlijkheid als zoodanig is echter nooit verkocht, terwijl het kasteel, zooals gezegd, reeds veel eerder verdwenen was. Een afbeelding van het slot geeft FAHNE, evenals een uitvoerige beschrijving van het kasteel, van welke ons de betrouwbaarheid niet groot lijkt, en die althans op één punt, nl. de ligging van het kasteel,

¹⁾ LACOMBLET, III, no. 429.

²⁾ LACOMBLET, III, no. 750.

³⁾ HENRICHS, a. w., S. 83.

⁴⁾ LACOMBLET, IV, no. 121.

⁵⁾ Vgl. ook: FAHNE, *Das Geschlecht Mumm*, Bd. III, S. 185, en het artikel van Jhr. Mr. F. K. VAN LENNEP, *Het slot Didam en zijn leenregisters*, in *Gelre, Bijdr. en Med.* XXVII (1924), blz. 233.

bepaald onjuist is ¹⁾. De eenige plaats, die naar FAHNE's beschrijving voor het slot in aanmerking komt, is een vroeger door grachten omgeven terrein in de buurschap Dijk bezuiden Didam, even benoorden het tegenwoordige Huis Dijk, dus circa 1½ kilometer van de kerk van Didam verwijderd, en niet „etwa tausend Schritte”, zooals FAHNE zegt. De heer VAN LENNEP schreef, dat het kasteel bezuiden het tegenwoordige Huis Dijk gelegen heeft ²⁾, doch uit den in het archief van het Huis Bergh bewaarden atlas van 1727 blijkt de ligging vrijwel afdoende ³⁾.

Met absolute zekerheid kunnen wij daar ter plaatse het terrein vinden, waar zich tot in 1606, waarschijnlijk in de onmiddellijke nabijheid van het kasteel, de Bergvrede of Meursche toren verhief, welke, mogelijk van zeer hoogen, zelfs Romeinsch genoemden ouderdom, wellicht te vereenzelvigen valt met de in 1346 aan JOHAN VAN MEURS toegewezen woning vóór het slot te Didam, en welke ons verder bekend is als woning en sterfhuis van drost DAEM VAN DEN BERGH (gest. 1555). Aan dit laatste feit danken wij ook een uitvoerigen inventaris van den Bergvrede, waaruit wij ons eenigszins een voorstelling kunnen maken van de inrichting ⁴⁾. FAHNE had dezen inventaris niet noodig om een nauwkeurige beschrijving met alle maten en bijzonderheden te publiceeren, aan welke beschrijving wij dan ook een evenredige waarde toekennen ⁵⁾.

De Bergvrede staat afgebeeld op de bekende kaart van 's GROOTEN van c. 1560, met den naam Moerss erbij, waardoor nog eens te meer de ligging is vastgelegd ⁶⁾. Dat op deze kaart het kasteel Didam niet voorkomt, zou er op wijzen, dat na de verbranding in 1503 het slot niet weder opgebouwd is, en dat de graaf van den Bergh, als hij te Didam verwijlde, den Meurschen toren tot verblijfplaats koos.

Bij het afbreken van den Meurschen toren in 1606 werd een eigenaardige vondst gedaan, die omstandig omschreven is door WASSENBERG, naar de aantekeningen van HENRICK VAN GROENEN, den Berghschen secretaris, over het afbreken van dit gebouw ⁷⁾. In een gewelf onder in den toren vond men namelijk een menschelijk lichaam. Het lijk moest natuurlijk dat van een belangrijk, liefst Romeinsch, personagie zijn, en aan wijlen DRUSUS viel de eer te beurt, met het lijk vereenzelvigd te worden. Volgens WASSENBERG heeft de graaf van den Bergh het illustere

¹⁾ FAHNE, a. w., S. 76.

²⁾ Zie hier boven noot 5 op blz. 107.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 3385.

⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 1146.

⁵⁾ FAHNE, a. w., S. 28.

⁶⁾ Koninklijke Bibliotheek te Brussel, Cabinet des Manuscrits, no. 21596.

⁷⁾ E. WASSENBERG, *Embrica* (1667), p. 17. Vgl. ook de Nederduitsche bewerking door F. X. MERBECK (1824), blz. 11. Zie ook SLICHTENHORST, I, blz. 77.

lijk in stukjes laten verdeelen en de fragmenten aan naburige potentaten ten geschenke gezonden, terwijl de hersenpan, achter ijzeren tralies opgeborgen, in den muur van het kasteel te 's-Heerenberg ingemetseld, doch later naar Boxmeer overgebracht zou zijn. De Tegenwoordige Staat, welke in 1741 uitkwam, vermeldt dan ook als getrouwe gids, dat het „bekkeneel” van den grooten DRUSUS op het kasteel te 's-Heerenberg wordt bewaard ¹⁾.

¹⁾ Tegenwoordige Staat van Gelderland, blz. 408.

WESTERVOORT.

Westervoort, gelegen bij de splitsing van den Rijn en den IJssel, heeft gedurende een lange reeks van jaren tot de bezittingen van het Huis Bergh behoord. De graaf van den Bergh was heer der heerlijkheid, en liet de hooge en lage jurisdictie uitoefenen door een richter.

De collatie van eenige vicarieën in de kerk kwam toe aan den heer der heerlijkheid ¹⁾; de collatie van de pastorie werd hem betwist, en schijnt aan den aartsbisschop van Keulen toebehoord te hebben ²⁾.

De administratie van de heerlijkheid en van de daarin gelegen bezittingen van den graaf van den Bergh geschiedde door den rentmeester van de Didamsche goederen, wiens functie meestal samenviel met die van den algemeenen Berghschen landrentmeester.

Eén van de belangrijkste bronnen van inkomsten van den heer was het bezit van een aandeel in het veer over den IJssel, dat in 1526 ³⁾ door hem gekocht werd, doch in 1735 aan de stad Arnhem, die ook reeds een aandeel bezat, werd overgedaan ⁴⁾.

Westervoort schijnt al in zeer oude tijden van eenig belang te zijn geweest. In het begin der achtste eeuw zou de H. WERENFRIED er een kerkje, naar hem genoemd, gesticht hebben, en daar overleden zijn ⁵⁾.

In 1025 komt de naam als Westervurd, in c. 1280 als Westerwort voor ⁶⁾.

Wij achten het niet onmogelijk, dat Westervoort behoord heeft aan een geslacht, dat het groote complex goederen, waarvan de bannerheerlijkheid Baer later het geringe overblijfsel was, bezeten heeft. Tot dit goederenbezit hebben vermoedelijk behoord: Baer, Lathum, Velp, Rheden, Oosterbeek, Westervoort en Vrienstein. Wanneer dit bezit uiteengevalen is, is is maar zeer ten deele bekend. Wel weten wij, dat de heeren van Baer, die in 1356 in de rechte lijn uitstierven, nog in het bezit waren van Baer, Lathum, Velp, half Oosterbeek en Vrienstein, alsmede van het later door hen verworven Ochten. Wanneer Westervoort aan de heeren van den Bergh kwam, en op welke wijze, is niet bekend. Als een

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 3507—3509.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 3510. MULLER, Regesten bisschoppen van Utrecht, no. 1657.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 3511. ⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 3515.

⁵⁾ SLOET, Oorkondenboek I, blz. 10. ⁶⁾ SLOET, nos. 152 en 972.

typisch overblijfsel van den band tot Baer beschouwen wij het voorkomen van niet minder dan 12 Baersche en Lathumsche leenen in deze kleine heerlijkheid, tegenover slechts 1 Geldersch leen, alsmede 1 Berghsch leen ¹⁾).

Het oudste verband tusschen de heeren van den Bergh en Westervoort vinden wij in 1388, wanneer FREDERIK, heer van den Bergh en Bylandt, door den bisschop van Utrecht beleend wordt met het gericht en de heerlijkheid in het kerspel Westervoort, hoog en laag, c. a. ²⁾).

De beleening van 1416 en een renversaal van 1457 zijn nog bekend; daarna zwijgt het leenregister, tot in 1638 graaf HENDRIK VAN DEN BERGH, in zijn wanhopigen strijd met graaf ALBERT VAN DEN BERGH over de nalatenschap van hun nicht, respect. vrouw, MARIA ELISABETH VAN DEN BERGH, zich opnieuw door het Utrechtsche leenhof deed beleenen, en daarmee den weg opende voor een behandeling van het geschil, voor zoover het Utrechtsche leenen betrof, door de Staten van Utrecht ³⁾). Met de beleening van ELISABETH, prinses van Hohenzollern, graaf HENDRIK's dochter, sluit de rij der beleeningen weder!

Eigenaardig is het nu, dat in 1735 Westervoort beschouwd wordt als een Geldersch leen, waarin het de lotgevallen van Didam, zooals gewoonlijk, deelde. Het werd in dat jaar, omschreven als een bijzonder leen, afgespleten van de andere grafelijk Berghsche leengoederen, door graaf FRANZ WILHELM VAN DEN BERGH EN HOHENZOLLERN aan den Magistraat der stad Arnhem verkocht ⁴⁾), en ging daarmee voor goed voor het Huis Bergh verloren.

¹⁾ Vgl. ook: Gelre, Bijdr. en Med. X (1907), blz. 17 vlg.

²⁾ MULLER, De Registers en Rekeningen van het bisdom Utrecht, deel II (Uitg. Hist. Genootschap, Nieuwe serie, no. 54), blz. 708.

³⁾ BEELAERTS, Stichtsche en Gaesbeeksche leenen (Uitg. Ver. Gelre), blz. 76. A. H. B. Inv. no. 758.

⁴⁾ Leenregister Gelre, Kwartier van Zutphen (Uitg. Ver. Gelre), no. 152a, blz. 182.

GENDRINGEN EN ETTEN.

Gendringen en Etten, hoewel op een afstand van circa 6 kilometers van elkander verwijderd liggende, hebben reeds zeer vroegtijdig één geheel gevormd. Beide heerlijkheden waren leenroerig aan Keulen, en schijnen reeds vroeg aan de heeren van den Bergh gekomen te zijn.

De heer had er de hooge en lage jurisdictie, namens hem uitgeoefend door een drost, richter of ambtman, die op het slot Ulft zetelde.

De collatie van de pastorie te Etten behoorde aan den heer van den Bergh en den heer van Wisch gezamenlijk, evenals die van de kosterplaats ¹⁾. De collatie was verbonden aan het bezit van den ouden hof te Etten, een leen van de proosdij van Emmerik ²⁾.

De parochie Etten omvatte oorspronkelijk ook Terborg; in 1382 werd Terborg ervan afgescheiden, en tot een zelfstandige parochie verheven ³⁾.

De collatie van de kerk te Gendringen, alsmede van eenige vicarieën in de kerken te Etten en Gendringen, kwam aan de heeren van den Bergh toe ⁴⁾.

Als rechten van de heeren van den Bergh worden voorts nog in de Keulsche leenbrieven vermeld: de munt, gruit en tienden te Gendringen ⁵⁾. Over dit muntrecht, in 1346 overgebracht naar het slot Bergh, is nader gehandeld op blz. 93 van deze inleiding.

ETTEN.

Dank zij een aantal verklaringen, in de jaren 1310 en 1340 afgelegd ten behoeve van ADAM VAN DEN BERGH, en betrekking hebbende op de jurisdictie te Etten, is het bekend, dat één der vorige heeren van den Bergh de heerlijkheid, die aan hem leenroerig was, gekocht heeft van heer STEPHANUS VAN HESE, ridder ⁶⁾. Welke heer van den Bergh dit

¹⁾ A. H. B. Inv. nos. 3562, 3563 en 3567.

²⁾ Gelre, Bijdr. en Med. XXXIV (1931), blz. 248.

³⁾ Arch. Aartsb. Utrecht, I, blz. 23.

⁴⁾ A. H. B. Inv. nos. 3585, 3568 en vlg. ⁵⁾ A. H. B. reg. no. 93.

⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 3520, reg. nos. 45 en 88. Versl. en Med. O. V. Recht, VII, blz. 657.

geweest is, kan niet meer met zekerheid nagegaan worden. In ieder geval is HENDRIK, heer van den Bergh (1207—1245), reeds heer van Etten geweest ¹⁾. Wellicht is STEPHANUS DE HESE, die in 1236 en 1245 voorkomt, met den verkooper identiek ²⁾.

De oudst bewaarde leenbrief van Gendringen en Etten is van 1341, in welk jaar ADAM VAN DEN BERGH beleend wordt met deze leenen, evenals zijn vader FREDERIK ze bezeten had ³⁾.

Etten vererfde evenals Gendringen in de rechte lijn van de heeren en graven van den Bergh, tot aan graaf HERMAN's dood in 1611.

Doordat Gendringen en Etten Keulsche mansleenen waren, volgde niet HERMAN's dochter MARIA ELISABETH, doch zijn broeder graaf FREDERIK VAN DEN BERGH hem op ⁴⁾. Aangezien echter diens zoon en opvolger ALBERT met zijn bovengenoemde nicht MARIA ELISABETH huwde, kwamen Bergh met Gendringen en Etten weder in één hand.

Toen in 1712 met graaf OSWALD III VAN DEN BERGH de mannelijke lijn van het geslacht uitstierf, maakte de aartsbisschop van Keulen zwarigheden om 's Graven opvolger te beleenen, daar hij Gendringen en Etten als vervallen leenen wenschte te beschouwen ⁵⁾. Dank zij het krachtdadige verzet van de Hohenzollerns, werd ten slotte graaf FRANZ WILHELM VAN DEN BERGH EN HOHENZOLLERN beleend, niet echter door Keulen, maar door het Geldersche leenhof, ingevolge deszelfs resolutie van 14 December 1714 ⁶⁾.

Ook na het overlijden van graaf JOHAN BAPTIST VAN DEN BERGH in 1781. geschiedde de beleening door het Geldersche leenhof ⁷⁾.

De Berghsche bezittingen onder Gendringen en Etten zijn in den loop der 19de eeuw verkocht. Van de laatste overblijfselen dezer rechten werden de tiendrechten bij de tiendwet van 1907 afgeschaft, en de collatie bij de Grondwetsherziening van 1922.

GENDRINGEN.

Het is niet bekend, op welke wijze de heeren van den Bergh de heerlijkheid Gendringen hebben verworven. Uit een acte van 1305, waarbij DIRCK, heer van Bylandt, verklaart, van den graaf van Gelre een hof,

¹⁾ Versl. en Med. O. V. Recht, VII, blz. 663.

²⁾ SLOET, Oorkondenboek, nos. 585 en 650.

³⁾ A. H. B. reg. no. 93.

⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 3976.

⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 3979.

⁶⁾ Leenregister Gelre, Kwartier van Zutphen, blz. 387.

⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 3980.

visserij en molen te Gendringen ontvangen te hebben, tegen belofte, deze van hem in leen te zullen houden, en aan den Ouden IJssel een kasteel te zullen bouwen, dat voor den Graaf een open huis zou zijn, kan men afleiden, dat de Geldersche graaf er zekere rechten bezat ¹⁾. Er is niets bekend van een kasteel, dat te Gendringen gebouwd zou zijn, en dat als Geldersche grensvesting een belangrijke rol had kunnen spelen, zoodat deze acte waarschijnlijk geen effect heeft gehad.

In 1329 neemt WYNRICK VAN WESENTHORST, dezelfde, die in 1335 ²⁾ eenige goederen aan den heer van den Bergh verkoopt, van den graaf van Gelre den dwangmolen te Gendringen in pacht ³⁾.

Hoe dit alles te rijmen valt met het leenheerschap van Keulen, is niet duidelijk.

In 1341 werd ADAM VAN DEN BERGH door Keulen beleend als leenvolger van zijn vader FREDERIK ⁴⁾, die tusschen 1312 en 1331, in welke periode deze regeerde, beleend moet zijn geworden. Er zijn geen sporen aangetroffen van een vroeger verband tusschen Bergh en Gendringen, zoodat er mogelijk een transactie van c. 1330 heeft bestaan ⁵⁾.

Er is nog een andere quaestie aan Gendringen verbonden, die zeer eigenaardig is.

In de boedelscheiding, welke MARIA VAN NASSAU, de weduwe van graaf WILLEM VAN DEN BERGH, in 1598 ten behoeve van haar kinderen maakte, werd aan den oudsten zoon, graaf HERMAN, onder meer toegewezen de heerlijkheid „van altz genandt Brobandt, itz Gendringen” ⁶⁾. Wij zijn dezen naam in het archief van het Huis Bergh verder slechts éénmaal als „Brubant” ⁷⁾ tegengekomen, doch moeten in dit verband verwijzen naar het Oorkondenboek van SLOET, deel I, blz. 435 en 436. In een acte namelijk van c. 1143, welke weergegeven wordt in een acte van 1211, wordt gesproken van inkomsten uit de „villa Brobantie Asven”, en tevens over Luttiken-Asven. Wij zouden hieruit willen concludeeren, dat het tegenwoordige Groot-Azewijn, dat niet ver van Gendringen is gelegen, identiek is met dit Brobantsch Azewijn. Doch er is meer: in de noot achter bedoelde acte deelt SLOET een en ander mede over een zilveren munt van WILLEM VAN DEN BERGH (gest. 1387), welke als opschrift draagt: „*Wilhelmus dns. de Monte et comes Brobatie*”, en wil Brobatia met Braampt vereenzelvigen. Nu bestaat er wel een buur-

¹⁾ VAN HASSELT, Geldersche Bijzonderheden, blz. 13.

²⁾ A. H. B. reg. no. 76.

³⁾ NIJHOFF, Gedenkw. I, no. 229.

⁴⁾ A. H. B. reg. no. 93.

⁵⁾ In het begin der 12de eeuw heeft er al een leenband tusschen den heer van den Bergh en Keulen bestaan (SLOET, no. 237).

⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 444, fol. 3 verso.

⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 171, br. no. 255.

schap van dien naam onder Zeddam, doch in de eerste plaats wijst de oude naam voor Gendringen, Brobandt, veel meer op verband hiermede, en in de tweede plaats lijkt taalkundig de overgang Brobatia op Braampt (in 1241 Brameth ¹⁾) moeilijk te verklaren. Dat hier de graventitel gebruikt werd, is niet zoo vreemd, aangezien de kleine muntheeren altijd moeite deden hun munten zooveel mogelijk in overeenstemming te brengen met de meerwaardige munten van de naburige landen, om derhalve verwarring te begunstigen. Comes Brobatie, dux Brabantie, het verschil is waarlijk niet zoo groot!

Wat de reden er van is, dat de naam Brobant verder nooit gebruikt wordt, en slechts in de jaren 1211, c. 1380, 1470 en 1598 voorkomt, is niet te verklaren ²⁾.

HET BREDENBROEK.

Tusschen Varsseveld en Anholt strekte zich eertijds een moerassige streek uit, het Bredenbroek genaamd, welke al vroegtijdig in cultuur gebracht werd door de gemeenschappelijke krachten van de heeren van Anholt, van den Bergh en van Werth. Het geslacht VAN DER LECK, later de heeren en graven van Culemborg, als heeren van Werth, bezaten een vierde deel; de grootte der deelen van de andere twee bezitters is ons niet bekend. De jurisdictie in het Bredenbroek kwam aan den heer van den Bergh toe, wiens drost van Ulft aldaar het bestuur uitoefende ³⁾.

Volgens het Geldersche leenregister was het geheele Bredenbroek een Zutphensch leen, en werd als zoodanig in 1403 ontvangen door JOHAN, heer van Culemborg en van Werth ⁴⁾. Wij vermoeden, dat deze beleening alleen betrekking heeft op het zoogenaamde Culemborgsche kwart.

In 1451 verpandde GERARD, heer van Culemborg, zijn deel met het holtgericht voor 1200 guldens aan den heer van den Bergh ⁵⁾, welke verpanding in 1542 door restitutie van de pandsom weder teniet ging ⁶⁾.

In 1566 verpandde graaf FLORIS VAN CULEMBORG opnieuw zijn vierde deel aan graaf WILLEM IV VAN DEN BERGH, thans voor een rente van 600 guldens 's jaars ⁷⁾. Wegens niet-betaling van de rente heeft na

¹⁾ SLOET, Oorkondenboek, no. 625.

²⁾ Er is nog een oude naam: Boggenderingen, die alleen in 1218 voorkomt (SLOET, no. 449). Vgl. TIBUS, Der Gau Leomerike, S. 49, noot.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 4047. ⁴⁾ A. H. B. reg. no. 367.

⁵⁾ A. H. B. reg. nos. 656 en 657.

⁶⁾ A. H. B. reg. no. 2469. Vgl. Inv. no. 4048. ⁷⁾ A. H. B. reg. no. 3076.

1579 de graaf van den Bergh het pand ingewonnen ¹⁾, waarna het in 1601 aan gravin CATHARINA VAN DEN BERGH, bij haar huwelijk met FLORIS II, graaf van Culemborg, ten huwelijk werd medegegeven, onder voorwaarde van terugkeer, indien het huwelijk kinderloos zou blijven. Toen gravin CATHARINA in 1640 kinderloos gestorven was, is inderdaad van de zijde van den graaf van den Bergh gepoogd, dat vierde deel weder in handen te krijgen, hetwelk echter, daar de eischende partij wegens de familietwisten over de nalatenschap van gravin MARIA ELISABETH VAN DEN BERGH (gestorven 1633), een zeer onzekere positie had, niet gelukt is ²⁾. In 1665 is ten slotte een accoord tot stand gekomen tusschen de graven van den Bergh en van Culemborg, waarbij het betwiste vierde deel definitief aan Culemborg is gekomen ³⁾.

De Berghsche goederen in het Bredenbroek zijn in de 19de eeuw door het Huis Bergh vervreemd.

ULFT.

Op een hoogte, tusschen de Aastrang en den Ouden IJssel, even ten Oosten van het tegenwoordige dorp Ulft, lag het sterke slot van dien naam, één der belangrijkste bezittingen van de graven van den Bergh, zoowel uit militair als uit historisch oogpunt.

Hoewel van een bepaalde heerlijkheid Ulft, dus van een rechtsgebied, bij het kasteel behorende, nauwelijks gesproken kan worden ⁴⁾, zal men hieronder toch eenige malen de heerlijkheid genoemd vinden. Waarschijnlijk betreft dit een zeker gebied bij het slot, waar eenige dienstbaren woonden, en waarover de heer het hoogste gezag uitoefende. Namens dezen werd echter recht gesproken door den richter van Gendringen en Etten ⁵⁾, die op het slot zijn woonplaats had. Ook waren verschillende personen door lijf- of wastynsigheid aan het huis Ulft verbonden ⁶⁾, terwijl het tolrecht op de Bontebrug (over de Aastrang) en het jachtrecht op de omliggende gronden, alsmede eenige rechten in het Bredenbroek (onder Gendringen), tot de heerlijke rechten behoorden. Onder het bestuur van de graven van den Bergh woonde op Ulft een drost, tevens ambtman-richter van Gendringen en Etten, die commandant van

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 755.

²⁾ A. H. B. Inv. nos. 4050 en 4051.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 4052.

⁴⁾ MARTENS VAN SEVENHOVEN, Marken in Gelderland, blz. 61.

⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 746. ⁶⁾ A. H. B. Inv. nos. 4122 en 4123.

het garnizoen was, alsmede een burggraaf, die het beheer over de huishouding voerde.

Het slot heeft nooit tot een bestendige woonplaats van de grafelijke familie gediend; alleen zijn tusschen de jaren 1583 en 1599 graaf WILLEM VAN DEN BERGH, de afgetreden stadhouder van Gelderland, en zijn gemalin, MARIA VAN NASSAU, geregelde bewoners geweest.

* * *

Van het oude geslacht der heeren van Ulft is vrijwel niets bekend. Hun erfdochter, CHRISTINA VAN ULFT, huwde omstreeks 1280 heer EVERT VAN HEECKEREN ¹⁾. Gelijk dit in het geslacht VAN HEECKEREN meer voorgekomen is, namen de kinderen van CHRISTINA VAN ULFT den naam hunner moeder aan, zoodat men sindsdien met een geslacht VAN ULFT met het wapen VAN HEECKEREN te maken heeft.

CHRISTINA's zoon en opvolger, wederom een EVERT, huwde met MECHELDT, dochter van ADAM, heer van den Bergh. Waarschijnlijk hertrouwde hij met een zekere HERBURG, die als zijn weduwe in 1360 voorkomt. Hij bekleedde een aanzienlijke positie bij het hof van den landsheer, en werd in 1339 erfmaarschalk van den tot hertog verheven REINALD VAN GELRE ²⁾.

Zijn oudste zoon (uit het eerste huwelijk) en opvolger was FREDERIK VAN ULFT, die in 1361 in den slag bij Tiel sneuvelde. Hij werd opgevolgd door zijn zoon EVERT, die in 1386 met CATHARINA VAN HÖNNEPEL EN VAN DER EMPEL trouwde ³⁾, en bekend is als een partijganger der HEECKERENS in de twisten, die in het laatst der 14de eeuw Gelderland teisterden. Hij overleed vóór 1411. Op 30 Mei 1411 ontving FREDERIK VAN ULFT (in de acte VAN HEECKEREN genoemd), de zoon en opvolger van EVERT, van den aartsbisschop van Keulen het gericht en de heerlijkheid Ulft, met dijk- en vischrecht in leen ⁴⁾, nadat hij twee maanden te voren (op 22 Maart), zijn slot te Ulft tot een open huis voor den hertog van Gelre had gemaakt ⁵⁾.

Van een ouderen leenband met Keulen is ons niets bekend; die met Gelre komt reeds in 1326 voor, wanneer EVERT VAN ULFT beleend wordt ⁶⁾. Hoe nu de verdeling tusschen de leenplichtigheid aan Keulen en aan

¹⁾ De Nederl. Heraut, 1883, blz. 30 vlg. A. H. B. Inv. no. 98.

²⁾ VAN SPAEN, Inleiding, deel II, Codex Diplomaticus, blz. 98.

³⁾ A. H. B. reg. no. 218. ⁴⁾ A. H. B. reg. no. 270.

⁵⁾ NIJHOFF, Gedenkwaardigheden III, no. 328.

⁶⁾ Register op de leenen, Kwartier van Zutphen, blz. 419.

Gelre geweest is, kan moeilijk worden nagegaan. Uit de acten blijkt het volgende:

In 1427 verpandt FREDERIK VAN ULFT aan den heer van den Bergh een gedeelte van het slot Ulft, waarbij BERGH den „toorn” met den „nedersten diick”, en FREDERIK den „aversten diick” zou behouden ¹⁾.

In 1431 geeft de heer van Ulft aan zijn vrouw het vruchtgebruik van het aan Gelre leenroerige deel van het slot ²⁾.

In 1450 verkoopen FREDERIK VAN ULFT en zijn vrouw JOHANNA VAN BAECK aan den heer van den Bergh „die alinge vestenisse to Ulft”, met huis, dijk, visscherijen etc., hun deel van het Bredenbroek, waarvan (van het Bredenbroek?) Bergh het wederdeel met den „toorn” reeds in pand had. De goederen zijn leenroerig aan Keulen en Gelre ³⁾.

In 1453 verkoopen FREDERIK VAN ULFT en zijn vrouw en kinderen aan WILLEM VAN DEN BERGH den toren en burcht te Ulft met de twee dijken c.a. Volgens het concept van de acte is de heerlijkheid een leen van Keulen, de toren een leen van Gelre, doch de oorspronkelijke acte van overdracht deelt mede, dat de heerlijkheid een Geldersch leen is ⁴⁾.

Waar in hetzelfde jaar FREDERIK VAN ULFT ten behoeve van den heer van den Bergh aan den aartsbisshop van Keulen beleening vraagt met de heerlijkheid Ulft, binnen en buiten, meenen wij, dat inderdaad het kasteel aan Gelre, de heerlijkheid aan Keulen leenroerig was. Hierbij valt op te merken, dat de aan Ulft grenzende heerlijkheid Gendringen en Etten eveneens een Keulsch leen was, zoodat de mogelijkheid niet uitgesloten is, dat het kleine rechtsgebied van Ulft een afscheiding van dat van Gendringen en Etten is. Het kasteel, gelegen op de grenzen van Munster, was natuurlijk voor Gelre van groot belang, en de leenband tusschen het kasteel Ulft en Gelre moet daar dan ook zijn verklaring in vinden ⁵⁾.

Ulft vererfde van WILLEM VAN DEN BERGH op zijn nakomelingen in de rechte lijn, en werd in 1502 door graaf OSWALD VAN DEN BERGH aan zijn tweeden zoon FREDERIK toegewezen ⁶⁾. Van dezen vererfde het reeds in 1513 weder op den graaf van den Bergh.

Tot ver in de 19de eeuw bleef Ulft in het bezit van het Huis Bergh. Het heeft in de tweede helft der 18de eeuw nog belang gehad door de deelneming van den graaf van den Bergh in de oprichting der zooge-

¹⁾ A. H. B. reg. nos. 399 en 400. ²⁾ A. H. B. reg. no. 426.

³⁾ A. H. B. reg. no. 642. ⁴⁾ A. H. B. reg. no. 679.

⁵⁾ Hetzelfde was het geval met het grenskasteel Nederhemert: de heerlijkheid was een Hollandsch, het kasteel een Geldersch leen, en met Didam (hiervoor blz. 106).

⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 158, reg. no. 1657.

naamde Ulftsche IJzerhut, de eerste poging van dien aard om partij te trekken van het langs den Ouden IJssel veelvuldig voorkomende ijzeroer, over welk bedrijf hieronder nog eenige bijzonderheden volgen.

HET KASTEEL ULFT.

Zooals hierboven reeds is medegedeeld, lag het slot Ulft op een hoogte aan den Ouden IJssel. Omtrent den ouden toestand van het gebouw kan men alleen een en ander afleiden uit de bewoordingen van de acten, die hierboven in extract zijn medegedeeld: een toren, waarschijnlijk de na te noemen ronde toren, en twee dijken, lees wallen. De kooper, WILLEM VAN DEN BERGH, schijnt de versterkingen voltooid te hebben door het bouwen van een nieuwen ringmuur met twee torens, „omb die hoiffstede” ¹⁾.

De latere gedaante van het kasteel is uit eenige afbeeldingen bekend ²⁾: het was een complex gebouwen, om een vierkante binnenplaats gebouwd, met een zwaren toren met hooge spits op den westelijken hoek, en met een lagen ronden toren, den beroemden dikken toren van Ulft, op den oostelijken hoek. De ingang was aan de noordwestzijde, en een brug over den IJssel verleende toegang tot den burcht.

Hoewel er uit de rekeningen verschillende posten omtrent verbouwingen van Ulft bekend zijn, en ook eenige inventarissen bewaard zijn gebleven ³⁾, is het onmogelijk, zich een juiste voorstelling van de indeeling van het slot te maken, dat volgens de afbeeldingen een vreemdsoortig conglomeraat van uit verschillende tijdperken afkomstige torens en gebouwen was. Eén der torens, in 1607, „dass kleine toirntgen” genaamd ⁴⁾, verdient onze bijzondere aandacht, aangezien dit diende tot bewaarplaats van het stoffelijk overschot van graaf WILLEM VAN DEN BERGH, den gewezen stadhouder van Gelderland, zijn vrouw, en eenige leden van hun gezin. In 1607 verluidt het, dat onder in het genoemde torentje zich bevinden „der abgestorbenen Heren unnd Graeffinnen leichamen” ⁴⁾. En dit was geen tijdelijke maatregel, want nog in 1665 moeten zij zich daar bevonden hebben. Pastoor PEELEN van Boxmeer schreef namelijk in dat jaar, melding makende van het overlijden van gravin MARIA VAN DEN BERGH

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 746.

²⁾ Gelre, Bijdr. en Med., VIII, blz. 114. WERNER, Geldersche Kasteelen, II, blz. 207. BACHENEZ, Vaderl. Geographie, I, blz. 348.

³⁾ Gelre, Bijdr. en Med., VIII, blz. 191. A. H. B. Inv. no. 4088.

⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 4088, fol. 9 verso.

in 1599, en haar bijzetting in een torentje te Ulft, dat daar „de lichamen van haar en haren man met noch andere freulens en heren by malcanderen onbegraven staen tot desen tijd toe” ¹⁾. De personen, die hier bijgezet zijn, waren WILLEM, graaf van den Bergh (1586), zijn vrouw gravin MARIA VAN NASSAU (1599), en hun kinderen OSWALD (1586), ADAM (1590), JULIANA (1591) en WILHELMINA (1591), en misschien ook LODEWIJK (1592).

Tot wanneer deze voorloopige bijzetting heeft voortgeduurd, is niet bekend. Ook weet men niet, waar deze personen ten slotte hun laatste rustplaats hebben gevonden.

De dikke toren werd omstreeks 1734 grootendeels afgebroken; het overgebleven onderstuk wordt in alle 18de-eeuwsche beschrijvingen vermeld, en is ook op de boven genoemde afbeeldingen te zien ²⁾. In 1757 werd de groote toren, die bouwvallig geworden was, voor afbraak verkocht; eenige jaren later werden eenige andere oude gebouwen afgebroken, hersteld of verbouwd. Eigenlijk bleef slechts één gebouw over, waarschijnlijk het oude poortgebouw, dat in een behoorlijken staat gebracht werd, en als woonplaats voor den hutmeester van de Ulftsche ijzerhut diende. In 1765 werd op de oude fundamenteën nog een gebouwtje opgetrokken, dat dienen moest als gevangenis ³⁾.

Ulfthuis is in de 19de eeuw nog enkele malen als jachthuis verhuurd geweest, doch werd niet meer voldoende onderhouden. Het resultaat van deze behandeling kan men bij CRAANDIJK lezen ⁴⁾. Omstreeks 1872 werden de bezittingen van het Huis Bergh te Ulft verkocht, en een 20-tal jaren later is de ruïne geheel opgeruimd ⁵⁾. Het eenige, dat nu nog aan het slot herinnert, is de opvallende heuvel aan den Ouden IJssel, waarop thans twee woningen staan. In één dier woningen is boven de ingang deur een wapenstein ingemetseld ⁵⁾, uitbeeldende de gecombineerde wapens van WILLEM VAN DEN BERGH en MARIA VAN NASSAU, welke echter met een foutieve kleuren vertoonende verflaag gedekt zijn. Verder zijn er in den grond nog verschillende kelders en fundamenteën aanwezig.

¹⁾ Taxandria, VI, blz. 63. Zie ook: NIJHOFF's Bijdragen, III, blz. 154.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 4094.

³⁾ Wandelingen door Nederland (4e druk). Gelderland, deel I, blz. 364.

⁴⁾ WERNER, a. w. blz. 214. ⁵⁾ Voorloopige lijst... Gelderland, blz. 87.

DE ULFTSCHE IJZERHUT.

Op 12 April 1754 gaf JOHAN BAPTIST, graaf van den Bergh en Hohenzollern, octrooi voor het oprichten van een ijzerhut aan de Oude Meulenbeek te Ulft, waarin hijzelf, dr. JOHAN MICHIEL ROUKENS, zijn raad, de Wissche drost J. H. BÖGEL en de Wissche rentmeester CAREL HENNING ieder voor een vierde deel deelnamen, terwijl de laatstgenoemde tevens als rentmeester optrad ¹⁾.

De „societeit” tot het exploiteeren van de hut werd op 17 Mei 1754 opgericht door de bovengenoemde heeren. De Graaf gaf den grond en het water in eeuwigdurenden erfpacht, en stond de ruïne van het slot Ulft als bergplaats af.

Reeds zeer spoedig trok BÖGEL zich terug, en zijn aandeel werd over de drie anderen verdeeld. De exploitatie bleek geen winst op te leveren, zoodat in 1761 ook de graaf van den Bergh zich terugtrok, en zijn aandeel aan HENNING overdeed, terwijl al in 1758 de fabriek wegens te geringe waterkracht was stilgelegd. Het gebrek aan waterkracht werd verholpen door het leggen van een stuw in den Ouden IJssel, zoodat de exploitatie kon worden voortgezet. De ijzerhut is later overgegaan aan de heeren DIEPENBROCK en REIGERS, wier firma thans nog de bekende Ulftsche fabrieken exploiteert.

¹⁾ Zie voor nadere gegevens omtrent de IJzerhut: A. H. B. Inv. nos. 4136—4154 en het artikel in De Hollandsche Revue, IX (1904), blz. 691 vlg.

WISCH.

In de onmiddellijke nabijheid van het stadje Terborg verheft zich nog heden ten dage het oude slot Wisch. Het is dit kasteel, dat oudtijds de residentie was van de heeren van Half-Wisch uit het geslacht WISCH.

Dicht bij dit kasteel stond tot in het begin der 16de eeuw het slot, dat de zetel was van de heeren van de andere helft van Wisch, welke sedert 1486 in het bezit was van de heeren van den Bergh.

Sedert het einde der 14de eeuw was de „hoogheid” Wisch tweeheerig, d. w. z. zij behoorde aan twee takken van het geslacht WISCH gezamenlijk, zonder dat er een verdeeling van grondgebied had plaats gehad. De beide heeren oefenden gezamenlijk de heerlijke rechten uit, zoodat aan de eigenaars van de later Berghsche helft van Wisch de helft van de jurisdictie, de helft van de collatie van de pastorie te Terborg en van eenige vicarieën aldaar, de helft van het toezicht over den Armenkorf te Terborg en over het gasthuis te Silvolde, de helft van eenige renten inzake het kerkbestuur van Varsseveld en Silvolde, toekwam. In de practijk is van deze helft geworden de alternatieve uitoefening van rechten, behalve voor de rechtspraak, welke namens de beide heeren door 2 richters voor Terborg, en voor Varsseveld en Silvolde door 2 drosten werd uitgeoefend ¹⁾.

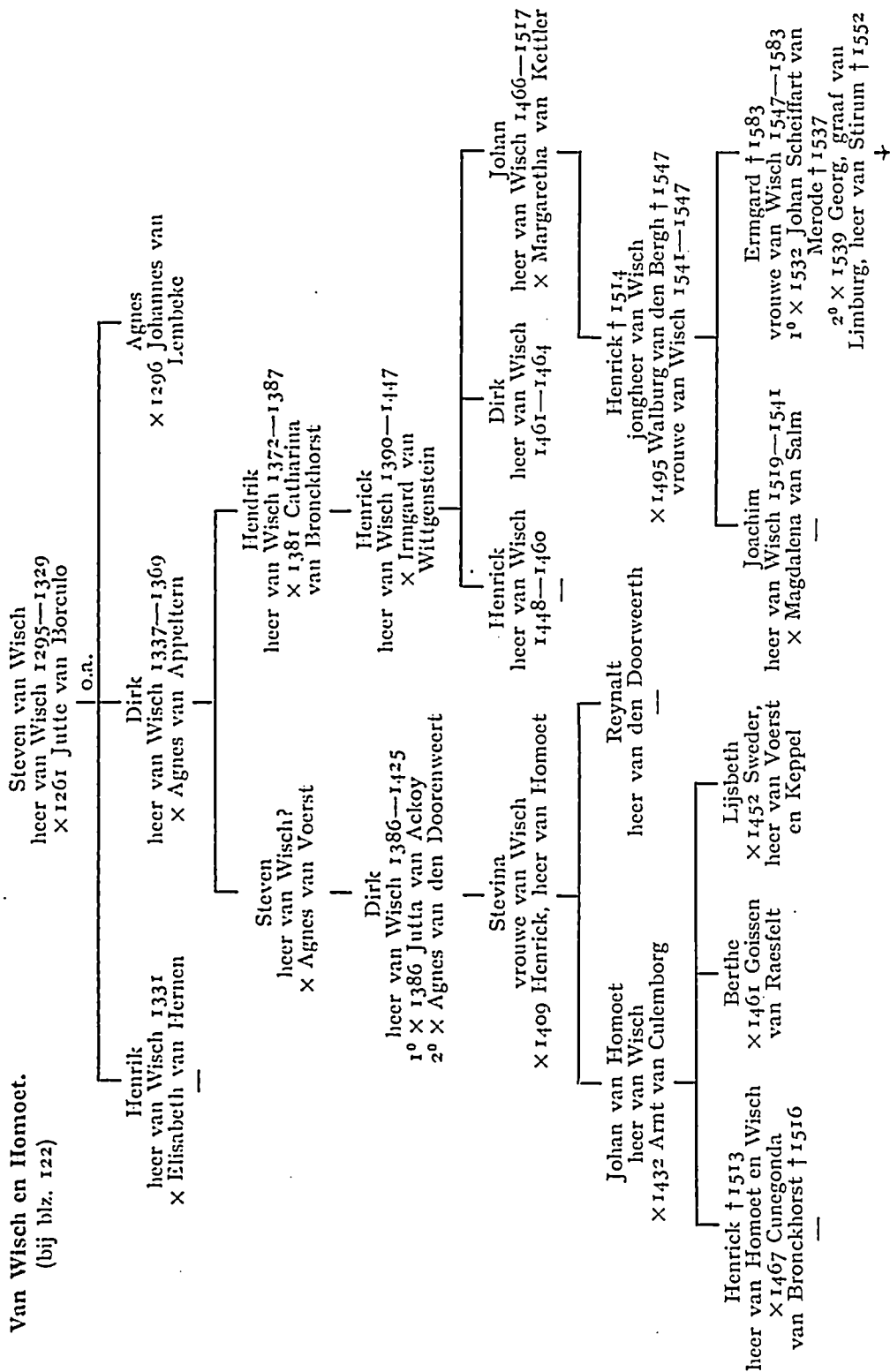
De afzonderlijke administratie, die de heeren van de later Berghsche helft van Wisch voor hun deel hadden ingesteld ²⁾, bleef na den aankoop door OSWALD VAN DEN BERGH (1486) bestaan ³⁾; sedert 1750 was de rentmeester van Wisch tevens belast met het beheer over Gendringen en Etten. Behalve over de boekjaren 1811/1812—1813/1814 zijn beide administraties echter afzonderlijk gehouden. Na 1825 werd ook het Berghsche Wisch beheerd door den rentmeester van de gezamenlijke domeinen van het Huis Bergh.

Over de oudste geschiedenis van de hoogheid Wisch worden wij afdoende ingelicht door de studie van Jhr. Mr. A. H. MARTENS VAN SEVENHOVEN, Bijdrage tot de geschiedenis van de heeren en de heerlijkheid

¹⁾ Vgl. A. J. VAN DE VEN, De Drosten van Wisch (Versl. en Med. Oud Vad. Recht, VIII, blz. 193).

²⁾ A. H. B. Inv. nos. 4213 en 4214. ³⁾ A. H. B. Inv. no. 4215 en vlg.

Van Wisch en Homoet.
(bij blz. 122)

van Wisch ¹⁾. Uit dit artikel blijkt, dat Wisch oorspronkelijk slechts bestond uit het kleine westelijke gedeelte van de latere heerlijkheid, waarin het slot Borch gelegen was, en dat vóór 1382 behoorde tot het kerspel Etten. In genoemd jaar werd namelijk dit gedeelte van het kerspel Etten afgescheiden en tot een zelfstandig kerspel (Terborg) verheven ²⁾.

Het geslacht der heeren van Wisch komt het eerst voor omstreeks 1200, terwijl de geregelde stamreeks aanvangt met heer DIRCK VAN WISCH, ridder, 1234—1286. In 1315 werd HENRICK VAN WISCH, de kleinzoon van heer DIRCK, door den heer van Heinsberg beleend met Varsseveld en Silvolde, leenroerig aan diens heerlijkheid Blankenberg. HENRICK's broeder en opvolger, DIRCK, heer van Wisch (1337—1364), had onder meer twee zoons, STEVEN, die wellicht vóór zijn vader overleed, en de stamvader is van den oudsten tak der heeren van Wisch, later overgegaan in HOMOET-WISCH, en HENRICK, den stamvader van den jongeren tak, welke in 1583 met ERMGARD VAN WISCH uitstierf, waardoor deze helft van Wisch aan het geslacht VAN LIMBURG-STIRUM kwam.

De heerlijkheid Wisch werd sedert 1385 in het gemeen bezeten door DIRK, den oudsten zoon van bovengenoemden STEVEN VAN WISCH, en diens oom HENRICK VAN WISCH. Wij zullen ons hier alleen bezighouden met de stamreeks en de bezittingen van den oudsten tak.

DIRK, heer van Wisch (1386—1425), liet twee dochters na, STEVINA, in 1409 gehuwd met HENRICK, heer van Homoet, en JUTTA, gehuwd met BITTER VAN RAESFELT. STEVINA bracht Half-Wisch aan haar echtgenoot, en dit echtpaar liet zijn bezittingen na aan hun oudsten zoon JOHAN, in 1432 gehuwd met ARNT VAN CULEMBORG ³⁾. De eenige zoon uit dit huwelijk, HENRICK, heer van Homoet en Wisch, die eenigszins zwak van hoofd schijnt geweest te zijn, en groote schulden had gemaakt, verkocht in 1486 al zijn bezittingen, waaronder Half-Wisch ⁴⁾, aan OSWALD VAN DEN BERGH, en vestigde zich daarna met zijn vrouw CUNIGONDA VAN BRONCKHORST, met wie hij in 1467 ⁵⁾ gehuwd was, te 's-Heerenberg, alwaar hij in 1503 den zoogenaamden Hof van Hedel, nagelaten door ADAM VAN DEN BERGH, heer van Hedel, ging bewonen ⁶⁾. Hij overleed daar waarschijnlijk in December 1513 ⁷⁾, zijn vrouw op 18 December 1516 ⁸⁾. Of „het kint van Homoit”, genaamd juffer MECH-

¹⁾ Gelre, Bijdr. en Med. XXXIII (1930), blz. 79 vlg.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 4170. ³⁾ Archief Culemborg, charter no. 609.

⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 4714. ⁵⁾ A. H. B. reg. no. 924.

⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 2061, fol. 66 verso.

⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 4218, fol. 4. ⁸⁾ A. H. B. Inv. no. 4219, fol. 3.

TELT, over wie in 1533 gesproken wordt ¹⁾, hun wettige dochter is, blijkt nergens.

Na den aankoop van Half-Wisch liet OSWALD VAN DEN BERGH zich hiermede beleenen door den Roomsch-koning, hertog van Gelre ²⁾. Zoo-als misschien ook al eerder voorgekomen was, had het gemeenschappelijk bezit van Wisch met den heer van de wederheft, die waarschijnlijk de vervreemding van de halve heerlijkheid met leede oogen gezien had, moeilijkheden ten gevolge met dezen, welke door een accoord in 1495 bijgelegd werden ³⁾. Op denzelfden dag kwam een huwelijkscontract tot stand tusschen HENRICK, den eenigen zoon van JOHAN, heer van Wisch, en WALBURG, de jongste dochter van graaf OSWALD VAN DEN BERGH, hetwelk de verzoening moest bezegelen ⁴⁾. De mededeeling van VAN SPAEN ⁵⁾, dat aan de bruid de halve heerlijkheid Wisch ten huwelijk werd medegegeven, is onjuist.

Al spoedig ontstonden evenwel moeilijkheden van andere zijde. GOISEN VAN RAESFELT, die in 1461 gehuwd was met BERTHE, de zuster van HENRICK VAN HOMOET EN WISCH ⁶⁾, had ter zake van haar bruidschat nog een vordering, welke hij op de heerlijkheid van Wisch wenschte te verhalen. Nog tot in 1538 heeft het geschil geduurd, zonder dat het tot een definitieve oplossing kwam ⁷⁾.

HENRICK VAN WISCH, de schoonzoon van graaf OSWALD, overleed vóór zijn vader, zoodat zijn eenige zoon JOACHIM in 1517 zijn grootvader JOHAN opvolgde, voorloopig onder voogdij van zijn moeder WALBURG VAN DEN BERGH.

Om verschillende redenen, waartoe het testament van FREDERIK VAN DEN BERGH, heer van Hedel (1511) ⁸⁾, die zijn zuster WALBURG ontferfd had, wellicht behoorde, ontstonden moeilijkheden tusschen den graaf van den Bergh en JOACHIM VAN WISCH, welke tot op het overlijden van laatstgenoemde (1541) voortgeduurd hebben ⁹⁾. De twist nam zulke scherpe vormen aan, dat JOACHIM zelfs in 1528 het Berghsche kasteel te Terborg liet plunderen en verwoesten ¹⁰⁾, en hertog KAREL VAN GELRE er aan te pas moest komen, om met een leger JOACHIM te bedwingen, terwijl het onder het bevel van MAARTEN VAN ROSSUM zelfs in 1531 tot een formeele belegering van Terborg kwam ¹¹⁾.

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 4227.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 4715.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 4717.

⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 162.

⁵⁾ Inleiding, I, blz. 347.

⁶⁾ A. H. B. reg. no. 822.

⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 4720.

⁸⁾ A. H. B. Inv. no. 270.

⁹⁾ A. H. B. Inv. no. 4718. Vgl.: Gelre, Bijdr. en Med. XX (1917), blz. 139.

¹⁰⁾ A. H. B. Inv. nos. 4227, 4718 en 4746.

¹¹⁾ A. H. B. reg. no. 2262.

Hoewel er in latere jaren ook nog van verschillende twistpunten sprake is geweest, werd de vrede tusschen de beide heeren niet meer verstoord, en bleef de graaf van den Bergh in het rustig bezit van de halve heerlijkheid. In den loop der 19de eeuw zijn de Berghsche bezittingen successievelijk verkocht, zoodat er, sinds de afschaffing der collatierechten, nog slechts de rechten van het Huis Bergh overgebleven zijn in zake het beheer van den Armenkorf te Terborg en het gasthuis te Silvolde.

Het Berghsche huis Wisch, dat waarschijnlijk, omdat het aan den oudsten tak behoorde, het oorspronkelijke kasteel geweest zal zijn, werd, zooals hiervoor is medegedeeld, in 1528 door JOACHIM VAN WISCH verwoest. Over de ligging worden wij ingelicht door een procesdossier van 1667 ¹⁾. Ten Oosten van het tegenwoordige kasteel Wisch lag dit Berghsche slot, waarvan sedert 1528 nog slechts een toren overgebleven was. Het terrein daarvan, de Berghsche Pol genaamd, werd in 1602 door graaf HERMAN VAN DEN BERGH aan zijn rentmeester CONRADT HEISKEN geschonken, wiens zoon CASPAR HEISKEN het in 1644 aan den heer van Wisch verkocht. Wellicht is de vierkante toren, aan het uiteinde van de bijgebouwen van het tegenwoordige kasteel gelegen, het laatste overblijfsel van het Berghsche kasteel ²⁾.

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 4746. Archief Hof van Gelderland. Dossiers 1667 (R. A. Arnhem).

²⁾ Men vergelijke de afbeelding in: Het Verheerlijkt Nederland, deel Generaliteitslanden en Gelderland (1745), no. 73: 't Hof ter Burg, 1743. De toren rechts op de afbeelding is hier bedoeld.

DE ZUTPHENSCHЕ GOEDEREN.

In 1486 werd OSWALD VAN DEN BERGH, bij den aankoop van de bezittingen van HENRICK VAN HOMOET EN WISCH, tevens eigenaar van diens goederen en rechten in het land van Zutphen ¹⁾.

Onder deze goederen en rechten namen een belangrijke plaats in de „renten, tynsen, hoiftgelt, upkomynghe en verfallen”, die den graaf van den Bergh toekwamen uit verschillende goederen onder Lochem, Vorden, Warnsveld, Almen en Gorssel. Van de meeste dezer rechten wordt medegedeeld, dat zij inhaerent zijn aan den hof te Amminck of Tamminck, welke gelegen was in het kerspel Steenderen in de buurschap Baak, en welke waarschijnlijk te vereenzelvigen is met het goed Hammink, dat ten noordwesten van Baak en ten noordoosten van Bronkhorst in de Baaksche waard is gelegen.

Deze hof t'Amminck werd al vroegtijdig in leen uitgegeven, doch de daaraan verbonden rechten waren niet in het leen begrepen, daar de leenheer de bovengenoemde inkomsten bleef trekken ²⁾.

In de buurschap Epse werd alleen keurmede geheven, welke betaald werd „op den Berg te Deventer”, d. w. z. bij de Bergkerk aldaar, aan welker prioraat het kerspel Epse behoorde ³⁾.

Sedert het jaar 1490 was voor deze Zutphensche administratie een afzonderlijke rentmeester, ook wel schout, richter, ambtman of hofrichter genoemd, die rekening en verantwoording deed aan den drost en den rentmeester van Wisch ⁴⁾.

De hof t'Amminck is afkomstig van de heeren van Homoet, die hem reeds in 1429 als leen uitgaven, en wier opvolgers, de graven van den Bergh, in 1651 het leenheerschap met de overige Zutphensche rechten verkochten.

In dit verband is het eigenaardig, dat ondanks dezen verkoop toch de beleeningen in het Berghsche leenregister tot in 1679 voortloopen.

Waarschijnlijk zijn eenige der Zutphensche rechten verbonden geweest

¹⁾ A. H. B. reg. no. 1268.

²⁾ Register op de leenen, no. 197.

³⁾ S. MULLER HZN., De indeeling van het bisdom Utrecht, blz. 465.

⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 4773 vlg.

aan den hof te Warken, waarmede in 1382 en 1389 de heeren van Wisch van den oudsten tak door den bisschop van Utrecht werden beleend, en welke, na de vereeniging met Homoet, in 1486 aan het Huis Bergh zal zijn overgegaan ¹⁾).

In 1651 heeft graaf ALBERT VAN DEN BERGH al zijn rechten in deze streken aan CHRISTOFFEL VAN MEULENSCHOT te Zutphen verkocht ²⁾).

¹⁾ Gelre, Bijdr. en Med. XI (1908), blz. 384.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 4809.

DE BERGHSCHÉ BEZITTINGEN NABIJ DOESBURG.

Tegenover de stad Doesburg, bijna ingesloten door de groote bocht, die de IJssel daar maakt, liggen verschillende waarden, thans bekend als de Frater-, Schutte-, Beimer- en Havikkerwaarden.

De Beimerwaard, gelegen in de gemeente Angerlo, heette oudtijds Beynemerwaard, en was leenroerig aan den heer van Keppel. In 1387 komt AGNES, vrouwe van Wisch, voor als bezitster ¹⁾, in 1405 verleende het kapittel van Zutphen haar tiendvrijheid voor deze waard ²⁾. Haar kleindochter, STEVEN, vrouwe van Homoet en Wisch, werd in 1431 door den heer van Keppel beleend ³⁾.

Voordat HENRICK, heer van Homoet en Wisch, in 1486 al zijn bezittingen aan OSWALD VAN DEN BERGH verkocht, gingen reeds in 1484 de Koewaard en de Wetterswaard onder Doesburg aan dezen over, die echter eerst na gerichtelijke executie, en na vele moeilijkheden met verschillende crediteuren, wier aanspraken gedeeltelijk werden afgekocht, het rustig bezit verkreeg ⁴⁾.

Al spoedig bleek er echter een belangrijke gerechtigde over het hoofd gezien te zijn, namelijk de familie ANDELIEN uit Nijmegen, welke door een panding in 1470 zekere rechten op de Wetterswaard had gekregen ⁵⁾. Uit verklaringen van 1471 ⁶⁾ blijkt, dat de naam van Wetterswaard naast dien van Beynemerwaard gebruikt wordt, en beide namen op dezelfde waard betrekking hebben. Het is niet gewaagd te veronderstellen, dat eerstgenoemde naam van dien van de pachtersfamilie WETTERS of WETHORST is afgeleid ⁷⁾. In verband met de moeilijkheden, door de familie ANDELIEN veroorzaakt, ontstond een rechtsstrijd over de vraag, of de tegenover Doesburg gelegen waarden tot het gericht van Veluwezoom of van Doesburg behoorden, hetwelk met den ter plaatse zoo herhaaldelijk gewijzigden IJsselloop ten nauwste samenhangt. De verklaringen hierover staan recht tegenover elkander, en geven een duidelijk beeld van de heerschende verwarring. In de acten van 1471

¹⁾ A. H. B. reg. no. 219.

²⁾ A. H. B. reg. no. 248.

³⁾ A. H. B. reg. no. 423.

⁴⁾ A. H. B. reg. nos. 1231 en 1303.

⁵⁾ A. H. B. reg. no. 977.

⁶⁾ A. H. B. reg. no. 997.

⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 4836.

wordt tevens verklaard, dat deze waard eertijds tot het kerspel Doesburg behoord had, dus aan de Oostzijde van den IJssel gelegen was, en dat de IJssel, die langs Doesburg stroomt, door de heeren van Wisch gegraven zou zijn. Ten slotte heeft hertog Karel in 1501 uitgemaakt, dat de Beine-merwaard onder het gericht van Doesburg behoorde ¹⁾. In 1645 heeft de graaf van den Bergh zijn waarden onder Doesburg verkocht ²⁾.

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 4831. ²⁾ A. H. B. Inv. no. 4857.

WEHL.

In 1647 verpandde de keurvorst van Brandenburg, hertog van Kleef, voor 10.000 patacons aan graaf ALBERT VAN DEN BERGH de heerlijkheid Wehl, welke van oudsher tot het Kleefsche drostambt Lymers behoord had, en welke ten Westen van Doetinchem is gelegen ¹⁾.

Bij de verpanding werd tevens overgedragen de hooge én lage jurisdictie, behoudens appèl op den landsheer.

De landdrost van Bergh oefende er, als richter van Wehl, met eenige schepenen de rechtspraak uit, hetgeen moeilijkheden met Zevenaar, welks schepenen tot dusver het gericht bediend hadden, ten gevolge had ²⁾.

Reeds in 1661 werd de pandschap gelost, en voor de verschuldigde pandsom werd door den keurvorst van Brandenburg de Groote Mark of het Kleefsche Holt te Beek in pand gegeven ³⁾.

In het jaar 1664 heeft JOHAN BENTINCK VAN DE KEMNADE, pandheer van Wehl, gepoogd deze heerlijkheid in te ruilen voor de aan den graaf van den Bergh toebehoorende buurschap Wijnbergen met de visscherij in de Wiel; het is bij een poging gebleven ⁴⁾.

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 4887. Men vergelijke vooral: GRASWINCKEL, De Rechterlijke Archieven der voormalige Kleefsche Enclaves in Gelderland, blz. XIII en 65.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 4889. ³⁾ A. H. B. Inv. no. 4888.

⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 4890.

DE HETTER.

De Hetter is de oude naam van de landstreek ten Noorden van Rees en Emmerik ¹⁾.

De heeren en graven van den Bergh bezaten in deze streek verschillende rechten en goederen, waarvan wij hieronder er eenige nader zullen bespreken.

Elten. In 1432 verpandde de hertog van Gelre aan WILLEM VAN DER LECK, heer van den Bergh, de voogdij over Elten, en een jaar later ook den markttol aldaar ²⁾. De door deze verpanding verkregen rechten waren minder belangrijk dan hun namen doen vermoeden, daar zij slechts inhielden de heffing van den markttol en de uitoefening van het gericht tijdens de van 12 tot 24 Juni durende St. Vitusmarkt te Elten ³⁾.

In 1683 werd de verpanding van 1433 door de Kleefsche regeering, aan welke de erfvoogdij over Elten was overgegaan, ingelost.

Wat het Franciscanerklooster te Laag-Elten betreft, in zekeren zin de opvolger van het Berghsche klooster in den Bryemer, zij men verwezen naar het artikel van dr. A. J. VAN DE VEN over: De Observantenkloosters in den Briemer bij Emmerik, en te Elten ⁴⁾.

Emmerik. Te Emmerik bezaten de heeren van den Bergh tot op het jaar 1237 de voogdij over de kerk, waarover hierboven reeds meer-malen gesproken is ⁵⁾.

In 1450 kocht de heer van den Bergh een huis in de Veerstraat aldaar, en op verschillende wijzen trad hij in nauw contact met den magistraat en de burgers van Emmerik.

Te Emmerik werd een Rijntol geheven, welke in 1441 ⁶⁾ door den heer

¹⁾ Vgl. vooral: ILGEN, Quellen zur inneren Geschichte der Rheinischen Territorien. Herzogtum Kleve, I, 1, S. 342 * ff.

²⁾ A. H. B. Inv. nos. 4894 en 4895.

³⁾ VOLLMER, Die Vogtei Kleves... über das Reichsstift Elten (Annalen Niederrhein, H. 115, S. 255).

⁴⁾ Gelre, Bijdr. en Med. XXXIV, blz. 187 vlg.

⁵⁾ Inl. blz. 9 vlg. ⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 4919.

van Culemborg aan den heer van den Bergh verpacht of verpand werd. Vóór 1500 is deze verpanding afgelost, en vervangen door een jaarrente ¹⁾. Een gevolg van deze verpanding is, dat eenige interessante tolrekeningen van Emmerik in het archief van het Huis Bergh berusten ²⁾.

Dijkzaken. Het onderhoud van een stuk van den Rijndijk bezuiden Emmerik kwam ten laste van de geërfdn van Emmerik, de Vier Hesen en het land van den Bergh. Men treft in het archief verschillende stukken aan betreffende de herhaalde doorbraken van dezen dijk, en over de moeilijkheden, die de geërfdn maakten, om aan hun plicht tot herstel te voldoen.

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 4921. ²⁾ A. H. B. Inv. nos. 4925 en 4926.

BYLANDT.

In 1274 was heer WILHELMUS DOYS bezitter van het slot Scathe bij Pannerden, hetwelk hij in genoemd jaar tot een open huis voor den graaf van Kleef verklaarde ¹⁾. Dit huis, naar men mag aannemen, identiek met het kasteel Bylandt, en daardoor naamgever van het geslacht der nakomelingen van WILHELMUS DOYS, is sedert lang niet meer in wezen. Het was gelegen aan de Waal, d. w. z. de Waal vóór de 18de-eeuwsche riviervreleggingen, dus aan het stuk rivier, loopende van Schenckenschans langs Herwen en Millingen naar Pannerden, thans voor een groot gedeelte bekend als de Oude Waal. Men zoekt het slot echter niet op de plaats van het eveneens door de rivier verzwolgen huis Bylandt of, Halt, de woonplaats van den jongeren nog bestaanden tak van het geslacht VAN BYLANDT, dat aan de overzijde van Tolkamer-Lobith ten Noord-oosten van Keeken was gelegen, en dat zijn naam gaf aan de Bylandtsche waard en het Bylandtsch kanaal. Het is ook dit slot, dat als ruïne afgebeeld staat op de plaatjes van 1735 in „Het verheerlijkt Kleefschland”, en in nog welbewaarden toestand op het prentje van 1660 in RADEMAKER's Kabinet van Nederlandsche en Kleefsche Oudheden (Uitgave 1803, deel VIII, no. 287).

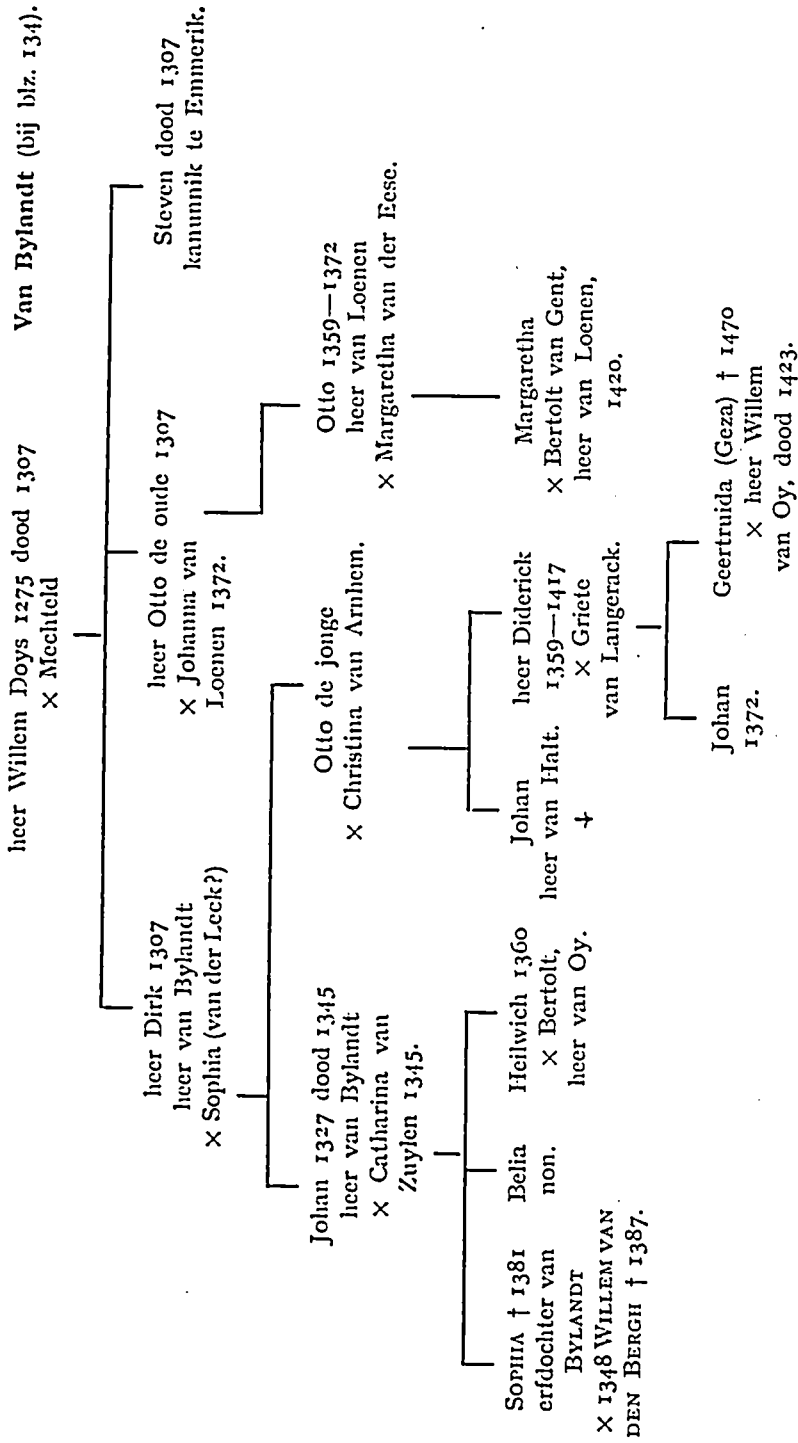
Uit de aanwijzingen op een kaart van 1638 ²⁾ blijkt, dat het oude slot Bylandt, dat toentertijd reeds geheel verdwenen was, gelegen had buitendijks bezuiden de kerk van Pannerden, en dat de fundamenten zich in genoemd jaar in het stroombed van de Waal bevonden. Deze situatie blijkt ook uit de midden-16de eeuwsche kaart van 's GROOTEN ³⁾, waarop het slot ook buitendijks, doch meer ten Zuidwesten van Pannerden is geteekend. Nu deze ligging voor ons vaststaat, is ook verklaard, dat Bylandt zoowel aan Hulhuizen als aan Doornenburg grensde ⁴⁾, welke plaatsen beide ten Noorden van de tegenwoordige Waal zijn gelegen. Dat Bylandt onder het kerspel Millingen behoorde, doet ons de onderstelling

¹⁾ SLOET, Oorkondenboek, no. 963.

²⁾ Archief Hof van Gelderland K. no. 137 (R. A. Arnhem).

³⁾ Kon. Bibl. Brussel. Cabinet des Manuscrits, no. 21596.

⁴⁾ Vgl. A. H. B. Inv. nos. 4947 en 4950.

N.B. De samensteller kan voor de juistheid van dezen stamboom niet geheel instaan.

aan de hand, dat veel vroeger de loop van de Waal geheel anders geweest is dan in de 16de en 17de eeuw; hoe, is ons echter niet duidelijk.

Wanneer het slot weggespoeld is, staat niet vast; vermoedelijk is het in den loop der 16de eeuw verdwenen. Het werd in 1494 door de „Welsche garde” ingenomen en verbrand ¹⁾.

De plaats, waar het kasteel gelegen heeft, is sedert het graven van het Pannerdensch kanaal (1706) weder drooggekomen, en te zoeken in de uiterwaarden buiten den Pannerdenschen bandijk, ongeveer ten Zuiden of Zuidwesten van het dorp.

De heerlijkheid Bylandt met het daarbij behorende rentambt en gericht had op zichzelf weinig te beduiden, daar al het bijbehorende land successievelijk door de rivier werd weggespoeld. Wanneer er in latere tijden van Bylandt gesproken wordt, betreft het het territoire van en de jurisdictie over Pannerden, dat oorspronkelijk geen zelfstandig bestaan had.

De heerlijkheid had geheel dezelfde lotgevallen als Millingen, behoudens de door deze laatstgenoemde heerlijkheid ondergane verpanding ²⁾. Zij is echter niet door het Huis Bergh vervreemd.

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 5008. Vgl.: NIJHOFF, Gedenk., VII, blz. XIX en XX.

²⁾ Zie hierna blz. 151.

HEDEL.

Hedel, ten Noorden van 's-Hertogenbosch aan de Maas gelegen, was een leen van Gelre, en ontleende zijn belang niet alleen aan de ligging op de Geldersche grenzen, maar ook aan den riviertoel, die aan de heerlijkheid verbonden was. De heer van Hedel bezat de hooge en lage jurisdictie, alsmede de collatie der pastorie. Het bestuur werd uitgeoefend namens den heer door een drost, tevens kastelein van het kasteel, en rentmeester van de aan de heerlijkheid verbonden bezittingen.

In 1378 kocht MARGARETHA VAN DER LIPPE, eerst gehuwd met N. VAN CRANENDONCK, en sedert het vorige jaar weduwe van JAN VAN POLANEN, heer van de Leck en Breda, deze heerlijkheid van haar stiefzoon (?) JAN VAN CRANENDONCK, heer van Sevenborn ¹⁾. Als vroegere bezitters zijn bekend de heeren van Cranendonck uit het huis HORNES. In 1327 was WILLEM, heer van Cranendonck, reeds heer van Hedel ²⁾, in 1336 werd WILLEM, heer van Cranendonck, door graaf REINALD VAN GELRE met het huis en den burcht van Hedel tot een open huis beleend ³⁾. Hij werd opgevolgd door zijn broeder DIRCK (1342), terwijl hun zuster (?) ERMGART, vrouw van THOMAS VAN SEVENBORN, in datzelfde jaar eveneens beleend werd ³⁾. Wij vermoeden, dat JAN VAN CRANENDONCK, heer van Sevenborn, die in 1378 de heerlijkheid verkocht, hun zoon was, tenzij CLAES VAN SEVENBORN, heer van Cranendonck, wiens moeder blijkens zijn zegel (1357) ⁴⁾ een HORNES-CRANENDONCK was, hier nog tusschen moet worden geplaatst. De mededeelingen van VAN SPAEN omtrent de opvolgende heeren van Hedel en Cranendonck, welke op BUTKENS schijnen terug te gaan, kunnen onmogelijk juist zijn ⁵⁾. Ook

¹⁾ VAN HASSELT, Consultatiën, blz. 78. MARGARETHA komt in 1386 voor als vrouwe van Cranendonck, en was dus waarschijnlijk de stiefmoeder van den verkooper (vgl. Mdbld. Nederl. Leeuw, 1913, k. 228).

²⁾ NIJHOFF, Gedenkw., I, no. 210.

³⁾ Register op de leenen, Kwartier van Nymegen, blz. 698. Vergelijk ook: RICHARDSON, *Geschiedte der Familie Merode*, II, S. 364, en *Publications... de Luxembourg LXIV* (1930), p. 63.

⁴⁾ DE RAADT, *Sceaux armoriés*, III, p. 338. Volgens een acte van 10 Juli 1357 is CLAES VAN SIEBENBORN zijn overleden broeder als heer van Cranendonck opgevolgd (*Inventaires Archives Belgique. Chartes et Cartulaires ... de Brabant etc.*, I, T. III, no. 1342).

⁵⁾ VAN SPAEN, *Inleiding*, III, blz. 276. BUTKENS, *Trophées de Brabant*, T. II, p. 99.

vermeldt het Geldersche leenregister ten onrechte, dat bovengenoemde THOMAS (1342) een VAN ZEVENBERGEN zou geweest zijn, daar zijn betiteling in oorkonden van 1337 en 1345, nl. dominus de Septemfontibus, hem uitdrukkelijk als een heer van Siebenbornen in Luxemburg doet kennen ¹⁾.

Een jaar na den aankoop van Hedel door MARGARETHA VAN DER LIPPE werd haar eenige zoon OTTO VAN DER LECK met den aan Gelre leenroerigen burch van Hedel beleend, behoudens den lijftocht voor zijn moeder ²⁾.

Zooals bekend is, huwde OTTO VAN POLANEN, meer bekend onder den naam van OTTO VAN DER LECK, omstreeks 1395 met SOPHIA, eenige dochter en vermoedelijke erfgename van FREDERIK III, heer van den Bergh en Bylandt. Doordat SOPHIA vóór haar vader overleed (1412), is eerst na het overlijden van OTTO (1428) een personeele unie tusschen Bergh en Hedel ontstaan, aangezien WILLEM VAN DER LECK, het eenige kind van OTTO en SOPHIA, in 1416 zijn grootvader FREDERIK als heer van den Bergh, en in 1428 zijn vader OTTO als heer van Hedel opvolgde.

De vereeniging der beide heerlijkheden duurde slechts kort, want bij den dood van WILLEM VAN DER LECK (1465) kwam Hedel aan zijn tweeden zoon LUDOLPH, in 1499 opgevolgd door den derden zoon ADAM. Deze overleed omstreeks 1503, na bij testament zijn broeder, OSWALD, den graaf van den Bergh, onterfd, en diens zoons WILLEM en FREDERIK VAN DEN BERGH tot universeele erfgenamen benoemd te hebben ³⁾.

Blijkens het Geldersche leenregister kwam Hedel toen aan FREDERIK, jonggraaf van den Bergh, die in 1513 ongehuwd overleed. Zijn bezittingen vererfden op zijn neef OSWALD, graaf van den Bergh, eenigen zoon van zijn broeder WILLEM, die Hedel dus weder vereenigde met Bergh.

Na OSWALD's dood liet graaf WILLEM, als oudste zoon, zich beleenen, doch reeds na verloop van eenige jaren werd ook Hedel een voorwerp van strijd tusschen hem en zijn broeder FREDERIK, waarover bij de behandeling van de geschiedenis van Boxmeer het een en ander is medegedeeld ⁴⁾. Van de verbeurdverklaring van WILLEM's goederen wist FREDERIK gebruik te maken, door zich met Hedel te laten beleenen, en zich van het kasteel meester te maken (1577), nadat ALVA hem dit reeds in 1572 had geschonken ⁵⁾. In 1578 werd zijn bezit door de Staten-Generaal bevestigd, doch reeds in 1580 moest hij, gewantrouwd door den prins

¹⁾ DE RAADT, Sceaux armoriés, III, blz. 338.

²⁾ Register op de leenen, Kwartier van Nymegen, blz. 698.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 237, reg. no. 1438.

⁴⁾ Hierna blz. 163. ⁵⁾ VAN HASSELT, Stukken, II, nos. 78 en 162.

van Oranje, de heerlijkheid weder verlaten ¹⁾. Zijn broeder WILLEM wist zich echter evenmin in het bezit hiervan te stellen.

Na FREDERIK's overlijden kwam Hedel aan de gezamenlijke kinderen van den in 1586 overleden graaf WILLEM, voor wie gravin MARIA, hun moeder, het bewind voerde (1592). Bij de scheiding tusschen deze kinderen in 1598 ²⁾ viel Hedel ten deel aan graaf ADOLPH VAN DEN BERGH, die in 1609, zonder wettige kinderen na te laten, overleed, en volgens leenrecht door zijn oudsten broeder, graaf HERMAN, werd opgevolgd. Deze stond echter Hedel onmiddellijk weder af aan zijn broeder graaf HENDRIK, tot dusverre heer van Stevensweert en Spalbeek ³⁾. Van graaf HENDRIK (overleden in 1638) vererfde Hedel op diens dochter uit zijn eerste huwelijk, MARIA ISABELLA VAN DEN BERGH, sedert 1630 echtgenoot van EITEL FRIEDRICH, graaf van Hohenzollern-Hechingen, en van deze in 1671 op haar eenige dochter HENRIËTTE FRANÇOISE VAN HOHENZOLLERN, gehuwd met FRÉDÉRIC MAURICE DE LA TOUR D'AUVERGNE. Het laatstgenoemde echtpaar verkocht in 1698 Hedel aan zijn drossaard GODEFROY FREDERICK VAN DE POLL, welke koop echter door een resolutie van de Staten van Gederland ongeldig werd verklaard. Dit college wenschte ten behoeve van het gewest gebruik te maken van het in het leenrecht bekende naastingsrecht, dat den leenheer toekwam. Ondanks vele protesten van den kooper wisten de Staten hun plan, om deze belangrijke bezitting aan het domein te hechten, door te voeren. Het eenige van de heerlijkheid, dat hun ontging, was het archief, dat door VAN DE POLL nooit is afgegeven, en thans spoorloos verdwenen is ⁴⁾. Sedert het jaar 1699 maakte Hedel derhalve deel uit van de Geldersche domeinen, en stond onder het beheer van de Geldersche Rekenkamer.

¹⁾ TROSÉE, Verraad Willem van den Bergh, blz. 20 en 21, noten.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 444. ³⁾ A. H. B. Inv. no. 5432.

⁴⁾ Vgl.: Inventaris archief Geldersche Rekenkamer, no. 1045.

DE BERGHSCHÉ BEZITTINGEN IN DE ZUID-HOLLANDSCHE WAARD EN ONDER BREDA.

Tot het vaderlijk erfdeel van OTTO VAN DER LECK, heer van Hedel, behoorden ook een aantal rechten in het gebied van de in 1421 verdrinken Zuid-Hollandsche waard. Zijn vader JAN VAN POLANEN had in 1373 van vrouwe JOHANNA VAN GENNEP, echtgenoot van REYNOUT VAN BREDERODE, heer en vrouwe van Gennep en van der Eem, de heerlijkheid van der Eem gekocht ¹⁾, en liet deze heerlijkheid na aan zijn jongsten zoon OTTO, tijdens wiens bestuur de bemaamde St. Elisabethsvloed alle bezittingen in die waard vernietigde. Slechts één der rechten bleef bewaard, en won waarschijnlijk door de overstromingen aan belang, namelijk de visscherij. Dit recht is op dezelfde wijze als de heerlijkheid Hedel in het Huis Bergh vererfd, en waarschijnlijk met Hedel vervreemd.

Omstreeks 1523 liet KAREL V een onderzoek instellen naar de titels der aanwassen en visscherijen in de Zuid-Hollandsche waard, waarbij de gedeputeerden van graaf OSWALD VAN DEN BERGH voor hun meester opeischten „de visscherijen achter Werkendam gelegen tusschen de Grave en de Mare”, en wel als heer van Eemkerk, Uytalm, Opalm en Vroonsaterwaard, hem aangekomen van zijn voorzaten, in het bijzonder van JAN VAN POLANEN, die de heerlijkheden van de Alm en Eem met het huis te Almstein c.a. gekocht had van JOHANNA VAN BREDERODE. De keizerlijke commissarissen beweerden daarentegen, dat al deze rechten volgens dijkrecht door de overstroming verloren gegaan waren. Ten slotte heeft graaf OSWALD afstand van zijn rechten gedaan, en is in 1524 (April 19) beleend met: „de ambachtsheerlijkheden van der Eem met Eemskerck, Opalm, Uytalm en Vroonsaterwaard, met visscherijen zoo met de zegenen, corven of anderszins, de vogelryen, veeren, maelryen, gruyten, exchijsen, thynsen en andere emolumenten en profyten, en met het derde deel in de exemptte botten, reserveerende evenwel aan de graaflijkheid de hooge heerlijkheid en alle aanwassen en de helft in de visscheryen en vogelryen, totdat deselve dorpe tot lande gecomen en weer bedijkt zullen zijn.” Op 7 Maart 1611 werd graaf HERMAN VAN DEN BERGH beleend,

¹⁾ VAN MIERIS, Groot Charterboek, deel III, blz. 286.

als leenvolger van zijn vader WILLEM ¹⁾. Verder zijn ons omtrent deze rechten geen bijzonderheden bekend.

In de baronie van Breda, onder Rijsbergen en Zundert, bezat OTTO VAN DER LECK een aantal vaste goederen, waaronder een water(graan)-molen onder Rijsbergen, een wind(graan)molen onder Zundert en een molen onder Alfen. Deze bezittingen vererfden evenals Hedel, doch werden niet, evenals die heerlijkheid, in 1698 verkocht. Ze bleven in het bezit van de afstammelingen van graaf HENDRIK VAN DEN BERGH, en kwamen ten laatste aan KARL THEODOR VAN DE PALTZ-SULZBACH, den markies van Bergen op Zoom. Deze verkocht in 1729 den molen te Rijsbergen aan J. P. NOOYS te Breda. In dezen molen ²⁾ was door graaf HENDRIK's dochter, MARIA ISABELLA VAN DEN BERGH, en haar echtgenoot EITEL FRIEDRICH VAN HOHENZOLLERN, een wapenstein aangebracht, ter herinnering aan een welgeslaagde restauratie (1656) ³⁾. Toen de molen in 1915 werd afgebroken, is de wapenstein in den zijkant van de naburige brug over de Aa of Weerijns ingemetseld.

Eveneens behoorden tot het erfdeel van OTTO VAN DER LECK de heerlijkheden Gageldonck en Hambroeck bij Breda. Omstreeks 1430 werd WILLEM VAN DER LECK, heer van den Bergh, hiermede beleend ⁴⁾, doch reeds in 1436 verkocht hij ze aan WILLEM JANSZ. DE BYE, echtgenoot van JENNE VAN DER LECK ⁵⁾, om, zooals hij in 1459 mededeelde, een leening van 12.000 guldens aan den heer van Gaasbeek te kunnen verstrekken ⁶⁾.

¹⁾ Alg. Rijksarchief. Leenkamer Holland, en Archief graafschap Culemborg, III, 3, no. 65.

²⁾ De molen lag te Kaarschot, een gehucht ten Noordoosten van Rijsbergen, aan de Aa of Weerijns.

³⁾ De Nederl. Monumenten van Gesch. en Kunst. Geill. beschrijving. Deel I, Eerste stuk (De voormalige baronie van Breda), blz. 298.

⁴⁾ A. w., blz. 287.

⁵⁾ Taxandria, XXV, blz. 155 en 105.

⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 7042, fol. 15.

DE GULIKSCHE GOEDEREN IN DE OVERBETUWE.

De Guliksche goederen, afkomstig uit de domeinen van het oude Geldersche huis, liggen over de geheele Over- en Nederbetuwe verspreid. Uit een brief van 1 November 1433, die vermeld wordt door NIJHOFF ¹⁾, blijkt, dat op dien datum hertog ARNOLD VAN GELRE aan zijn broeder WILLEM VAN EGMONDT een aantal renten, goederen en tienden in de Over- en Nederbetuwe schonk, „als die onse vrouwe ende aldermoeder van Gulick voer, ende onse moye van Gulich nu nae,... te hebben plagen”.

Deze schenking werd bevestigd bij de broederdeeling tusschen ARNOLD en WILLEM op 25 Januari 1438 ²⁾, waarbij nog van deze goederen gezegd wordt, dat zij „der herlicheyte van Gelre in voirtyden tobehoerende siin gewest”.

Bij de scheiding tusschen de kinderen van heer WILLEM VAN EGMONDT op 2 Maart 1483 verkreeg FREDERIK VAN EGMONDT, heer van IJsselstein, de Guliksche goederen in Nederbetuwe, en de jongste broeder WILLEM de Guliksche goederen in Overbetuwe. In dien tijd waren de Overbetuw-sche Guliksche goederen gelegen onder Heteren, Driel, Bommel, Andelst, Elden, Elst en Gent ³⁾.

Nadat hertog KAREL VAN GELRE, tengevolge van de twisten over het bezit van Haps, de goederen van ANNA VAN EGMONDT in beslag had genomen, stelde hij de opbrengsten van de Guliksche goederen beschikbaar, mèt die van Ochten, om het onderhoud en het herstel van den „kwaden dijk” te Ochten te bekostigen (1518) ⁴⁾. Vijf jaar later (1523) gaf hij echter de Guliksche goederen en Ochten aan graaf OSWALD VAN DEN BERGH terug ⁵⁾. Hoewel dit in de acte van restitutie niet vermeld wordt, is er tevens een leenband gelegd, zoodat de goederen sedert 1525 als leengoed in het Geldersche leenregister voorkomen ⁶⁾.

Op de gewone wijze vererfden de goederen in den hoofdstam der graven van den Bergh, wier opvolger, de vorst van Hohenzollern, het

¹⁾ NIJHOFF, Gedenk. IV, blz. 160, noot 3.

²⁾ NIJHOFF, Gedenk. IV, no. 173. ³⁾ NIJHOFF, Gedenk. V, no. 140.

⁴⁾ Vgl.: NIJHOFF, Gedenk. VI, no. 914.

⁵⁾ NIJHOFF, Gedenk. VI, no. 1181.

⁶⁾ Register op de leenen, Kwartier van Nymegen, blz. 246.

laatste restant hiervan in 1796 en 1798 verkocht ¹⁾. Bij dien verkoop bleken de Guliksche goederen onder Elst alleen nog te bestaan uit den bouwhof Rykerswoert met nog een stuk land, genaamd de Holster, te samen groot circa 80 morgen.

DE BERGHSCH BEZITTINGEN ONDER DRIEL.

Als oudste bezitter van de later Berghsch geworden goederen onder Driel in de Overbetuwe is bekend FREDERIK, graaf van Meurs, die in 1380 door den hertog van Gelre beleend werd met verschillende goederen, alle afkomstig van het geslacht VAN BAER, waartoe zijn moeder behoorde ²⁾. Onder deze bezittingen wordt genoemd het huis te Vrindtstein. Dit huis was gelegen ten Zuiden van het dorp Driel in de Overbetuwe; de plaats ervan wordt thans ingenomen door een 19de-eeuwsch huis, Vredestein genaamd, dat aan den weg op een kleine hoogte gelegen is.

In 1402 werd Vrienenstein — zooals het meestal genoemd wordt — evenals de andere Geldersche leenen van den graaf van Meurs, door den bovengenoemden graaf FREDERIK opnieuw in leen opgedragen aan den hertog van Gelre, op belofte van wederbeleening ³⁾. Hij vermaakte in 1417 Vrienenstein aan zijn derden zoon WALRAVEN ⁴⁾; bij de definitieve scheiding, in 1419, tusschen FREDERICK's zoons kwam het slot evenwel aan den oudsten zoon FREDERIK ⁵⁾. Deze overleed in 1448, doch had in 1432 Vrienenstein reeds overgedragen ⁶⁾ aan zijn eenigen zoon VINCENTIUS, die in 1445 beleend werd. VINCENTIUS verkocht in 1454 Vrienenstein, evenals Ochten, aan zijn zwager WILLEM, heer van Egmond ⁷⁾, in 1483 opgevolgd door zijn jongsten zoon WILLEM VAN EGMONDT, die bij scheiding met zijn zuster en broeders onder meer Ochten en Vrienenstein verkreeg ⁷⁾.

Doordat bij deze scheiding aan de zuster ELISABETH VAN EGMONDT, eerst gehuwd met GIJSBERT VAN BRONCKHORST, daarna met JAN VAN DER AA, heer van Bokhoven, een aantal renten uit de Overbetuwsche

¹⁾ Register op de leenen, Kwartier van Nymegen, nos. 97 en 97 § 1.

²⁾ Register op de leenen, Kwartier van Nymegen, blz. 169.

³⁾ HENRICH, Geschichte der Graffschaft Moers, S. 83.

⁴⁾ LACOMBLET, Urkundenbuch, IV, no. 121.

⁵⁾ KEUSSEN, Geschichte der Stadt und Herrlichkeit Crefeldt, S. 251.

⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 5619, reg. no. 693.

⁷⁾ NIJHOFF, Gedenk. IV, no. 140.

goederen was toebedeeld, verkreeg zij, waarschijnlijk wegens wanbetaling, rechten op Vrienenstein, zoodat zij zich, zonder protesten van de zijde van den rechten erfgenaam, den graaf van den Bergh, in 1522 met dit goed kon laten beleenen. Zij overleed hoogbejaard in 1539, zonder kinderen na te laten. GEORGE VAN EGMOND, bisschop van Utrecht, zoon van haar oudsten broeder JAN, liet zich in 1540 als erfgenaam van zijn tante beleenen, waartegen echter de graaf van den Bergh verzet aantekende. Graaf OSWALD VAN DEN BERGH had met zijn actie dit succes, dat hij, na betaling van een som gelds, weder de vrije beschikking over Vrienenstein kreeg ¹⁾. Verder deelde Vrienenstein geheel de lotgevallen van den Nyenborch, en werd in 1788 door den vorst van Hohenzollern, graaf van den Bergh, aan het echtpaar ARNOLDUS VAN DE KAMP en ANNA SANDERS verkocht ²⁾.

Van het oude kasteel is vrijwel niets bekend. Het huis schijnt herhaaldelijk verwoest te zijn door brand; we lezen althans over herbouw na branden in 1623 en 1676. In het begin der 18de eeuw is het huis weder geheel verbouwd, zoodat er thans wel geen sporen van het oude kasteel meer te vinden zijn ³⁾.

Volgens de mededeelingen van den heer D. BUDDINGH in den Gelderschen Volksalmanak van 1869 zou het huis Vredestein, dat hij beschrijft, vroeger een klooster, St. Annaboog genaamd, geweest zijn. Deze mededeeling is overgenomen door Mr. S. MULLER HZN. in zijn: *Indeeling van het bisdom van Utrecht*. Ten onrechte, daar de door VAN HEUSSEN, BUDDINGH en MULLER genoemde kloosters onder Driel in de Bommelerwaard hebben gelegen. BUDDINGH vermeldt verder in zijn artikel, dat de kapelaan d'HERRIPON, van Eimeren, in het huis Vredestein, in het laatst der 18de eeuw, een R.K. kerk wist in te richten. Dit nu is zeer wel mogelijk, daar BUDDINGH opgeeft, dat het (kerk)huis bewoond werd door ARNOLDUS VAN DE KAMP, dien we hierboven als kooper van het huis Vrienenstein hebben zien optreden. Hiermede is tevens de identiteit van het huidige huis Vredestein met het oude Vrienenstein vastgelegd.

Aan den graaf van den Bergh kwamen onder Driel nog toe eenige tienden, die geen verder belang hebben. Wel van belang was de collatie van de Onze Lieve Vrouwe-vicarie in de kerk te Driel, die in 1460 door WILLEM VAN EGMOND gesticht was ⁴⁾. Eenige van de aan die vicarie behorende goederen staan thans nog onder het beheer van het Huis Bergh.

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 5621.

²⁾ Register op de leenen, Kwartier van Nymegen, blz. 169.

³⁾ A. H. B. Inv. nos. 5623, 5625, 5627. ⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 5615, reg. no. 815.

Ook kwam aan den graaf van den Bergh toe het recht van collatie in de gecombineerde predikantsplaats van Elden en Driel¹⁾. De oorsprong van dit recht, dat in de 17de eeuw uitgeoefend werd, en dat later aan de classis Nijmegen overging, is ons niet bekend, doch zal wel met het bezit van Vrienenstein samenhangen.

DE BERGHSCHÉ BEZITTINGEN ONDER HETEREN.

De graven van den Bergh bezaten onder Heteren een aantal goederen en tienden, waarvan als het voornaamste bestanddeel genoemd mag worden het kasteel de Nyenborch, met de daarbij behoorende goederen.

Dit kasteel, waarvan de overblijfselen, die een grootscheepschen aanleg verraden, nog duidelijk te zien zijn, lag op korten afstand van het dorp Randwijk, aan den achterweg, die van daar naar Heteren leidt. Het is afkomstig van de heeren van Homoet.

In 1372 komt HENRICK VAN HOMOET voor als „dominus loci de Nienborch”²⁾.

De oudste beleening is van 1383³⁾. Uit den leenbrief blijkt, dat JOHAN VAN HOMOET door den Gelderschen hertog beleend werd met het huis ter Nyenborch met 4 morgen land, geheeten de Steynkempken, de Nederste weerd bij den Nyenborch, aan den Rijn, en 50 £'s jaars, gaande uit het goed te Alphen, zooals zijn voorouders dit in leen hebben gehad, alsmede met 96 morgen land in het kerspel Valburg, die wijlen heer HENRICK VAN HOMOET, ridder, gekocht heeft van JOHAN VAN CULEMBORG, en die afkomstig zijn van heer HENRICK VAN VLAENDEREN.

Op deze laatste transactie slaat blijkbaar de mededeeling in het leenregister, welke anders zou doen vermoeden, dat de Nyenborch van JOHAN VAN CULEMBORG afkomstig zou zijn⁴⁾.

De vererving van den Nyenborch, die als Geldersch leen verbonden was met eenige landerijen in de onmiddellijke nabijheid, alsmede met 96 morgen land onder Valburg, geschiedde op dezelfde wijze als de heerlijkheid Homoet. Het slot kwam in 1486 in het bezit van OSWALD VAN DEN BERGH, nadat de heer van Homoet, na een kortstondige verpanding, van zijn rechten had afstand gedaan⁵⁾.

Toen in 1499 de graaf van den Bergh zich met den tegen hertog KAREL

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 5614.

²⁾ BROM, Bullarium Traiectense, no. 2082.

³⁾ A. H. B. reg. no. 211.

⁴⁾ Register op de leenen, Kwartier van Nymegen, blz. 159.

⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 4720, reg. nos. 1271 en 1276.

VAN GELRE strijdenden Roomsch-Koning verzoend had, maakte hertog KAREL zich van verschillende Berghsche bezittingen meester, waaronder de Nyenborch.

Hoewel van het bijzondere strategische belang van dit slot niet gebleken is, achtte de Hertog het blijkbaar noodig, het kasteel te laten sloopen, en gaf daartoe in September 1500 opdracht ¹⁾. In de volgende maand kwam een compromis tot stand tusschen den Hertog en graaf OSWALD, waarbij deze laatste gedwongen werd al zijn rechten op de in de Overbetuwe gelegen goederen, afkomstig van den heer van Homoet, prijs te geven ²⁾. Toen graaf OSWALD zijn goederen in 1502 onder zijn zoons verdeelde, wees hij de rechten op den Nyenborch en de andere goederen in de Overbetuwe toe aan zijn oudsten zoon WILLEM ³⁾. Doch ook deze heeft zijn rechten niet kunnen uitoefenen, daar eerst in 1544 door keizer KAREL V, als hertog van Gelre, de Nyenborch aan graaf OSWALD, WILLEMS zoon, werd teruggegeven ⁴⁾. OSWALD's zoon en opvolger, graaf WILLEM VAN DEN BERGH, ging met zijn broeder OSWALD in 1560 een scheiding aan, waarbij de Nyenborch aan den laatstgenoemde werd toebedeeld ⁵⁾. Deze OSWALD overleed reeds in 1563, waarna de Nyenborch aan den oudsten broeder WILLEM terugviel. Verder vererfde de Nyenborch op regelmatige wijze in den hoofdtak van het grafelijk geslacht, tot in 1797 de vorst van Hohenzollern, graaf van den Bergh, het goed aan de echtelieden JOHAN OCKHORST en CORNELIA SANDERS overdroeg ⁶⁾.

Tot de rechten, die de graven van den Bergh te Heteren uitoefenden, behoorde ook de collatie van de pastorie. Dit recht schijnt echter niet op een deugdelijken grondslag gerust te hebben, hetgeen helder uitkwam, toen er in 1656 geschillen uitbarstten tusschen den Graaf en den predikant ⁷⁾. Het bleek toen namelijk, dat volgens de leenacten, uitgegeven door den bisschop van Utrecht, de collatie aan den bezitter van de „Olde hofstad” te Heteren toekwam. In het register op de Stichtsche leenen in Gelderland, komt ook inderdaad de collatie te Heteren voor, als verbonden, reeds in c. 1386, met genoemd Olde hofstad ⁸⁾. Om welke rede-

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 212, br. no. 2033. Vgl.: TADAMA, De waarheid aangaande Ludolf van den Berg, blz. 22.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 212, reg. no. 1585.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 158, reg. no. 1657.

⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 5653, reg. no. 2503.

⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 313, reg. no. 2878.

⁶⁾ Register op de leenen, Kwartier van Nymegen, blz. 161.

⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 5649.

⁸⁾ Stichtsche etc. leenen in Gelderland (Uitgave Ver. Gelre), blz. 8.

nen de collatie een tijdlang in Berghsche handen is geweest, is ons niet bekend.

Over het kasteel de Nyenborch is maar zeer weinig bekend. Of het kasteel inderdaad in 1500 is afgebroken, of wellicht verbrand, is niet te zeggen. Een interessante beschrijving van de bouwvallen kan men in de „Wandelingen” van HELDRING lezen ¹⁾.

¹⁾ HELDRING, Wandelingen, II, blz. 58.

HOMOET.

Homoet is gelegen in de Overbetuwe, ten Zuiden van Driel, in de tegenwoordige gemeente Valburg.

De heerlijkheid Homoet had de reputatie allodiaal te zijn ¹⁾, waarover hieronder nader gesproken zal worden. De heer bezat er de hooge en lage jurisdictie, en stelde den schout en de schepenen aan, die volgens het Zutphensche landrecht rechtspraken, met appèl op den heer. Voorts kwamen aan den heer toe de jacht, de collatie van de pastorie en die van de kosterij. De pastorie was steeds gecombineerd met die van Valburg.

Aan de heerlijkheid was een leenkamer verbonden, die een tiental leenen telde, en gecombineerd was met die van Wisch ²⁾.

De eerste maal, dat Homoet als plaats- of familienaam voorkomt, is in het jaar 1347, wanneer heer JOHAN VAN HOMOET, ridder, tot hertogelijk ambtman en richter in Overbetuwe wordt aangesteld ³⁾. Het mag verwonderlijk heeten, dat van dezen edelman verder niets hoegenaamd bekend is. Reeds VAN SPAEN opperde de veronderstelling, dat hij tot een ander geslacht, dat hetzelfde wapen voerde, zou behooren, en noemde de geslachten VAN LAWICK en INGENULANT als uit denzelfden stam gesproten ⁴⁾. Het schijnt niet onmogelijk dat althans de HOMOET's uit het geslacht VAN GROESBEECK voortkomen, dat reeds in de 13de eeuw een zekere rol in de Geldersche geschiedenis speelde, en waarin de voor naam JAN bijzonder veel voorkomt. Van eenig bewijs is echter geen sprake, en wij moeten heer JAN vooralsnog als eerste van zijn geslacht, en als eerstbekenden heer van Homoet blijven beschouwen. Zijn echtgenoot is niet bekend. Hij overleed circa 1350, in 1353 als ambtman opgevolgd door zijn gelijknamigen zoon, eveneens ridder, die als zoodanig tot in 1361 voorkomt. Deze had twee zoons, waarvan de vermoedelijk oudste, REYNALT, in 1362 door HENRICK VAN OESTERHOLT beleend werd met den „geheelen Homoet”, zooals zijn vader heer JOHAN VAN HOMOET dezen van HENRICK's vader, ook HENRICK geheeten, in leen gehad had ⁵⁾. De belangrijke acte, van deze beleening opgemaakt, berust in originali

¹⁾ VAN SPAEN, Inleiding, III, blz. 424. ²⁾ A. H. B. Inv. nos. 3184 en 3186.

³⁾ NIJHOFF, Gedenkw. II, no. 26. ⁴⁾ VAN SPAEN, Inleiding, III, blz. 424.

⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 5667, reg. no. 148.

in het archief Bergh, en toont aan, dat de allodialiteit van Homoet niet bestond! Het is echter opmerkelijk, dat er in later jaren nooit meer van dezen leenband melding wordt gemaakt.

Wij vermoeden, dat de leenheer behoorde tot het geslacht VAN BRONCKHORST, dat in de 16de eeuw zich heer van Oosterholt noemde, en waarvan wij als oudst bekenden stamvader meenen te kunnen beschouwen heer HENRIC VAN BRONCHORST, wiens vrouw als gegoed te Oosterholt in de schatting van het land van Gelre van 1369 voorkomt ¹⁾. Het zal ook uit dit geslacht VAN BRONCHORST, waarvan de samenhang met het geslacht der heeren van Bronchorst niet bewezen is, zijn, dat ELISABETH VAN BRONCKHORST, nader te vermelden als vrouw van heer JAN, heer van Homoet, gesproten is.

REYNALT VAN HOMOET, die in 1362 beleend werd, komt alleen nog als knape een keer voor in 1363, en schijnt ongehuwd, althans kinderloos te zijn gestorven ²⁾. Zijn broeder HENRICK, opvolger van zijn vader als ambtman van Overbetuwe, komt voor als knape in 1368, als ridder in 1371, als heer van den Nyenborch in 1372 ³⁾ en was gehuwd met MECHTELT SWEDERSDR. VAN MONTFOORT ⁴⁾. Hij komt nooit als heer van Homoet voor. Zijn zoon, JAN VAN HOMOET, wordt in een acte van 1376 met zijn moeder en zusters vermeld, waaruit men besluiten mag, dat HENRICK toen overleden was. Sedert 1377 komt JAN VAN HOMOET voor als ambtman, in 1382 is hij nog knaap, in 1391 ridder en heer van Homoet. Hij was gehuwd met ELISABETH VAN BRONCKHORST, wellicht behorende tot het te Oosterholt gevestigde geslacht ⁵⁾. Zij is althans niet te vinden op een der stamboomen van het meer bekende geslacht der heeren van Bronckhorst. Zij overleed op 2 April 1428 ⁶⁾.

JAN VAN HOMOET komt voor tot in 1399, en had zijn zoon HENRICK tot opvolger als heer van Homoet en als ambtman. Deze HENRICK VAN HOMOET sloot in 1407 huwelijksvoorwaarden met STEVINA, oudste dochter en aangewezen erfgename van DIRCK, heer van Half-Wisch, en AGNES, vrouwe van den Doorweerth ⁷⁾. In 1431, na DIRCK's overlijden, kwam derhalve de halve heerlijkheid Wisch aan HENRICK, die zich sindsdien

¹⁾ Uitgave VAN DOORNICK, blz. 157. ²⁾ NIJHOFF, Gedenkw. II, nos. 127, 129.

³⁾ BROM, Bullarium Traiectense, no. 2082.

⁴⁾ Stichtsche etc. leenen in Gelderland, blz. 100 noot, noemt haar weduwe van HENRICK, heer van Wisch, hetgeen niet juist kan zijn. Vgl. Maandblad De Nederl. Leeuw, II (1884), blz. 24.

⁵⁾ VAN SPAEN, Inleiding, III, blz. 425.

⁶⁾ Necrologium van Elten (uitgave Kist), blz. 86.

⁷⁾ NIJHOFF, Gedenkw. III, no. 301.

betitelde als heer van Homoet, Wisch en Doorweerth. Hij overleed echter reeds in 1433, en zijn weduwe verdeelde den boedel op zoo'n wijze, dat Wisch en Homoet aan den oudsten zoon JOHAN kwamen, en Doorweerth aan den tweeden zoon REYNALT ¹⁾).

JOHAN, heer van Homoet en Wisch, huwde in 1432 ²⁾ met ARNT, oudste dochter van JAN, heer van Culemborg, en was in 1452 reeds overleden. Zijn eenige zoon en opvolger HENRICK, heer van Homoet en Wisch, huwde in 1467 ³⁾ met CUNIGONDA VAN BRONCKHORST, en verkocht in 1486 zijn bezittingen aan OSWALD VAN DEN BERGH, hetgeen verschillende verwickelingen, ten opzichte van Wisch van groot belang, ten gevolge had ⁴⁾).

De kleinzoon van den kooper, OSWALD II, graaf van den Bergh, overleed in 1546. Bij de boedelscheiding, die zijn zoons in 1560 maakten ⁵⁾, kwam Homoet aan den tweeden zoon OSWALD, die echter reeds in 1563 ongehuwd overleed, zoodat de heerlijkheid weder aan den oudsten zoon, WILLEM, graaf van den Bergh, viel.

De reeds meerdere malen vermelde geschillen tusschen de broeders WILLEM en FREDERIK VAN DEN BERGH strekten zich ook uit over Homoet, dat, evenals Hedel, in 1577 in het feitelijke bezit van graaf FREDERIK was. Als „bannerheer” van Homoet vroeg deze dan ook toegang tot en sessie in de landschapsvergadering, hetgeen evenwel niet toegestaan werd ⁶⁾).

Toen FREDERIK in 1592 kinderloos overleed, viel Homoet terug in den boedel van zijn broeder WILLEM, en werd bij de boedelscheiding van 1598 ⁷⁾ toegewezen aan den oudsten zoon HERMAN, van wien het op de bekende wijze vererfde in den oudsten tak van zijn geslacht, tot de heerlijkheid in 1731, met het „dominium directum feudale” van de nog overgebleven leenen, verkocht werd aan den graaf en de gravin VAN RANDWIJCK, geboren VAN WELDEREN ⁸⁾).

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 1097, reg. no. 437.

²⁾ Arch. Graafschap Culemborg, I, no. 529.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 1099, reg. no. 924.

⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 5668, reg. no. 1269 en Inv. no. 4718.

⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 331, reg. no. 2878.

⁶⁾ D'ABLAING, Ridderschap kwartier van Nymegen, Inleiding, blz. 1.

⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 444. ⁸⁾ A. H. B. Inv. no. 5674.

MILLINGEN.

De heerlijkheid Millingen behoort tot de bezittingen, welke door het huwelijk van WILLEM VAN DEN BERGH met SOPHIA, erfdochter van den Bylandt (1348), in het bezit van het Huis Bergh gekomen zijn.

Millingen is gelegen in den Duffel, de oude gouw tusschen Nijmegen en Kleef, en wel in het thans Nederlandsche gedeelte van deze vroeger tot Kleef behorende landstreek ¹⁾. Door den veranderden loop der rivieren ligt het thans aan den Rijn, even boven de afsplitsing der Waal; vóór het graven van het Bylandtsche kanaal lag het aan den Zuidoever van de Waal, juist waar deze zich met een bocht naar het Noorden wendde.

Te Millingen werd de heer vertegenwoordigd door den ambtman van den Bylandt, die na het verdwijnen van het slot Bylandt zijn vaste verblijfplaats te Millingen nam ²⁾. De heer bezat er de hooge en lage rechtspraak en de collatie van de kerk, alsmede van de St. Anthonis- of slotkapel aldaar. De collatie van de belangrijke St. Catharina-vicarie in de kerk, waarvan de stichtingstijd niet bekend is, behoort thans nog aan het Huis Bergh ³⁾.

De administratie van Millingen was tot op het jaar 1611 in handen van den rentmeester van den Bylandt; van 1611—1644 werd, evenals van 1800—1823, een afzonderlijk rentambt gevormd ⁴⁾.

De heerlijkheid Millingen, was, evenals de Bylandt, leenroerig aan Kleef, en schijnt een afsplitsing te zijn van laatstgenoemde heerlijkheid.

In het jaar 1365 komt de heerlijkheid voor het eerst zelfstandig voor. In dit jaar schonk WILLEM VAN DEN BERGH Millingen als huwelijksmedegave aan zijn dochter ELISABETH bij haar huwelijk met JOHAN, heer van Lynden, met het voorbehoud van lossing voor 5000 pond ⁵⁾. Vooreerst is van dit recht geen gebruik gemaakt; Millingen vererfde van ELISABETH op haar gelijknamige dochter ELISABETH VAN LYNDEN, die met OTTO VAN ARCKEL, heer van Heukelom, huwde ⁶⁾. Van JOHAN VAN ARCKEL, den zoon van dit echtpaar, kocht in 1430 WILLEM VAN DER

¹⁾ Vgl.: ILGEN, Quellen zur Inneren Geschichte der Rheinischen Territorien, Herz. Kleve, I, S. 158 ff.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 741. ³⁾ A. H. B. Inv. no. 5697 vlg.

⁴⁾ A. H. B. Inv. II, blz. 185. ⁵⁾ A. H. B. reg. no. 158.

⁶⁾ Genealogische en Heraldische Bladen, X, blz. 309.

LECK, heer van den Bergh, de heerlijkheid terug ¹⁾. Van dien tijd af tot en met graaf HERMAN VAN DEN BERGH is Millingen regelmatig vererfd, tot na den dood van laatstgenoemde (1611) de heerlijkheid als een Kleefsch manleen op zijn oudsten broeder FREDERIK overging ²⁾, en van dezen op zijn zoon ALBERT, die met zijn nicht MARIA ELISABETH huwde, zoodat daarmede Millingen weder met het graafschap Bergh in één hand kwam.

Evenals de andere ten Westen en Zuiden van den Rijn gelegen bezittingen van den vorst van Hohenzollern-Sigmaringen werden ook de goederen onder Millingen in 1794 gesequestreerd. In 1813 werden deze goederen voor rekening van de „Caisse d'Amortissement" publiek verkocht.

In het jaar 1837 werd de heerlijkheid Millingen c. a. door den vorst van Hohenzollern, graaf van den Bergh, verkocht aan den heer F. C. COLENBRANDER te Zutphen, wiens familie haar thans nog bezit.

Het huis te Millingen was leenroerig aan de heerlijkheid Ooy (bij Nijmegen), en werd door den heer van den Bergh in achterleen uitgegeven.

In 1355 droegen WILLEM VAN DEN BERGH en zijn vrouw SOPHIA VAN DEN BYLANDT het huis over aan BARTOUT HERBERENSZ. VAN OY, ten behoeve van diens vrouw WILLEM VAN, met recht van wederinkoop ³⁾. In 1417 behoorde het huis Millingen aan WILLEM VAN OY, ridder, die er zijn vrouw GEERTRUIDA VAN BYLANDT, heer DIRCKSDR., en haar moeder GRIETE VAN LANGERACK, mede lijftochtte ⁴⁾. Na WILLEMS dood verkreeg GEERTRUIDA, die eerst in 1470 overleed ⁵⁾, na eenige moeilijkheden met diens erfgenaam en schoonzoon, JOHAN VAN OEST, den man van WILLEM VAN OY, inderdaad het vruchtgebruik ⁶⁾. Intuschen had in 1417 de heer van Ooy den leenband laten afkopen ⁷⁾. Na GEERTRUIDA's dood keerde het huis weder aan den heer van den Bergh terug, en werd voortaan de woonplaats van den ambtman ⁸⁾. In 1615 wordt over het huis Rosenburch te Millingen, ook het ambtshuis genaamd, gesproken ⁹⁾. Dit was echter niet meer het oude huis Millingen, daar dit in 1499 door de Kleefsch en was verwoest en in brand gestoken ¹⁰⁾, en eerst in 1510 herbouwd was ¹¹⁾.

De mededeelingen in het Aardrijkskundig Woordenboek van VAN DER AA over het huis te Millingen zijn oncontroleerbaar.

¹⁾ A. H. B. reg. no. 421.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 5704.

³⁾ A. H. B. reg. nos. 118 en 119.

⁴⁾ A. H. B. reg. no. 308.

⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 2034, fol. 55.

⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 5770.

⁷⁾ A. H. B. reg. no. 431.

⁸⁾ A. H. B. Inv. no. 4966, fol. 11 verso.

⁹⁾ A. H. B. Inv. no. 741.

¹⁰⁾ A. H. B. br. no. 1835.

¹¹⁾ A. H. B. Inv. no. 4997.

OCHTEN.

Ochten is gelegen aan de rivier de Waal, ten Oosten van Tiel. De oudste geschiedenis der heerlijkheid is omstandig beschreven door VAN SPAEN ¹⁾, en het blijkt daaruit, dat het een hooge heerlijkheid geweest moet zijn, daar de heeren van Ochten als edele heeren, dus dynasten, betiteld werden. Van deze hooge heerlijkheid is in latere jaren niets meer te bemerken; Ochten was, evenals eenige andere heerlijkheden, vooral in de Betuwe, afgezakt tot een dagelijksche heerlijkheid, waarbij den heer vrijwel niets was overgebleven dan een soort politierechtspraak, alsmede de collatie. Een voor de heeren van Ochten zeer bezwaarlijke zaak was de verplichting tot het onderhouden van den Waaldijk te Ochten, die natuurlijk vanouds aan de bezitters der heerlijkheid was opgelegd, doch in 1523 nog eens uitdrukkelijk door den hertog van Gelre werd bevestigd ²⁾.

Bij den verkoop van de Ochtensche goederen in 1837 bestonden de rechten van het Huis Bergh nog slechts uit de groote korentienden, tynsen en erfpachten te Ochten, eenige weilanden en uiterwaarden, en de veeren over de Waal te Ochten en te Leeuwen ³⁾.

De oude heeren van Ochten, die door VAN SPAEN behandeld worden, schijnen kort na 1300 uitgestorven te zijn. Als laatste is bekend JOHAN, heer van Ochten, 1303 ⁴⁾. Op de eene of andere wijze, waarschijnlijk door vererving, moet Ochten daarna in het bezit van de heeren van Baer gekomen zijn, en wel in dat van FREDERIK, heer van Baer, die in 1356 overleed. Over de nalatenschap van FREDERIK VAN BAER ontstonden geschillen tusschen zijn dochters (of zusters) MARGARETHA, gehuwd met DIRCK, heer van Zuylen, en ELISABETH, gehuwd met DIDERICK, graaf van Meurs. Laatstgenoemde schijnt zijn zwager VAN ZUYLEN gevangen genomen te hebben en hem gedwongen te hebben, zijn rechten op de nalatenschap van FREDERIK VAN BAER op te geven (1361). De acte van afstand van de heerlijkheid Baer is reeds tweemaal afgedrukt ⁵⁾; die van

¹⁾ Oordeelkundige Inleiding, deel III, blz. 385.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 5813, reg. no. 2032.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 6124.

⁴⁾ Inleiding, III, blz. 389.

⁵⁾ LACOMBLET, Urkundenbuch, III, no. 605. Gelre, Bijdr. en Med. XIV, blz. 69.

de overdracht van de goederen in de Betuwe berust in het archief van het Huis Bergh ¹⁾).

Dank zij deze acte is het nu ook duidelijk, hoe LISABET, vrouwe van Baer, die in 1365 over de Ochtensche goederen beschikte, tot Ochten in relatie stond. Zij was natuurlijk niemand anders dan de vrouw van graaf DIDERICK VAN MEURS, en sedert 1361 vrouwe van Baer en Ochten.

In 1380 ontving graaf FREDERIK VAN MEURS, de zoon van LISABET, de beleening door den hertog van Gelre met de verschillende, van zijn ouders afkomstige, leenen, waaronder den tiend en de aandrift in de maalschap van Ochten.

In 1402 droeg dezelfde graaf van Meurs de heerlijkheden Baer, Vrienenstein, Didam en Ochten op aan den Hertog, op belofte van wederbeleening ²⁾). Sedert dat jaar dus is Ochten een Geldersch leen.

In 1417 vermaakte graaf FREDERIK bij testament de genoemde 4 heerlijkheden aan zijn derden zoon WALRAVEN ³⁾). Het is niet bekend, of deze, de latere bisschop van Utrecht en elect van Munster, zijn erfdeel aanvaard heeft, doch dit is niet waarschijnlijk, daar reeds in 1419 tusschen hem en zijn broeders een scheiding gemaakt werd, waarbij aan den oudsten broeder FREDERIK, den graaf van Meurs, Vrienenstein en Ochten, en aan WALRAVEN alleen Baer en Didam toegewezen werden ⁴⁾). Graaf FREDERIK overleed in 1448, doch had reeds in 1432 ⁵⁾ Ochten afgestaan aan zijn eenigen zoon, den bekenden VINCENTIUS VAN MEURS, die in 1445 de heerlijkheid als leen had ontvangen, en in 1446 een aantal goederen onder Ochten, afkomstig van zijn oom WALRAVEN, had verkregen ⁶⁾). Deze zeer roerige graaf, die de bezittingen, door zijn voorouders vergaard, vrijwel geheel heeft moeten verkoopen, was reeds in 1454 ⁷⁾ genoodzaakt, Ochten over te dragen aan WILLEM, heer van Egmond, den man zijner zuster WALBURG VAN MEURS, vrouwe van Baer, welke laatste in 1456 den lijftocht van Ochten ontving ⁸⁾). WILLEM VAN EGMOND overleed in 1483, en werd in Ochten opgevolgd, krachtens de boedelscheiding tusschen zijn zoons ⁹⁾, door zijn jongsten zoon WILLEM, die met

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 6110, reg. no. 144.

²⁾ Register op de leenen. Kwartier van Nymegen, blz. 420.

³⁾ HENRICHS, Geschichte der Grafschaft Moers, S. 83.

⁴⁾ LACOMBLET, Urkundenbuch, IV, no. 121.

⁵⁾ KEUSSEN, Geschichte der Stadt und Herrlichkeit Crefeld, S. 251.

⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 6111, reg. no. 602.

⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 5619, reg. no. 693.

⁸⁾ A. H. B. Inv. no. 1113, reg. no. 724.

⁹⁾ NIJHÖFF, Gedenkwaardigheden, IV, no. 140.

de erfdochter van Boxmeer gehuwd was. Hun dochter ANNA VAN EG-MONDT bracht door haar huwelijk met WILLEM, jonggraaf van den Bergh, de heerlijkheid aan het Huis Bergh.

De vorst van Hohenzollern, graaf van den Bergh, verkocht in 1837 de nog overgebleven goederen en rechten onder Ochten, zooals boven omschreven, aan mevrouw de weduwe J. C. L. A. DIJCKMEESTER, geboren C. E. W. DE FOCKERT.

PANNERDEN.

Pannerden is, evenals de Bylandt en Millingen, omstreeks 1348 door huwelijk in het bezit van het Huis Bergh gekomen (vgl. blz. 151).

Het dorp, thans aan de oostzijde van den Rijn gelegen, even beneden de afsplitsing van de Waal, lag, vóór de riviervlegging van 1706, aan de Waal, en wel aan de noordzijde, zoodat het tot het ambt Overbetuwe behoorde.

Pannerden was een onderdeel van de heerlijkheid den Bylandt, en werd daarom beschouwd als een Kleefsch leen ¹⁾. Oorspronkelijk is er dus geen sprake geweest van een afzonderlijk uitgeoefende jurisdictie of administratie. Hoewel er telkens wel sprake is van het gericht te Pannerden ²⁾, zal men hieronder hebben te verstaan het gericht van den Bylandt, aangezien de ambtman van den Bylandt, later te Millingen zetelend, bijgestaan voor Pannerden door een schout, aldaar het gericht namens den heer uitoefende. Kerkelijk vormde Pannerden, althans reeds in 1285, een zelfstandige parochie ³⁾, waarin de heer de collatie uitoefende ⁴⁾.

Het „allodium” Pannerden werd omstreeks 1010 door BALDERIK II, graaf van Loon, bisschop van Luik, aan de Domkerk en de armen van Luik geschonken ⁵⁾. In 1284 verkocht het Domkapittel van Luik den hof te Pannerden aan het kapittel van Emmerik ⁶⁾, dat een jaar later dezen hof aan WILLEM DOYS als tynsgoed uitgaf ⁷⁾. Deze WILLEM DOYS, de stamvader van het geslacht van Bylandt, woonde op het slot Scate bij Pannerden ⁸⁾, dat wel identiek zal zijn met het later den Bylandt genoemde kasteel.

Op dezelfde wijze als Millingen vererfde Pannerden op de heeren van den Bergh, en van deze op den vorst van Hohenzollern-Sigmaringen.

Door het graven van het Pannerdensch kanaal (1706) leed de graaf

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 753.

²⁾ Vgl.: A. H. B. reg. nos. 902 en 904.

³⁾ SLOET, Oorkondenboek, no. 1087.

⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 6163.

⁵⁾ SLOET, a. w. no. 133. ⁶⁾ SLOET, a. w. no. 1082. ⁷⁾ SLOET, a. w. no. 963.

van den Bergh groote schade, waarover in het archief verschillende dossiers bewaard zijn ¹⁾).

In 1803 werd Pannerden verkocht aan CAREL HERMAN VAN NISPEN, rentmeester van Millingen, in wiens geslacht het sedert gebleven is.

¹⁾ A. H. B. Inv. nos. 6150—6154. Vgl.: Het archief van het college tot de beneficieering van Neder-Rijn en IJssel, (1916), no. 129.

DE VELUWSCHE TIENDEN.

Evenals de Guliksche goederen in de Betuwe was dit complex van tienden, geheven onder Oldebroek, Doornspijk en Heerde, afkomstig van het Geldersche hertogshuis. In het jaar 1451 gaf hertog ARNOLD VAN GELRE, ingevolge de broederscheiding van 1438 ¹⁾, aan zijn broeder WILLEM, heer van Egmond, zijn tienden en renten in het ambt Doornspijk en Hollanderbroek in pand ²⁾. Deze verpanding werd in 1471 vervangen door een eigendomsoverdracht ³⁾.

Bij de scheiding tusschen de kinderen van WILLEM VAN EGMONDT in 1483 kwamen de tienden aan zijn jongsten zoon WILLEM ⁴⁾, van wien ze op de bekende manier vererfd en op de graven van den Bergh.

Tengevolge van de oneenigheden tusschen hertog KAREL en de gravin van den Bergh over de heerlijkheid Haps, nam de Hertog de van WILLEM VAN EGMONDT afkomstige goederen, waaronder de Veluwsche tienden, in beslag, lijfde ze in bij zijn domeinen, en verpandde ze later aan MICHEL VAN BAMBERCH ⁵⁾, gehuwd met zijn bastaarddochter ANNA.

Bij de overeenkomsten, gesloten tusschen den Hertog en graaf OSWALD VAN DEN BERGH, werden ook de Veluwsche tienden aan het Huis Bergh gerestitueerd (1523).

Voor deze tienden bestond een afzonderlijke administratie, gevoerd door een rentmeester, wiens oudste rekening van 1523/1524 is ⁶⁾. De rekeningen loopen door tot in 1698, in welk jaar de tienden in het openbaar geveild werden ⁷⁾.

De tienden vormden voor de graven van den Bergh een dankbaar object van verpanding; de reden van den verkoop in 1698 schijnt wel geweest te zijn, dat één der pandhouders tot executie overging.

¹⁾ NIJHOFF, Gedenkw. IV, no. 173. ²⁾ A. H. B. Inv. no. 6443, reg. no. 653.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 6443, reg. no. 990. ⁴⁾ NIJHOFF, Gedenkw. V, no. 140.

⁵⁾ NIJHOFF, Gedenkw. VI, no. 1183. ⁶⁾ A. H. B. Inv. no. 5502.

⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 6438.

BOXMEER EN ST. ANTHONIS.

De heerlijkheid Boxmeer, waarvan St. Anthonis een onderdeel was, schijnt oorspronkelijk deel uitgemaakt te hebben van het land van Cuyk. Hierop wijst in het bijzonder de gerichtelijke verhouding tot de hoofdbank van Cuyk, aan welke het appèl van de civiele vonnissen van de bank van Boxmeer toekwam ¹⁾).

Hoewel men uit de acte van schenking van de novale tienden „onser dorpen en parochiën van Cuyk, van Beugen, van Meere en van Sam-beeck” door JOHAN, heer van Cuyk, aan het gasthuis te Grave, in 1294, zou willen opmaken, dat in genoemd jaar Boxmeer, toen nog Meer genaamd, tot Cuyk behoorde, is dit echter met de feiten in strijd ²⁾). JOHANNES, dictus BUC DE MERE, die van 1269 ³⁾ tot 1289 ⁴⁾ voorkomt, wordt in 1289 vermeld als heer van Mere. De stelling van PARINGET, in zijn Memoriaal verkondigd, en steunend op een Memorie van den Boxmeerschen pastoor PEELEN ⁵⁾, dat Boxmeer tusschen 1294 en 1308, in welk laatstgenoemd jaar over de jurisdictie van JOHANNES, dictus BUCK DE MEERE, gesproken wordt ⁶⁾, van Cuyk zou zijn afgescheiden, is derhalve niet houdbaar.

Boxmeer, althans eenig terrein binnen de heerlijkheid, was leen-roerig aan den hertog van Brabant ⁷⁾. Dit was de eenige wijze, waarop Boxmeer aan de naburige souvereinen was gebonden. Zoowel van de zijde van den Raad van Brabant te Brussel als van dien te 's-Gravenhage werden herhaaldelijk pogingen aangewend, om hun gezag te Boxmeer te doen gelden; steeds hebben de graven van den Bergh de plan-nen, om voor Brabant of de Generaliteit schatting of impost te heffen, weten te verijdelen ⁸⁾).

De heer van Boxmeer had er de hooge en lage jurisdictie. De recht-spraak geschiedde namens den heer in crimineele zaken door den drost, terwijl de civiele rechtspraak door een schout en schepenen werd uitge-

¹⁾ Tegenw. Staat, Generaliteitslanden (deel XII), blz. 291.

²⁾ PARINGET, Beschrijving Grave en Cuyk, blz. 472.

³⁾ SLOET, Oorkondenboek, no. 912. ⁴⁾ A. H. B. reg. no. 27.

⁵⁾ Afgedrukt: PARINGET, a. w. blz. 431 vlg. ⁶⁾ PARINGET, a. w. blz. 473.

⁷⁾ A. H. B. Inv. no. 6621. ⁸⁾ A. H. B. Inv. nos. 6463—6470.

oefend, van wier vonnissen appèl was op de schepenbank te Cuyk ¹⁾.

De heer hief te Boxmeer zijn eigen schatting, hetgeen herhaaldelijk tot geschillen met zijn onderdanen leidde ²⁾.

St. Anthonis, een dorp, op eenigen afstand ten Westen van Boxmeer gelegen, had een eigen bank voor civiele zaken, met beroep op de bank van Boxmeer ³⁾.

De collatie van de pastorie te Boxmeer alsmede van eenige vicarieën aldaar en te St. Anthonis kwamen aan den heer toe. ⁴⁾

Zooals hierboven is medegedeeld, is JAN BOC de oudst bekende heer van het naar hem vernoemde (Box)meer. Hij komt voor van 1269 ⁵⁾—1289 ⁶⁾, wordt in 1274 ⁷⁾ nobilis vir, in 1289 ⁸⁾ ridder genoemd.

Waarschijnlijk is JAN BUC VAN MERE, die van 1308 tot 1361 voorkomt, zijn zoon ⁹⁾. Deze heet in 1320 heer van Meer, en is dan al ridder ¹⁰⁾. Hij komt in laatstgenoemd jaar voor als heer JOHAN, heer van Meer, met zijn broeders WILLEM en JAN, kanunnik te Keulen, en hun zuster JOHANNETTE.

De vermoedelijk eenige dochter en erfgename van dezen tweeden JAN BOC was JENNE (JOHANNA) VAN MEER, die in 1361 ¹¹⁾ huwde met PETER VAN CULEMBORG, een jongeren zoon van HUBERT, heer van Culemborg, en JUTTA VAN DER LECK. Deze PETER treedt in 1366 voor het eerst op als heer van Boxmeer ¹²⁾, en overleed vóór 1388. Onder zijn bestuur is Boxmeer een Brabantsch leengoed geworden.

Bij de geschillen tusschen de hertogen van Gelre en van Brabant over de lossing van Valkenburg en Montjoie, had PETER zich aan de zijde van den Gelderschen hertog geschaard. Bij de vele rooftochten en plunderingen, die deze geschillen tot oorzaak hadden, schijnt ook het oude kasteel Meer verwoest te zijn ¹³⁾. Er is een acte van 1365 bekend, waarin WENCESLAUS VAN BOHEMEN en zijn vrouw JOHANNA, hertog en hertogin van Brabant, verklaren, dat zij het huis, de heerlijkheid en het land van Mer gekocht hebben, en zich het recht voorbehouden, het af te mogen breken ¹³⁾. Twee jaar later (1367) gaf echter genoemde hertog aan PETER VAN CULEMBORG, met wien hij zich verzoend had, „die hofstat tot Meer,

¹⁾ Tegenw. Staat (XII), blz. 291. BACHENE, Vaderl. Geographie, deel IV, blz. 732.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 6465. ³⁾ BACHENE, a. w. blz. 733.

⁴⁾ A. H. B. Inv. nos. 6488, 6492, 6495, 6498.

⁵⁾ SLOET, Oorkondenboek, no. 912. ⁶⁾ A. H. B. reg. no. 27.

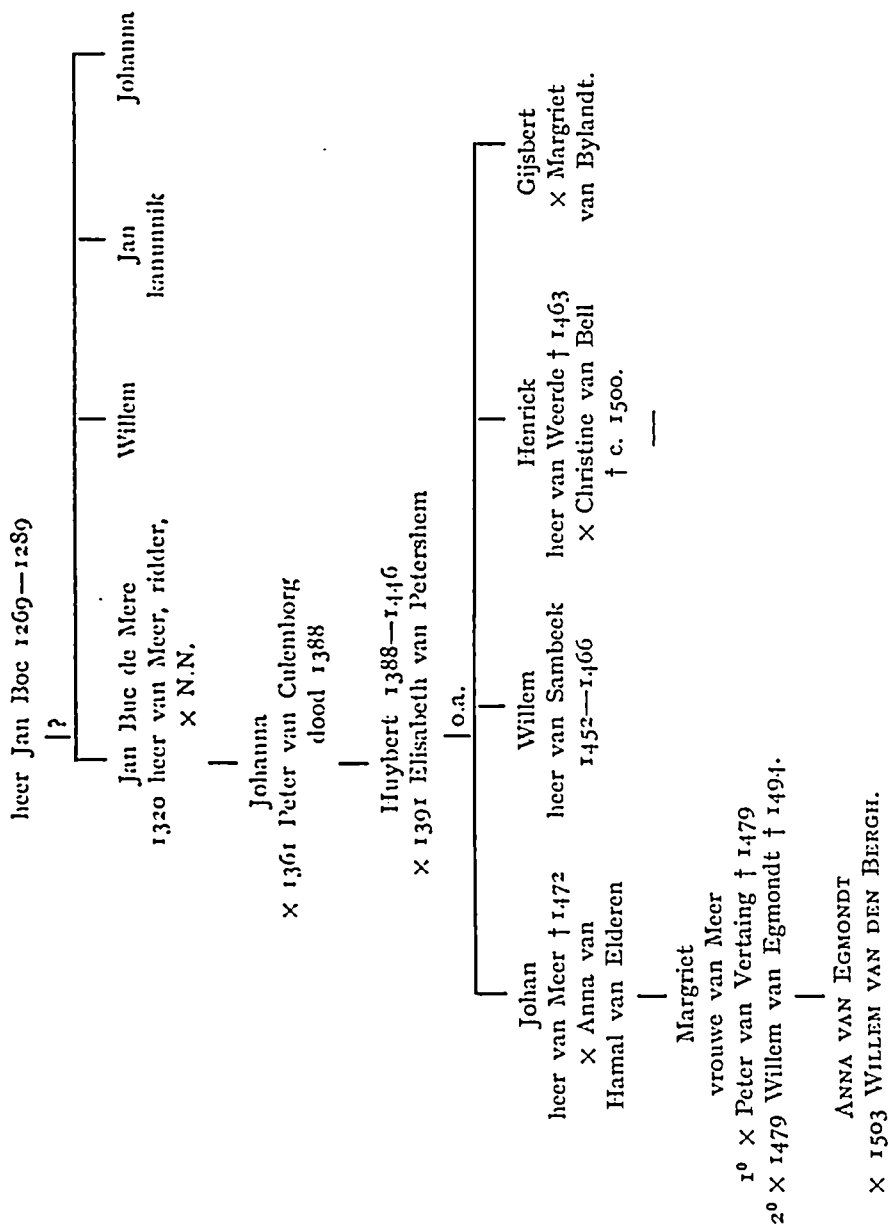
⁷⁾ SLOET, a. w. no. 958. ⁸⁾ PARINGET, a. w. blz. 473. A. H. B. reg. no. 141.

⁹⁾ A. H. B. reg. no. 60. ¹⁰⁾ A. H. B. reg. no. 141.

¹¹⁾ Archief graafschap Culemborg, Charter no. 133.

¹²⁾ Taxandria, deel VI, blz. 13. Vgl.: NIJHOFF, Gedenkw. II, Inleiding blz. XCIX vlg.

¹³⁾ Taxandria, VI, blz. 11.

daer 't huys op te staen plach'', als een Brabantsch erfleen terug, met de bepaling, dat het een open huis voor den Hertog blijven zou ¹⁾).

PETER VAN CULEMBORG werd opgevolgd door zijn zoon HUBERT, die al in 1388 als heer van Meer voorkomt ²⁾. Terwijl PETER nog het Culemborgsche wapen voerde, nam HUBERT het wapen zijner moeder, den leeuw met de blokjes, aan ³⁾. HUBERT werd eerst in 1420 ⁴⁾ beleend, en overleed vóór 1451. Hij was gehuwd met ELISABETH VAN PETERSHEM. Zijn oudste zoon JOHAN erfde Meer, huwde met ANNA VAN HAMAL VAN ELDEREN, en overleed in 1472 ⁵⁾. Hij liet, behalve ten minste 5 bastaardkinderen, slechts één wettig kind na, MARGRIET VAN MEER, aan wie hij in 1472 Boxmeer overdroeg ⁶⁾. Zij huwde eerst (vóór 1472) met PETER DE BOUSEIZ DE VERTAING, heer van Heeswijk, hoogschout van 's-Hertogenbosch, die op 22 April 1479 te Heerewaarden, in een gevecht van de Bosschenaars tegen de Gelderschen, sneuvelde ⁷⁾, en hertrouwde daarna in 1479 met WILLEM VAN EGMONDT, heer van Haps, die in 1494 overleed.

Vrouwe MARGRIET liet bij haar overlijden in 1505 haar bezittingen na aan haar dochter ANNA VAN EGMONDT ⁸⁾, die in datzelfde jaar huwelijksvoorwaarden sloot met WILLEM, jonggraaf van den Bergh. Het huwelijk werd in 1506 voltrokken, doch reeds in 1511 door den dood van graaf WILLEM ontbonden, waarna gravin ANNA in 1512 hertrouwde met PHILIPS, jonggraaf van Virnenburg. Uit elk dezer huwelijken werd haar een zoon geboren: OSWALD VAN DEN BERGH en JAN VAN VIRNENBURG. Deze laatste, geboren kort vóór het overlijden van zijn moeder (1517), erfde Boxmeer van haar, doch overleed reeds na een paar jaar. Zijn vader en erfgenaam, PHILIPS VAN VIRNENBURG, kwam toen in het bezit van Boxmeer, dat hem echter heftig betwist werd door de voogden van zijn stiefzoon OSWALD VAN DEN BERGH ⁹⁾. Hij wist evenwel in 1523 beleening met Boxmeer te verkrijgen ¹⁰⁾, en verpandde in 1533 de heerlijkheid aan FLORIS VAN EGMONDT, graaf van Buren ¹¹⁾. Diens zoon MAXIMILIAAN VAN EGMONDT-BUREN deed in 1545 tegen een hooge schade-loosstelling afstand van zijn rechten ten behoeve van den bovengenoemden graaf OSWALD VAN DEN BERGH ¹²⁾.

¹⁾ Taxandria, VI, blz. 11, daar ten onrechte op 1366 gebracht.

²⁾ Archief graafschap Culemborg, charter no. 209.

³⁾ Ibidem, nos. 133 en 209. ⁴⁾ Taxandria, VI, blz. 13 noot 1.

⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 313. ⁶⁾ A. H. B. reg. no. 1007.

⁷⁾ Zie over hem: Taxandria, III, blz. 282, noot 1.

⁸⁾ Een andere dochter, MARIA, was „onnoosel”. ⁹⁾ A. H. B. Inv. no. 313.

¹⁰⁾ A. H. B. reg. no. 2045. ¹¹⁾ A. H. B. reg. no. 2307. ¹²⁾ A. H. B. Inv. no. 6622.

Graaf OSWALD overleed reeds in 1546, en toen zijn zoons meerderjarig waren geworden, ontstonden er al spoedig geschillen tusschen hen over het bezit van Boxmeer. In 1552 had de oudste zoon, WILLEM, zich laten beleenen ¹⁾. Een boedelscheiding, welke hij in 1565 met zijn broeder FREDERIK had gemaakt, werd later door dezen gedesavoueed, aangezien hij zich benadeeld achtte ²⁾.

Het gevolg was een levenslange strijd tusschen de beide broeders, die tot aan den dood van graaf WILLEM (1586) voortduurde. Graaf WILLEM schijnt tot in 1568 in het werkelijk bezit van Boxmeer geweest te zijn, doch heeft bij zijn vlucht voor ALVA natuurlijk ook deze bezitting aan den vijand, die al de Berghsche goederen verbeurd verklaarde, moeten overlaten. Er werd Spaansch garnizoen op het kasteel gelegd, en in 1572 werd een deel van het slot afgebroken ³⁾.

In den verwarden tijd, die aan de Pacificatie van Gent voorafging, wist FREDERIK VAN DEN BERGH zich in het bezit van het door het garnizoen verlaten kasteel te stellen, en liet zich als heer der heerlijkheid huldigen (1575). Twee jaar later (einde September 1577) maakte zich evenwel graaf WILLEM gewapenderhand van het slot meester, en wist zich daar te handhaven ⁴⁾, ondanks een veroordeelend vonnis van het Hof te Brussel (1579) en een berisping van de Staten-Generaal (1577).

Hoewel er in 1586 een gedeeltelijke verzoening tusschen graaf FREDERIK en het achtergelaten gezin van zijn broeder WILLEM tot stand kwam, is de quaestie van het eigendomsrecht van Boxmeer nooit uitgemaakt. Eerst de kinderlooze dood van graaf FREDERIK (1597) maakte een einde aan de moeilijkheden.

Bij de regeling van de nalatenschap van graaf WILLEM (1598) kwam Boxmeer met Haps en Half-Sambeek aan graaf FREDERIK, graaf WILLEM's tweeden zoon ⁵⁾. Tot aan het begin van het Twaalfjarig bestand voerde zijn zuster ANNA het bestuur, daar graaf FREDERIK steeds afwezig was als bevelhebber der Spaansche troepen. Bij zijn huwelijk in 1609 nam deze echter het bestuur zelf in handen, en ging het kasteel bewonen, alwaar hij in 1618 overleed.

Tot in 1627 voerde zijn weduwe het bewind voor haar zoon graaf ALBERT, twee jaar te voren getrouwd met zijn nicht MARIA ELISABETH, de erfdochter van het graafschap Bergh.

¹⁾ A. H. B. reg. no. 2712. ²⁾ A. H. B. Inv. nos. 332 en 333.

³⁾ Taxandria, VI, blz. 56 en 57.

⁴⁾ TROSÉE, Het eerste tijdvak van het verraad van graaf Willem van den Bergh, passim. Zie ook bijlage 3 van dat werk, blz. 232.

⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 444.

Na het overlijden van gravin MARIA ELISABETH (1633) geraakte graaf ALBERT in hevige geschillen met zijn oom graaf HENDRIK over haar nalatenschap, welke echter Boxmeer, als patrimoniëel goed van graaf ALBERT, niet omvatte.

Met zijn tweede vrouw MADELEINE DE CUSANCE stichtte graaf ALBERT het nog bestaande Carmelietenklooster te Boxmeer (1633), en liet het oxaal in de kerk aldaar bouwen ¹⁾. Onder zijn regeering kwam het herhaaldelijk tot geschillen met zijn onderdanen, die hem van allerlei verweten, welke geschillen eenige malen tot gewelddadigheden leidden ²⁾.

Ingevolge het testament van graaf ALBERT werd bij zijn dood (1656) zijn tweede zoon OSWALD met Boxmeer beleend. Gravin MADELEINE, graaf ALBERT's weduwe, hield echter als vruchtgebruikster het bestuur in handen, en wel tot aan haar eerst in 1689 gevolgd overlijden.

Intusschen had graaf OSWALD, die in 1661 zijn oudsten broeder FREDERIK FRANS als graaf van den Bergh was opgevolgd, Boxmeer afgestaan aan zijn derden en jongsten broeder, WILLEM LEOPOLD ³⁾. Daar deze evenwel reeds in 1673 ongehuwd overleed, kwam de heerlijkheid weder aan graaf OSWALD terug, die eenige malen blijk gaf, weinig ingenomen te zijn met het zoo langdurige vruchtgebruik zijner moeder ⁴⁾.

Na het uitsterven van het geslacht der graven van den Bergh uit het huis VAN DER LECK, kwam in Boxmeer, evenals in de andere bezittingen, de tot universeele erfgenaam benoemde FRANZ WILHELM VAN DEN BERGH EN HOHENZOLLERN, voorloopig onder voogdij van zijn moeder, aan de regeering, nadat van 1712—1718 de weduwe van graaf OSWALD als vruchtgebruikster diens nalatenschap beheerd had. FRANZ WILHELM's eenige zoon, JOHAN BAPTIST, moest, na zich ernstig misdragen te hebben, van zijn rechten afstand doen ten behoeve van zijn zwager den vorst van Hohenzollern, wiens gemalin, JOHANNA JOSEPHA VAN DEN BERGH EN HOHENZOLLERN, in 1782 het kasteel ging bewonen ⁵⁾.

In 1797 werd de heerlijkheid Boxmeer ingelijfd bij de Fransche Republiek, waarvoor later, bij den vrede van Lunéville (1801), de vorst van Hohenzollern een schadeloosstelling ontving. In 1800 werd de heerlijk-

¹⁾ Taxandria, VI, blz. 91. VAN BEURDEN, Geschiedenis van de parochie etc. Boxmeer, blz. 45 vlg. Studiën (Maastricht), jg. 34, dl. 58, blz. 353. Bossche Bijdragen, deel VII (1926), blz. 288.

²⁾ A. H. B. Inv. nos. 6473, 6474, 6490. Taxandria, VI, blz. 92, en PARINGET, a. w. blz. 431.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 6625. ⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 1005.

⁵⁾ Taxandria, VI, blz. 133.

heid afgestaan aan de Bataafsche Republiek, die haar in 1806 verkocht aan Jhr. L. F. J. J. VAN SASSE VAN YSSELT ¹⁾.

Het kasteel, dat thans, zij het in geheel gewijzigden vorm, nog aanwezig is, doet sedert 1897 dienst als ziekenhuis. Er zijn nog eenige herinneringen aan den tijd der HOHENZOLLERN's in bewaard gebleven, welke in de boven aangehaalde artikelen over Boxmeer en het kasteel nader beschreven zijn.

In de kerk te Boxmeer, waar verschillende graven van den Bergh begraven liggen, is het fraaie grafmonument van graaf OSWALD (1712) nog te zien, alsmede eenige wapens op het oxaal.

Het Carmelietenklooster bewaart zorgvuldig een aantal portretten van een aantal graven en gravinnen van den Bergh, waarvan het oudste uit 1618 dateert.

BEUGEN EN SAMBEEK.

Sambeek, oudtijds Sint-Jansbeek genaamd, ligt ten Zuiden van Boxmeer op korten afstand van de Maas; Beugen ten Noorden van Boxmeer in de nabijheid van dezelfde rivier, beide in het Overambt van het land van Cuyk.

Aan den graaf van den Bergh kwam de halve heerlijkheid Sambeek toe, terwijl de wederhelft aan den heer van Cuyk behoorde. Een gevolg van deze tweeheerigheid was, dat de graaf van den Bergh er de alternatieve collatie mocht uitoefenen, en voor de jurisdictie een drost, een schout en een gerichtsode aanstelde, welke ambtenaren hun functie uitoefenden in samenwerking met de functionarissen van den heer van Cuyk. De crimineele jurisdictie werd onderscheidenlijk door den drost van Boxmeer en den ambtman van Grave uitgeoefend. De schepenen en de schoolmeesters werden door de beide heeren gezamenlijk benoemd ²⁾.

Te Beugen bezat de graaf van den Bergh de alternatieve collatie, alsmede de schoolmeestersbenoeming. In het gericht werd hij vertegenwoordigd door een zoogenaamden „stillen” schout ³⁾.

De oudste beleeningen van Sambeek komen voor in de Geldersche leenactenboeken ³⁾. In 1402 ontving HUBERT VAN CULEMBORG, heer van

¹⁾ HINGMAN, Twee Nederlandsche Staatscommissies (Nijhoff's Bijdr., Nieuwe reeks, deel VIII, blz. 173 vlg.).

²⁾ PARINGET, blz. 16 en 21.

³⁾ Uitheemsche leenen, no. 126. (Uitg. Ver. Gelre, blz. 164).

Boxmeer, het halve gericht van Sambeek ten Zutphenschen rechte; in 1424 werd hij opnieuw beleend. Zijn tweede zoon WILLEM volgde hem in 1452 als heer van Sambeek op, en had in 1466 zijn broeder JOHAN tot opvolger. Van dezen vererfde Sambeek op dezelfde wijze als Boxmeer op de graven van den Bergh.

De oorsprong van de rechten van de graven van den Bergh te Beugen is ons niet bekend; ongetwijfeld hangen zij met het bezit van de heerlijkheid Boxmeer samen.

HAPS.

Haps is gelegen in de tegenwoordige provincie Noord-Brabant, ten Zuiden van Cuyk. Het huis en de heerlijkheid waren vanouds leenroerig aan de heeren van Cuyk en hun rechtsopvolgers, zooals blijkt uit het Geldersche leenregister ¹⁾. Ook in verband met het feit, dat de heeren van Cuyk een soort oppergezag over Haps zijn blijven uitoefenen, hetgeen uit verschillende stukken in het archief Bergh blijkt, zal men wel mogen aannemen, dat Haps vroeger een deel van de heerlijkheid Cuyk geweest is, en er op een of ander tijdstip van zal zijn losgeraakt.

Het groote belang van het bezit der heerlijkheid Haps was het trekken der inkomsten van den aan de heerlijkheid annexen watertol op de Maas, welke te Cuyk werd geheven, en waarvan de inkomsten door een specia-len ontvanger werden geïnd ²⁾. De andere inkomsten van den heer bestonden uit de opbrengst van tienden onder Haps en Beugen, die sedert 1555 in de rekeningen van Boxmeer werden verantwoord ³⁾, doch in de jaren 1474—1524 door de rentmeesters van de Guliksche goederen in de Betuwe in hun rekeningen opgenomen werden ⁴⁾. Het aan Haps verbonden leenhof had weinig beteekenis.

Rechterlijk behoorde Haps onder de bank van Cuyk. Eén van de schepenen in de hoofdbank aldaar werd voor Haps benoemd door den ambtman van het land van Cuyk ⁵⁾.

Als oudste heer van Haps is bekend HENRIC, heer van Hoeps, in 1322 leenman van den heer van Cuyk ⁶⁾, en in 1346 borg voor den hertog van Gelre ⁷⁾. Daarna volgt heer GIJSBERT VAN HAPS, ridder, die in 1354 met den heer van Cuyk een verdrag sluit over hun wederzijdsche rechten ⁸⁾. Vermoedelijk is JUTTE VAN HAPS, die in 1383 en 1385 als vrouw van JAN VAN SIEBENBORN voorkomt ⁹⁾, zijn dochter en erfgename, aangezien in 1387 ERMGARD VAN SIEBENBORN, vrouw van GILLES VAN BERLAIR,

¹⁾ Register op de leenen. Uitheemsche leenen, blz. 170.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 6738 en vlg. ³⁾ A. H. B. Inv. no. 6510 en vlg.

⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 5492 en vlg. ⁵⁾ NIJHOFF, Gedenkw. II, no. 63.

⁶⁾ VOET, Beschrijving van Culenborg, II, blz. 681.

⁷⁾ Tegenw. Staat, deel XII, blz. 286. ⁸⁾ LACOMBLET, III, no. 434.

⁹⁾ NIJHOFF, Gedenkw. III, no. 98 en Taxandria, III, blz. 66.

als vrouwe van Haps voorkomt ¹⁾. Van deze ERMGARD vererfde Haps op haar dochter IRMGARD, gehuwd met WILLEM, graaf van Megen, die in 1407 de heerlijkheid aan haar broeder JOHAN VAN BERLAIR overdroeg ²⁾.

Deze overdracht had geschillen ten gevolge tusschen JAN, heer van Megen, denkkelijk de zoon van IRMGARD, en zijn oom JAN VAN BERLAIR, welke door een compromis in 1409 werden beëindigd ³⁾. JAN VAN BERLAIR overleed reeds korten tijd daarna, en in 1417 verkochten zijn weduwe en zijn erfgenaam OEST VAN BERLAIR de heerlijkheid aan hertog REYNALT VAN GELRE ⁴⁾, die toekomstplannen voor zijn bastaardzoon EDUARD VAN GULIK bleek te koesteren, en reeds het volgende jaar dezen, bij diens huwelijk met STYNE VAN BELL, met Haps beleende (1418) ⁵⁾. Deze beleening werd in 1424 ⁶⁾ vernieuwd ten behoeve van EDUARD, meestal „de voogd van Bell” genoemd. Bij de geschillen tusschen hertog ARNOLD en hertog ADOLF VAN DEN BERG, welke laatste ARNOLD den hertogstitel betwistte, schijnt EDUARD de zijde van den Bergschen hertog gekozen te hebben, wat ten gevolge had, dat hem het huis Haps ontnomen werd, waarmede WILLEM VAN EGMONDT, broeder van hertog ARNOLD, begiftigd werd. In 1435 kwam echter een verzoening tot stand tusschen de EGMONDT's en den voogd van Bell, waarbij de Hertog beloofde de heerlijkheid binnen twee jaar aan EDUARD VAN BELL terug te zullen geven ⁷⁾. Deze belofte heeft de Hertog, naar het schijnt, ingelost, daar er over deze zaak verder niets medegedeeld wordt.

In 1449 huwde STYNE, de eenige dochter van EDUARD VAN BELL, met HENRICK VAN MEER (BOXMEER) ⁸⁾. Deze laatste verkreeg in 1463 van zijn schoonvader door overgifte het huis Haps ⁹⁾. Zoowel EDUARD als zijn schoonzoon HENRICK stonden aan de zijde van hertog ADOLF VAN GELRE in diens strijd tegen hertog ARNOLD, met dit gevolg, dat WILLEM VAN EGMONDT, die in 1435 van zijn rechten op Haps afstand had gedaan ⁷⁾, zich in 1472 weder met het huis door zijn broeder ARNOLD liet beleenen ¹⁰⁾, nadat de Hertog door den bijstand van hertog KAREL VAN BOURGONDIE weder in het bezit der macht was gekomen. Begrijpe-

¹⁾ BUTKENS, *Trophées de Brabant*, T. II, p. 100. Vgl.: *Mdbld. Ned. Leeuw*, 1913, k. 228.

²⁾ Register op de leenen. *Uitheemsche leenen*, blz. 170.

³⁾ A. H. B. Inv. nos. 6718, reg. nos. 259 en 260.

⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 6719, reg. nos. 308—311.

⁵⁾ NIJHOFF, *Gedenkwn.* III, no. 373.

⁶⁾ VAN HASSELT, *Geldersche Oudheden*, I, blz. 202.

⁷⁾ NIJHOFF, *Gedenkwn.* IV, no. 151. ⁸⁾ A. H. B. Inv. no. 1107, reg. no. 631.

⁹⁾ A. H. B. Inv. no. 1107, reg. no. 876. ¹⁰⁾ A. H. B. Inv. no. 313, reg. no. 1020.

(Bij blz. 167).

Henric, heer van Haps, 1322—1346

| ?

Gijsbert, heer van Haps, 1354

| ?

Jutte van Haps, 1383, 1385

× Jan van Siebenborn

| ?

Ermgard van Siebenborn

vrouwe van Haps 1387

× Gilles van Berlair

Irmgard van Berlair

vrouwe van Haps

× Willem, graaf van Megen

|

Jan van Megen

Johan van Berlair dood 1417

1407 heer van Haps.

Zijn erfgenamen verkoopen

Haps in 1417 aan hertog

Reynalt van Gelre.

lijkerwijze kwam HENRICK VAN MEER hiertegen in verzet, en begon, gesteund door zijn schoonvader, voor het Hof te Mechelen een proces, dat, na tusschenkomst van de vier Geldersche hoofdsteden, met een transactie eindigde (1477), waarvan de juiste inhoud niet bekend is ¹⁾. Wel staat vast, dat zoowel EGMONDT als MEER aan hun rechten vasthielden, daar beide partijen beleend bleven.

Na den dood van STYNE VAN BELL, de weduwe en erfgename van HENRICK VAN MEER, ontstonden opnieuw geschillen over Haps. Zij had bij testament (1500) hertog KAREL VAN GELRE tot universeel erfgenaam aangewezen ²⁾. Deze haastte zich, de te Keulen, waar de erflaterster verbleven had, berustende stukken, die op Haps betrekking hadden, in beslag te nemen, en voorkwam daarmede een met hetzelfde doel uitgezonden bode van MARGRIET VAN EGMONDT, vrouwe van Boxmeer, die door haar man WILLEM VAN EGMONDT (zoon van den bovengenoemden WILLEM, den broeder van hertog ARNOLD) in 1482 aan Haps was gelijftocht ³⁾.

De wisselende verhouding tusschen hertog KAREL en de graven WILLEM en OSWALD VAN DEN BERGH zal niet nagelaten hebben, invloed uit te oefenen op het bezit van Haps. WILLEM VAN DEN BERGH was gehuwd met ANNA VAN EGMONDT, de dochter van MARGRIET VAN EGMONDT, en daardoor gerechtigd tot de heerlijkheid.

ANNA VAN EGMONDT schijnt in het daadwerkelijk bezit van Haps gebleven te zijn, ook na haar tweede huwelijk met PHILIPS VAN VIRNENBURG, en aan haar schreef hertog KAREL het dan ook in 1516 toe, dat zijn heerlijkheid hem onthouden en zijn huis verwoest was ⁴⁾.

Bij de overeenkomsten, welke hertog KAREL in 1523 met graaf OSWALD VAN DEN BERGH sloot, om hem de Egmondsche goederen terug te geven, is er ook een betreffende Haps ⁵⁾. De Hertog vergunt daarin, na de ontvangst van 1000 goudguldens bevestigd te hebben, aan graaf OSWALD, om zich in het bezit van Haps te stellen, onder voorbehoud van zijn rechten op genoemde heerlijkheid, indien hij het land van Cuyk weder onder zijn gezag mocht terugbrengen. Deze acte heeft het effect gehad van een volkomen afstand van rechten van de zijde van den Hertog, welke eerst haar afronding heeft gekregen in het jaar 1930, toen een aantal in het hertogelijk archief nog berustende charters, tot het archief

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 6723.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 6725.

³⁾ Register op de leenen. Uitheemsche leenen, blz. 171.

⁴⁾ NIJHOFF, Gedenk. VI, no. 828.

⁵⁾ NIJHOFF, Gedenk. VI, no. 1182.

der heeren van Haps behorende, door den Staat der Nederlanden aan het Huis Bergh werd afgestaan ¹⁾).

Hoewel de graaf van Virnenburg, weduwnaar van ANNA VAN EGMONDT, nog geprotesteerd heeft tegen de handelwijze van den Hertog, zijn er betreffende Haps geen bezitsstoornissen meer te melden.

De vererving van Haps is verder op regelmatige wijze in het geslacht der graven van den Bergh geschied, waarbij het de lotgevallen van Boxmeer gedeeld heeft.

¹⁾ Het archief van het Huis Bergh, Inventaris, I, blz. XXI. Verslagen omtrent 's Rijks Oude Archieven, 1927, II blz. 66.

STEVENSWEERT.

Stevensweert is gelegen op een eiland in de Maas bij Maeseyk, in het voormalige Overkwartier van Gelderland. Het behoorde, evenals Spalbeek, tot de bezittingen van het geslacht VAN PETERSHEM, welke door verschillende huwelijken van erfdochteren tenslotte aan het Huis Bergh kwamen.

Een uitvoerige beschrijving van de heerlijkheid en haar geschiedenis en rechten is door JOS. HABETS gepubliceerd in de Publications de Limbourg, tome XIII ¹⁾, terwijl ook belangrijke gegevens voorkomen in het artikel van ED. ROZENCRANTZ in de Maasgouw van 1890, blz. 37 en vlg. Aan deze artikelen en aan gegevens uit het archief Bergh is het volgende ontleend:

De heer bezat te Stevensweert de hooge, middelbare en lage jurisdictie, welke namens hem werd uitgeoefend door een drost of ambtman en een schout.

De inkomsten werden beheerd door een rentmeester, die tevens sedert 1566/1567 de inkomsten van de heerlijkheid Homoet verantwoordde ²⁾. Eén der belangrijke bronnen van inkomsten was de tol op de Maas, waarvan echter slechts één rekening is bewaard gebleven ³⁾.

Aan de heerlijkheid was een leenkamer verbonden, die echter niet van grooten omvang schijnt geweest te zijn.

Het patronaatsrecht kwam aan den heer toe. Het schip der kerk moest door de abdis van de Munsterabdij te Roermond, sedert 1244 bezitster der groote en kleine tienden te Stevensweert, onderhouden worden. Overigens zijn de rechten van den heer en van de abdis uitvoerig omschreven in de „hofrechten” van Stevensweert (1472), die bij het bovenaangehaalde artikel van HABETS zijn afgedrukt ⁴⁾.

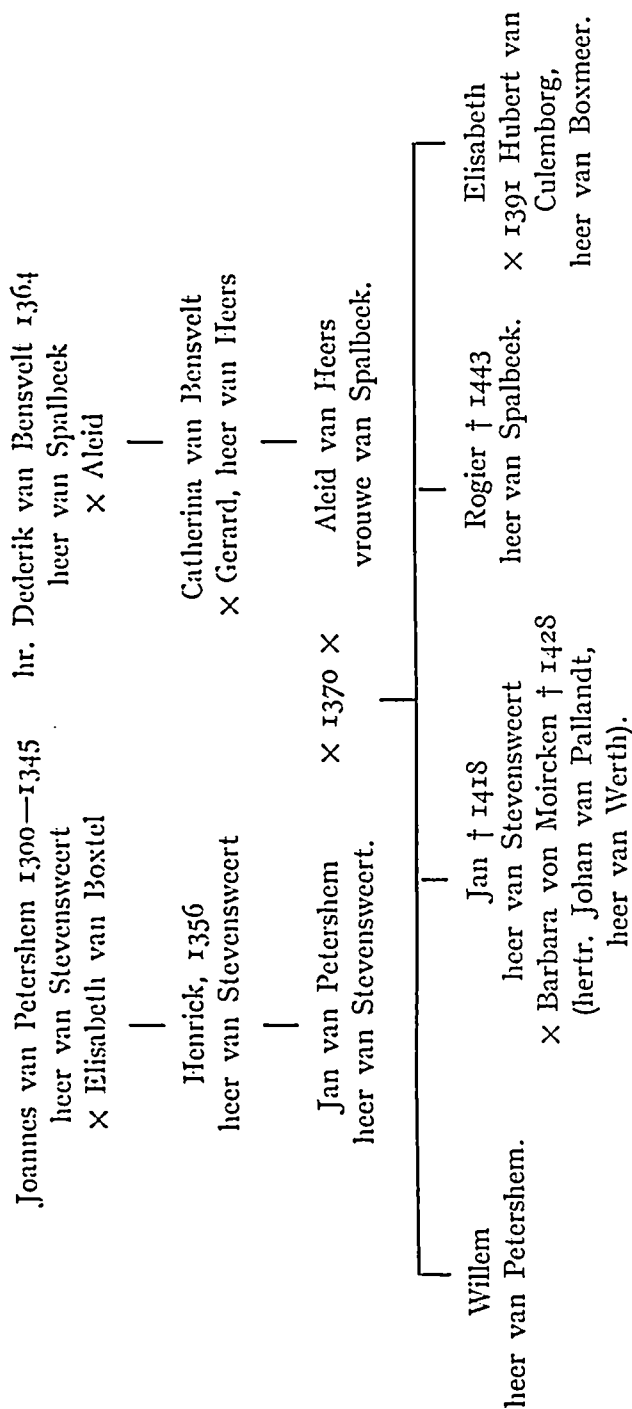
De politieke geschiedenis der heerlijkheid, sedert 1633 een vesting, is uitvoerig beschreven in het meergenoemde artikel van HABETS; hier zij slechts het een en ander vermeld over de opeenvolgende heeren.

¹⁾ Ook afzonderlijk verschenen in 1876. Vergelijk ook: Limburgsche Wijsdommen (Uitg. Ver. Oud Vad. Recht) door J. HABETS (1891), blz. 309.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 6881 en vlg. ³⁾ A. H. B. Inv. no. 6914.

⁴⁾ Publications XIII, p. 305 (Overdruk, blz. 27), bijlage IX.

Van Petershem (bij blz. 174 en 179).

Als oudste heer van Stevensweert is ons bekend JOANNES DE PETERSHEYM, dominus de Weerde, die van 1300 ¹⁾ tot 1345 ²⁾ voorkomt, en die gehuwd was met ELISABETH VAN BOXTEL. Zijn opvolger was zijn zoon HENRICK VAN PETERSHEM, ridder, die in 1356 als heer van Stevensweert voorkomt ³⁾. Vermoedelijk werd deze opgevolgd door zijn zoon JAN VAN PETERSHEM, door zijn huwelijk tevens heer van Spalbeek (1370) ⁴⁾.

Stevensweert vererfde op diens tweeden zoon JAN, die o. a. in 1395 en 1415 als heer voorkomt, en in 1418 overleed ⁵⁾. Zijn kinderlooze weduwe BARBARA VON MOIRCKEN, uit Keulen afkomstig, hertrouwde kort daarop met JOHAN VAN PALLANDT, doch bleef vrouwe van Stevensweert ⁶⁾. In 1428, waarschijnlijk na haar overlijden, liet JOHAN VAN PALLANDT zich met Stevensweert beleenen, doch te zelfder tijd ook RUTGER (ROGIER) VAN PETERSHEM, broeder van JAN, denkelijk uit naam van de agnaten ⁶⁾.

ROGIER overleed circa 1443, en maakte de kinderen van zijn zuster ELISABETH, die in 1391 met HUBERT VAN CULEMBORG, heer van Boxmeer, gehuwd was, tot zijn erfgenamen ⁷⁾. Stevensweert kwam daarbij aan den tweeden zoon HENRICK VAN MEER, die zich in 1444 liet beleenen ⁶⁾, en kort na 1476 overleed. Zijn weduwe, CHRISTINE VAN BELL, die hem geen kinderen had geschonken, behield het vruchtgebruik van de heerlijkheid tot op haar overlijden (1500). Stevensweert kwam toen, evenals de andere bezittingen van het huis Culemborg-Meer, aan MARGARETHA VAN MEER, dochter van JAN, heer van Boxmeer, den ouderen broeder van HENRICK voornoemd. Zij liet uit haar huwelijk met WILLEM VAN EGMONDT een dochter ANNA na, die deze rijke bezittingen, door haar huwelijk met WILLEM, jonggraaf van den Bergh, aan het Huis Bergh bracht.

Stevensweert vererfde, na den dood van ANNA's zoon, OSWALD, graaf van den Bergh (1546), eerst op den oudsten zoon WILLEM, daarna, na boedelscheiding, op den tweeden zoon FREDERIK, beleend in 1568 ⁸⁾, die in 1592 ongehuwd overleed. Bij de scheiding tusschen zijn erfgenamen, de kinderen van zijn broeder WILLEM, kwam Stevensweert aan graaf HENDRIK VAN DEN BERGH (1598) ⁹⁾. Graaf HENDRIK overleed in 1638, doch had reeds in 1618 de heerlijkheid afgestaan aan zijn in 1611 ge-

¹⁾ HABETS, bijlage VI. ²⁾ HABETS, Inventaris archief Thorn, I, blz. 199.

³⁾ A. w. I, blz. 249. ⁴⁾ BUTKENS, Trophées de Brabant, T. II, p. 221.

⁵⁾ Maasgouw, 1890, blz. 38. JOHAN VAN PALLANDT was heer van Werth bij Bocholt, wat door ROZENCRAANTZ met Stevensweert verward is.

⁶⁾ Register op de leenen. Overkwartier, blz. 77.

⁷⁾ Zie noot 7 bij Spalbeek (blz. 179). ⁸⁾ A. H. B. Inv. no. 6916.

⁹⁾ A. H. B. Inv. no. 444.

wettigden zoon HERMAN FREDERIK VAN DEN BERGH, hoewel hij tot in 1632 zelf het beheer behield ¹⁾.

Ingevolge het testament ²⁾ van graaf HERMAN FREDERIK ging de heerlijkheid, behoudens het vruchtgebruik van zijn eerst in 1683 gestorven echtgenoot, bij zijn dood over aan de kinderen van zijn overleden zuster ANNA MARIA VAN DEN BERGH, wier afstammelingen in 1719 Stevensweert verkochten aan REYNART VINCENT, graaf van Hompesch ³⁾.

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 6917. ²⁾ A. H. B. Inv. no. 894.

³⁾ Publication XIII, p. 291 (Overdruk blz. 13).

GRUBBENVORST.

Grubbenvorst is de eerste heerlijkheid, die, voorzoover bekend, door het Huis Bergh door huwelijk verworven werd, en was ook de eerste bezitting, die vervreemd werd. Het is niet te verwonderen, dat van dit kortstondige bezit (1328—c. 1390) vrijwel geen sporen in het archief van het Huis Bergh zijn overgebleven.

Grubbenvorst, oudtijds Grebben genaamd, ten Noorden van Venlo aan de Maas gelegen, behoorde in het begin der 14de eeuw aan het geslacht VAN MILLEN.

FREDERIK VAN DEN BERGH, zoon en erfgenaam van ADAM II, heer van den Bergh, huwde c. 1305 met ELISABETH VAN MILLEN, dochter van heer WILLEM, heer van Wickrath en Grebben, en CATHERINA VAN BOXTEL. Deze heer WILLEM VAN MILLEN droeg in 1311 Grebben als leen op aan den graaf van Gelre ¹⁾, en overleed in 1328. Reeds in 1327 had de graaf van Gelre, als leenheer, aan ELISABETH VAN DEN BERGH beloofd, haar na haars vaders dood met diens goederen te beleenen, doch de aan haar na 1328 uitgereikte leenbrief is niet bewaard gebleven. Wel bezitten we dien van haar tweeden zoon WILLEM (1357), die intuschen in 1354 zijn oudsten broeder ADAM als heer van den Bergh was opgevolgd ²⁾. Hoewel ELISABETH VAN GREBBEN eerst in 1355 overleed, schijnt haar zoon WILLEM toch reeds eerder in het bezit van Grubbenvorst te zijn gekomen, daar hij al in 1352 met het wapen van zijn grootvader zegelde. ³⁾

WILLEM VAN DEN BERGH heeft jaren later de heerlijkheid afgestaan aan zijn jongeren broeder FREDERIK, die het eerst in 1363 als heer van Grebben voorkomt ⁴⁾. FREDERIK, die in 1352 gehuwd was met ELISABETH VAN ZUYLEN TOT ANHOLT, overleed kinderloos in 1381. Grebben werd omstreeks 1392 verkocht ⁵⁾ aan FLORIS VAN WEVELINCHOVEN, bisschop van Utrecht, die deze heerlijkheid in zijn geslacht bracht, zoodat in 1394

¹⁾ Register op de leenen. Overkwartier, blz. 133.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 6430, reg. no. 130.

³⁾ DE RAADT, Sceaux Armoriés, I, blz. 229.

⁴⁾ Archief kasteel Rechteren, Inv. no. 18, oud.

⁵⁾ A. H. B. Inv. no. 6931.

jonker FREDERIK VAN WEVELINCHOVEN als heer van Grebben voorkomt ¹⁾. Deze FREDERIK was een zoon van FREDERIK, heer van Wevelinchoven, en diens vrouw ALEIDIS VAN MILLEN, een zuster van ELISABETH voornoemd ²⁾.

Eenige bijzonderheden over Grubbenvorst zijn medegedeeld in de Maasgouw van 1890, blz. 65 vlg. Ook raadplege men het Geldersche leenregister, Overkwartier, blz. 133.

* * *

Volgens de mededeelingen van den heer H. HANSSEN in zijn Inventaris van het oud-archief der Stad, Municipaliteit en Gemeente Venlo (Venlo, 1919), blz. 177, behoorde Venlo oorspronkelijk tot Grubbenvorst. De heeren van Millen bezaten te Venlo den tiend, het patronaatsrecht en den tol te water en te land, den zoogenaamden Gribbenschen tol. In 1311 kwam een deel van dien tol aan Gelre, de rest aan de erfgenamen van WILLEM VAN GREBBEN, nl. aan diens zusters ELISABETH, gehuwd met FREDERIK VAN DEN BERGH, en ALEID, vrouw van FREDERIK VAN STEYVOORDEN, heer van Wevelinchoven. Eén der nakomelingen van laatstgenoemde, nl. ANNA VAN WEVELINCHOVEN, bracht het huis Grebben met een deel van den tol door huwelijk met HENRICK VAN GEMEN in het bezit van diens familie (1473); vandaar de latere naam Gemensche tol.

Het eind-16de eeuwsche afschrift van het tolrecht te Venlo, dat in het archief van het Huis Bergh onder Inv. no. 6937 berust, schijnt overeen te komen met één der exemplaren, die zich in het gemeentearchief van Venlo onder de nos. 849—855 bevinden.

¹⁾ Maasgouw, 1890, blz. 67.

²⁾ Publ. etc. de Limbourg LXVII (1931), p. 130.

WELL.

Well is gelegen in de tegenwoordige provincie Limburg, ten Noorden van Venlo, aan de Maas. De heerlijkheid was voor $\frac{1}{3}$ deel leenroerig aan Gelre ¹⁾, en bezat de hooge, middelbare en lage jurisdictie.

Aangezien Well eerst sedert 1628 aan het Huis Bergh kwam, en er geen oudere stukken in het archief bewaard zijn, heeft het geen doel, hier de oudere geschiedenis van Well te behandelen, en wordt daarom verwezen naar de verschillende artikelen, die over Well verschenen zijn, en die opgesomd staan in de Bibliographie van Gelderland.

Graaf HENDRIK VAN DEN BERGH kocht in 1628 de heerlijkheid van ADRIAEN BALTHASAR VAN FLODROP en diens vrouw ISABELLA VAN DORTH ²⁾. De koopacte is in extract afgedrukt in Limburg's Jaarboek, XX (1914), blz. 294. Na zijn dood (1638), vererfde Well op zijn gewettigde dochter ANNA MARIA VAN DEN BERGH, weduwe van BERNARD ALBERT, graaf van Limburg-Stirum, waarmede de band met Bergh voorgoed verbroken werd. Door toevallige omstandigheden, die in de „Geschiedenis van het archief” vermeld worden ³⁾, zijn eenige stukken, die op Well berust hadden, in het archief Bergh terecht gekomen, waardoor dan toch nog eenige herinneringen aan Well op het Huis Bergh aanwezig zijn.

¹⁾ Register op de leenen. Overkwartier, blz. 29.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 6938. ³⁾ Inventaris, Eerste stuk, blz. VII.

SPALBEEK.

Spalbeek is gelegen in de Belgische provincie Limburg, ten Westen van Hasselt, in het oude graafschap Loon. De heerlijkheid was leenroerig aan het Loonsche leenhof te Curingen ¹⁾, en omvatte de hooge en lage jurisdictie. De heer van Spalbeek was buitendien met verschillende goederen en renten in de nabijheid beleend. Eenige dezer goederen waren leenroerig aan de abdij van St. Truyen.

De goederen onder Spalbeek, Niel, Brusthem, Meer etc. werden door een rentmeester beheerd, die aan zijn heer verantwoording schuldig was. Dit rentambt is onder het bewind van de graven van den Bergh in stand gebleven.

Aan de heerlijkheid was ook een klein leenhof verbonden, waarvan een leenregistertje bewaard is ²⁾.

Als oudste heer van Spalbeek is ons bekend heer DEDERICK VAN BENSVELT, heer van Spalbeek, ridder, gehuwd met een zekere ALEID (1364) ³⁾. In 1366 treedt in verband met Spalbeek op ALEID, onmondige dochter van GERARDUS, heer van Heers, ridder ⁴⁾. Wij houden haar voor een kleindochter van heer DEDERICK VAN BENSVELT, wiens dochter CATHÉRINE met GERARD, heer van Heers, gehuwd was ⁵⁾.

Deze zelfde ALEID huwde in 1370 met JAN, heer van Petershem, en bracht de heerlijkheid Spalbeek in diens geslacht ⁶⁾. Na haar dood vererfde de heerlijkheid op haar derden zoon ROGIER VAN PETERSHEM, die haar bij testament naliet aan JAN VAN MEER, zoon van zijn zuster ELISABETH en van HUBERT VAN CULEMBORG, heer van Meer (1443) ⁷⁾. Eenige jaren later werd JAN VAN MEER ook beleend met een gedeelte der heerlijkheid, dat in 1443 aan den bisschop van Luik was gekomen, die daarmede JACOB VAN MORIAEZ beleende. Deze laatste droeg dit leen in 1447 weder op ten behoeve van JAN VAN MEER ⁸⁾.

¹⁾ Leenregisters van het hof te Curingen (Staatsarchief Hasselt).

²⁾ A. H. B. Inv. no. 6965. ³⁾ A. H. B. Inv. no. 6942, reg. no. 155.

⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 6956, reg. no. 161.

⁵⁾ DE BORMAN, *Livre des fiefs du comté de Looz*, in voce: Petershem.

⁶⁾ BUTKENS, *Trophées de Brabant*, T. II, p. 221.

⁷⁾ Leenregister van Curingen, 1436—1496, fol. 51.

⁸⁾ Leenregister van Curingen, 1436—1496, fol. 51 verso.

Na JAN VAN MEER komen als heeren (vrouwen) van Spalbeek: eerst zijn weduwe ANNA VAN HAMAL VAN ELDEREN (1474), dan hun dochter MARGARETHA VAN MEER, achtereenvolgens gehuwd met PETER VAN VERTAING en WILLEM VAN EGMONDT (1479); de dochter van MARGARETHA uit haar tweede huwelijk, ANNA VAN EGMONDT, erfdochter van Spalbeek, bracht al haar goederen ten huwelijk aan haar man WILLEM VAN DEN BERGH. De moeilijkheden, die door haar tweede huwelijk met PHILIPS VAN VIRNENBURG ontstonden, zijn elders in deze inleiding beschreven (blz. 162).

Vervolgens treden als heer van Spalbeek op: OSWALD, graaf van den Bergh, in 1517 leenvolger van zijn moeder ANNA VAN EGMONDT, diens zoon WILLEM, graaf van den Bergh, in 1585 vervangen door zijn broeder graaf FREDERIK.

In 1609 is graaf HENDRIK VAN DEN BERGH, zoon van graaf WILLEM, heer van Spalbeek. Hij verkocht het leen van de abdij van St. Truyen in 1634 aan RICHARD VAN MIRBICHT, heer van Haneffe ¹⁾. Zijn oudste dochter ELISABETH, prinses van Hohenzollern, die in 1639 met het overblijvende deel beleend was, verkocht dit in 1666 aan LOUIS FRANÇOIS VAN MIRBICHT, baron van Haneffe ²⁾.

¹⁾ Leenregister van de abdij van St. Truyen (Staatsarchief Hasselt), no. 6768, fol. 581.

²⁾ Extracten uit de leenregisters van Curingen, 1666. (Staatsarchief Hasselt).

DIXMUDEN.

In het jaar 1607 kochten graaf FREDERIK VAN DEN BERGH en zijn echtgenoote FRANÇOISE DE RAVENEL de heerlijkheid Dixmuden, gelegen in de huidige Belgische provincie West-Vlaanderen.

Deze heerlijkheid was leenroerig aan de burch van Brugge, en bestond, naar de leenbrief inhoudt, uit de volgende vier leenen: 1°. De groote waag en de tollën; 2°. en 3°. Twee renten, elk groot 50 £ parachyse 's jaars, gaande uit genoemde waag en tollën; 4°. Het burggraafschap en de heerlijkheid van de stad en het schependom. Aan de heerlijkheid waren verbonden de hooge, middelbare en lage jurisdictie, een leenhof met 69 leenen en een groot aantal renten ¹⁾).

De graaf van Vlaanderen oefende als souverain het oppergezag te Dixmuden uit door middel van een ruwaard, die het den souverain toekomende deel der breuken inde, blijkens het reglement van 1612 ²⁾) kennis moest nemen van alle crimineele zaken, en ook bij de afhooring der stadsrekeningen tegenwoordig moest zijn.

Een door den heer der heerlijkheid benoemde baljuw oefende namens hem de jurisdictie uit ³⁾).

Reeds spoedig na den aankoop der heerlijkheid in 1607 ontstonden er moeilijkheden tusschen den ruwaard en den baljuw over de afbakening hunner bevoegdheden. Tijdelijk werden die bezwaren ondervangen, doordat in 1610 de aartshertogen ALBERTUS en ISABELLA, als graven van Vlaanderen, aan graaf FREDERIK de ruwaardij verpandden, en genoemde graaf zijn baljuw tevens tot ruwaard benoemde. Deze verpanding werd vernieuwd in 1622, en in 1628 werd graaf ALBERT VAN DEN BERGH, FREDERIK's zoon en opvolger, tot ruwaard benoemd ²⁾). Sedert 1668 gaf de koning van Spanje, als graaf van Vlaanderen, de ruwaardij als leen uit aan verschillende personen ¹⁾).

Dixmuden vormde onder de Berghsche heerschappij een afzonderlijk

¹⁾ GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutumes des pays et comté de Flandre, Quartier de Bruges*, T. II, p. 297. Men vergelijke ook de geschriften over Dixmuden van F. VAN DE PUTTE in: *Annales de la Société d'Emulation pour l'histoire et les antiquités de la Flandre Occidentale*, Tome III en IV (Bruges, 1841 en 1842).

²⁾ A. H. B. Inv. no. 6977. ³⁾ A. H. B. Inv. no. 6979.

rentambt, waarvan de rentmeester zijn verantwoording inleverde bij de centrale administratie te 's-Heerenberg of Boxmeer. Met het archief van Boxmeer is een groot gedeelte van deze verantwoordingsstukken verloren gegaan, hetgeen uit geschiedkundig oogpunt zeer te bejammeren is, aangezien vrijwel het geheele archief van het stadje in de jaren 1914—1918 door de verwoestingen van den oorlog is verloren gegaan.

Omtrent de oudere geschiedenis van Dixmuden kan worden medegedeeld, dat als oudste heeren bekend zijn de heeren van Beveren. In het einde der 15de eeuw kwam de heerlijkheid door vererving in het geslacht DE SACQUESPÉE. In 1607 overleed MARIE DE SACQUESPÉE, laatste vrouwe van Dixmuden uit dit geslacht, die de heerlijkheid naliet aan haar nicht MADELEINE D'ESPENCE, weduwe van ADOLPH DE BEAUVAU, van wie FREDERIK VAN DEN BERGH en zijn vrouw in ditzelfde jaar Dixmuden kochten ¹⁾.

Na graaf FREDERIK vererfde de heerlijkheid op regelmatige wijze in den hoofdstam van het geslacht van den Bergh en dat van Hohenzollern, waarbij alleen op te merken valt, dat graaf OSWALD III VAN DEN BERGH en zijn moeder MADELEINE DE CUSANCE elkander gedurende geruimen tijd het bezit van Dixmuden betwistten (1677—1688) ²⁾, en dat ingevolge het testament van graaf ALBERT VAN DEN BERGH (1656) zijn jongste zoon WILLEM LEOPOLD gedurende de jaren 1661—1673 heer van Dixmuden was ³⁾.

Met den vrede van Lunéville (1801) ging deze heerlijkheid, die reeds in 1794 door de Franschen was bezet en geconfisqueerd, definitief voor het Huis Bergh verloren ⁴⁾.

¹⁾ A. H. B. Inv. no. 7030. ²⁾ A. H. B. Inv. no. 1005.

³⁾ A. H. B. Inv. no. 785.

⁴⁾ Vgl.: Nijhoff's Bijdragen, Nieuwe Reeks, deel VIII, blz. 173 vlg.

ABCOUDE EN WIJK BIJ DUURSTED E.

In het jaar 1434 gingen WILLEM VAN DER LECK, heer van den Bergh, en JACOB, heer van Gaesbeek, Abcoude, Putten en Stryen, erfmaarschalk van Henegouwen, een overeenkomst aan, waarbij zij, in geval van kinderloos overlijden, elkander tot erfgenamen van een gedeelte hunner bezittingen instelden, voor wat JACOB betreft, zijn in het Sticht gelegen bezittingen Abcoude en Wijk bij Duurstede, voor wat WILLEM betreft, diens slot en heerlijkheid Hedel ¹⁾. WILLEM was toen reeds 5 jaar gehuwd, doch had geen kinderen (zijn oudste zoon werd eerst in 1442 geboren), terwijl JACOB kinderloos is gebleven.

Bij de bovengenoemde overeenkomst werd tevens aan WILLEM het slot Duurstede ingeruimd; hij zou daar een bezetting van 10 man mogen leggen, en verschillende rechten uitoefenen. Deze overgave van rechten schijnt een gevolg te zijn geweest van een leening van 12.000 rijsche guldens aan JACOB, welke som door WILLEM met moeite was bijeengebracht, onder anderen door verkoop van eenige in Brabant gelegen bezittingen (Vgl. blz. 141 van deze Inleiding).

WILLEM zou thans reeds beleening verkrijgen met de sloten Duurstede en Abcoude en de stad Wijk, terwijl JACOB voorwaardelijk met Hedel beleend zou worden. Inderdaad is JACOB in 1436 met Hedel beleend ²⁾; de acte van beleening voor WILLEM met Wijk en Duurstede is niet in het Geldersche leenregister ingeschreven ³⁾, doch wel in afschrift in het archief van het Huis Bergh bewaard gebleven; zij is eveneens van 1436 gedateerd ⁴⁾.

In 1437 beloofde de stad Wijk den heer van den Bergh, indien JACOB kinderloos zou komen te overlijden, als heer te zullen ontvangen ⁵⁾, zoodat de toekomst verzekerd scheen. In 1442 echter betaalde de heer van Gaesbeek een gedeelte van zijn schuld terug ⁶⁾, in 1444 het restant ⁷⁾,

¹⁾ A. H. B. reg. 451. Vgl. de onjuiste mededeelingen van SLICHTENHORST, I, blz. 78.

²⁾ Leenregister Gelre, Kwartier van Nymegen, blz. 699.

³⁾ Leenregister Gelre, Uitheemsche leenen, blz. 1.

⁴⁾ A. H. B. reg. no. 465.

⁵⁾ A. H. B. reg. no. 468.

⁶⁾ A. H. B. reg. no. 532.

⁷⁾ A. H. B. reg. no. 559. De oorspronkelijke acte berust in het Gemeentearchief van Wijk bij Duurstede: Inventaris der charters (1891), no. 4. Vgl. ook Hist. Genootschap, Kronijk 5 (1849), blz. 284, no. 4.

waarbij de overeenkomst van 1434 voor vervallen verklaard werd.

Het schijnt echter, dat de heer van den Bergh groote onkosten gemaakt had in verband met zijn geldleening en de bezetting van Duurstede, zoodat hij meende nog een groote vordering te hebben op den heer van Gaesbeek, en mitsdien op diens bezittingen.

Verschillende verwikkelingen waren van deze pretentie het gevolg, doch de uitslag daarvan was niet in het voordeel van den heer van den Bergh. Alle hoop op succes verdween wel, toen in 1449 de heer van Gaesbeek al zijn bezittingen aan den bisschop van Utrecht, onder voorbehoud van levenslang vruchtgebruik, overdroeg ¹⁾.

In Februari 1459 overleed JACOB VAN GAESBEEK te Brussel; in zijn testament vermaakte hij aan WILLEM VAN DEN BERGH een rente van 300 guldens 's jaars, en een bedrag van 1000 schilden ineens ²⁾.

Ondanks het hopelooze van hun uitzichten hebben WILLEM VAN DEN BERGH en later zijn zoons OSWALD en LUDOLPH, aan wie hij op 16 Mei 1459 zijn aanspraken had overgedragen ³⁾, hun pogingen voortgezet om beleend te worden met Duurstede en Abcoude; nog in 1496 correspondeerde graaf OSWALD met Utrechtsche steden en heeren over zijn vermeende rechten ⁴⁾. Niets heeft geholpen, en Wijk en Abcoude zijn blijvend aan het Sticht verbonden geworden.

Vermoedelijk in verband met zijn betrekkingen tot Duurstede heeft WILLEM VAN DEN BERGH zijn twee ongehuwde dochters, SOPHIA en OTTA, te Wijk in een klooster laten gaan, waar zij al in 1457 vertoefden ⁵⁾. OTTA bracht het tot prioeres van het St. Maria Magdalena-klooster aldaar, en overleed eerst omstreeks 1502.

¹⁾ Nijhoff's Bijdragen, 7de reeks, blz. 52.

²⁾ A. H. B. reg. no. 774.

³⁾ A. H. B. reg. no. 786.

⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 7042.

⁵⁾ A. H. B. br. no. 70. Vgl. ook deze Inleiding blz. 34.

KREFELD EN CRACAU.

De heerlijkheid Krefeld behoorde vanouds tot het graafschap Meurs. De grenzen der heerlijkheid worden op nauwkeurige wijze beschreven door dr. HERMANN KEUSSEN in zijn: *Geschichte der Stadt und Herrlichkeit Crefeld* (Crefeld, 1865), S. 27—31, naar welk boek ook voor de vroegere en latere geschiedenis verwezen zij. Hier wordt alleen dat gedeelte der geschiedenis behandeld, dat met de verpanding aan OSWALD VAN DEN BERGH (1484) samenhangt.

De zetel van de graven van Meurs, als zij te Krefeld vertoefden, was het ten Oosten van de stad gelegen slot Cracau, welks eigenaardige naam niet verklaard is. Op dit kasteel woonden ook de stadhouders en drosten van den Graaf, die namens dezen het bewind voerden.

In het jaar 1484 verpandde graaf VINCENTIUS VAN MEURS, die in bestendig geldgebrek verkeerde, aan zijn schoonzoon OSWALD VAN DEN BERGH „zijn slot, stad, land en heerlijkheid” van Cracau en Krefeld, met alle daaraan verbonden rechten en inkomsten. De pandsom was groot 14.164 goudguldens, welke een schuld was van graaf VINCENTIUS aan heer OSWALD, ontstaan door niet-betaling van de huwelijks gift van ELISABETH VAN MEURS, vrouw van OSWALD, dochter van VINCENTIUS, en door verschillende geldleeningen ¹⁾.

Bij de verpanding kreeg OSWALD het recht, op den burcht 12 man te legeren, waaronder een ambtman, een rentmeester, tevens schout, en een burggraaf.

Het was heer — sedert 1486 graaf — OSWALD niet gegeven zijn pandschap rustig te bezitten. Zijn steeds roerige en om geld verlegen schoonvader VINCENTIUS begon reeds in 1489 hem te belagen door een zeer vreemdsoortige daad: hij droeg de stad Krefeld in leen op aan den keurvorst van Trier, zonder dat in de acte van de verpanding aan graaf OSWALD gewag gemaakt werd ²⁾, en ging er zelfs toe over, eveneens zonder voorbehoud voor den pandheer te maken, zijn graafschap Meurs met Krefeld en Cracau in eigendom over te dragen aan graaf WILHELM VAN WIED, den man van zijn kleindochter MARGARETHA VAN MEURS (1493) ³⁾.

¹⁾ A. H. B. reg. no. 1248. ²⁾ KEUSSEN, S. 259.

³⁾ LACONBLET, *Urkundenbuch*, IV, no. 458.

Waarschijnlijk is deze overdracht geschied, om inbeslagneming door MAXIMILIAAN VAN OOSTENRIJK te voorkomen, daar VINCENTIUS door zijn steunverleening aan hertog KAREL VAN GELRE door MAXIMILIAAN als zijn vijand beschouwd werd.

Intusschen schijnen deze gebeurtenissen nog geen feitelijken invloed op het bezit van graaf OSWALD gehad te hebben, doch in 1498 scheen hierin verandering te zullen komen. MAXIMILIAAN, die den graaf van den Bergh eveneens als vijand beschouwde wegens diens sympathieën voor den Gelderschen hertog, verklaarde in dit jaar de pandrechten van den graaf van den Bergh voor vervallen, en gaf Cracau en Krefeld aan den Gulikschen hofmeester HEINRICH VON HOMPESECH c.s. in leen uit ¹⁾. Zoowel de confiscatie als de beleening bestonden voorloopig slechts op papier, en door het spoedig daarop gevolgde vertrek van MAXIMILIAAN kwam deze ook niet tot daden, te meer, waar graaf OSWALD gedwongen was geworden zich van hertog KAREL af te wenden en de Habsburgsche zijde te kiezen (1499) ²⁾.

Het gevaar voor graaf OSWALD bleek van andere zijde te komen. Op 2 Juli 1500 wist graaf WILHELM VAN WIED het slot Cracau bij verrassing te veroveren, doch reeds in het volgende jaar wist hertog KAREL VAN GELRE, gebruik makende van de gunstige gelegenheid, die het overbrengen van het lijk van BERNARD VAN MEURS, den rechten erfgenaam van het graafschap als kleinzoon van graaf VINCENTIUS, hem gaf, zich van Cracau meester te maken, echter niet om het aan graaf OSWALD terug te geven ³⁾!

In het jaar 1502 had graaf OSWALD een verdeeling van zijn na te laten goederen tot stand gebracht, en daarbij aan zijn jongsten zoon FREDERIK zijn rechten op Krefeld en Cracau overgedragen ⁴⁾. Deze trad weldra in Habsburgschen dienst, en zond in 1505 een ontzegbrief aan hertog KAREL wegens het hem onthouden van die pandschap ⁵⁾. Na den vrede van Kamerijk (1508) tusschen Frankrijk, Oostenrijk en Gelderland trachtte graaf FREDERIK opnieuw zijn rechten te doen gelden, doch ook thans zonder effect.

Nadien trad hertog KAREL geheel als heer op; hij verpandde Cracau en Krefeld in 1511, loste deze bezittingen in 1519 weer in, en gaf ze in 1530 in leen uit aan zijn onderbevelhebber CHRISTOFFEL VAN MEURS, een kleinzoon van graaf VINCENTIUS ⁶⁾.

¹⁾ LACOMBLET, Urkundenbuch, IV, no. 480. ²⁾ Gelre, Bijdr. en Med. XXXII, blz. 129.

³⁾ KEUSSEN, S. 273 en 277. ⁴⁾ A. H. B. Inv. no. 158, reg. no. 1657.

⁵⁾ NIJHOFF, Gedenkwaardigheden, IV, no. 463.

⁶⁾ KEUSSEN, S. 274 en vlg. Register op de leenen, Uitheemsche leenen, blz. 139.

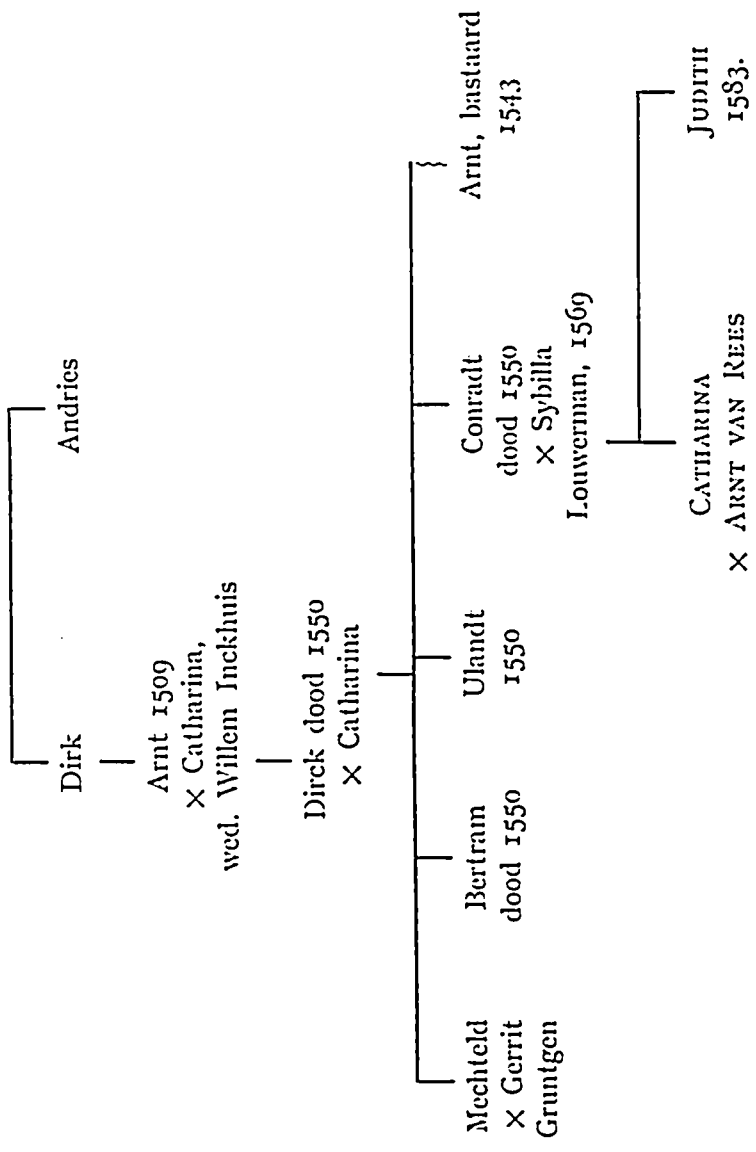
Na het overlijden van den Gelderschen hertog kwamen de bezittingen in handen van de graven van Neuenahr en Meurs, in 1600 opgevolgd door het huis NASSAU-ORANJE. Nog tot in het begin der 17de eeuw werden door de opeenvolgende graven van den Bergh herhaalde pogingen in het werk gesteld om hun rechten erkend te krijgen. Er zijn in het archief van het Huis Bergh stukken bewaard gebleven over een proces voor het Reichskammergericht (1538—1541), er zijn pogingen bekend van 1569, 1580, 1595 — alles geschiedde tevergeefs ¹⁾.

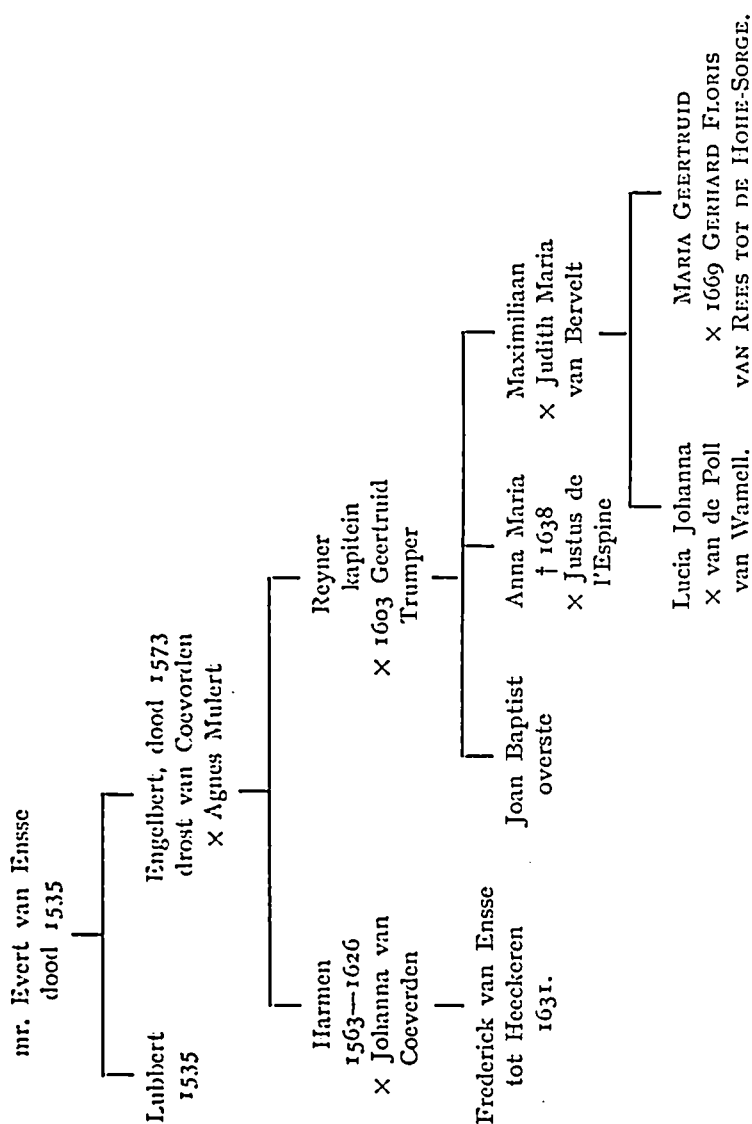
In de jaren 1581, 1585 en 1595 ondernam HENRICK VAN GROENEN, secretaris van den graaf van den Bergh, die zich sterk voor de Berghsche geschiedenis interesseerde, en van wien in het archief tal van aantekeningen over zijn onderzoekingen berusten, studiereizen naar Krefeld om materiaal te verzamelen over de Berghsche aanspraken; de stadhouders HERMAN en FREDERIK VAN DEN BERGH deden hun invloed gelden, belangrijke oorkonden over de verpanding werden door den druk gemeengoed gemaakt (waarbij de origineelen schijnen te zijn verloren gegaan!) — niets heeft geholpen ²⁾.

De eenige herinneringen aan dit belangrijke pandbezit vindt men in het archief van het Huis Bergh; met den brand van de stad in 1582 ging een andere herinnering verloren, namelijk de glasvensters in de in 1488 gestichte Bagijnen-kerk (ook genaamd de kerk van het nonnenklooster van St. Jan Baptist), die het grafelijk echtpaar OSWALD VAN DEN BERGH en ELISABETH VAN MEURS met hun beide zoons en hun drie dochters voorstelden, en waarvan een schetsteekening, door GROENEN in 1581 vervaardigd, in het archief Bergh berust ³⁾.

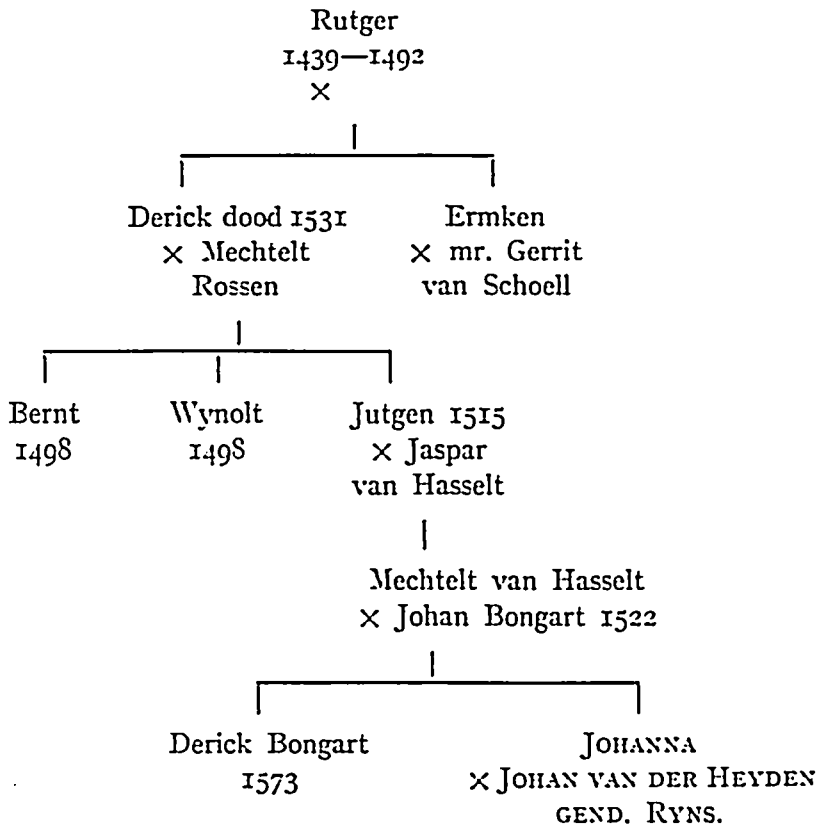
¹⁾ A. H. B. Inv. nos. 7046—7052. KEUSSEN, S. 325.

²⁾ A. H. B. Inv. no. 7049. ³⁾ A. H. B. Inv. no. 7048.

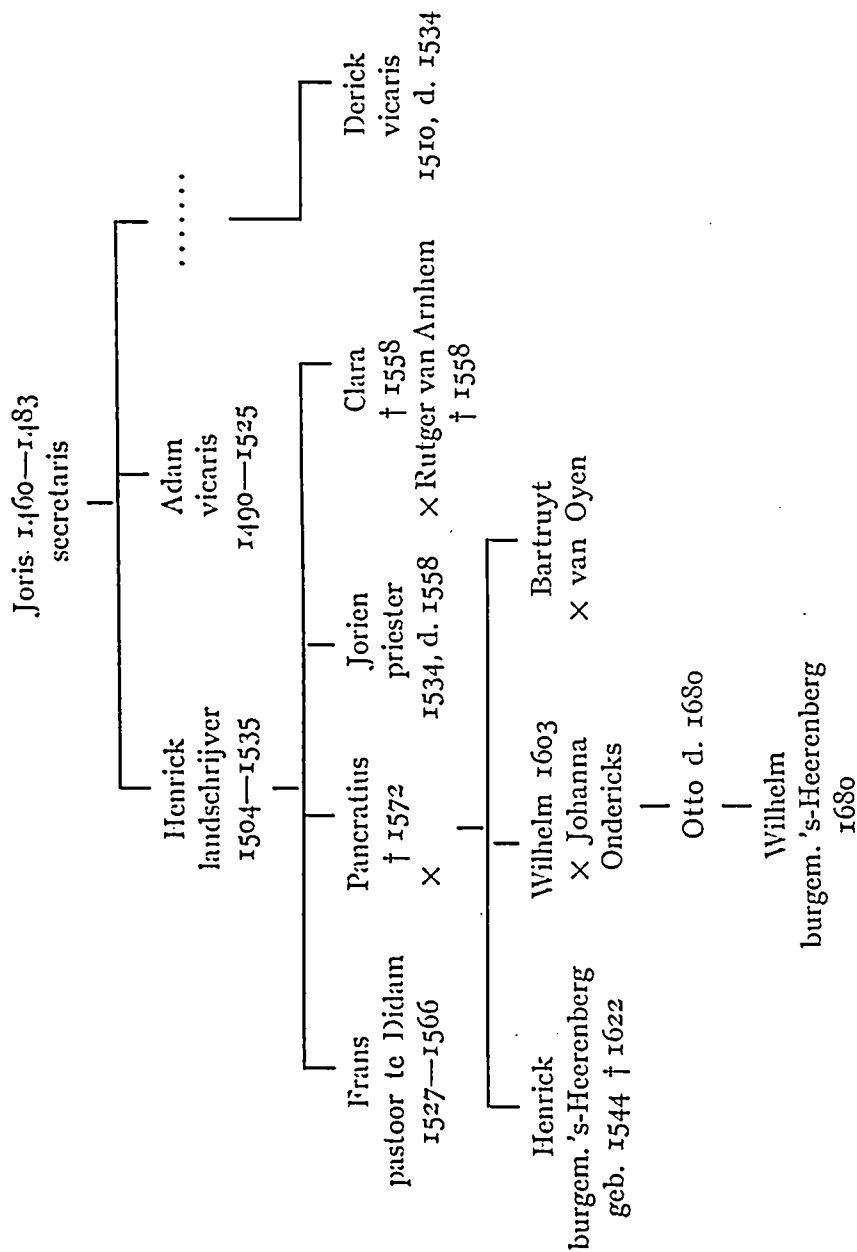

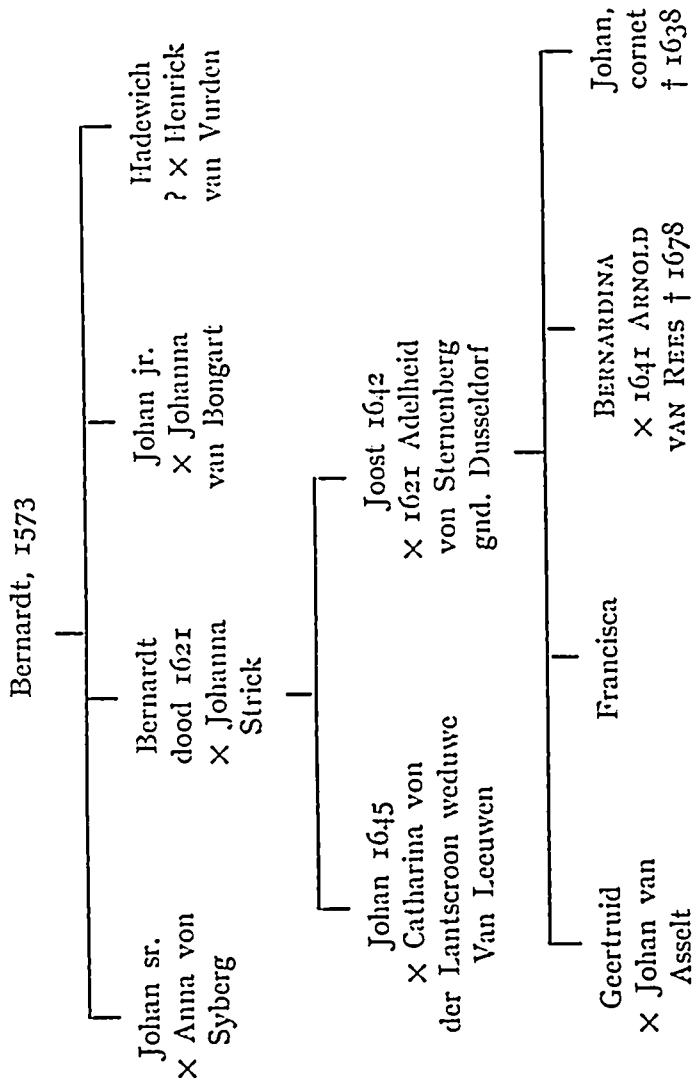
Fünff. Van Hasselt. Bongart.

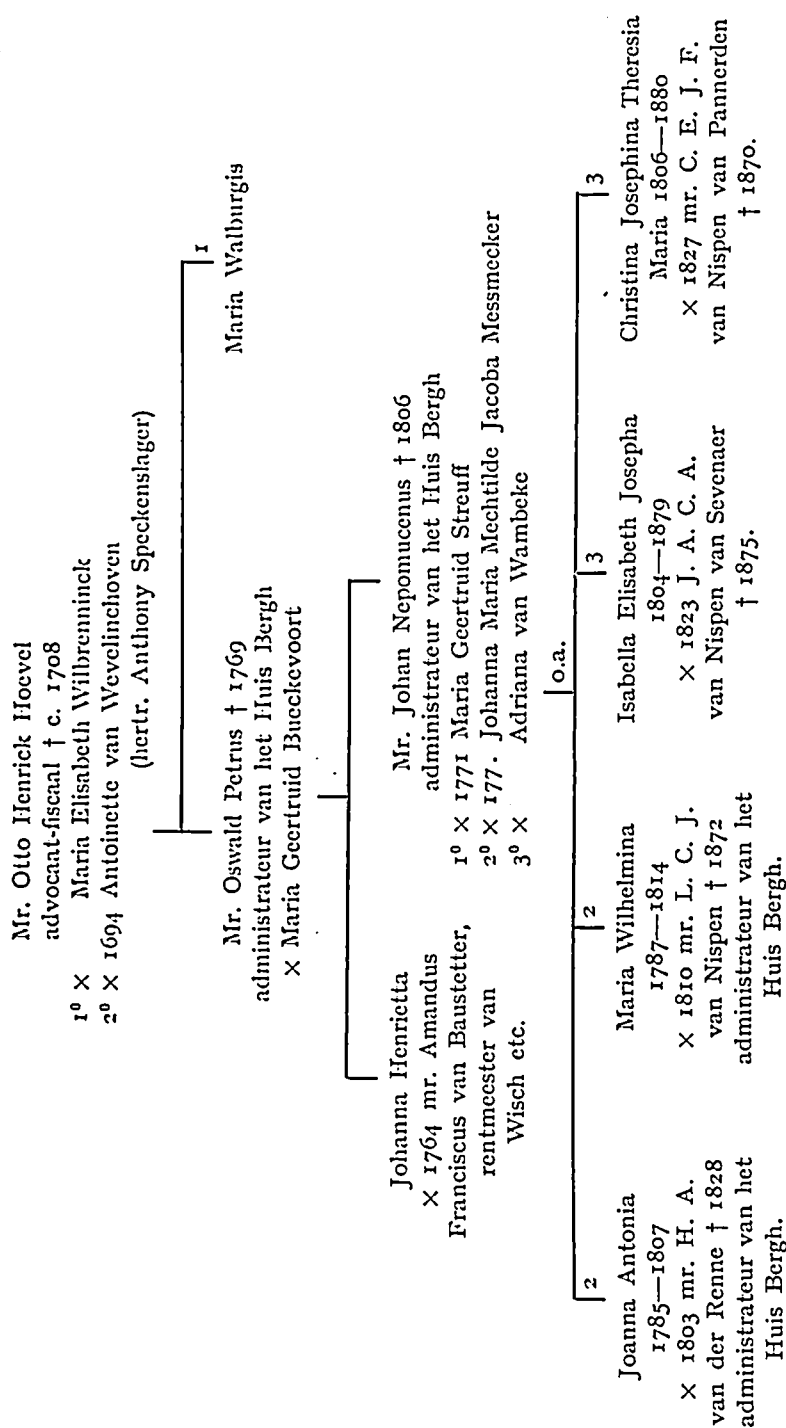
Van Groenen.

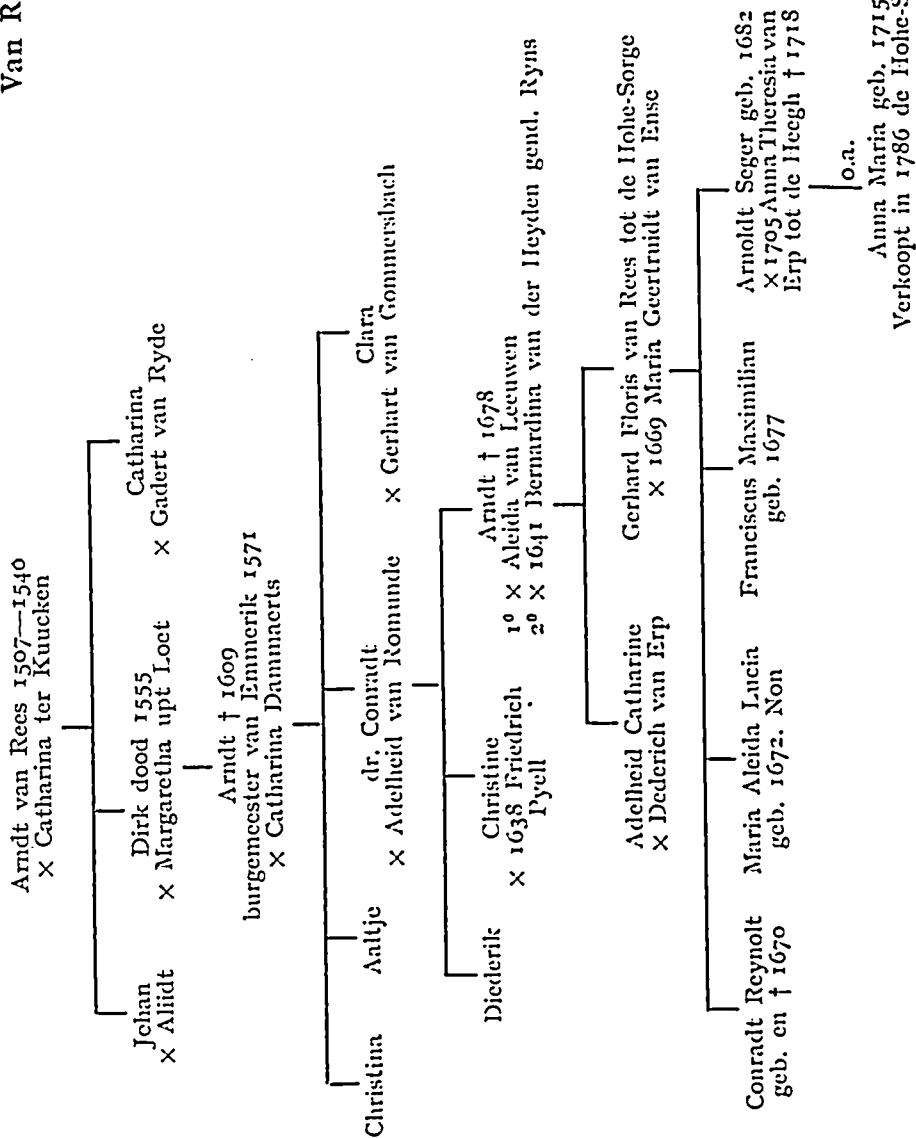
Van der Heyden genaamd Ryns.

N.B. Vergelijk: Fahne, Geschichte der Kölnischen etc. Geschlechter, II, S. 119.

Van Rees.

DE BERGHSCHÉ BOSSCHEN.

Aan het einde van den Inventaris van het archief van het Huis Bergh zal men aantreffen ¹⁾ den Inventaris van het daarin gedeponeerde archief van de Berghsche Bosschen. De reden van deze plaatsing is, dat bij artikel 14 van de verdeelingsacte van 24 April 1813, waarbij deze bosschen verdeeld werden, en het grootste gedeelte daarvan in het bezit van het Huis Bergh kwam, bepaald werd, dat het archief naar dat van het Huis Bergh zou worden overgebracht. Deze overbrenging is maar zeer ten deele geschied; een belangrijk gedeelte berustte tot in 1927 in het oud-archief der gemeente Bergh, waar het vermoedelijk door vermenging van de functies van een stadssecretaris en een markenschrijver was terecht gekomen. Bij de ruilingsacte tusschen het Huis en de gemeente Bergh van 1 Augustus 1927 zijn deze stukken aan het Huis Bergh overgegaan, en vereenigd met de daar reeds vroeger aanwezige ²⁾.

Voor het Huis Bergh hebben bovenbedoelde stukken bijzondere waarde, aangezien thans het grootste gedeelte der Berghsche bosschen tot de Berghsche bezittingen behoort.

Over boschmarken in het algemeen is reeds veel geschreven. Wij noemen in het bijzonder de werken van: mr. L. A. J. W. baron SLOET, Van Al's (1871), blz. 133 ³⁾, mr. J. J. S. baron SLOET, Geldersche Markerechten, deel II (1913), blz. 37 vlg., 66 vlg. en 94 vlg. ⁴⁾, en vooral: Jhr. mr. A. H. MARTENS VAN SEVENHOVEN, Marken in Gelderland (1925), blz. 10, 12, 66 en 68 ⁵⁾, alsmede de Inleiding tot den Inventaris van het Oud-Archief der gemeente Bergh, door dr. A. J. VAN DE VEN (1928), blz. 15 ⁶⁾.

Over de Berghsche bosschen in het bijzonder handelen nog het artikel van Jhr. mr. A. H. MARTENS VAN SEVENHOVEN over de Geldersche bosschen ⁷⁾

¹⁾ A. H. B. Inv. II, blz. 331.

²⁾ A. H. B. Inv. I, blz. XXIII.

³⁾ Herdruk van: Nijhoff's Bijdragen. Nieuwe reeks, V, blz. 92.

⁴⁾ Uitgave Ver. Oud Vad. Recht, 2de reeks, no. XV.

⁵⁾ Geschiedkundige Atlas van Nederland.

⁶⁾ Verslagen 's Rijks Oude Archieven L, tweede deel (1927), blz. 339.

⁷⁾ Gelre, Bijdr. en Med. XXVII (1924), blz. 95.

en de bijlage C. tot H. M. WERNERS beschrijving van: De bannerij en het kasteel Berg ¹⁾).

Tot de Berghsche bosschen worden gerekend: Zeddammerbosch, Lengelerbosch, Korterbosch, Stokkummerbosch en Beekermark.

De bosschen schijnen oudtijds deel uitgemaakt te hebben van de omliggende buurschappen, welker bewoners er bepaalde rechten in hebben uitgeoefend. De „slagen”, d. i. de aandeelen in die bosschen, zijn al vroegtijdig als niet verbonden aan de naburige erven beschouwd, en konden dus afzonderlijk verhandeld worden. De eigenaars van die slagen vormden een eigen markbestuur. De slagen waren gedeelten in het geheele bosch, dus niet aan te wijzen onderdeelen daarvan. De graven van den Bergh hebben altijd een aantal slagen in de bosschen bezeten, en werden in 1813, bij de verdeeling, eigenaars van het grootste gedeelte. In den loop der 19de en 20ste eeuwen zijn nog verschillende stukken van de bosschen door het Huis Bergh aangekocht, zoodat thans het overgrootste deel van de Berghsche bosschen tot het domein van het Huis Bergh behoort.

De organisatie van de bosschen kan in het kort als volgt beschreven worden: Aan het hoofd van iedere boschmark ²⁾ stond een holtrichter, wiens ambt somtijds erfelijk was, terzijde gestaan door deelslieden, een schrijver, en vorsters of boschopzichters. De geërfdenvergadering vormde de hoogste macht, en maakte verordeningen van publiekrechtelijken aard voor het geheele bosch. De jaarlijksche vergaderingen van de geërfdenvormden heetten holtspaken, terwijl eenmaal 's jaars door de deelslieden een houtdeeling plaats vond, waartoe de graaf van den Bergh, waarschijnlijk als de voornaamste markgenoot, zijn toestemming moest geven. De toewijzing van de aan de geërfdenvormden toekomende „laeden”, „schaeren”, slagen en „voederdeelen” in het te vellen hout geschiedde door een loting.

Behalve het aandeel van de markgenooten bij de deelingen hadden zij ook het recht van varkensgangen, d. w. z. het recht, een bepaald aantal varkens in het bosch „op den mast” te drijven, opdat deze daar hun voedsel zouden kunnen zoeken.

De holtrichter oefende met 2 markgenooten de rechtspraak uit, welk „breuckengericht” op „vroegcedullen” werd opgeteekend.

¹⁾ Geldersche Kasteelen (1906), deel I, blz. 364.

²⁾ Op de Veluwe sprak men van „maalschappen”, hier van „marken”.

LIJST VAN PLATEN.

1. Portret van graaf Willem IV van den Bergh (?) tegenover blz.	50
2. Portret van gravin Catharina van Culemborg	54
3. Portret van graaf Floris II van Culemborg	55
4. Portret van graaf Frederik van den Bergh	58
5. Portret van graaf Hendrik van den Bergh	62
6. Portret van gravin Anna van den Bergh	63
7. Portret van gravin Amelia Lucia van Waldburg-Zeil	66
8. Portret van graaf Jacob Paris Truchsess van Waldburg-Zeil	67
9. Portret van graaf Albert van den Bergh	68
10. Portret van gravin Madeleine van den Bergh	69
11. Portret van vorstin Maria Clara van Hohenzollern	70
12. Portret van graaf Franz Wilhelm van den Bergh en Hohenzollern	76
13. Portret van vorstin Joanna Jos. Ant. van Hohenzollern	77
14. De fibula in de kerkschat te Hoog-Elten	78
15. Zegels No. 1—8	80
16. Zegels No. 9—19	81
17. Zegels No. 20—26	84
18. Zegels No. 27—33	85
19. Zegels No. 34—39	86
20. Zegels No. 40—49	87
21. Grafmonument van graaf Herman Frederik van den Bergh en zijn echtgenoote	92
22. De stad en het kasteel Bergh in 1727	96
23. Het kasteel Bergh omstreeks 1670	97

ALPHABETISCHE LIJST DER IN DE INLEIDING
OPGENOMEN STAMBOOMEN.

	blz
Bentheim (van)	28
Bergh (oudste heeren van den)	23
Bergh uit het geslacht van der Leck (de heeren en graven van den)	72
Bylandt (van)	135
Bongart	190
Boxmeer (heeren van)	161
Dammert	188
Dorth (van)	45
Egmond (van)	41
Ensse (van)	189
Fünff	190
Groenen (van)	191
Haps (heeren van)	169
Hasselt (van)	190
Heyden genaamd Ryns (van der)	192
Hoevel	193
Hohenzollern-Sigmaringen	75
Homoet	123
Leck (van der)	26
Meurs (van)	36
Petershem (van)	173
Ravenel (de)	61
Rees (van)	194
Wisch (van)	123
Witthem (van)	58

INHOUD.

	blz.
Voorwoord	1
Inleiding	7
De oudste heeren van den Bergh	7
De heeren en graven van den Bergh uit het huis van der Leck	25
De graven van den Bergh uit het huis Hohenzollern	73
De vorsten van Hohenzollern als graven van den Bergh	77
Het wapen der heeren van den Bergh	79
De zegels van de heeren en graven van den Bergh	80
De portretten van de graven van den Bergh	89
De munten der heeren en graven van den Bergh	93
Het land van den Bergh	95
Het Huis Bergh	98
De stad 's-Heerenberg	99
Netterden	100
Zeddam	101
Beek	102
Didam	105
Westervoort	110
Gendringen en Etten	112
Etten	112
Gendringen	113
Het Bredenbroek	115
Ulft	116
Het kasteel Ulft	119
De Ulftsche IJzerhut	121
Wisch	122
De Zutphensche goederen	127
De Berghsche bezittingen nabij Doesburg	129
Wehl	131
De Hetter	132
Bylandt	134
Hedel	137
De Berghsche bezittingen in de Zuid-Hollandsche Waard en onder	
Breda	140
De Guliksche goederen in de Overbetuwe	142

De Berghsche bezittingen onder Driel	143
De Berghsche bezittingen onder Heteren	145
Homoet	148
Millingen	151
Ochten	153
Pannerden	156
De Veluwsche tienden	158
Boxmeer en St. Anthonis	159
Beugen en Sambeek	165
Haps	167
Stevensweert	172
Grubbenvorst	176
Well	178
Spalbeek	179
Dixmuden	181
Abcoude en Wijk bij Duurstede	183
Krefeld en Cracau	185
De Berghsche bosschen	195
Lijst van platen	197
Lijst van stamboomen	198
Inhoud	199
